

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΠΑΡΘΕΝΑ Α. ΚΑΡΑΝΤΩΝΙΟΥ

**«ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑ
ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΓΑΜΗΛΙΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ
ΣΤΗ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (20^{ος} – ΑΡΧΕΣ 21^{ου} ΑΙ.)»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

1) ΜΑΡΙΝΑ ΒΡΕΛΛΗ – ΖΑΧΟΥ

Καθηγήτρια Λαογραφίας(Επόπτρια)

2) ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

Ομότιμος Καθηγητής Λαογραφίας Ε.Κ.Π.Α.

3) ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

Καθηγητής Λαογραφίας Δ.Π.Θ.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2016

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΠΑΡΘΕΝΑ Α. ΚΑΡΑΝΤΩΝΙΟΥ

«ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑ

ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΓΑΜΗΛΙΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ

ΣΤΗ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (20^{ος} – ΑΡΧΕΣ 21^{ου} ΑΙ.)»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

1) ΜΑΡΙΝΑ ΒΡΕΛΛΗ – ΖΑΧΟΥ

Καθηγήτρια Λαογραφίας (Επόπτρια)

2) ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

Ομότιμος Καθηγητής Λαογραφίας Ε.Κ.Π.Α.

3) ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

Καθηγητής Λαογραφίας Δ.Π.Θ.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2016

**«ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑ
ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΓΑΜΗΛΙΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ ΣΤΗ
ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (20^{ος}-ΑΡΧΕΣ 21^{ου} ΑΙ.)»**

Στην οικογένειά μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	5
Εισαγωγή	7
A΄ Κεφάλαιο – Σύντομη Ιστορική Αναδρομή της Καππαδοκίας	26
B΄ Κεφάλαιο – Η Καππαδοκία πριν την έξοδο του ελληνικού ορθόδοξου πληθυσμού (1924)	
1. Ο λαϊκός πολιτισμός στην Καππαδοκία	33
2. Το ένδυμα στην Καππαδοκία	39
3. Η γαμήλια διαδικασία στην Καππαδοκία	46
3.1 Ο γάμος στα Φάρασα της Καππαδοκίας	46
3.2 Ο γάμος στη Μουταλάσκη της Καππαδοκίας	48
3.3 Ο γάμος στο Τσουχούρ της Καππαδοκίας	50
3.3 Ο γάμος στο Μιστί της Καππαδοκίας	55
3.5 Ο γάμος στην Αξό της Καππαδοκίας	70
3.6 Ο γάμος στην Ανακού της Καππαδοκίας	78
4. Γαμήλιο Ένδυμα, Ήθη – Έθιμα στην Καππαδοκία	95
Γ΄ Κεφάλαιο – Η Νεοκαισάρεια μετά το 1924	
5. Ο λαϊκός πολιτισμός στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων	100
6. Το ένδυμα στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων	108
7. Διαφορές – Ομοιότητες στις γαμήλιες συμπεριφορές των κατοίκων της Καππαδοκίας με αυτές των απογόνων – προσφύγων στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων	109
8. Η γαμήλια διαδικασία στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων	111
9. Γαμήλια Ήθη – Έθιμα και Προλήψεις στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων παλαιότερα και σήμερα	142
10. Γενικές παρατηρήσεις	146
α. Προπολεμικά (1924-1940)	146
β. Δεκαετία του πολέμου	147
γ. Μεταπολεμικά	148
Επιλογικές σκέψεις	155
Πίνακας πληροφορητών	159
Γλωσσάρι	161
Βιβλιογραφία	164

Παραρτήματα	
Παράρτημα I	172
1. Ο γάμος και η ενδυμασία του μέσα από προφορικές μαρτυρίες	173
2. Παρατηρήσεις ανά δεκαετία	247
Παράρτημα II	255
1. Δείγματα αφηγήσεων ζωής	256
Παράρτημα III	279
1. Φωτογραφικό υλικό	280
Παράρτημα IV	298
1. Παράθεση Προικοσύμφωνου της Αικατερίνης Καραντωνίου (1961)	299

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων «Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία: Ιστορία-Λαϊκός Πολιτισμός», μου δόθηκε η ευκαιρία για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας που πραγματεύεται από λαογραφική σκοπιά τον Γάμο και την Γαμήλια Γυναικεία ενδυμασία στην πατρίδα μου, τη Νεοκαισάρεια των Ιωαννίνων, το ένδυμα και την τελετουργία.

Η προσωπική ανάγκη να γνωρίσω τους κατοίκους και τον τόπο καταγωγής μου, αλλά και η πρώτη προσπάθεια να κατανοήσω τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκε, λειτούργησε η γαμήλια φορεσιά στην παραπάνω κοινότητα όξυναν το ενδιαφέρον μου για να μελετήσω και να ασχοληθώ στην παρούσα εργασία με το θέμα *«Τελετουργία και Ένδυμα. Γάμος και Γαμήλιες Ενδυμασίες στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων (20^{ος}– Αρχές 21^{ου} αι.)»*. Επίσης, καταγράφει ήθη, έθιμα, τελετουργικά και προλήψεις του γάμου που συνεχίζουν ως τις μέρες μας και διατηρούνται μέσα από την αλλαγή.

Τμήμα του υλικού της μελέτης μου συγκεντρώθηκε κατά διαστήματα, κυρίως κατά το έτος 2008, αλλά και τα τελευταία δύο χρόνια όπου και επανήλθα στην εργασία. Η έρευνα έγινε με όσο το δυνατό μεγαλύτερη προσοχή έπειτα από την καθημερινή επαφή μου με τις γυναίκες της Νεοκαισάρειας, της γειτονιάς και, πρωτίτως, του οικογενειακού μου περιβάλλοντος, που φόρεσαν οι ίδιες τα νυφικά ενδύματα. Η επιλογή των ζευγαριών έγινε με βάση την χρονολογία της τέλεσης του γαμήλιου μυστηρίου και σχεδόν όλα τεκμηριώνονται από το φωτογραφικό υλικό. Οι ενδυματολογικές συνήθειες και οι αλλαγές που επήλθαν με την πάροδο του χρόνου παρουσιάζονται αναλυτικά ανά δεκαετία, καθώς και χωρισμένες σε τρεις περιόδους (προπολεμικά – δεκαετία πολέμου – μεταπολεμικά) μαζί με τις γενικές παρατηρήσεις. Η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας έγινε με τη βοήθεια της δημοσιευμένης βιβλιογραφίας.

Θα ήθελα, να ευχαριστήσω πρώτα από όλους την κ. Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου, καθηγήτρια της Λαογραφίας, η οποία με περισσή αγάπη μου συμπαραστάθηκε καθ' όλη την πορεία των μεταπτυχιακών μου σπουδών, διάβασε τα κείμενά μου, με καθοδήγησε και μου προσέφερε ανεκτίμητη βοήθεια για την περάτωση της εργασίας μου. Ευχαριστώ, επίσης, θερμά τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής, τον κ. Μηνά Αλεξιάδη, καθηγητή Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και τον κ. Μανόλη Βαρβούνη, καθηγητή Λαογραφίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, οι οποίοι με τα πολύτιμα σχόλια και τις συμβουλές τους συνέβαλαν εποικοδομητικά στην ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Μια πρώτη μορφή, εξάλλου, της δουλειάς μου διάβασε η κ. Ελισάβετ Παναγιωτοπούλου, Δρ. Φ., την οποία ευχαριστώ θερμά για τις χρήσιμες υποδείξεις της, καθώς επίσης και για την παραχώρηση της αδημοσίευτης διδακτορικής της διατριβής με τον τίτλο *Κοινωνική ενσωμάτωση, μνήμη και ταυτότητα στις προσφυγικές κοινότητες Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2004, από την οποία άντλησα σημαντικά ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία που αφορούν την κοινότητα της Νεοκαισάρειας.

Οφείλω, επίσης, να ευχαριστήσω το Μικρασιατικό Σύλλογο Γυναικών Νεοκαισάρειας και ιδιαίτερα την κ. Τασία Παπάζογλου πρόεδρο του εν λόγω Συλλόγου για την ανταπόκριση και την παραχώρηση φωτογραφιών καθώς και βιβλιογραφικού υλικού από το αρχείο του Συλλόγου.

Εκφράζω ακόμη τις ιδιαίτερες ευχαριστίες προς την κ. Ματίνα Κατωπόδη, MSC., φίλη και συνοδοιπόρο στις προπτυχιακές και μεταπτυχιακές μου σπουδές, η οποία με την απέραντη καλοσύνη της με βοήθησε τόσο στο έργο όσο και στη ζωή.

Εκ βάθους καρδιάς ευχαριστώ και τα παιδιά μου Σπύρο και Μαριάννα Γιαννάκη, που με βοήθησαν στην τεχνική επεξεργασία της εργασίας μου και την αμέριστη κατανόηση, συμπαράσταση και υποστήριξή τους.

Τέλος, ευχαριστώ τους πληροφορητές συμπατριώτες μου, για τις συνεντεύξεις που ευγενικά μου παραχώρησαν και την προθυμία τους να με βοηθήσουν, ασκώντας όσο μπορούσαν τη μνήμη τους, παρά την προχωρημένη σε πολλές περιπτώσεις ηλικία τους και των οποίων τα ονόματα αναφέρω στο τέλος της εργασίας μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια και ο προσδιορισμός της τελετουργίας¹, και μάλιστα της λαϊκής θρησκευτικής τελετουργίας, αποτελεί ζητούμενο για το εννοιολογικό και θεωρητικό οπλοστάσιο της ελληνικής λαογραφίας. Ήδη από την αρχή της επιστημονικής λαογραφίας στον τόπο μας, στα τέλη του 19ου και, κυρίως, στις αρχές του 20ου αιώνα, οι λαογράφοι ασχολήθηκαν συστηματικά με τη σχέση του λαϊκού ανθρώπου προς το υπερφυσικό, υπό το πρίσμα όμως είτε της μαγείας, είτε της λαϊκής λατρείας². Στη δεύτερη μάλιστα περίπτωση, δεδομένων των προτεραιοτήτων που επικράτησαν στις αρχές της συγκροτήσεως της ελληνικής λαογραφίας σε επιστήμη, κυριάρχησαν οι προσπάθειες για ανίχνευση και στήριξη των λεγόμενων «πολιτισμικών συνεχειών», δηλαδή προχριστιανικών επιβιώσεων από την αρχαία θρησκεία, οι οποίες, σύμφωνα με ένα γνωστό στον λαϊκό πολιτισμό σχήμα, είχαν επιβιώσει στο λαό, αποκτώντας κάποτε, με εκκλησιαστική πρωτοβουλία και παρέμβαση, χριστιανικό επικάλυμμα³.

Τελετουργία⁴ είναι κάθε προκαθορισμένη, επαναλαμβανόμενη, συμβολική δραστηριότητα και πρακτική, που συνίσταται από λεκτικά και μη λεκτικά στοιχεία και χρησιμοποιείται για να δηλώσει την επικοινωνιακή πλευρά κάθε συμπεριφοράς⁵, εφόσον ενυπάρχει στις λεπτομέρειες κάθε εθίμου και κάθε εθιμικής συμπεριφοράς. Η τελετουργία⁶ είναι δηλαδή πρακτική, τρόπος επικοινωνίας, που χρησιμοποιεί πάμπολλα

¹Βαρβούνης Μ.Γ., *Λαϊκές Θρησκευτικές Τελετουργίες στην ανατολική και βόρεια Θράκη*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 2010, σ. 17.

²Βλ. Βαρβούνης Μ.Γ., *Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και θρησκευτική λαογραφία*, Αθήνα 1995, σ. 10 κ. εξ., όπου σύνοψη και συνολική ερμηνευτική αντιμετώπιση αυτών των τάσεων.

³Το ζήτημα αυτό είναι μεγάλο και σπουδαίο για τη λαογραφία. Βλ. ενδεικτικά Μερακλής Μ.Γ., *Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα 2004, σ. 253-255. Σέργης Μ.Γ., *Εκκλησιαστικός λόγος και λαϊκός πολιτισμός τον 16^ο αιώνα: η περίπτωση του Παχωμίου Ρουσάνου*, Θεσσαλονίκη 2008. Βαρβούνης Μ.Γ., *Λαϊκός πολιτισμός και εκκλησιαστική παράδοση. Μια λαογραφική ανάγνωση του «Πηδαλίου» των Αγαπίου Ιερομονάχου και Νικοδήμου Αγιορείτου*, Αθήνα 2006, σ. 53-54, με βιβλιογραφία. Ο ίδιος «*Survival of ancient elements in the traditional culture of the Greek people*», *Mesogeios* 1 (1998), σ. 161-169.

⁴Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο (Μέσα 19^{ου} αιώνα – 1922): Γέννηση – Γάμος – Θάνατος*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2007.

⁵Leach E.R., «*Ritual*», *International Encyclopedeia of the Social Sciences* XIII, Sills L.D., εκδ., The Macmillan Company & The Free Press, New York 1972, σ. 520-526 (ιδίως, σ. 524). Ας τονιστεί εξαρχής πάντως ότι «ακόμα και ανάμεσα σε αυτούς που έχουν ειδικευτεί σε αυτόν το χώρο [της τελετουργίας] υπάρχει μεγάλη διαφωνία ως προς το πώς πρέπει να χρησιμοποιείται ο όρος τελετουργία και ως προς το πώς πρέπει να γίνεται αυτός αντιληπτός» (Leach E.R., «*Ritual*», *ό.π.*, σ. 526).

⁶Σκουτέρη-Διδασκάλου Ν., «*Για την ιδεολογική αναπαραγωγή των κατά φύλα κοινωνικών διακρίσεων. Η σημειοδοτική λειτουργία της “τελετουργίας του γάμου”*», στο *Σημειωτική και κοινωνία. Διεθνές Συνέδριο της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρείας (Θεσσαλονίκη 22-23 Ιουνίου 1979)*, πρακτικά Οδυσσεάς, Αθήνα 1980, σ. 160. Ας υπενθυμίσουμε συντομότερα ότι παλαιότερα ο όρος περιοριζόταν στο χαρακτηρισμό των μαγικοθρησκευτικών πρακτικών, έτσι ώστε να αντικαθιστά τον όρο *θρησκεία*. Πολλοί ανθρωπολόγοι πάντως εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τον όρο για να χαρακτηρίσουν συμβολικές πράξεις και πρακτικές που αφορούν το χώρο του «ιερού», του «όσιου» (*sacre*) κατ' αντίθεση με αυτόν του καθημερινού (*profane*). Γι' αυτά, βλ. πιο αναλυτικά – για παράδειγμα – στο Douglas M., *Purity and danger. An analysis of concepts of pollution and taboo*, Routledge & Kegan Paul, London 1966 (βλ. Τώρα στην ελληνική μετάφραση: Douglas M., *Καθαρότητα και κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μαρρότητας και του ταμπού*,

σύμβολα, τα οποία (με τον συμπτυκνωμένο «λόγο» τους) καθιστούν σαφή και ενισχύουν ταυτοχρόνως την κοινωνική δομή. Τέτοια σύμβολα είναι – για παράδειγμα – πράξεις, κινήσεις, νεύματα, τραγούδια, επωδίες, λέξεις, χορός, κ.ά.

Ο γάμος εντάσσεται από τους λαογράφους στον ευρύτερο εθιμικό κύκλο και τον «κύκλο της ζωής» που συμπεριλαμβάνει τη «γέννηση» και το «θάνατο»⁷. Η θρησκευτική ζωή ως σύστημα αξιών και πρακτικών συμπεριφορών επιδρά στη διαμόρφωση συγκεκριμένων συμπεριφορών κατά τις κρίσιμες περιστάσεις της ζωής του ανθρώπου όπως είναι και ο γάμος. Έτσι παράλληλα με τα μυστήρια της χριστιανικής Εκκλησίας υφίστανται και μια σειρά από πρακτικές με μαγικό ή λαϊκό χαρακτήρα που αποσκοπούν στην θεία εύνοια ή την αποτροπή από ποικίλους κινδύνους ή της ευνοϊκής επίδρασης του μέλλοντος⁸.

Η ένωση γάμου, για να νομιμοποιηθεί στη συλλογική συνείδηση του κοινωνικού σώματος, για να βιωθεί από τους ίδιους τους μελλονύμφους με τρόπο κοινωνικά αποδεκτό και επιθυμητό, για να εξασφαλίσει την ανέκαθεν ποθούμενη ανανέωση της ίδιας της ζωής, οργανώνεται ως τελετουργική διαδικασία.

Η τελετουργία του γάμου είναι σημαντική, για τον απλούστατο λόγο ότι είναι διάβαση των κοινωνικών, ηλικιακών, σωματικών ορίων δύο ατόμων που με την ένωσή τους αναπαράγουν την κοινωνία, άρα είναι η «πηγή». Εξάλλου, ο άνθρωπος που γεννιέται μπορεί να μη γεννήσει, αλλά ο άνθρωπος που αποφασίζει να παντρευτεί, ακόμα και σήμερα, παντρεύεται για να γεννήσει.

Διακρίνουμε τρεις φάσεις στην τελετουργία του γάμου, στην όλη του διαδικασία ως τελετουργίας μετάβασης. Ο συνταγματικός της άξονας είναι: χωρισμός, περιθωριοποίηση και επανενσωμάτωση. α) Ο χωρισμός: ο άνδρας και η γυναίκα, τα *dramatis personae*, για να περάσουν στην κατάσταση των παντρεμένων, πρέπει με πολλούς και διάφορους τρόπους να αποχωριστούν τους προηγούμενους ρόλους τους, να αποξενωθούν από τη φυσική τους κατάσταση. Είναι δύο πρόσωπα σε ενδιάμεση κατάσταση (ούτε ανύπαντρα ούτε παντρεμένα), δύο άτομα δρώντα και πάσχοντα, τα οποία δεν ανήκουν σε καμία από τις κοινωνικά αποδεκτές κατηγορίες, βρίσκονται στο «μεταξύ», είναι προσωρινά «ανώμαλα» πρόσωπα, ενόσω δηλαδή διαρκεί η

μετάφραση Χατζούλη Αί., Πόλυτροπον, Αθήνα 2006· Buckert W., *Ελληνική μυθολογία και τελετουργία. Δομή και ιστορία*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1977, σ. 69 κ.ε. · Παπαγεωργίου Ν., *Μεταμορφώσεις του ιερού. Κοινωνιολογία και θρησκεία στο έργο του Marcel Mauss*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005.

⁷ Βαρβούνης Μ.Γ., *Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και θρησκευτική λαογραφία*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1995, σ. 30.

⁸ Βαρβούνης Μ.Γ., *Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και θρησκευτική λαογραφία*, ό.π., σ. 59, 90.

πολυήμερη περίοδος της τελετουργίας⁹. β) Η φάση της περιθωριοποίησης. γ) Η ενσωμάτωση: τα δύο «ανώμαλα» πρόσωπα ενσωματώνονται πλέον στη νέα τους κατάσταση, με ρόλους ειδικούς και προκαθορισμένους. Η όλη τελετουργία «φρόντισε» για τη μύση τους σε αυτούς, βασισμένη στις παραδεδομένες (ή κατά γεωγραφική περιοχή) έμφυλες σχέσεις. Ο γάμος είναι κατεξοχήν μνητική διαδικασία και ως «τελετουργικός χρόνος» βιώνεται από όλα τα μέλη που συμμετείχαν σε αυτόν.

Βεβαίως, υπάρχουν και οι συμπληρωματικές τελετουργίες, οι οποίες μπορεί να θεωρηθούν «περιφερειακές» ή «περιθωριακές» για τη δομή της διαβατήριας τελετουργίας (καλέσματα κουμπάρου και άλλων προσκεκλημένων, προετοιμασία των εδεσμάτων, αποστολή ή μεταφορά προικιών, δώρων, κ.λπ.).

Το έθιμο είναι απαραίτητο τελετουργικό μόρφωμα για την παραδοσιακή ζωή κάθε λαού, γι αυτό υπάρχει σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Ανταποκρίνεται στην πάγια ανάγκη του ανθρώπου για την τελετουργία και καλύπτει πανάρχαιους εθιμικούς φόβους, που επιζούν κάτω και πίσω από το σύγχρονο πολιτισμικό μας πρόσωπο¹⁰.

Το σύστημα των εθίμων που συνιστούν την τελετουργία του γάμου αρθρώνεται σε δύο μεταβάσεις: τη μετάβαση της νύφης, που είναι το καίριο σημείο· άλλη είναι η μεταβίβαση ενός συνόλου αγαθών, των γαμήλιων δώρων, και η όλη διαδικασία των γαμήλιων ανταλλαγών¹¹. Οι δύο αυτές μεταβάσεις είναι παράλληλες και ισόρροπες, έχουν την ίδια φορά: από το σπίτι της νύφης προς αυτό του γαμπρού. Κυρίαρχη φυσικά είναι η μετακίνηση της γυναίκας, η άλλη (των υλικών αγαθών) παρακολουθεί τη μετακίνηση της πρώτης στο τοπικό και οικογενειακό περιβάλλον του γαμπρού και συμπληρώνει με υλικό τρόπο το «στήσιμο» του νέου νοικοκυριού¹².

Ο κόσμος της νύφης είναι για το γαμπρό ένας «άλλος κόσμος». Για να περάσει σε αυτόν χρειάζεται προετοιμασία, πρέπει να μεταμορφωθεί, να αλλάξει ταυτότητα. Ίσως να εκφράζει την παλαιά δοξασία που συναντούμε στα μαγικά παραμύθια, σύμφωνα με τα οποία ένας από τους τρόπους μετάβασης στον άλλο κόσμο ήταν η μεταμόρφωση σε ζώο ή σε πουλί. Για παράδειγμα, στο παραμύθι *Ο Κιαλίτσο και τη βασιλέα τα κορίτσα*, ο

⁹Σκουτέρη-Διδασκάλου Ν., «Για την ιδεολογική αναπαραγωγή των κατά φύλα κοινωνικών διακρίσεων...» ό.π., σ. 167. Πρβλ. Ψυχογιού Ε., «Κρατεί ν' ου δέντρους τη δροσιά, κρατεί κι ου νιος την κόρη... Η συμβολική και μαγική σημασία του νερού στην τελετουργία του γάμου μέσα από τα τραγούδια», στον τόμο *Το νερό πηγή ζωής, κίνησης, καθαρισμού· πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (12-14 Δεκεμβρίου 1997, αίθουσα Παλαιάς Βουλής)*, Υπουργείο Πολιτισμού / Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1990, σ.48.

¹⁰ Βαρβούνης Μ.Γ., *Μικρά Λαογραφικά*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2000, σ. 199.

¹¹Σκουτέρη-Διδασκάλου Ν., *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1984, σ. 195. Πρβλ. Κονταξής Κ., ό.π., στην ενότητα για το γάμο.

¹²Σκουτέρη-Διδασκάλου Ν., ό.π., σ. 195.

δρακοντοκτόνος ήρωας¹³, μετά τις δοκιμασίες του στον κάτω κόσμο, ανεβαίνει στον απάνω με το πουλί χιολόντρα¹⁴, βρίσκει ένα βοσκό και δίνοντάς του μια λίρα αγοράζει μια προβιά αρνιού για να φτιάξει ένα παπάχ' (δερμάτινο φέσι), το φορά, και για να μην αναγνωριστεί, μεταμορφώνεται σε σκλεπέα/σκλεπάρη (κασιδιάρη)¹⁵.

Ο γάμος, σε φαντασιακό επίπεδο, ήταν μια «πολεμική εκδήλωση», με καλυμμένη εχθρότητα ή φανερό ανταγωνισμό μεταξύ των δύο οικογενειών, ήταν η ιδεολογική αναπαράσταση της κοινωνικής απόστασης ανάμεσα στις δύο οικογένειες, που εκδηλώνονταν με τελετουργική εχθρότητα, «απαγωγή», συναγωνισμό, αντιπαράθεση, κ.λπ., καταστάσεις που επέτειναν την αντίθεση ανάμεσα στο «εμείς» και στο «εσείς» των δύο οικογενειών. Η ίδια η τελετουργία βέβαια απέβλεπε –συν τοις άλλοις– και στην οριστική, στην τελική άρση όλων των παραπάνω «δυσλειτουργιών», αμέσως μετά τη στέψη, έχει υποστηρίξει η Lusy Mair¹⁶.

Ο γάμος, ως κεντρικό σημείο της ζωής, ως ξεκίνημα της ζωής για δυο, ήταν και είναι τα κύρια περιεχόμενα της ανθρώπινης ζωής. Όσο και αν μεταβάλλονται οι καταστάσεις, η αναζήτηση των συντρόφων, η ένωση και η συμπεριφορά του περιβάλλοντος προς αυτούς, σε αυτή τη χρονική στιγμή, παραμένει αδιαλείπτως έντονο, από χειρισμούς και γνώμες υπογραμμισμένο και μπορεί να κατανοηθεί από μια λέξη, η οποία βρίσκεται στο κορυφαίο σημείο: «έθιμα»¹⁷.

Από τέτοια γαμήλια έθιμα περασμένων εποχών, έμειναν πολλά, αλλά και κάποια χάθηκαν και σε πολλά έχει επέλθει αλλαγή. Είναι σημαντικό να παρακολουθήσουμε τη συνέχεια παλαιότερων, πολύ γνωστών, πολύπλευρων εκδηλώσεων γαμήλιων εθίμων. Ότι απέδωσαν εδώ ανθρώπινα, οικογενειακά, νομικά, θρησκευτικά, ακόμη και άλλες παραδόσεις, αυτό που μεταβάλλεται πάντα είναι μόνο σε ορισμένα σημεία και λεπτομέρειες. Θα συναντήσουμε κάτι πρόσθετο εδώ ή εκεί, πρότυπα τοποθετούνται, τα οποία ζητούν να αναπαραχθούν¹⁸.

¹³Βλ. Αλεξιάδης Μ.Αλ., *Οι ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα (Aarne-Thompson 300, 301Α και 301Β). Παραμυθιολογική μελέτη*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα, 1982 (υποδειγματική στο είδος της εργασίας)· Παπαδόπουλος Π.Σ., «Συμβολή στη βιβλιογραφία των παραδόσεων και παραμυθιών των Ελλήνων του Πόντου (1992-1997) (συμπλήρωμα)», *ΑΠ* 48 (1998-1999), σ. 288.

¹⁴Στον παραμυθιακό τύπο ΑΤ 451, για παράδειγμα, τα αδέλφια μεταμορφώνονται σε πουλιά. Βλ. Αγγελοπούλου Α. – Μπρούσκου Αί., *Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών ΑΤ 300-499*, τχ. Β', Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας / Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς / Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών (ΕΙΕ), Αθήνα 1994, σ. 829 κ.ε. Για τη λέξη, βλ. Παπαδόπουλος Α., *Ιστορικών λεξικόν...*, τόμ. Β', σελ. 290. Πρβλ. Λιανίδης Σ., *Τα παραμύθια του ποντιακού λαού. Εκλογή. Κείμενα, νεοελληνική μετάφραση, κατάταξη*, Αθήνα 1962, σ. 154-175.

¹⁵Αλεξιάδης Μ.Αλ., «Παρατηρήσεις στα ποντιακά παραμύθια για τον δρακοντοκτόνο ήρωα», *Αρχείο Πόντου* 38 (1984), σ. 50 κ.ε.

¹⁶Lusy M., *Le mariage. Etude anthropologique*, Petite Collection Payot, Paris 1971, σ. 122 κ.ε.

¹⁷Schmidt L., *Hochzeitsbrauch, Im wandel der Gegenwart*, Mitteilungen des Instituts für Gegenwartsvolks – Kunde Nr. 4, Verlag den Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1976, σ. 5.

¹⁸Schmidt L., ό.π., σ. 5.

Από πολλές εκδόσεις μέσα από ένα πολύχρωμο σύνολο, παραδίδονται μερικά, τα οποία θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως βασικά και ιδιαίτερα, διότι στήνονται διαφορετικά κάθε εποχή¹⁹. Έτσι είναι το νυφικό κεφαλοκάλυμμα (στεφάνι, βέλο, κορόνα), το οποίο οι νύφες κατά καιρούς αποδέχονται ή απορρίπτουν. Ανάλογα με την εποχή παρατηρούνται διακυμάνσεις και στις βέρες όσον αφορά το υλικό (χαλκό, χρυσό, λευκόχρυσο, με ή χωρίς πολύτιμα πετράδια) ή το σχήμα (χοντρές, λεπτές, πλατιές), οι οποίες σε δύσκολες εποχές ήταν το μοναδικό κόσμημα²⁰. Τα γαμήλια στέφανα συμβολίζουν ηθικοχριστιανικές αρετές και ηγεμονικές ιδιότητες. Έχουν μορφή απλού κύκλου, ενώ τα μέταλλα που χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς είναι πολύτιμα ή ευτελή. Η τοποθέτηση πρόσθετων στοιχείων, όπως τεχνητά άνθη, πέρλες, κορδέλες, έχουν προορισμό διακοσμητικό. Ο λαός τα αναπροσαρμόζει ανάλογα με τις ανάγκες κάθε εποχής και δίνει σε αυτά πάντα δυναμική ουσία²¹.

Στο γαμήλιο ένδυμα διακρίνονται μεγαλύτερες και σπουδαιότερες αλλαγές. Σε παλαιότερες εποχές παντρευόταν κανείς με την παραδοσιακή ενδυμασία ή ακόμη και με την καθημερινή. Η καλύτερη φούστα ή το πιο όμορφο και καλοδιατηρημένο φόρεμα, το ανάλογο κεφαλοκάλυμμα ή κόσμημα συμπλήρωναν και χαρακτήριζαν τη νυφική στολή²². Στην Ευρώπη γαμήλια ενδύματα έγιναν το σοβαρό φράκο του διπλωμάτη και το μακρύ έως τα πόδια λευκό φόρεμα της μεγάλης κυρίας και παραγκώνισαν πρακτικά όλες τις άλλες γαμήλιες ενδυμασίες²³.

Ο πρώτος και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος επανέφεραν τους ανθρώπους στις παλιές ενδυματολογικές συνήθειες. Μετά τη λήξη τους αρχίζουμε να παρατηρούμε την εισαγωγή μεταβολών. Οι σαφώς ευνοϊκότερες από το παρελθόν οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες²⁴, η πρόσβαση στο αστικό περιβάλλον, ο νέος τρόπος ζωής και τέλος η τηλεόραση καθιερώνουν τη μόδα.

Οι τάσεις της γυναικείας μόδας αλλάζουν με τόσο γρήγορους ρυθμούς, με αποτέλεσμα να πραγματοποιούνται μέσα σε μόλις μία δεκαετία αλλαγές που άλλοτε απαιτούσαν πολύ περισσότερα χρόνια και, έτσι, ενώ πρόκειται για ένα καθορισμένο μικρό χρονικό διάστημα, δίνεται η εντύπωση ότι πρόκειται για βάθος χρόνου. Η ενδυμασία αποτελεί έκφραση της προσωπικότητας, της ιδιαιτερότητας, της αισθητικής, καθώς και της κοινωνικής θέσης του ατόμου. Θεωρείται, όμως, και ένας τρόπος

¹⁹Schmidt L., ό.π., σ. 5.

²⁰Schmidt L., ό.π., σ. 22.

²¹Αντζουλάτου-Ρετσίλα Ε., *Τα στέφανα του γάμου στη νεότερη Ελλάδα*. Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1980, σ. 110.

²²Schmidt L., ό.π., σ. 39.

²³Schmidt L., ό.π., σ. 39.

²⁴Snowden J., *The Folkdress of Europe*. Mills and Boon Limited, London, Sydney, Toronto 1979, σ. 7.

αποτύπωσης της γενικότερης κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής πραγματικότητας. Επίσης η ενδυμασία έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην απελευθέρωση και χειραφέτηση των γυναικών.

Η θεατρικότητα των πράξεων που σχετίζονται με το γάμο είναι ορατή, υπάρχει. Έτσι θα μπορούσε να παρατηρηθεί επίσης ότι στις τελετές του γάμου υπάρχει και μια σκηνοθετική διάσταση, ώστε να υπάρχουν και παραλλαγές, μετακινήσεις σκηνών, έστω επιμέρους, αφού από την άλλη μεριά οι «παραστάσεις» αυτές, όπως και κάθε άλλη της παράδοσης, διακρίνονται και για το σεβασμό καθοριστικών κανόνων και αρχών. Άλλωστε οι επιμέρους αυτές μετακινήσεις, είτε μεταβολές, δεν παύουν να πραγματοποιούνται μέσα στο σύνολο των τελετών, που δρα και ως ένα ενιαίο όλο και τείνει σ' ένα και μοναδικό σκοπό, στην ευόδωση του γάμου²⁵.

Ακολουθώντας την εξέλιξη του κομβικού αυτού ενδύματος μέσα στο χρόνο, η εργασία αναφέρεται παράλληλα στην εξέλιξη τόσο των ενδυματολογικών κωδίκων που καθορίζουν τη χρήση του στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων όσο και των εθίμων και των τελετουργιών που το συνοδεύουν.

Το νυφικό αποτελεί πολύτιμο σύντροφο της νύφης τη σημαντικότερη ημέρα της καινούριας ζωής της και, σίγουρα είναι κάτι περισσότερο από ένα φόρεμα από δαντέλα, τούλι και μακριά ουρά. Είναι η αντανάκλαση του πολιτισμικού γίνεσθαι κάθε εποχής, καθώς και των εκάστοτε αλλαγών στην αντιμετώπιση του θεσμού του γάμου. Επίσης θρησκευτικές και ηθικές αντιλήψεις και η πρόοδος στην τεχνολογία της ένδυσης επηρέασαν σημαντικά τις εξελίξεις στο είδος του νυφικού. Οικονομικοί παράγοντες ρυθμίζουν επίσης, όπως ρυθμίζουν και σήμερα, την τελική διαμόρφωση της νυφικής γκαρνταρόμπας.

Το νυφικό είναι κοινωνική στολή που σηματοδοτεί μια σύμβαση. Μοναδικό για τη γυναίκα, καθώς δεν υπάρχει κάτι αντίστοιχο για τον άνδρα, λειτουργεί ως μνήμη μετάβασης από την αγνότητα στη μητρότητα²⁶. Ως ένα ακριβό θεατρικό ένδυμα που παρουσιάζει μαγικές ιδιότητες μαζί με τη σκηνοθεσία, διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην ψυχосύνθεση της ίδιας της πρωταγωνίστριας (νύφης) και των θεατών της παράστασης (καλεσμένων), που προδιαθέτονται ευχάριστα για την παρακολούθηση του έργου²⁷ (γαμήλια τελετή).

Η νύφη είναι εκείνη, η οποία θα επιλέξει το στυλ του φορέματός της, με βάση το πώς είχε ονειρευτεί η ίδια να ενσαρκώσει το ρόλο αυτό την ημέρα του γάμου της, άλλοτε

²⁵ Μερακλής Μ.Γ., *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση Ήθη και Έθιμα Λαϊκή Τέχνη*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2004, σ. 178.

²⁶ Λαγάκου Ν. *Η ενδυμασία δια μέσου των αιώνων*, εκδ. «Δωδώνη», Αθήνα – Γιάννινα 1998, σ. 20.

²⁷ Λαγάκου Ν., ό.π., σ. 33.

με στενό κορσάζ και φούστα με πολλά φουρό και άλλοτε με ένα απλό, χυτό και ανεπιτήδευτα αριστοκρατικό φόρεμα. Ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται η κάθε γαμήλια τελετή, διαφοροποιούνται και οι επιλογές της κάθε γυναίκας, οι οποίες εξαρτώνται από παράγοντες, όπως το αν ο γάμος θα είναι θρησκευτικός ή πολιτικός, την παρουσία κοινού και άλλα θέματα που αφορούν το ίδιο το ζευγάρι. Πρόκειται πάντα για ένα έντονο «θεατροποιημένο» επεισόδιο – σταθμό, όπου ειδικά η νύφη γίνεται η μεγάλη πρωταγωνίστρια που τραβά όλα τα βλέμματα. Το κοστούμι, με το οποίο βγαίνει στη σκηνή θα πρέπει να είναι το ανάλογο. Η ψυχολογία της είναι ένας σημαντικός παράγοντας. Θέλει να το δοκιμάσει πάνω της, να το κάνει βίωμα. Να βυθιστεί φορώντας το στην τρέλα της μεταμόρφωσης, της κατάστασης.

Το φόρεμα γάμου δημιουργεί τη συγκίνηση, τη χαρά, τη σημασία της μεγάλης στιγμής, της ανεπανάληπτης ατμόσφαιρας για τους ανθρώπους που τη ζουν και τη θυμούνται²⁸.

Ο γάμος και το γαμήλιο γυναικείο ένδυμα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Το νυφικό είναι η στολή της νιότης. Δεν έχει σημασία το χρώμα, το σχήμα ή η ωραιότερη αντανάκλαση του είδους της εποχής. Το νυφικό πάντα κατάφερνε να προσαρμοστεί στο θεσμό που παραμένει ο γάμος.

Α) Θέμα και σκοπός της εργασίας

Με βάση τους παραπάνω προβληματισμούς διαμορφώνεται το θέμα της παρούσας εργασίας «Τελετουργία και Ένδυμα. Γάμος και Γαμήλιες ενδυμασίες στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων (20^{ος}– 21^{ος} αι.)», στο οποίο μελετάται η γυναικεία γαμήλια ενδυματολογική συμπεριφορά στην προσφυγική κοινότητα της Νεοκαισάρειας Ιωαννίνων, στην οποία Καππαδόκες πρόσφυγες, μετά την καταστροφή του 1922, εγκαταστάθηκαν εγκαταλείποντας τους τρόπους της ζωής τους στον Μικρασιατικό χώρο και ξεκινώντας μια νέα ζωή στην Ηπειρωτική γη σε μια δύσκολη ιστορικά εποχή για το ελληνικό κράτος, το οποίο αφενός είχε να αντιμετωπίσει δοκιμασίες με οικονομικό χαρακτήρα, κρίσεις, και αφετέρου, έχοντας ήδη στρέψει τα βλέμματά του προς τους ευρωπαϊκούς τρόπους ζωής, ζούσε τη σταδιακή του αστικοποίηση.

Μέσα από το ερευνητικό υλικό στην εργασία καταγράφεται κατά δεκαετίες, προπολεμικά και μεταπολεμικά, η γαμήλια ενδυματολογική συμπεριφορά των γυναικών. Περιγράφεται, (πρώτον), η εγκατάλειψη των παραδοσιακών γαμήλιων ενδυμάτων της Καππαδοκίας από τους πρόσφυγες της Νεοκαισάρειας και, (δεύτερον), αναδεικνύεται η αποδοχή του δυτικοευρωπαϊκού λευκού νυφικού φορέματος και από τις εύπορες και από

²⁸ Λαγάκου Ν., ό.π., σ. 33.

τις ταπεινές γυναίκες της κοινότητας, το οποίο νυφικό φόρεμα στις μεταπολεμικές δεκαετίες απέκτησε τελικά εθιμικό χαρακτήρα όσον αφορά τη χρήση του.

Στην εργασία, επίσης, εξετάζονται και αναδεικνύονται και όλες οι εθιμικές συμπεριφορές των κατοίκων της Νεοκαισάρειας που συνδέονται με το νυφικό φόρεμα της νύφης (προλήψεις, δεισιδαιμονίες).

Η εκλογή της Νεοκαισάρειας Ιωαννίνων ως τόπου έρευνας οφείλεται κυρίως σε δύο λόγους:

α) Στην προσωπική μου ανάγκη να νιώσω και να γνωρίσω καλύτερα τους κατοίκους και τον τόπο καταγωγής μου, αλλά και η πρώτη προσπάθεια να κατανοήσω τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκε, λειτούργησε και προβλήθηκε η γαμήλια γυναικεία φορεσιά στην παραπάνω κοινότητα.

β) Ο δεύτερος λόγος είναι η ιδιαιτερότητα που διακρίνει την ιστορική πορεία της Νεοκαισάρειας. Οι κοινότητες των Ελλήνων της Μικράς Ασίας υπήρξαν σημαντικά κέντρα πολιτισμού στη διαδρομή πολλών αιώνων, μετά τον υποχρεωτικό εκτοπισμό τους ωστόσο, οι κοινότητες αυτές αναγκάστηκαν να απλώσουν ξανά τις ρίζες τους σε μια νέα πατρίδα. Διακριτικό γνώρισμα των Μικρασιατών προσφύγων αποτέλεσαν τα διαφορετικά εθνολογικά χαρακτηριστικά τους, τα οποία τους ξεχώριζαν από το ντόπιο πληθυσμό της Ηπείρου και τα οποία επιδίωξαν να διατηρήσουν μέσα στο χρόνο, παρά τη συνύπαρξη και αλληλεπίδρασή τους με άλλες τοπικές ομάδες, συμβάλλοντας έτσι το να μην αφήσουν να χαθεί η ιδέα της ξεχωριστής τους ύπαρξης στο νέο τόπο υποδοχής τους.

B) Αναφορά στον τόπο

Πριν το 1924

Ο όρος Καππαδοκία²⁹ όμως δεν κάλυπτε πάντα την ίδια έκταση. Κλεισμένη μέσα σε στέπες και βουνά, απομακρυσμένη απ' τη θάλασσα, απομονωμένη απ' τη Δ. Μικρασία από την Αλμυρή Έρημο, τράβηξε το δικό της δρόμο μέσα στην Ιστορία.

Ήταν ήδη κατοικημένη από τα πανάρχαια χρόνια. Για τα Μάζακα που αργότερα μετονομάστηκαν σε Καισάρεια χάρις στον Ρωμαίο αυτοκράτορα Τιβέριο, λέει ο θρύλος ότι χτίστηκαν από τον εγγονό του Νώε, τον Ιάφεθ. Περίπου 20 χλμ. πιο πέρα το Κάνες, εμπορικό κέντρο των Ασσυρίων. Οι Καππαδόκες, πολεμικός λαός περσικής καταγωγής, είναι εκείνοι που την ονόμασαν Καππαδοκία (=χώρα των ωραίων ίππων) όταν έφτασαν εκεί το 1600 π.Χ. περίπου.

²⁹ Αναστασιάδη-Μανουσάκη Σ., *Μνήμες Καππαδοκίας*, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2002, σσ. 37-39.

Αν θέλουμε να γνωρίσουμε καλύτερα αυτόν τον τόπο και να νιώσουμε καλύτερα τα λόγια των πληροφορητών μας, ας πάμε να δούμε από κοντά, τις γεωγραφικές μονάδες που μαζί με το κλίμα διαμόρφωσαν τη ζωή και τη μοίρα τους στην Ιστορία. Θα ακούσουμε τους πρόσφυγες πληροφορητές μας να ξεδιπλώνουν με τη χαρακτηριστική τους διάλεκτο τους θρύλους, τις εντυπώσεις, τις παραδόσεις τους που σχετίζονται με τη γεωγραφία του τόπου τους³⁰.

Γίνονται λυρικοί για το χατίρι της:

«Τι είδους χόρτο και τι λουλούδι υπάρχει στον κόσμο που δεν φύτευε στη γιάϊλα³¹ μας; Την άνοιξη, έλεγες ήσουν στον παράδεισο. Απ' το χορτάρι δεν μπορούσες να περάσεις. Μοσχομύριζε ο τόπος από τα ζουμπούλια. Κι από τα λουλούδια μύριζε το χορτάρι σου. Λίγες μέρες να μένανε τα ζωντανά μας εκεί πάνω, γινότανε αγνώριστα. Παχαίνανε, το χρώμα τους άλλαζε. Όταν τα έφερνε πίσω στο χωριό ο τσομπάνης δεν αναγνώριζες ποια ήταν τα δικά σου. Εκείνα σε γνωρίζανε. Μόνα τους τρέχανε κοντά σου»³².

Εξήντα εβδομήντα μέτρα κάτω από το χωριό απλώνεται ίσο τοπίο, όλο λιβάδια και μπαξέδια. Όμως για να χτίσουνε το χωριό τους, γυρίσανε την πλάτη τους στους απαλούς λιβαδότοπους κι αποζητήσανε την ανηφορική, τη γεμάτη βράχια τοποθεσία. Εκεί μέσα στις πέτρες, κολλητά στους βράχους που υψώνονται και κόβουν το βοριά και που ήταν γεμάτοι σπηλιές, έστησαν τα σπίτια τους, στριμωγμένα το ένα δίπλα στο άλλο³³.

Κάνουν ότι μπορούν για να ζήσουν. Έξω απ' τα «ευρωπαϊκά τρόφιμα» για ένα μετατραπικό κέρδος ανεβάζουνε στα χιονισμένα οροπέδια της Καππαδοκίας ό,τι τους τυχαίνει κάθε φορά απ' τις ηλιόλουστες πεδιάδες της θάλασσας: λεμόνια και πορτοκάλια, λάδι και σαπούνια της Αντιόχειας, τζίτζιφα και ξερά μούρα της Μερσίνας, ρόδια από την Ταρσό. Φέρνανε την καινούριαπραμάτεια τους στην Τελμησό, την πηγαίνανε και στα άλλα χωριά, στις παλιές αγορές τους, στα ίδια χωριά όπου άλλοτε πηγαίνανε μπαμπάκι – στη Νάνακα, στη Σεζάλτζα, στα Τριβούνια, στα ψηλά τουρκοχώρια Μελεντίζ-οβασί. Πουλούσαν όπως κι άλλοτε με χρήμα ή με είδος. Φτάναν πάλι ίσαμε το Προκόπι και το Νεφσεχίρ, παίρνανε από κει κάθε λογής φρούτο, παίρνανε μήλα Αμάσειας απ' τη Ντάνακα και το Καγιαρντί, μαζεύανε από όπου βρίσκανε ξερά δαμάσκηνα και βερίκοκα,

³⁰ Αναστασιάδη-Μανουσάκη Σ., ό.π., σ.55.

³¹ Καρατζά Σ. Ε., *Καππαδοκία ο τελευταίος ελληνισμός της περιφέρειας Ακσεράι Γκέλβερι (Καρβάλης)*, εκδ. Γνώση, 1985, σ.257.

³² Αναστασιάδη-Μανουσάκη Σ., ό. π., σ.89.

³³ Αναστασιάδη-Μανουσάκη Σ., ό. π., σ.124.

σταφίδες, καρύδια, φασόλια να τα κατεβάσουνε πάλι στα χωριά της Κιλικίας, να συνεχίσουνε τους κύκλους τους³⁴.

Αυτή είναι η πατρίδα που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν οι Έλληνες κάτοικοι της το 1924 με την Ανταλλαγή των πληθυσμών και να έρθουν πρόσφυγες στην Ελλάδα όπου και κατέθεσαν τις μαρτυρίες τους στους ερευνητές του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Είναι η γη που διατήρησε μέσα της τη χριστιανοσύνη και τον ελληνισμό μέσα από μύριες διώξεις και κινδύνους στη διαδρομή τόσων αιώνων μετά την τουρκική κατάκτηση³⁵.

Για τους ανθρώπους αυτούς η μικρασιατική καταστροφή δεν υπήρξε μόνο αλλαγή ενός παγιωμένου στους αιώνες, κυριολεκτικά παραδοσιακού, τρόπου ζωής, αλλά και ένα γεγονός που σημάδεψε οδυνηρά τη ζωή τους έκτοτε. Στη μικρασιατική ακτή έμειναν, μαζί με τις περιουσίες και τα νεκρά σώματα των θυμάτων, όνειρα και φιλοδοξίες, κόποι και οραματισμοί, χαρές και λύπες. Ο ξεριζωμός υπήρξε σαρωτικός και δεν άφησε περιθώρια για τους μικρούς που τους συνέθλιψε η μανία των ισχυρών³⁶.

Μετά το 1924

Οι³⁷ διαλυμένες από την ιστορική συγκυρία κοινότητες της Μικράς Ασίας, απέκτησαν φαντασιακή υπόσταση στη συνείδηση τόσο της πρώτης γενιάς όσο και των επόμενων γενιών. Οι παλιές κοινότητες της Μικράς Ασίας διαλύονται και επαναπροσδιορίζονται στο παρόν. Στους νέους τόπους υποδοχής οι κοινότητες μετασχηματίστηκαν σε σύμβολα και ιδεολογήματα, εφόσον κατέρρευσαν ως σχηματισμοί. Οι πρόσφυγες συσπειρώθηκαν σε νέες κοινότητες και στήριξαν την ταυτότητά τους στην επιλεκτική και συμβολική αναπαραγωγή των πολιτισμικών προτύπων του παρελθόντος στο παρόν. Η προσφυγική ταυτότητα μέσα στο χρόνο συγκροτήθηκε διαχρονικά μέσα από τις διαφορετικές ανάγκες που κάθε φορά επέβαλλε το παρόν.

Η μαζική έλευση των προσφύγων ήταν αναμενόμενο να προκαλέσει ανακατατάξεις στο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό τοπίο της χώρας. Οι συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής σημάδεψαν τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, γεγονός στο οποίο έχουν αναφερθεί οι περισσότερες έρευνες, τονίζοντας ιδιαίτερα τη

³⁴ Αναστασιάδη-Μανουσάκη Σ., ό. π., σ. 231.

³⁵ Αναστασιάδη-Μανουσάκη Σ., ό.π., σ.39.

³⁶ Βαρβούνης Μ.Γ., *Μικρά Λαογραφικά*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2000, σ. 156.

³⁷ Παναγιωτοπούλου Ε., *Κοινωνική ενσωμάτωση, μνήμη και ταυτότητα στις προσφυγικές κοινότητες Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων*. Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 2004, σσ. 23 – 150.

συμβολή των προσφύγων στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του ελληνικού κράτους.

Το ξερίζωμα από την παλιά πατρίδα δε σήμαινε και το τέλος της ταλαιπωρίας και της αγωνίας για την εξασφάλιση της καθημερινής επιβίωσης. Μετά την πρόχειρη εγκατάσταση μέσα σε αντίσκηνα και παράγκες ακολούθησε η αναζήτηση ενός σχεδίου μόνιμης αποκατάστασης στο νέο τόπο υποδοχής. Οι αφηγήσεις των προσφύγων της πρώτης γενιάς είναι χαρακτηριστικές με τη σύντομη, λιτή και μεστή τους αναφορά σε εκείνα τα χρόνια. Οι γεροντότεροι δε μιλάνε με πολλά λόγια για τα χρόνια εκείνα. «*Τραβήξαμε πολλά...*» είναι η πιο συχνή φράση στα λόγια τους. Σε αυτή τη φράση συμπυκνώνονται στιγμές δυστυχίας, αγωνίας, στέρησης και αθλιότητας.

Ως συνέχεια έρχεται η συνηθισμένη φράση «*Δόξα τω Θεώ! Τώρα καλά είμαστε...*», που αναφέρεται στην ευτυχή κατάληξη της δύσκολης ζωής των πρώτων χρόνων. Η βελτίωση των συνθηκών ζωής, η εξασφάλιση της μονιμότητας και η παραμονή στη νέα πατρίδα ταυτίστηκε με τον ατέρμονο αγώνα για επιβίωση.

Έντονες τις μνήμες της στέρησης έχει και η δεύτερη γενιά. Η μνήμη της αθλιότητας είναι πολύ έντονη και αναφέρεται στις προσπάθειες των γονιών τους να καταφέρουν να συντηρήσουν την οικογένειά τους. Η ανέχεια ήταν κοινός παρονομαστής για όλες τις οικογένειες.

Οι κάτοικοι της Νεοκαισάρειας θυμούνται τις άθλιες συνθήκες στις οποίες αναγκάστηκαν να ζήσουν τα πρώτα χρόνια της άφιξής τους στο χωριό.

Συνθήκες δύσκολες, έζησαν μέσα στα αντίσκηνα και σιγά-σιγά άρχισαν να καταλαμβάνουν τα πρώτα ημιτελή σπίτια.

Όταν ήρθαν οι πρόσφυγες αντίκρισαν μια αχανή και ακαλλιέργητη έκταση γεμάτη βάτους και αγκάθια που έκαναν το τοπίο αφιλόξενο. Μετά από πολλούς αγώνες και σκληρή δουλειά μπόρεσαν να εξανθρωπίσουν το χώρο και να καταστήσουν τη καλλιεργήσιμη, αναπτύσσοντας ακόμη και νέα είδη καλλιεργειών.

Η προσπάθεια για την εξασφάλιση των καθημερινών βασικών αναγκών έκανε τους πρόσφυγες να απασχολούνται σε σκληρές δουλειές τόσο στα Ιωάννινα όσο και στα διπλανά χωριά.

Η πλειονότητα των μελών της κοινότητας ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου νεαρές γυναίκες δούλευαν σε χωράφια παραγωγής καπνού στη Νεοκαισάρεια αλλά και στα γύρω χωριά.

Η πρώτη γενιά των προσφύγων, μετά την άφιξή της στην Ελλάδα, εργάστηκε στον αγροτικό τομέα, εφόσον και στην «παλιά» πατρίδα είχε την ίδια απασχόληση. Όσοι

εμπορεύονταν ζώα ή διατηρούσαν εμπορικές επιχειρήσεις δεν μπόρεσαν να συνεχίσουν το ίδιο επάγγελμα λόγω των δυσκολιών της αποκατάστασής τους στην Ελλάδα και της έλλειψης κεφαλαίου.

Η καλλιέργεια στη Νεοκαισάρεια επαρκούσε για την ικανοποίηση των οικιακών αναγκών. Η βασική γεωργική παραγωγή, τα πρώτα χρόνια, ήταν τα δημητριακά, όπως βρίζα, σίκαλη, σιτάρι και αργότερα η καπνοκαλλιέργεια, η οποία όμως δεν υπήρξε αποδοτική για τους καλλιεργητές. Οι πρόσφυγες από το Καρατζορέν, κατεξοχήν αγροτικό χωριό, ήταν εξοικειωμένοι με την καλλιέργεια των δημητριακών και αυτό το είδος καλλιέργειας ανέπτυξαν κυρίως και στο νέο τόπο υποδοχής.

Η οριστική διανομή της γης έγινε το 1934, οπότε και καθορίστηκε ρητά ο κάθε κλήρος. Πριν τη διανομή η κάθε οικογένεια καλλιεργούσε αυθαίρετα σε οποιαδήποτε έκταση, ενώ μετά τη διανομή παραχωρήθηκαν οι τίτλοι χρήσης σε κάθε ιδιοκτήτη. Επιπλέον, οι καλλιεργητές νοίκιαζαν καλλιεργήσιμη γη από τα κοντινά χωριά για την καλλιέργεια καπνού. Παρόλα αυτά, η καπνοκαλλιέργεια δεν ήταν προσοδοφόρα, γεγονός που οδήγησε τους νέους σε οικονομικό μαρασμό και στη μετανάστευση για την αναζήτηση καλύτερης ζωής.

Συμπληρωματικά με τη γεωργική δραστηριότητα λειτούργησε και η κτηνοτροφία, με βάση τα λιγοστά ζώα που έδωσε η Επιτροπή Αποκατάστασης προσφύγων. Κυρίως αναπτύχθηκε η μικρή κτηνοτροφία αιγοπροβάτων και σε μικρότερο βαθμό η εκτροφή βοοειδών.

Η φτώχεια έφτανε στα όρια της απόλυτης ανέχειας στερώνοντας από τους πρόσφυγες τα βασικά είδη τόσο διατροφής όσο και ένδυσης.

Η έλλειψη χρημάτων δεν τους επέτρεπε να έχουν τα απαραίτητα εφόδια για τη σωστή παρακολούθηση των σχολικών μαθημάτων, ενώ η επίδοσή τους ήταν χαμηλή, καθώς τα παιδιά ασχολούνταν με την καλλιέργεια των χωραφιών. Η έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δυσχέρανε ακόμη περισσότερο την κατάσταση, γιατί δεν επέτρεψε σε πολλούς από τους μαθητές εκείνης της περιόδου να ολοκληρώσουν τη βασική τους εκπαίδευση. Παρόλα αυτά, η τρίτη γενιά κατάφερε να εξασφαλίσει πρόσβαση όχι μόνο στη βασική αλλά και στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση.

Συνοψίζοντας, η πρώτη γενιά των προσφύγων απασχολήθηκε κυρίως σε αγροτικές εργασίες και παράλληλα άσκησε συμπληρωματικά κάποιο άλλο επάγγελμα, όπως αυτό του κουρέα, του μαραγκού, του αμαξά, του εργάτη οικοδομικών έργων κ.ά. Η δεύτερη γενιά είχε την ευκαιρία να αξιώσει ένα επάγγελμα στην πόλη, καθώς οι συνθήκες

διαβίωσης άρχισαν να βελτιώνονται και είχαν τη δυνατότητα να λάβουν καλύτερη εκπαίδευση και «να μάθουν μια τέχνη».

Η συγκρότηση των προσφυγικών κοινοτήτων και η ανάπτυξη του κοινοτικού πνεύματος που τις χαρακτήρισε δεν θα μπορούσε να στηριχθεί μόνο στη βάση της κοινής εμπειρίας της Καταστροφής. Οι δομές της συγγένειας σε όλες τις μορφές τους συντέλεσαν στην ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων, τα οποία αποτέλεσαν τη βάση για κοινωνικές και οικονομικές συνεργασίες. Οι σχέσεις αυτές λειτούργησαν ως το σημείο διασύνδεσης των προσφυγικών κοινοτήτων και με την τοπική κοινωνία.

Η αιματική συγγένεια και οι σχέσεις αγχιστείας υπήρξαν καθοριστικές για τη διάρθρωση των κοινοτήτων. Οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στα καινούρια χωριά συνδέθηκαν μεταξύ τους με γάμους, με σκοπό τη διερεύνηση των κοινωνικών συμμαχιών, ενώ παράλληλα οι σχέσεις τελετουργικής συγγένειας συμπλήρωσαν το χάρτη των κοινωνικών δικτύων των κοινοτήτων. Έτσι, και σήμερα παρατηρείται το φαινόμενο πολλές οικογένειες μέσα στο ίδιο χωριό να συνδέονται μεταξύ τους είτε με αιματικούς δεσμούς είτε με συμπληρωματικές μορφές συγγένειας (αγχιστεία, κουμπαριά), γεγονός που συντέλεσε στη διατήρηση των προσφυγικών κοινοτήτων μέσα στο χρόνο και στη διαμόρφωση μιας ισχυρής συλλογικής συνείδησης.

Τα δομικά κενά που άφησαν οι σχέσεις αιματικής συγγένειας επιδιώχθηκε να καλυφθούν από «εναλλακτικές κοινωνικές δομές». Ο γάμος και η δημιουργία μιας οικογένειας αποτέλεσε το βασικό μέσο εξασφάλισης της σταθερότητας στο νέο τόπο. Μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα, όσοι επέζησαν κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες να ορθοποδήσουν και να ξαναφτιάξουν τις οικογένειές τους. Νεαρά αγόρια και κορίτσια επέλεξαν τη δημιουργία δικής τους οικογένειας με βασική προοπτική να αποκτήσουν δικό τους κλήρο και να διατηρήσουν τη σταθερότητα της οικογενειακής ζωής. Μέσα από την εμπειρία της καταστροφής η νέα γενιά δοκιμάστηκε και αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει δύσκολες καταστάσεις για να επιβιώσει. Το πέρασμα στην ωριμότητα έγινε και μέσα από το γάμο, όπου κυρίως οι νεαροί άντρες έπρεπε να αποδείξουν ότι είναι σε θέση να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες της οικογενειακής ζωής και να συντηρήσουν το δικό τους σπιτικό.

Εξέχουσα θέση ανάμεσα στα πολυάριθμα Καππαδοκικά έθιμα κατέχουν αυτά που αφορούν τον γάμο³⁸, μιας και αναγνωρίζεται η ζωτική του σημασία όχι μόνο ως θεμέλιου της οικογένειας, της διαίωνισης του ανθρώπινου είδους, αλλά και αυτής της κοινωνικής διάρθρωσης. Έθιμα που αναδεικνύονται στο διάβα του χρόνου, που με αξιοσημείωτη

³⁸Νίγδελης Κ., *Καππαδοκία, δρόμενα γάμων*, Κέντρο Ιστορίας Δήμου Συκεών, 2007 σ.14.

συναχή «μεταφέρουν» το γεγονός, συμβάλλουν στην περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων, την ενίσχυση της ομάδας.

Θεωρούσαν και εξακολουθούν, ίσαμε σήμερα, τον γάμο ως ένα από τα κορυφαία γεγονότα της ζωής τους, σημαντικότερο σταθμό από τον οποίο εκπορεύονταν η χαρά και η ευτυχία, η δημιουργικότητα, η ζωντάνια της ζωής.... Γι' αυτό και τον ονόμαζαν και «χαρά»...

Αναφορά στη γνωστή βιβλιογραφία

Ειδικότερα η εργασία βασίζεται στο υλικό που προσέφεραν τα παρακάτω βιβλία:

Βιβλιογραφία που αφορά:

A'

α) Το λαϊκό πολιτισμό της Καππαδοκίας:

Η λαογραφική έρευνα ασχολείται με την Καππαδοκία:

- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, *Καππαδοκία, Ιστορία – Θεολογία – Παιδεία – Πολιτισμός*, Α' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο, Θεολογική Σχολή, 22 – 24 Σεπτεμβρίου 2000, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 266 – 271.

β) Το λαϊκό πολιτισμό της Νεοκαισάρειας Ιωαννίνων:

Για τον λαϊκό πολιτισμό της Νεοκαισάρειας Ιωαννίνων η βιβλιογραφία δεν έχει να μας δώσει κάποιες πληροφορίες. Το υλικό βασίστηκε στη διδακτορική διατριβή της Ελισάβετ Σ. Παναγιωτοπούλου Δρ. Φ., *Κοινωνική ενσωμάτωση, μνήμη και ταυτότητα στις προσφυγικές κοινότητες Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2004, σσ. 199 – 224.

B'

α) Το γάμο ειδικά στην Καππαδοκία:

- Κελεκίδης Μ. Λάζαρος, *Τα Φάρασα της Καππαδοκίας. Μνήμες Φαρασιωτών γερόντων*, εκδ. «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ», Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 119-124.
- Ευσταθιάδου-Τσιλιμάγκου Σούλα, *Η γιαγιά μου η Κλειώ και οι ρίζες μας. Οι τελευταίοι Έλληνες της Καππαδοκίας*, εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 2001, σσ. 30-36.
- Αλιβάνογλου-Παπαγγέλου Καλλιόπη, *Από το Τσουχούρ Καππαδοκίας στο Καππαδοκικό Καρδίτσα*. Ιστορία – Λαογραφία – Πολιτισμός, εκδ. Δήμου Σοφάδων, Ιούνιος 2000, σσ. 35-49.

- Κωστάκη Π. Θανάση, *Το Μιστί της Καππαδοκίας*. Ι. Βραβείο «ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ», Αθήνα 1977, σσ. 201-231.

- Μαυροχαλυβίδη Π. Γεώργιου, *Η Αζό Καππαδοκίας*. Μονογραφία τόμος πρώτος, έκδοση – επιμέλεια – επίμετρο Ορέστης, Πρόδρομος & Ανθούλα Γ. Μαυροχαλυβίδη, Αθήνα 1990, σσ. 215-223.

- Κωστάκη Π. Θανάση, *Η Ανακού*. Πρόλογος Μέλπως Μερλιέ, εκδ. του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1963, σσ. 158-181.

β) Το γάμο στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων:

Για το γάμο στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων η βιβλιογραφία δεν έχει να μας δώσει κάποιες πληροφορίες. Το υλικό όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα συγκεντρώθηκε και βασίστηκε σε προσωπική μελέτη και επιτόπια έρευνα, η οποία περιλαμβάνει προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων του χωριού και φωτογραφικό υλικό από το προσωπικό τους αρχείο.

Γ΄

α) Το ένδυμα στην Καππαδοκία:

- Μαυροχαλυβίδη Π. Γεώργιου, *Η Αζό Καππαδοκίας*. Μονογραφία τόμος πρώτος, έκδοση – επιμέλεια – επίμετρο Ορέστης, Πρόδρομος & Ανθούλα Γ. Μαυροχαλυβίδη, Αθήνα 1990, σσ. 215-223.

- Κωστάκη Π. Θανάση, *Η Ανακού*. Πρόλογος Μέλπως Μερλιέ, εκδ. του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1963, σσ. 95- 100.

- Κελεκίδης Μ. Λάζαρος, *Τα Φάρασα της Καππαδοκίας. Μνήμες Φαρασιωτών γερόντων*, εκδ. «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ», Θεσσαλονίκη 2005, σ. 175, 176.

- Ιωσηφίδης Κ.Α., *Η Καρβάλη της Καππαδοκίας. Η Φορεσιά.*, εκδ. Κέντρο Καππαδοκικών Μελετών «Η ΝΑΖΙΑΝΖΟΣ», Καβάλα 2006, σσ. 10-13.

β) Το ένδυμα στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων:

Για το ένδυμα στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων η βιβλιογραφία δεν έχει να μας δώσει κάποιες πληροφορίες. Το υλικό όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα συγκεντρώθηκε και βασίστηκε σε προσωπική μελέτη και επιτόπια έρευνα, η οποία περιλαμβάνει προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων του χωριού και φωτογραφικό υλικό από το προσωπικό τους αρχείο.

Δ΄

α) Το γαμήλιο ένδυμα στην Καππαδοκία:

- Αλιβάνογλου – Παπαγγέλου Καλλιόπη, *Από το Τσουχούρ Καππαδοκίας στο Καππαδοκικό Καρδίτσα*. Ιστορία – Λαογραφία – Πολιτισμός, έκδοση Δήμου Σοφάδων, Ιούνιος 2000, σ. 38.

- Ιωσηφίδης Κ.Α., *Η Καρβάλη της Καππαδοκίας. Η Φορεσιά.*, εκδ. Κέντρο Καππαδοκικών Μελετών «Η ΝΑΖΙΑΝΖΟΣ», Καβάλα 2006, σ. 15.

β) Το γαμήλιο ένδυμα στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων:

Για το γαμήλιο ένδυμα στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων η βιβλιογραφία δεν έχει να μας δώσει κάποιες πληροφορίες. Το υλικό όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα συγκεντρώθηκε και βασίστηκε σε προσωπική μελέτη και επιτόπια έρευνα, η οποία περιλαμβάνει προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων του χωριού και φωτογραφικό υλικό από το προσωπικό τους αρχείο.

Δ) Μεθοδολογία εργασίας

Με βάση όλη την παραπάνω βιβλιογραφική ενημέρωση ξεκίνησε η γενικότερη μελέτη μου πάνω στο θέμα που με απασχολεί. Αφού εξάντλησα βιβλιογραφικά, ιστορικά και λαογραφικά και ιδιαίτερα ενδυματολογικά θέματα προχώρησα την έρευνά μου με κύριο εργαλείο την επιτόπια έρευνα.

Καθοριστικός άξονας σ' αυτή την εργασία είναι ο προσδιορισμός του χώρου και του χρόνου. Η έννοια του χρόνου προσδιορίζεται από την κυκλική του διάσταση, που υποδηλώνει την επαναληπτικότητα των δράσεων και των συμπεριφορών, που κινούνται άλλοτε στα πλαίσια του καθημερινού και άλλοτε του επίσημου, αλλά και από το χρόνο της βιωμένης εμπειρίας, όπου η ανθρώπινη μνήμη αποκαλύπτει κατά τρόπο εμπειρικό πτυχές του πολιτισμικού παρελθόντος.³⁹

Ο παράγοντας χώρος δεν προσδιορίζεται μόνο από το γεωγραφικό του στίγμα. Το φυσικό τοπίο φιλοξενεί την ανθρώπινη κοινωνία και αποτελεί το πλαίσιο της ποικίλης δραστηριότητάς της. Υπό την έννοια αυτή στην παρούσα μελέτη εκλαμβάνεται ως κοινωνικός, ένα κομμάτι του πολιτισμικού γίνεσθαι.⁴⁰

Επόμενος μεθοδολογικός άξονας είναι η επιτόπια έρευνα με συμμετοχική παρατήρηση.⁴¹ Η προσέγγιση του χώρου συμβάλλει στην κατανόηση της τοπικής κοινωνίας. Ο ερευνητής-παρατηρητής συμμετέχει και καταγράφει ό,τι τον ενδιαφέρει.

³⁹ Κυριακίδου-Νέστορος Α., *Λαογραφία – Προφορική Ιστορία*, Εντευκτήριο 8, Θεσ/νίκη 1988.

⁴⁰ Νιτσιάκος Β., *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993.

⁴¹ Νιτσιάκος Β., *Λαογραφικά ετερόκλητα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993.

Εδώ ακολουθήθηκε η τεχνική του «πληροφορικού κορεσμού».⁴² Πολλές μαρτυρίες και αφηγήσεις συγκλίνουν επαναλαμβανόμενες κι έτσι κρίνονται επαρκείς για την επιτόπια έρευνα της παρούσας εργασίας.

Η προφορική ιστορία είναι εκείνη που συμβάλλει καθοριστικά στην αναψηλάφηση της κοινωνικής μνήμης. Οι ιστορίες ζωής των απλών ανθρώπων αποκτούν ιδιαίτερη αξία, καθώς οι ίδιοι μετουσιώνονται σε πρωταγωνιστές της δικής τους ιστορίας, όπως αυτοί τη βίωσαν.⁴³ Μ' αυτή την έννοια η συνέντευξη και η τεχνική της παίρνει ιδιαίτερη σημασία.⁴⁴

Η επιτόπια έρευνα στο χωριό διήρκεσε από τον Μάιο έως τον Σεπτέμβριο του 2008, αλλά και τα τελευταία δύο χρόνια με τακτικές επισκέψεις στην κοινότητα, που ορίζονταν ανάλογα με το χρόνο και τη διάθεση των πληροφορητών. Οι συνεντεύξεις είναι ημικατευθυνόμενες και απευθύνθηκαν στους κατοίκους της κοινότητας, άτομα τριών γενεών: της πρώτης που βίωσε την τραγωδία της καταστροφής, της δεύτερης που έζησε το μεταβατικό στάδιο της προσαρμογής στη νέα πατρίδα και της τρίτης γενιάς. Οι αφηγήσεις καταγράφηκαν σε κασετόφωνο. Είχαν το χαρακτήρα ελεύθερης συζήτησης υπό μορφή διαλόγου.

Διαβατήριο στη δυνατότητα ανεύρεσης πρόθυμων πληροφορητών, υπήρξε η κοινή καταγωγή⁴⁵.

Τέλος, γίνεται χρήση της βιβλιογραφίας, όπου αυτή υπηρετεί τον παρατηρητή-ερευνητή.

Ε) Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής:

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Στο Πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη επισκόπηση της ιστορικής πορείας του προσφυγικού πληθυσμού από την ύπαρξή του στο εσωτερικό της Καισάρειας της Καππαδοκίας, τον αναγκαστικό εκτοπισμό του μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ως την εγκατάσταση και την ίδρυση της νέας κοινότητας στο λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

⁴² Νιτσιάκος Β., *Ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1995.

⁴³ Κυριακίδου-Νέστορος Α., *Λαογραφικά μελετήματα II*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1993.

⁴⁴ Thompson P., *Φωνές από το παρελθόν – Προφορική ιστορία*, μτφ. Ρ. Μπουσχότεν και Ν. Ποταμιάνος, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2002.

⁴⁵ Βαρβούνης Μ.Γ., Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας. Αθήνα 1994, σ.48.

Στο Δεύτερο και στο τελευταίο κεφάλαιο εξετάζονται α) ο λαϊκός πολιτισμός στην Καππαδοκία και στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, β) το ένδυμα στην Καππαδοκία και το ένδυμα στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων. Επίσης εξετάζονται το γαμήλιο ένδυμα και η γαμήλια διαδικασία α) στην Καππαδοκία και β) στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, επισημαίνονται διαφορές στις συμπεριφορές των κατοίκων της Καππαδοκίας με αυτές των απογόνων – προσφύγων – κατοίκων της Νεοκαισάρειας Ιωαννίνων (γάμους με άλλα άτομα – Ιωαννίνων) και γίνονται ιδιαίτερες επισημάνσεις όσον αφορά το ρόλο της γαμήλιας ενδυμασίας.

Στα παραρτήματα διεξοδικά και κατά περίπτωση παρατίθεται όλο το επεξεργασμένο πληροφοριακό υλικό που η επιτόπια έρευνα έδωσε για τα γυναικεία γαμήλια ενδύματα στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων προπολεμικά και μεταπολεμικά. Τεκμηριωτικά και επιλεκτικά παραθέτω τις αφηγήσεις ζωής των παρακάτω πληροφορητών: Θεοφανίας Προδρόμου, Θεοδώρας Κείσογλου, Μαρίνας Λαζάρου, Σταματίας Κείσογλου, Πρόδρομου Προδρόμου. Επίσης, οι τριάντα τρεις περιπτώσεις που αναλυτικά παρουσιάστηκαν αξιολογούνται στην προπολεμική τους φάση – έκφραση, στη μεγάλη δεκαετία της δοκιμασίας του πολέμου και μεταπολεμικά μέχρι σήμερα.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ
ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ
ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

Η περιοχή της Μικράς Ασίας υπήρξε σημαντικό κέντρο ανάπτυξης και διατήρησης του ελληνικού πολιτισμού για πολλούς αιώνες. Σύμφωνα με τη διαίρεση που ισχύει από την περίοδο της Ρωμαϊκής εποχής αποτελείται από 16 Επαρχίες και είναι οι ακόλουθες: Αιολίδα, Βιθυνία, Γαλατία, Ιωνία, Καππαδοκία, Καρία, Κιλικία, Λυδία, Λυκαονία, Λυκία, Μυσία, Παμφυλία, Παφλαγονία, Πισιδία, Παραλιακός και Νότιος Πόντος και Φρυγία.⁴⁶

Οι κοινότητες των Ελλήνων της Μικράς Ασίας εντοπίζονται σε τρεις γεωγραφικές ζώνες: οι περιοχές των δυτικών παραλίων, του Πόντου και της Καππαδοκίας αποτέλεσαν το χώρο της ελληνικής παρουσίας και δράσης για πολλούς αιώνες μέχρι και τη χρονιά της Μικρασιατικής Καταστροφής. Οι ελληνικές κοινότητες διασκορπισμένες σε όλο το έδαφος της Μικράς Ασίας, συνυπάρχοντας με πολλές άλλες εθνοτικές ομάδες, επιδίωξαν να διατηρήσουν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά τους και να οριοθετήσουν την πολιτισμική κοινότητα των Ορθόδοξων Ελλήνων στο χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το εσωτερικό της Μικράς Ασίας, απ' όπου κατάγονται οι κάτοικοι της Νεοκαισάρειας περιλαμβάνει τη Λυκαονία, την Καππαδοκία και ένα μέρος της Γαλατίας. Οι παραπάνω περιοχές ήταν αποκλεισμένες από τη μεγάλη οροσειρά του Ταύρου και του Αντίταυρου στα νότια και ανατολικά, ενώ μοναδική διέξοδο προς τη θάλασσα έβρισκαν στη Μεσόγειο. Η περιοχή της Καππαδοκίας θεωρούνταν από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές και είχε να επιδείξει ισχυρή παρουσία του ελληνικού στοιχείου. Παρά την ύπαρξη ελληνόφωνων κοινοτήτων στην περιοχή πλειοψηφούσαν οι τουρκόφωνες ελληνορθόδοξες κοινότητες.⁴⁷ Σύμφωνα με τον Π. Κητρομηλίδη η μορφολογία του εδάφους συνέβαλε στη δυνατότητα συντήρησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της πολιτισμικής ταυτότητας των πληθυσμών.⁴⁸

Η περιοχή της Καππαδοκίας, η ανατολικότερη της Μικράς Ασίας, η οποία εκτεινόταν μέχρι την έρημο της Λυκαονίας, ορεινή και απομονωμένη από τη γεωγραφία και τα δίκτυα επικοινωνίας με την περιοχή των δυτικών παραλίων, μπόρεσε να διατηρήσει σταθερό τον ελληνορθόδοξο πληθυσμό της, καθώς και την ιδιαίτερη πολιτισμική έκφραση των κοινοτήτων της. Το κεντρικότερο σημείο της περιοχής, η

⁴⁶ Η Μερλιέ Μέλπω διαίρεσε το Μικρασιατικό χώρο σε περιφέρειες τις οποίες ενέταξε στις 16 αρχαίες Επαρχίες, που ίσχυαν από την Ρωμαϊκή εποχή. Βλ. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, *Ο τελευταίος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας, Έκθεση του έργου του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (1930-1973), Κατάλογος Εκθέσεως*, Αθήνα 1974, σ. 78.

⁴⁷ Από τις 81 ελληνικές κοινότητες οι 49 ήταν τουρκόφωνες. Βλ. Kitromilides P. –Alexandris A., *Ethnic Survival, Nationalism and Forced Migration The historical demography of the Greek community of Asia minor at the close of Ottoman era*, *Δελτίον Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 5 (1984-1985), σ. 20.

⁴⁸ Kitromilides P. –Alexandris A., *ό.π.*, σ. 14.

περιφέρεια της Καισάρειας, η οποία βρισκόταν στο κέντρο της Ποντοκαππαδοκικής χώρας, ανάμεσα από τον Πόντο και την Κιλικία,⁴⁹ και ειδικότερα η πόλη λειτούργησε ως σημείο αναφοράς για τους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς, ενώ αποτελούσε σημαντικό θρησκευτικό και εμπορικό κέντρο της εποχής. Η Καισάρεια είχε στα μέσα του 19^{ου} αι. δέκα χιλιάδες κατοίκους, εκ των οποίων οι Έλληνες πρέπει να ήσαν δύο χιλιάδες στην πόλη⁵⁰. Στα βόρεια της περιοχής, μια σειρά από χωριά υπήρξαν η πατρίδα των περισσότερων προσφύγων από την Καππαδοκία που έφτασαν στην περιοχή των Ιωαννίνων. Το *Τασλίκ*, ήταν ένα από τα ελληνορθόδοξα τουρκόφωνα χωριά της περιφέρειας της Καισάρειας όπου δεν ζούσαν Τούρκοι και Αρμένιοι. Οι κάτοικοί του ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία, καθώς και με την κατά παράδοση κατασκευή μυλόπετρας, αφού στην περιοχή αφθονούσε ένα είδος σκληρής πέτρας που θεωρούνταν κατάλληλη για την κατασκευή μυλόπετρων.⁵¹ Βόρεια του Τασλίκ, στην πλαγιά του βουνού Ακ Νταγ, βρίσκονταν το χωριό Ρουμκαβάκ, επίσης τουρκόφωνο. Βορειότερα από τα παραπάνω χωριά βρίσκονταν το Τσατ, χωριό που ιδρύθηκε από κατοίκους της Σεβάστειας.⁵² Στο χωριό ζούσαν περίπου 450 οικογένειες Ελλήνων και Αρμενίων, σύμφωνα με τα λεγόμενα του πληροφορητή του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Οι κάτοικοί του μιλούσαν την τουρκική και αρμένικη γλώσσα, ενώ ασχολούνταν με την κατασκευή και εμπορία ξύλινων ειδών, καθώς στην περιοχή αφθονούσε η ξυλεία.⁵³

Στα χρόνια που ακολούθησαν (17^{ος} αι.) και ως συνέπεια των συμπτωμάτων αποσύνθεσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας άρχισαν οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας.

Κατά το χρονικό διάστημα από το 1912 έως και το 1918 επιδεινώθηκαν οι διώξεις των Ορθοδόξων ολόκληρης της Μικράς Ασίας, κατά συνέπεια και του Πόντου.⁵⁴ Από τους διωγμούς υπέφεραν περισσότερο οι κάτοικοι του Δυτικού Πόντου, εφόσον η περιοχή του Ανατολικού Πόντου βρισκόταν υπό ρωσική κατοχή, από τον Απρίλιο του 1916 μέχρι το Μάρτιο του 1918.⁵⁵

⁴⁹ Δαλακούρα Β., «Η εγκατάσταση των προσφύγων της Καππαδοκίας στον ελληνικό χώρο», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 11 (1995-1996), σ. 273.

⁵⁰ Καραθανάσης Ε. Αθ., *Καππαδοκία. Συμβολή στην ιστορία και τον πολιτισμό του ελληνισμού της Μικράς Ασίας*. Δεύτερη έκδοση αναθεωρημένη και επανυξημένη, εκδ. Αδελφών Κυριακίδη α. ε., Θεσσαλονίκη 2008, σ. 136.

⁵¹ Φάκελος Γεωγραφίας Κ.Μ.Σ., ΚΠ 128, 1960.

⁵² Φάκελος Γεωγραφίας Κ.Μ.Σ., 1960.

⁵³ Φάκελος Γεωγραφίας Κ.Μ.Σ., 1960.

⁵⁴ Μέρμνα Ποντίων Κυριών, *Ζωντανές Μνήμες του Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1988, εισαγωγή.

⁵⁵ Σαμουηλίδης Χ., *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*, Αλκυών, Αθήνα 1985, σ. 247.

Οι χρονιές του 1922 και 1924 σήμαναν και το τέλος της παρουσίας του ελληνισμού στη Μικρά Ασία. Η «Σύμβασις περί της Ανταλλαγής των πληθυσμών» έδειξε το δρόμο του ξεριζωμού στους κατοίκους της Καππαδοκίας.

Στις 24 Ιουλίου 1923 υπογράφηκε στη Λωζάννη η σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας που επέβαλε την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα στις δύο χώρες.⁵⁶

Οι πληθυσμοί της Μικράς Ασίας, αποτελώντας ένα μεγάλο κομμάτι του «αλύτρωτου ελληνισμού», συντέλεσαν στη διαδικασία σύζευξης του ελληνικού έθνους και ελληνικού κράτους από την περίοδο της ελληνικής επανάστασης μέχρι και την περίοδο του μεσοπολέμου.

Από την περιφέρεια Έβερεκ, η οποία βρισκόταν στη βορειοανατολική Καππαδοκία, στην κοιλάδα που σχημάτιζαν οι πλαγιές των βουνών Αργαίο και Ντεβελί⁵⁷ και ειδικότερα από την ελληνική συνοικία Αϊ Κωστέν, έφτασαν στη σημερινή Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων μερικές τουρκόφωνες οικογένειες. Νότια του Έβερεκ βρίσκονταν τα γειτονικά χωριά Ζίλε και Καρατζορέν, πατρίδα των περισσότερων κατοίκων της Νεοκαισάρειας. Το Ζίλε διέθετε μια μικρή ελληνορθόδοξη κοινότητα σε σχέση με την τουρκική και στο Καρατζορέν ανθούσαν μια αρμενική και μια ελληνική Ορθόδοξη κοινότητα (45 ελληνικές οικογένειες και 50 αρμένικες).⁵⁸ Το Ζίλε βρισκόταν 10 χιλιόμετρα ΝΔ του Έβερεκ και στα 1905 είχε 350 Έλληνες κατοίκους και 2.250 Τούρκους.⁵⁹ Οι κάτοικοι του χωριού γεωργοί-κτηματίες ως επί το πλείστον, ανέπτυξαν έντονα την υφαντική τέχνη,⁶⁰ την οποία και συνέχισαν, όταν έφτασαν στην πόλη των Ιωαννίνων ως πρόσφυγες.

Η μαζική έλευση των προσφύγων ήταν αναμενόμενο να προκαλέσει ανακατατάξεις στο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό τοπίο της χώρας. Οι συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής σημάδεψαν τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, γεγονός στο οποίο έχουν αναφερθεί οι περισσότερες έρευνες, τονίζοντας ιδιαίτερα τη συμβολή των προσφύγων στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του ελληνικού κράτους.

Οι πληθυσμοί των μικρασιατικών κοινοτήτων, οι οποίοι έφτασαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ανέπτυξαν μια νέα αντίληψη για αυτό που όριζαν ως

⁵⁶ Βερέμης Θ., *Κείμενα Εργασίας, Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-1998*, ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1998, σ. 85.

⁵⁷ Αναγνωστοπούλου Σ., Μικρά Ασία. 19^{ος} αι. – 1919. *Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, (υποσημ.3), σ. 165.

⁵⁸ Δαλακούρα Β., «Η εγκατάσταση των προσφύγων της Καππαδοκίας στον ελληνικό χώρο», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 11 (1995-1996), σ. 278.

⁵⁹ Δαλακούρα Β., ό.π., σ. 277.

⁶⁰ Φάκελος Γεωγραφίας Κ.Μ.Σ., 1956.

πατρίδα, αφού «μοιράστηκαν» ανάμεσα στην πατρίδα που είχαν γνωρίσει από χρόνια και είχαν ως τόπο αναφοράς και στη νέα πατρίδα, όπου έφτασαν μετά το βίαιο εκτοπισμό τους. Με τον ερχομό τους στην Ελλάδα, άνθρωποι από διαφορετικές κοινότητες της περιοχής της Μικράς Ασίας, προσπάθησαν να συνυπάρξουν μέσα στις νέες κοινότητες, τις οποίες συγκρότησαν από την αρχή.⁶¹ Ο τόπος λειτούργησε ως καθοριστικός παράγοντας αξιολόγησης και συγκρότησης των σχέσεων μεταξύ των προσφύγων: αποτέλεσε το βασικό σημείο αναφοράς και τη βάση διαπραγμάτευσης της προσφυγικής ταυτότητας.

Πρόσφυγες από τον Πόντο και την Καππαδοκία έφτασαν στην ευρύτερη περιοχή της πόλης των Ιωαννίνων και συγκρότησαν προσφυγικούς οικισμούς. Αγροτικοί πληθυσμοί εγκαταστάθηκαν σε περιοχές του λεκανοπεδίου και ίδρυσαν τις νέες κοινότητες Ανατολής, Μπάφρας και Νεοκαισάρειας. Οι εν λόγω πληθυσμοί εγκαταστάθηκαν στα χωριά του λεκανοπεδίου Ιωαννίνων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922.

Για τους κατοίκους της Νέο-Καισάρειας η πορεία της προσφυγιάς άρχισε το 1922 και κατέληξε στην ίδρυση ενός οικισμού που το όνομά του παραπέμπει κι αυτό στις παλιές πατρίδες. Στην περιοχή κατέφθασαν πρόσφυγες από τα χωριά Ζίλε, Καρατζορέν, λίγες οικογένειες από το Χαστακί και από το Αϊ Κωστέν του Έβερεκ.

Το Καρατζορέν ανήκε στην Περιφέρεια Καισάρειας και στην επαρχία Καππαδοκίας. Σύμφωνα με την τουρκική διοίκηση υπαγόταν στο Μουδουρλίκι του Σαρίογλαν, στο Καϊμακαμλίκι του Χαμιντέ και στο Βαλελίκι της Καισάρειας.⁶² Εκκλησιαστικά υπαγόταν στη Μητρόπολη της Καισάρειας. Χτισμένο στο οροπέδιο του Έβερεκ ήταν ένας καθαρά αγροτικός οικισμός, που οι κάτοικοί του ασχολούνταν με την καλλιέργεια δημητριακών και την κτηνοτροφία. Οι κυρίαρχες πληθυσμιακές ομάδες ήταν οι τουρκόφωνοι Έλληνες και οι Αρμένιοι, οι οποίοι όμως εξοντώθηκαν από τους Τούρκους στα 1914.

Το ταξίδι των κατοίκων του χωριού ξεκίνησε στις 20 Αυγούστου του 1922. Μέσω

⁶¹ Το γεγονός της Μικρασιατικής Καταστροφής, με τις οδυνηρές συνέπειες που είχε για τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας, προκάλεσε ασυνέχειες στην ταυτότητα των ομάδων αυτών και προβλήματα προσαρμογής στους νέους τόπους υποδοχής. Η Ελλάδα, μετά τη συρροή ακατάπαυστων κυμάτων προσφύγων, βρέθηκε μπροστά στο μεγάλο πρόβλημα της αποκατάστασής τους, ζήτημα που απαιτούσε τεράστια οικονομική βοήθεια. Η βοήθεια αυτή ήρθε από την Κοινωνία των Εθνών, η οποία είναι και υπεύθυνη για την ίδρυση της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Σημαντικό αριθμό πληροφοριών σχετικά με την προσφυγιά και τις συνέπειές της, το καθεστώς της ανταλλαγής των προσφύγων, την κατανομή των γαιών, την εγκατάσταση των προσφύγων, την ίδρυση των προσφυγικών οικισμών και κοινοτήτων και την ίδρυση και το έργο της Ε.Α.Π. εξέθεσε στην έκδοσή της η Κοινωνία των Εθνών, Βλ. Κ.Τ.Ε., *Η Αποκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα*, Τροχαλία, Γενεύη 1926.

⁶² Το 1898 το Καρατζορέν υπαγόταν στη Νομαρχία της Σεβάστειας και είχε Καϊμακαμλίκι το Αζίζιέ. Φάκελος Γεωγραφίας Κ.Μ.Σ., 1956, Συνεργάτης: Δονδολίνου Σ./Πληροφορητής: Ελβανίδης Αβραάμ.

της Νίγδης έφτασαν με δίτροχα κάρα στο Ουλούκισλα, απ' όπου τους παρέλαβε ο Ερυθρός Σταυρός και τους μετέφερε με τρένο στην πόλη της Μερσίνας. Εκεί έμειναν περίπου είκοσι μέρες σε αντίσκηνα και από κει μέσα σε μια μέρα έφτασαν στο λιμάνι του Πειραιά, όπου μπήκαν σε καραντίνα για 18 ημέρες. Από τον Πειραιά κατευθύνθηκαν στην Κέρκυρα, όπου με την περίθαλψη του Ερυθρού Σταυρού έμειναν για εννέα μήνες στους στρατώνες του κάστρου της πόλης.⁶³

Οι κάτοικοι του Ζίλε, γειτονικού χωριού, έμαθαν επίσημα το νέο της Ανταλλαγής των πληθυσμών τον Ιούνιο του 1924. Πουλώντας την κινητή τους περιουσία άρχισαν να φεύγουν από το Μάρτιο του ίδιου έτους. Τον Αύγουστο του 1924 οι κάτοικοι του Ζίλε με τα κάρα της Επιτροπής από το Έβερεκ αποχαιρέτησαν από τοποθεσία Άκτας, που βρίσκονταν στην άκρη του οικισμού, το χωριό τους και τους Τούρκους συντοπίτες τους. Πρώτος σταθμός του ταξιδιού τους υπήρξε το Καρατζορέν. Από εκεί κατευθύνθηκαν προς το Ουλούκισλα, περνώντας από τα χωριά Κοπτσού, Μουσά Χατζηλί, Γκολτζούκ, Μιστί Ανταβάλ και από την πόλη της Νίγδης. Στο Ουλούκισλα παρέμειναν τρεις με τέσσερις ημέρες και αφού επιβιβάστηκαν σε τρένο έφτασαν στη Μερσίνα. Στο πλοίο «Χρυσόθεμις» επιβιβάστηκαν 5.000 άτομα από το Ζίλε, τη Μαλακοπή, τη Νίγδη, την Κόνια, τη Σίλλη Ικονίου, την Ανακού, το Ανταβάλ, το Μιστί και το Ερεγλί. Μετά από ένα ταξίδι διάρκειας πέντε ημερών έφτασαν στη Ρόδο και από εκεί κατέληξαν στο νησάκι Αϊ-Γιώργης του Πειραιά. Εκεί έμειναν σε αντίσκηνα για είκοσι μέρες και με άλλο πλοίο μεταφέρθηκαν στην Κέρκυρα.⁶⁴

Οι πρόσφυγες από το Ζίλε και το Καρατζορέν έφτασαν από την Κέρκυρα στα Ιωάννινα το 1924. Με πλοία έφτασαν στην Πρέβεζα και από εκεί με κάρα τους μετέφεραν προς την περιοχή των Ιωαννίνων. Σε αντίσκηνα κατέλυσαν για περίπου δυο χρόνια, έχοντας να εξανθρωπίσουν το άγριο τοπίο, του οποίου την εικόνα συνιστούσαν τα άγρια χόρτα και η ερημιά.

Οι πρόσφυγες της Νέας Καισάρειας συνέστησαν την προσφυγική ομάδα με την ονομασία *Προσφυγικός Όμιλος Νέας Καισάρειας περιοχής Κολονιατίου*. Η ονομασία του νέου οικισμού Νέα Καισάρεια παρέπεμπε στη χαμένη πατρίδα και στη μνήμη των χωριών της επαρχίας Καισαρείας. Η Νέα Καισάρεια έγινε το σημείο αναφοράς του μεγάλου ταξιδιού που έκαναν οι πρόσφυγες. Έγινε η κιβωτός της μεταφοράς και της διατήρησης της μνήμης της παλιάς πατρίδας στο νέο τόπο. Εξέφραζε το -νέο-, τη νέα ζωή που άρχιζε, μέσα από την αναφορά στην «παλιά» γεωγραφία και τον

⁶³ Φάκελος Εξόδου Κ.Μ.Σ., Καρατζορέν, ΚΠ22-23, 1971, Συνεργάτης: Ανδρεάδης Γερμ./Πληροφορητής: Μισθολογίου Ιωάννης.

⁶⁴ Φάκελος Εξόδου Κ.Μ.Σ., Ζίλε, 1962, Συνεργάτης: Ανδρεάδης Ερμ./Πληροφορητής: Ιωσηφίδης Ελευθέριος.

παλιό και γνώριμο τρόπο ζωής.

Είναι ανάγκη να θυμηθούμε εδώ πως ήταν η Ελλάδα το 1922. Από δέκα χρόνια είναι εμπόλεμος. Βαλκανικοί πόλεμοι του 1912 και του 1913. Απελευθερωτικός αγώνας για να δοθούν στο ελληνικό βασίλειο, που δεν του τα έδωσαν στο παρελθόν, τα φυσικά του σύνορα, η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη. Χρήματα, ανθρώπινες ζωές θυσιάστηκαν αδίσταχτα. Αλλά τα πολιτικά πάθη, που προέρχονταν από διαφορετικές γνώμες για το τι έπρεπε να κάμει η Ελλάδα, είχαν ως αποτέλεσμα τη διχόνοια, το χειρότερο κακό, κατά τον ευρωπαϊκό πόλεμο του 1914 – 1918. Ενώ το μικρό κράτος, που γεννήθηκε το 1821 και δεν είχε περάσει ακόμα τον πρώτο αιώνα της υπάρξεώς του, έπρεπε να οργανώσει τα πάντα, είχε συγχρόνως να αντιμετωπίσει τις βλέψεις των γειτονικών κρατών επί της Μακεδονίας και της Θράκης. Τότε συμβαίνει και η στρατιωτική καταστροφή στη Μικρά Ασία, το 1922, με τη φυγή μέσα στον τρόμο, στις φλόγες, στους σκοτωμούς, εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων⁶⁵.

Με τη μικρασιατική καταστροφή του 1922, αλλά και την ανταλλαγή πληθυσμών του 1924, προσφυγοποιήθηκε ένα από τα ζωτικότερα και δυναμικότερα, πολιτιστικά, κοινωνικά και οικονομικά, τμήματα του Ελληνισμού, ο μικρασιατικός Ελληνισμός, σε μια εδαφική περιοχή από τον Πόντο ως τη Λυκαονία και από τα παράλια της Ιωνίας ως την Καππαδοκία. Οι πληθυσμοί αυτοί ήταν κληρονόμοι ενός πανάρχαιου και πλουσιότατου πολιτισμού, αφού η παρουσία στο χώρο αυτό ανάγεται, τουλάχιστον, στις αρχές της πρώτης χιλιετίας π.χ.⁶⁶

Οι πρόσφυγες του 1922, που ήρθαν στο ελληνικό κράτος και ανασύστησαν οικισμούς υπήρξαν κατά γενική ομολογία δημιουργικά και προοδευτικά στοιχεία. Αναγεννημένοι στην κυριολεξία από τις τέφρες τους, κατόρθωσαν σύντομα να επιβληθούν στην κοινωνική και οικονομική ζωή, παρά τις δυσκολίες αφομοίωσης που παρουσιάστηκαν από μέρους των ελλαδικών γηγενών, κατά κάποιο τρόπο, πληθυσμών. Αλλά και οι ίδιοι κράτησαν, ατομικά, οικογενειακά ή συλλογικά με τους διάφορους συλλόγους τους, όσες πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των πατρίδων τους μπορούσαν να διατηρήσουν: σχήματα οικογενειακής οργάνωσης, τρόπος ιδιωτικής ζωής, έθιμα και ήθη, ονοματοθεσία και δημιουργήματα της λαϊκής λογοτεχνικής παραγωγής, όλα αυτά μπόρεσαν να επιζήσουν ή να αναδημιουργηθούν, αναζωογονώντας μέσα από τις αυτονόητες επιμειξίες, τον παραδοσιακό ελλαδικό πολιτισμό⁶⁷.

⁶⁵ *Ο Τελευταίος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας*: το έργο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 1930 – 1973, Διεύθυνση Μέλπωσ Μερλιέ – Λογοθέτη, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1974, σ. 25.

⁶⁶ Βαρβούνης Μ.Γ., *Μικρά Λαογραφικά*, ό.π., σ. 148.

⁶⁷ Βαρβούνης Μ.Γ., *Μικρά Λαογραφικά*, ό.π., σ. 155.

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΞΟΔΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ (1924)

Ο ΛΑΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

Οι πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής υπήρξαν φυσικοί φορείς ενός πολύμορφου λαϊκού πολιτισμού, που διαμορφώθηκε στις χαμένες πατρίδες μέσα από αργές και πολύχρονες ιστορικές διεργασίες. Η απώλεια του τόπου εντός του οποίου γεννήθηκαν αυτές οι πολιτισμικές μορφές, οι δυσκολίες της αποκατάστασης και η υποτίμησή τους από τους ντόπιους, οδήγησαν αρχικά σε απαξίωση του πολιτισμού τους.

Η λαογραφική έρευνα⁶⁸ εκπροσωπούμενη από το έργο μεγάλων Ελλήνων λαογράφων, όπως οι Ν. Πολίτης, Στίλπων Κυριακίδης, Δ. Πετρόπουλος, Φαίδων Κουκουλές, Γ. Μέγας, Γ. Σπυριδάκης, Δ. Οικονομίδης, Κ. Ρωμαίος, Δ. Λουκάτος, έχει αποθησαυρίσει και ερμηνεύσει πλήθος λατρευτικών εθίμων σε όλες τις περιοχές του Ελληνισμού, περιλαμβανομένης και της Καππαδοκίας, στην οποία αναφέρονται και ειδικές μελέτες άλλων ερευνητών⁶⁹.

Τι είναι όμως το λατρευτικό έθιμο;

Τα λατρευτικά λαϊκά βιώματα είναι στοιχεία που ορίζουν τις παραδοσιακές μορφές της εθνικής και βιωματικής αγωγής. Είναι το σύνολο των εθίμων και των εκδηλώσεων που συνοδεύουν καθημερινές θρησκευτικές εορτές και πράξεις. Η έρευνα και η παρουσίαση των θρησκευτικών λατρευτικών εθίμων καθίσταται αναγκαία για να ερμηνευθούν πολλές εκδηλώσεις στην ατομική και κοινωνική ζωή κάθε λαού, να αναλυθούν η ψυχολογία, οι εσωτερικές συγκινήσεις και ανησυχίες του, ακόμη και η κοινωνική του κατάσταση. Και βέβαια να παρουσιασθούν τα βήματα της πολιτιστικής

⁶⁸ Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, *Καππαδοκία, Ιστορία – Θεολογία – Παιδεία – Πολιτισμός*, Α' Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο, Θεολογική Σχολή, 22 – 24 Σεπτεμβρίου 2000, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 266 – 271.

⁶⁹ Ενδεικτικώς παραθέτουμε: Ρίζος Σ. Ν., *Καππαδοκικά ήτοι δοκίμιον ιστορικής περιγραφής της Αρχαίας Καππαδοκίας και ιδίως των επαρχιών Καισαρείας και Ικονίου*, εν Κωνσταντινουπόλει 1856. Ι. Αρχάλαος Σαραντίδης, *Η Συνασός ήτοι θέσις, ιστορία, ηθική και διανοητική κατάσταση, ήθη, έθιμα και γλώσσα της εν Καππαδοκία κομποπόλεως Συνασού εν επιμέτρω δε και σύντομος περιγραφή των εν ταις επαρχίαις Καισαρείας και Ικονίου ελληνικών κοινοτήτων ως και των εν αυταίς σωζομένων ελληνικών διαλέκτων εν σχέσει προς την εν Συνασώ λαλουμένην*, Εν Αθήναις 1899. Λεβίδης Αναστ., *Αι εν μονολίθοις μοναί της Καππαδοκίας και Λυκαονίας*, εν Κωνσταντινουπόλει 1899. Τατάκης Β., *Η συμβολή της Καππαδοκίας στη χριστιανική σκέψη*, Αθήνα 1960. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεράϊ -Γκέλβερι*, εκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, [Καππαδοκία 12], Αθήνα 1970. Ασβέστη Μ., *Επαγγελματικές ασχολίες των Ελλήνων της Καππαδοκίας*, Αθήνα 1980. Καρατζά Ελ., *Καππαδοκία ο τελευταίος Ελληνισμός της περιφέρειας Ακσεράϊ Γκέλβερι (Καρβάλης)*, Αθήνα 1985. *Συνασός της Καππαδοκίας*, Συλλογικός Τόμος, εκδ. Ελληνικής Εταιρείας, Σωματείου «Η Νέα Συνασός», Αθήνα 1985. Αναγνωστάκης Ηλ. – Μπαλά Ευ., *Η Καππαδοκία των «ζώντων μνημείων»*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1990. *Καππαδοκία – Περιήγηση στη Χριστιανική Ανατολή*, εκδ. ADAM, Αθήνα 1991. Κοιμίσσoglou Συμ., *Αναδρομή στον ακριτικό ελληνισμό της Καππαδοκίας*, Θεσσαλονίκη 1997. Χατζκυριακίδης Κυρ., *Το μεταλλείο του Ταύρου (Μπουγά Μαντέν) 1826-1924*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999. Καραθανάσης Αθ.Ε., *Καππαδοκία*, εκδ. Μαϊάνδρος, Θεσσαλονίκη 2001.

του πορείας⁷⁰.

Στην Καππαδοκία οι θρησκευτικές λατρευτικές εκδηλώσεις ήταν το επίκεντρο της πνευματικής και κοινωνικής ζωής. Από βαθειά θρησκευτικότητα διαπνέονταν όλες οι πράξεις των Καππαδοκών, και η θρησκεία απεδείχθη το σπουδαιότερο στήριγμα στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης στο αποκομμένο αυτό κομμάτι του Ελληνισμού, που υφίστατο τους αλλεπάλληλους διωγμούς των κατακτητών στη μακραίωνη ιστορία του.

Το προσκύνημα των ευλαβών Καππαδοκών στους ιερούς τους χώρους συνοδευόταν από λαϊκά λατρευτικά έθιμα, τα οποία καταγράφονται λεπτομερώς στις μονογραφίες τις αφιερωμένες σε περιοχές της Καππαδοκίας⁷¹. Αρκετά από αυτά κατάγονται από την αρχαία ελληνική παράδοση⁷². Όταν ο Χριστιανισμός διαδόθηκε στην Καππαδοκία, οι λαϊκές μάζες τον ασπάσθηκαν μεταφέροντας, όμως, παλιές λατρευτικές συνήθειες και έθιμα. Στοιχεία του ελληνικού ή εθνικού γενικά κόσμου εισήχθησαν στον Χριστιανισμό και προσαρμόστηκαν με ανάλογη τροποποίηση του τελεστικού τους τυπικού, καθώς και της έννοιας τους, αποκτώντας νέο χριστιανικό περιεχόμενο⁷³ όπως είναι οι θυσίες ζώων⁷⁴, τα τάματα⁷⁵, οι αγερμοί⁷⁶, η στέψη κατά τον γάμο⁷⁷,

⁷⁰ Βλ. σχετ. Κυριακίδης Στ., «Τι είναι η λαογραφία και εις τι δύναται να ωφελήση η σπουδή της», *Λαογραφία* 12 (1938-1948) 138-151. Μέγας Γ., «Η σπουδή της λαογραφίας, σκοπός και έργον αυτής», *Λαογραφία* 25 (1967) 3-38. Πετρόπουλος Δ., *Λαογραφία*, Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 4, 21-23. Πετρόπουλος Δ., Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, ό.π., σ. 53. Λουκάτος Δ., *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, εκδ. Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1977, σ. 257.

⁷¹ Ελευθεριάδης Ρ., *Συνασός ήτοι μελέτη επί των ηθών και των εθίμων αυτής*, εν Αθήναις 1879, σσ. 67-87. Λουκόπουλος Δ. – Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία των Φαράσων*, εκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, [Καππαδοκία3], Αθήνα 1949. Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, εκδ. Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1963, σσ. 197-256. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, ό. π. Ευπραξιάδης Λαζ., *Το Προκόπι η πατρίδα μου (Ιστορία και Λαογραφία)*, Θεσσαλονίκη, 1974, 1996², σσ. 170-224. Κωστάκης Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*, τόμ. Α΄ και Β΄, εκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1977, σσ. 272-321. Μαυροχαλυβίδης Γ., *Η Αζό Καππαδοκίας*, τόμ. Α΄ και Β΄, Αθήνα 1990, σσ. 292-314. Κυριακού Γ., *Άγιοι της Καππαδοκίας*, (Μεταπτυχιακή εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 115-127. Βαϊάννη Ν. Μ., *Στη Συνασό της Καππαδοκίας*, εκδ. Σωματείου «Η Νέα Συνασός», Πειραιάς 2000.

⁷² Στην αρχαία ελληνική προέλευση πολλών εθίμων μας αναφέρεται η μελέτη του Nilsson Μ., *Greek popular religion*, New York 1940, που μεταφράστηκε από τον Κακριδή Ιω. στην Βιβλιοθήκη του Φιλολόγου, αρ. 8, Αθήνα 1953.

⁷³ Η συνάντηση και η σύζευξη μεταξύ Ελληνισμού και Χριστιανισμού επισταμένως έχει μελετηθεί, βλ. Τατάκης Β., *Η συμβολή, ό. π.* Θεοδώρου Ευ., *Ιστορία του χριστιανικού πολιτισμού*, εν Αθήναις 1950. Ο ίδιος, *Η ελληνορθόδοξος πολιτιστική παράδοσις της Μ. Ασίας*, Αθήναι 1993. Σπυριδάκης Γ., «Επιβιώσεις λαϊκής πίστεως, λατρείας και τέχνης εκ της βυζαντινής περιόδου εις την Βόρειον Ελλάδα», *Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου (Ηπειρος – Μακεδονία – Θράκη) Θεσσαλονίκη 18-20 Απριλίου 1974*, [Ι.Μ.Χ.Α.], Θεσσαλονίκη 1975, σσ. 235-237. Φλωρόφσκυ Γ., *Χριστιανισμός και πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη 1982. Ζηζιούλας Ιω., «Η συμβολή της Καππαδοκίας στη χριστιανική σκέψη», *Η Συνασός της Καππαδοκίας*, ό.π., σσ. 23-37. Καραθανάσης Αθ., *Η τρίσημη ενότητα του Ελληνισμού, Αρχαιότητα – Βυζάντιο – Νέος Ελληνισμός*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991. Ο ίδιος, *Καππαδοκία*, ό.π., σσ. 37-51. Ζήσης Θεόδ., *Ορθοδοξία και Ελληνισμός – Νέα αιχμαλωσία και αντίσταση*, [Καιρός], εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1995. Ο ίδιος, *Επόμενοι τοις θείοις Πατράσι*, [Πατερικά 1], Θεσσαλονίκη 1997².

⁷⁴ Στη μελέτη των Λουκόπουλου Δ. – Πετρόπουλου Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, ό.π., σσ. 44-49, στον χώρο των υποσημειώσεων δίδεται περιγραφή της θυσίας ζώου από τα Ηλείακα του Πανσανία. Για την αρχαιότητα του τελεστικού του και την επιβίωση του εθίμου στην Καππαδοκία, βλ. Χωλόπουλος Σ., «Μονογραφική ιστορία Ζήλης ή Σύλατας», *Ξενοφάνης* 2 (1904) 141, 206. Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σσ. 177-179.

οι εγκοιμήσεις σε ναούς για θεραπευτικούς λόγους, όπως συνέβαινε και στα αρχαία Ασκληπιεία⁷⁸, η χρήση ύδατος από αγιάσματα, που ανάγεται στην πανάρχαια πίστη της καθαρτικής δύναμής του⁷⁹, η προσφορά στην εκκλησία του πρώτου καρπού κάθε σοδειάς, η λεγόμενη απαρχή, που ξεκινά από την Ομηρική εποχή⁸⁰.

Τα περισσότερα έθιμα, είτε κατατάσσονται στα τακτικά (μόνιμα) είτε στα περιοδικά, τα συνδεόμενα με τις εκκλησιαστικές εορτές, δεν διαφέρουν από τα έθιμα

Πετρόπουλος Δ.– Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, ό.π., σσ. 68, 76. Μέγας Γ., *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, εκδ. Οδυσσέας, Α' ανατύπωση, Αθήνα 1992, σσ. 15, 16, 18-20.

⁷⁵ Το έθιμο ανάγει την προέλευσή του στην αρχαιότητα και συνήθως συνδέεται με τη θυσία ζώων «ταμένων», βλ. Κυριακίδης Στ., *Γλώσσα και λαϊκός πολιτισμός των νεωτέρων Ελλήνων*, Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων, Αθήναι 1946, σ. 69. Ρωμαίος Κ., *Μικρά Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 42-47. Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σσ. 221-222. Ο ίδιος, *Το Μιστί*, ό.π., σ. 278. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, ό.π., σ. 112. Ευπραξιάδης Λάζ., *Το Προκόπι*, ό.π., σ. 176. Λουκάτος Δ., *Εισαγωγή*, ό.π., σ. 261. Αικατερινίδης Γ., *Νεοελληνικές αιματηρές θυσίες*, Παράρτημα *Λαογραφίας* 8 (1979), έκδ. Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, Αθήναι 1979, σσ. 162-163. Αλεξιάδης Μ., «Do ut des», *Επιστημονική Επετηρίς του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων* 16 (1987) 261.

⁷⁶ Κουκουλές Φ., *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμ. Α' ΙΙ, εν Αθήναις 1948, σ. 14. Ο ίδιος, τόμ. Β' Ι, σσ. 13-19. Ο ίδιος, *Θεσσαλονίκης Ευσταθίου τα λαογραφικά*, τόμ. Β', Αθήναι 1950, [Ε.Μ.Σ. 6], σ. 8 Πρβλ. Σπυριδάκης Γ., «Επιβιώσεις λαϊκής», ό.π., σσ. 241-242. Μέγας Γ., *Ελληνικές γιορτές*, ό.π., σ. 59.

⁷⁷ Πολίτης Ν.Γ., «Γαμήλια σύμβολα», *Λαογραφικά Σύμμεικτα* 2 (1921) 218-267. Ο Λουκάτος Δ., *Εισαγωγή*, ό.π., σσ. 34-35, επισημαίνει ότι το στεφάνωμα, που κατάγεται από την ελληνική αρχαιότητα και σημαίνει μαγική καταξίωση και προπαρασκευή για τελετουργία, οι Πατέρες το δέχθηκαν σαν επιβράβευση της αγνότητας των νεονύμφων.

⁷⁸ Λουκόπουλος Δ.– Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, ό.π., σσ. 51-53. Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σ. 222. Ο ίδιος, *Το Μιστί*, ό.π., σ. 265. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, ό.π., σσ. 121-122. Σταματόπουλος Κ., «Η καθημερινή ζωή», ό.π., σ. 79. Κυριακού Γ., *Άγιοι*, ό.π., σ. 119. Πρβλ. Λουκάτος Δ., *Τα φθινοπωρινά*, Αθήνα 1995², σ. 154. Μέγας Γ., *Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας*, τεύχος Γ', (Ανάτυπον εκ της *Επετηρίδος του Λαογραφικού Αρχείου* 1942-1949), Αθήναι 1975, σ. 22.

⁷⁹ Η πίστη στην καθαρτική και θεραπευτική δύναμη του νερού των αρχαίων κρηνών και των προσωποποιημένων ποταμών πέρασε στα χριστιανικά μας αγιάσματα. Οι χριστιανοί δείχνουν βαθύ σεβασμό και πίστη στην ιαματική δύναμη των αγιασμάτων, που βρίσκονται σε διάφορους τόπους της πατρίδας μας. Βλ. σχετ. Γεδεών Μ., *Τα αγιάσματα της Κωνσταντινπόλεως*, εν Κωνσταντινπόλει 1904. Σταμούλη-Σαραντή Ελπ., «Από τα αγιάσματα της Θράκης», *Θρακικά* 18 (1943) 219-290. Η ίδια, *Από την Ανατολική Θράκη. Η Σηλυβρία με τα γύρω της χωριά* Α', Αθήναι 1956, σσ. 224-237. Κουκόπουλος Δ. – Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, ό.π., σσ. 32-36. Σπυριδάκης Γ., «Επιβιώσεις λαϊκής πίστεως», ό.π., σ. 247. Μέγας Γ., *Ζητήματα Γ*, ό.π., σ. 12. Λουκάτος Δ., «Η θρακική λατρεία των αγιασμάτων. Λαογραφικά και εθνολογικά στοιχεία», *Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου (Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη) Κυριακή 19-22 Μαρτίου 1975*, [Ι.Μ.Χ.Α.], Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 229-240. Ο ίδιος, *Τα φθινοπωρινά*, ό.π., σ. 153. Ο ίδιος, *Χριστουγεννιάτικα και των γιορτών*, Αθήνα 1997³, σσ. 182-185. Ατζέμογλου Νικ., *Τ' αγιάσματα της Πόλης*, εκδ. Ρήσος, Αθήνα 1990.

⁸⁰ Ο Κουκουλές Φ., *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμ. Ε', εν Αθήναις 1952, σσ. 267-268, σημειώνει: «Οι Βυζαντινοί ημών πρόγονοι για να ευχαριστήσουν τον Θεό μετά την συγκομιδήν ευχαριστούντες τον θεό, προσεκόμιζον στην Εκκλησία ίνα ευλογηθή ποσότητα των άρτι συγκομισθέντων σιτηρών, όπου πηγές μας πληροφορούν». Και σε άλλο σημείο, ο ίδιος, τόμ. Α' ΙΙ, σ. 271: «Την ευλογία ωρισμένων απαρχών π.χ. σταφυλών, οσπρίων (Μιχαήλ Ψελλού, *Επιστολαί ΜΒ*, 5, 326) γνωστόν ότι έχει εγκρίνει η Εκκλησία, πολλοί όμως παρεξηγούντες την σημασία της ευλογίας ταύτης απέδιδον στα ευλογούμενα ιαματικές ιδιότητες». Ωστόσο η απαρχή αποτελεί πανάρχαια και καθολική συνήθεια του ελληνικού κόσμου, βλ. σχετ. Λουκόπουλος Δ. – Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, ό.π., σσ. 50-51. Σταμούλη – Σαραντή Ελπ., «*Προλήψεις και δεισδαιμονίες της Θράκης*», *Λαογραφία* 14 (1952) 179. Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σσ. 222-223. Ευπραξιάδης Λάζ., *Το Προκόπι*, ό.π., σσ. 179-180. Μέγας Γ., *Ζητήματα Γ'*, ό.π., σσ. 24-25, 85, 88. Σταματόπουλος Κ., «Η καθημερινή», ό.π., σ. 75. Αλεξιάδης Μ., «Do ut des», ό.π., σ. 258. Γ. Μέγας, *Ελληνικές γιορτές*, ό.π., σσ. 246, 250. Λουκάτος Δ., *Τα καλοκαιρινά*, Αθήνα 1992², σσ. 69-70. Ο ίδιος, *Τα φθινοπωρινά*, ό.π., σσ. 42, 77. Πολίτης Ν.Γ., *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Γ', έκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Δημοσιεύματα Λαογραφικού Αρχείου αριθμ. 6, εν Αθήναις 1931, σσ. 195-196. Μερακλής Μιχ., «*Λαογραφικά του Δεκαπενταύγουστου*», *Πεμπτοσύια* 3 (2000) 114-115.

άλλων περιοχών της υπόλοιπης Ελλάδος. Οι θυσίες ζώων στη θεμελίωση οικίας και στις πανηγύρεις εορτών, τα καλούμενα κουρμπάνια ή γουρπάνια, είναι γενικό ελλαδικό έθιμο

και ιδιαίτερα γνωστό στη Θράκη⁸¹. Ο εορτασμός των οικογενειακών αγίων, που γιόρταζαν οι οικογένειες που ανήκαν στο ίδιο σόι, σε οικογενειακές εκκλησίες γνωστές με το επώνυμο των νοικοκυραίων απαντάται κυρίως στα νησιά, αλλά και στη Χιμάρα⁸². Η δοξασία για το διώξιμο της αρρώστιας με το κρέμασμα κομματιού ενδύματος σε δέντρα κοντά σε εκκλησίες και αγιάσματα ή με το πέρασμα από πέτρα της εκκλησίας συναντάται παντού στην Ελλάδα και στην Κύπρο⁸³. Οι αγερμοί, δηλαδή τα κάλαντα, και η Βασιλόπιττα είναι πανελλήνια έθιμα. Η βασιλόπιττα είναι παλαιό έθιμο της Καππαδοκίας, αναφερόμενο το 228 μ.Χ. ως Καππαδόκιος άρτος από τον Αθήναιο, τον συγγραφέα των Δειπνοσοφιστών⁸⁴.

Στα λατρευτικά έθιμα της Καππαδοκίας συναριθμούνται και μερικά σπάνια ή εντελώς άγνωστα σ' άλλους τόπους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν: η περίφημη θρησκευτική πομπή του Αγίου Βασιλείου με το ρυθμικό χορευτικό βάδισμα

⁸¹ Ο Αικατερινίδης Γ., στη μελέτη του Νεοελληνικές, *ό.π.*, σσ. 73, 93-96, 173-176, αναφέρει περί τα είκοσι παραδείγματα θυσίας ζώων σε διάφορους τόπους της Ελλάδας, μεταξύ αυτών και από την Καππαδοκία, δηλώνοντας τη μεγάλη διάδοση που είχε και εξακολουθεί να έχει μέχρι σήμερα η τέλεση της ζωοθυσίας. Αναπτύσσει επίσης το ζήτημα της προέλευσης του εθίμου και τονίζει ότι η θυσία στα Φάρασα της Καππαδοκίας παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον για την αρχαιότητα του τελετουργικού της. Ο Σπυριδάκης Γ., «Επιβιώσεις λαϊκής», *ό.π.*, σσ. 243-247, αφού κάμει λόγο για την προέλευση του εθίμου, το χριστιανικό περιεχόμενο που έλαβε, τον σκοπό και το τελετουργικό του μέρος, παραθέτει εκτενή βιβλιογραφία σχετική με το έθιμο και τους τόπους που απαντάται. Για τη διάδοση του εθίμου στον ελλαδικό χώρο, βλ. Μέγας Γ., «Θυσία ταύρων και κριών εν τη Β.Α. Θράκη», *Λαογραφία* 3 (1911-1912) 148-171. Κυριακίδης Στ., «Θυσία ελάφου εν νεοελληνική παραδόσει και συναξαρίοις», *Λαογραφία* 6 (1917) 189-215. Ρωμαίος Κων., «Λαϊκές λατρείες της Θράκης», *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού Γλωσσικού Θησαυρού* 11 (1944-1945) 32-44. Νακόντης Αντ., «Θρησκευτικά έθιμα Μελισσοχωρίου», *Λαογραφία* 15 (1953) 157-158. Παν. Παρασκευαΐδης, «Λατρεία του Ταξιάρχου Μιχαήλ και θυσία βοών και αμνών εις Μανδαμάδον Λέσβου», *Λαογραφία* 15 (1953) 159-161. Σταμούλη-Σαραντή Ελπ., *Από την Ανατολική Θράκη*, *ό.π.*, σσ. 244 εξ. Μέγας Γ., *Ζητήματα Γ'*, *ό.π.*, σ. 154. Μερακλής Μιχ., «Λαογραφικά», *ό.π.*, σ. 114.

⁸² Μέγας Γ., «Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας», *Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου* 1 (1939) 103. Πετρόπουλος Δ.-Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, *ό.π.*, σ. 72. Τσαλικογλου Εμ., «Λαογραφικά των Φλαβιανών (Ζιντζίντερε) Καισαρείας της Καππαδοκίας», *Μικρασιατικά Χρονικά* 15 (1972) 148-149. Κωστάκης Θ.Π., *Το Μιστί*, *ό.π.*, σσ. 38, 287-298. Θεοδώρου Ευ., *Η ελληνορθόδοξος*, *ό.π.*, σ. 8.

⁸³ Ο Πολίτης Ν.Γ., στη μελέτη του «Αι ασθένειαι κατά τους μύθους του ελληνικού λαού», *Λαογραφικά Σύμμεικτα* 3 (1931) 72-74, 90, 97-100, επισημαίνει ότι «Η δοξασία περί μεταβιβάσεως της νόσου εις έτερα αντικείμενα με την οποία σχετίζονται οι φαρμακοί των αρχαίων Ελλήνων και οι αποπομπαίοι τράγοι των Εβραίων... συνήθεια ευρύτατα διαδεδομένη παρά τω ελληνικώ λαώ αλλά και πλείστοις άλλοις». Η αυτή παράδοση απαντάται και σε άλλους τόπους της Ελλάδας, βλ. Κυριακίδης Ν., «Άγιοι Θεράποντες», *Κυπριακά Χρονικά* 4 (1926) 22. Σταμούλη-Σαραντή Ελπ., «Από τα αγιάσματα», *ό.π.*, σσ. 256-258. Μέγας Γ., «Λαογραφικά μελέται (τρυποπέρασμα)», *Λαογραφία* 25 (1967) 507-509. Ο ίδιος, «Παραδόσεις περί ασθeneιών», *Λαογραφία* 7 (1923) 500-501. Λουκάτος Δ., *Τα καλοκαιρινά*, Αθήνα 1992², σ. 141. Για τη δοξασία αυτή στον χώρο της Καππαδοκίας, βλ. Λουκόπουλος Δ. – Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, *ό.π.*, σσ. 31-32. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, *ό.π.*, σ. 71. Χατζηκυριακίδης Κ., *Το μεταλλείο*, *ό.π.*, σ. 69. Γέρων Παΐσιος, αγιορείτης, *Ο Άγιος Αρσένιος ο Καππαδόκης*, έκδ. Ι. Ησυχαστηρίου «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης 1995¹⁵, σσ. 118-119.

⁸⁴ Καρολίδης Π., *Καππαδοκικά*, εν Κωνσταντινοπόλει 1874, σ. 28. Λουκάτος Δ., «Το έθιμο της Βασιλόπιττας», *Μικρασιατικά Χρονικά* 10 (1963) 104-143. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, *ό.π.*, σ. 129¹. Τσαλικογλου Εμ., «Λαογραφικά», *ό.π.*, σ. 160. Λουκάτος Δ., *Χριστουγεννιάτικα*, *ό.π.*, σσ. 124-133.

προς τον ναό του Αγίου, με τις αναμμένες φάνες και το ειδικό τραγούδι της ημέρας⁸⁵. Οι εορταστικές έξοδοι των νέων σε εξωκκλήσια της υπαίθρου το φθινόπωρο, τα καλούμενα Φερχόκκα⁸⁶. Το σήκωμα της εικόνας του πολιούχου Αγίου την ημέρα της μνήμης του σε συνδυασμό με πλειοδοσία, με σκοπό την οικονομική ενίσχυση της Εκκλησίας⁸⁷. Η συνήθεια να σταυρώνουν με αλεύρι τους τοίχους του σπιτιού την Καθαρά Δευτέρα⁸⁸ και άλλα.

Η λατρεία των Καππαδοκών ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τους Αγίους τους, στους οποίους αφιέρωναν ναούς, ξωκκλήσια, προσκυνήματα από τα οποία λάβαιναν την ονομασία τους περιοχές, τοπωνύμια, πίσω από τα οποία υποκρύπτονταν θρησκευτικές συμπεριφορές. Αυτές οι συμπεριφορές αντανακλώνται, άλλωστε, και στις προσφορές τους σε ναούς σε λιβάνια, θυμιάματα, κεριά, καντήλια, εικόνες, μερικά από τα οποία έφτιαχναν στα σπίτια τους. Τέτοιο κατασκεύασμα – προσφορά ήταν ο κόντζορος με τα τρία φυτίλια που άναβαν στο Μεγάλο Αγίασμα των Θεοφανείων⁸⁹.

Από τους Καππαδόκες τηρούνταν αυστηρά οι νηστείες και οι αργίες. Η επίκληση του ονόματος του Θεού και των αγίων ήταν πολύ συχνή στην καθημερινή ζωή. Επίκεντρο της θρησκευτικής ζωής ήταν η θεία λειτουργία συνδυαζόμενη με αγρυπνίες και λιτανείες. Με τη συνεργασία και από τις εισφορές πολλών πιστών παρασκευαζόταν το κερί της εκκλησίας, το νάμα για τη Θεία Κοινωνία, τα πρόσφορα για κάθε λειτουργία, τα οποία ζύμωνε πνευματικά προετοιμασμένη γυναίκα, καλούμενη καλόγρια. Από κανένα καππαδοκικό σπίτι δεν έλειπαν το εικονοστάσι και το κανδήλι. Σε προικοσύμφωνα, που έχουν διασωθεί, ως πρώτο προικοδοτούμενο αναφέρεται «μία εικόνα ασημένια της Υπεραγίας Θεοτόκου δια βοήθειαν»⁹⁰. Πόθος κάθε Καππαδόκη ήταν να προσκυνήσει στους Αγίους Τόπους και να βαπτισθεί στον Ιορδάνη ποταμό, το γνωστό Χατζηλίκι, έθιμο που συνοδευόταν από πολλές εκδηλώσεις προ της αναχωρήσεως και μετά την άφιξη των

⁸⁵ Λουκόπουλος Δ. – Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, ό.π., σς. 72-79. Θεοδωρίδης Θ., πρωτοπρεσβύτερος, *Χυτάτε να υπάμε στον Ε-Βασίλη*, Αθήναι 1972. Κυριακού Γ., *Άγιοι*, ό.π., σ. 123.

⁸⁶ Λουκόπουλος Δ. – Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, ό.π., σς. 57-58.

⁸⁷ Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σ. 225. Ο ίδιος, *Το Μιστί*, ό.π., σ. 303. Μαυροχαλυβίδης Γ., *Η Αξό*, ό.π., σς. 297-298. Πρβλ. Δεκάζος Α. Μ., «Θυσίαι ταύρων εν Λίμνη και Κύμη», *Λαογραφία* 3 (1911-1912) 504-506 και Ρωμαιοί Κ., «Λαϊκές λατρείες», ό.π., σ. 23, όπου περιγράφεται το ίδιο έθιμο, το σήκωμα της εικόνας της Παναγίας στη Λίμνη Ευβοίας στις 8 Σεπτεμβρίου συνοδευόμενο από πλειοδοτικό διαγωνισμό.

⁸⁸ Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σ. 243. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, ό.π., σ. 148.

⁸⁹ Βαρβούνης Μ.Γ., «Ζητήματα λαογραφίας και μορφές λαϊκής θρησκευτικής συμπεριφοράς των Ελλήνων της Καππαδοκίας», Γρηγόριος ο Παλαμάς, έτος 93, τεύχος 837, Νοεμ. – Δεκ. 2010, σ.680.

⁹⁰ Για τη βαθειά θρησκευτικότητα των Καππαδοκών, βλ. Καραθανάσης Αθ.Ε., *Καππαδοκία*, ό.π., σς. 148-158. Ειδικότερα, η συμμετοχή τους στη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας λεπτομερώς παρουσιάζεται στα ειδικά κεφάλαια των μονογραφιών των αφιερωμένων σε περιοχές της Καππαδοκίας. Βλ. σχετ. παραπομπή 3 της παρούσης εργασίας, καθώς και τη μελέτη «Τα ήθη και τα έθιμα, το επάγγελμα, η ενδυμασία των εν αποκέντρους Καισαρείας Καππαδοκίας οικούντων Ορθοδόξων Χριστιανών», *Ξενοφάνης* 1 (1896) 369-371.

προσκυνητών⁹¹.

Οι Άγιοι θεωρούνταν πανταχού παρόντες στην καθημερινή ζωή των Καππαδοκών, αυτούς είχαν προστάτες, αυτούς ένιωθαν ότι παρενέβαιναν στη ζωή τους και τους οδηγούσαν σε καλές πράξεις. Στις εικόνες μάλιστα κολλούσαν μία μικρή πέτρα μαντεύοντας ανάλογα με την προσπάθεια να την κολλήσουν και το αποτέλεσμα των επιθυμιών τους⁹².

Οι Καππαδόκες εξακολουθούν μέχρι σήμερα να παραμένουν πιστοί στην παράδοση των πατέρων τους, έχοντας μεταφέρει τα λατρευτικά τους έθιμα στη μητροπολιτική Ελλάδα.

⁹¹ Λουκόπουλος Δ.– Πετρόπουλος Δ., *Η λαϊκή λατρεία*, ό.π., σσ. 53-57. Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σ. 226. Ο ίδιος, *Το Μιστί*, ό.π., σσ. 286-287. Πετρόπουλος Δ.– Ανδρεάδης Ερμ., *Η θρησκευτική ζωή*, ό.π., σσ. 113-117. Ευπραξιάδης Λαζ., *Το Προκόπι*, ό.π., σσ. 180-182. Σταματόπουλος Κ., «*Η καθημερινή*», ό.π., σσ. 79-80. Κυριακού Γ., *Άγιοι*, ό.π., σσ. 119-120. Πρβλ. Μέγας Γ., *Ζητήματα Γ'*, ό.π., σσ. 21-22. Στη μελέτη του Δελγιάννη Β., «*Το χατζηλίκι στα Κουβούκλια Προύσης*», *Μικρασιατικά Χρονικά* 2 (1939) 400-420, περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η διαδικασία της προετοιμασίας, το ταξίδι προς τους Αγίους Τόπους και οι εκδηλώσεις που συνόδευαν την αναχώρηση και την άφιξη των προσκυνητών.

⁹² Ιατρίδης Β., *Η θρησκευτικότητα των Καππαδοκών*, (Μεταπτυχιακή εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 2013, σ. 44.

ΤΟ ΕΝΔΥΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ

Δύσκολα η έρευνα⁹³ καταλήγει σε ένα γενικό τύπο ενδυμασίας στην Καππαδοκία ως το 1924, εξαιτίας της πολυμορφίας και της διαφοροποίησης⁹⁴ των επιμέρους ενδυμάτων ανά περιφέρεια⁹⁵. Ο κυρίαρχος δομικός ενδυματολογικός τύπος, διαφοροποιούμενος κατά περίπτωση μορφικά, με ποσοτικό και ποιοτικό εμπλουτισμό ή απλούστευση, βάσει μαρτυριών και εικονογραφικών τεκμηρίων από την Ανακού, το Μιστί, την Αζό, την Καρβάλη και τη Σινασό, είναι ο ακόλουθος⁹⁶.

Φαρδύ βαμβακερό εσώρουχο ως τους αστραγάλους, με μακρύ κεντρικό τμήμα. Η καθημερινή φορεσιά, υφαντή στον αργαλειό, είναι συνήθως ακόσμητη, ενώ η γιορτινή έχει κεντητό ή επίρραπτο κάτω μέρος (βρατσί, πατσάι στο Μιστί).

Μακρυμάνικο ένδυμα ως τους αστραγάλους, ελαφρώς τραπεζιόσχημο. Φτιαχνόταν συνήθως από ύφασμα του αργαλειού (μετ', ιμάτ').

Αμάνικο εφαρμοστό ένδυμα ως τη μέση που κουμπώνει μπροστά. Φτιαχνόταν από τσόχα και βαμβάκι, με απλό κέντημα (ουσλούτς).

Ποδήρες ένδυμα, στενό στο πάνω τμήμα, κλειστό μπροστά, άρραφο στα πλάγια από τη μέση και κάτω. Τα καθημερινά φορέματα φτιάχνονταν συνήθως από ριγωτό ύφασμα που αγοραζόταν από τη Νεάπολη, τη Νίγη ή το Προκόπι, ενώ τα γιορτινά ή νυφικά από υφάσματα πολιτικά ή εισαγόμενα από τη Συρία (σειτερζί, εντερί, γομάς' – ονομασία ακριβού υφάσματος και συνεκδοχικά ονομασία του ενδύματος).

Μακρύ και σταυρωτό, κατεξοχήν επίσημο γυναικείο ένδυμα, έκρυβε τελείως τα ενδύματα που φοριούνταν κάτω από αυτό. Ραβόταν και κεντιόταν από τεχνίτες με ιδιαίτερη τεχνική (τσόχα ή τσοχά ή τσογά).

⁹³ *Οι φορεσιές της Καππαδοκίας* / ΕΛΛΑΣ <https://ellas2.wordpress.com>.>2013/02/12

⁹⁴ Η διαφοροποίηση εντοπίζεται κυρίως στη διακόσμηση, στα υλικά κατασκευής, ακόμη και στην ονομασία, ανάλογα με το αν πρόκειται για ελληνόφωνο ή τουρκόφωνο πληθυσμό.

⁹⁵ Η Καππαδοκία διαιρείται, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, σε επτά περιφέρειες: Καισαρείας, Προκοπίου, Νεαπόλεως (Nevşehir), Ακσεράι-Γκέλβερι, Νίγδης, Φαράσων και αποικιών των Φαράσων. Βλ. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ε., *Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεράι-Γκέλβερι*, Εκδόσεις του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ, Αθήνα 1971, σ. 14.

⁹⁶ Αν θέλαμε να κατατάξουμε με βάση τα γνωστά ενδυματολογικά ταξινομικά συστήματα (Παπαντωνίου Ιωάννα, Χατζημιχάλη Αγγελική) το γενικό ενδυματολογικό τύπο της καππαδοκικής φορεσιάς, θα λέγαμε ότι πρόκειται για φορεσιά με το καβάδι. Σύμφωνα με το ταξινομικό σύστημα που επιχειρήθηκε να δημιουργηθεί στη δεκαετία του 1980 από ομάδα εμπειρογνομόνων στο Musée des Arts et des Traditions Populaires, μπορεί να θεωρηθεί σύνολο από ραμμένα ενδύματα που φοριούνται από το κεφάλι και τα περισσότερα στηρίζονται στους ώμους. Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με το νέο ταξινομικό σύστημα βλ. Groupe de Travail sur le Vêtement, "La constitution d'un protocole d'enquête", L'Ethnographie 92-94, Actes du colloque national CNRS "Vers une anthropologie du vêtement", Musée de l'Homme (9-11 mars 1983) publiés sous la direction d' Y.Delaportes, Paris 1984, σ. 287-289.

Ελαφρύς εξωτερικός κοντός επενδύτης, που φοριόταν πάνω από το φόρεμα, με ή χωρίς μανίκια (σάλτα, κιρλίκ στην Ανακού μετά το 1880, ζουμπούνα, εσλίτσι σερεφλού, αμαζόνα με στενές πιέτες στο πίσω μέρος, σελίκ για τις ηλικιωμένες, λιβαδέ, ζιμπούνα / βαμβακούλα, φέρμενε στη Σινασό).

Μακριά ορθογώνια ποδιά, με χρηστικό χαρακτήρα, κάλυπτε το μπροστινό τμήμα της φορεσιάς. Η επίσημη τσόχα συνοδευόταν από τιζλίκα με ταιριαστό κεντητό διάκοσμο. Έδενε στη μέση με κορδόνια που κατέληγαν σε φούντες, τα ράμμαντα (τιζλίκα σε Καρβάλη και Μιστί, ιγκιλίκ στην Ανακού, πεσκίρ στη Σινασό).

Απαραίτητο μετά τα δώδεκα χρόνια ήταν το ζωνάρι, που φοριόταν είτε πάνω από την τιζλίκα (Αξό, Μιστί), είτε έσφιγγε κατευθείαν το φόρεμα ή την τσόχα (Νίγδη, Καρβάλη). Τα απλά καθημερινά ζωνάρια φτιάχνονταν από υφαντό του αργαλειού, ενώ τα επίσημα από εισαγόμενο ύφασμα (κεμέρ, λαχούρι).

Το χειμώνα φορούσαν επιπλέον ενδύματα, όπως το μπαμπουκλού, ένα γιλέκο με βαμβακερή επένδυση πάνω από το πουκάμισο, ή το κουτούκ, ένα μακρύ επενδύτη μεταξύ φορέματος και τσόχας στην Καρβάλη.

Το κεφάλι κάλυπταν με μαντίλι (γεμενί, γιασμά, τιβάχ, κιβράχ, με χάντρες περιμετρικά) ανοιχτόχρωμο οι νέες, σκουρόχρωμο οι ηλικιωμένες. Σε ολόκληρη την Καππαδοκία υπάρχουν περίτεχνοι και ογκώδεις γαμήλιοι κεφαλόδεσμοι, συχνά αρχαίζοντες⁹⁷ (τερλίτσι στο Μιστί, τσάφκα στην Αξό, τάκα ή ταχιά στην Ανακού, κάσσαπα στη Σινασό). Τα μαλλιά τα είχαν σε μεγάλη υπόληψη («πολύ έχισκάν τα στην υπόληψη»)⁹⁸. Η πιο συνηθισμένη γυναικεία καππαδοκική κόμμωση ήταν οι πλεξίς, τέσσερις για τα κορίτσια και τις νέες γυναίκες, δύο για τις ηλικιωμένες. Σε επίσημες περιστάσεις και σε περιοχές, όπως το Γκέλβερι, η Σινασός, η Ανακού, οι πλεξούδες έφταναν ως και τις σαράντα⁹⁹. Στις μεγαλύτερες πόλεις, όπως η Σινασός, η Τελμησσός, η

⁹⁷ Κορρέ- Ζωγράφου, Κ., *Ο νεοελληνικός κεφαλόδεσμος*, εκδ. Ιδιωτική, Αθήνα 1991, σ. 10.

⁹⁸ Κωστάκης Π.Θ., *Η Ανακού*, εκδόσεις του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1963, σ. 100. Τα μαλλιά θεωρούνταν βασικό στοιχείο γυναικείας ομορφιάς. Στο Γκέλβερι για να δυναμώσουν και να μακρύνουν τα μαλλιά τους οι κοπέλες επιδίωκαν να βραχούν από το πρώτο νερό του Μαΐου· Βλ. Πετρόπουλος, Δ. – Ανδρεάδης Ερ., *Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεράι-Γκέλβερι*, εκδόσεις του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Διεύθυνση Μέλπωσ Μερλιέ, Αθήνα 1971, σ. 164. Ενδεικτικά για το πόσο σημαντικά ήταν για τις ίδιες τις γυναίκες τα πλούσια και μακριά μαλλιά είναι όσα έγιναν κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών (1924), όταν επιβάλλονταν αναγκαστικά υγειονομικά μέτρα στους προσφυγικούς πληθυσμούς. «Όταν ήρθαμε πρόσφυγες, στην καραντίνα, μας κόβαν τα μαλλιά, κόβανε τα φτίλια. Αχ! Να 'βλεπες τι έγινε τότε. Τι κλάμα ήταν εκείνο! Ένα κορίτσι πήγε να πέσει στη θάλασσα, για να μην του κόψουν τα φτίλια. Μια νύφη τσίριζε: “Πώς να πάω τώρα στον άνδρα μου;”. Μια άλλη νύφη πέθανε από τη στενοχώρια της. Τότε απαγορεύτηκε και δεν μας κόψανε πια τα μαλλιά». Μαρτυρία Ιορδάνας Κουβάρογλου, από τη Δελμησσό, που δόθηκε στη Σόφη Αναστασιάδη το 1950, και περιλαμβάνεται στους φακέλους της Καππαδοκίας από το υλικό του Κ.Μ.Σ.

⁹⁹ Η επιλογή του αριθμού 40 για τις πλεξίδες δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαία. Από τα βυζαντινά χρόνια το 40 συγκαταλέγεται στους συμβολικά φορτισμένους αριθμούς. Βλ. Σπυριδάκης, Γ.Κ., *Ο αριθμός τεσσαράκοντα παρά τοις Βυζαντινοίς και νεωτέροις Έλλησι*, Τυποτεχνείον Ελλήνων Επιστημόνων, Αθήνα

Ανακού, υπήρχαν ειδικές τεχνίτριες, οι εριτζüδες¹⁰⁰, για το πλέξιμο των μαλλιών. Άλλοτε το ρόλο αυτό αναλάμβαναν φίλες μεταξύ τους, ενώ στο γάμο η νονά της κοπέλας ή η συντέξα, γυναίκα που οι γονείς της νύφης της είχαν βαφτίσει τα παιδιά. Αφού χώριζαν τα μαλλιά στη μέση, τα έκαναν πλεξιδάκια, τα λεγόμενα φιτίλια. Στις απολήξεις τους στερέωναν φλουριά (σατσ-αλτινί) και κατόπιν περνούσαν ανάμεσά τους τσόχινο κορδόνι με ραμμένα φλουριά και χάντρες, έτσι που τα φιτίλια να ενώνονται μεταξύ τους κάτω από το μέσο του μήκους τους.

Το ένδυμα εξέφραζε κοινωνικά χαρακτηριστικά του ανδρικού και του γυναικείου φύλου των χριστιανικών, ελληνόφωνων μα και τουρκόφωνων πληθυσμών της Καππαδοκίας και παράλληλα συνδεόταν με την κοινωνική συγκρότηση.

Μεταξύ χριστιανικών κοινοτήτων παρατηρούνταν συμπεριφορές άρρητης, μα σχεδόν απαράβατης ενδογαμίας, ακόμη και σε επίπεδο χωριών¹⁰¹. Είχαν διαμορφωθεί τοπικά ενδυματολογικά στοιχεία, που χωρίς να διαταράσσουν τον προαναφερθέντα γενικό τύπο, λειτουργούσαν ως μορφικές παραλλαγές και συνιστούσαν «διάλεκτο» μεταξύ των κατοίκων της ίδιας κοινότητας.

Το χαρακτηριστικότερο ίσως στοιχείο της εμφάνισης της παντρεμένης Καππαδόκισσας, πέρα από αυστηρά εθιμικά πλαίσια, όπως αυτά του γάμου, ήταν η κάλυψη ολόκληρης της κεφαλής, έτσι που φαινόταν μόνο μια μικρή περιοχή γύρω από τα μάτια. Στο γάμο, η κάλυψη του προσώπου της νύφης από πέπλο¹⁰² πυκνά υφασμένο, που

1939, σ. 101-102. Τα παραπάνω ενισχύουν και μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες κατά τη γιορτή των Σαράντα Μαρτύρων στο Γκέλβερι οι γυναίκες συνήθιζαν για καλοτυχία να περνούν 40 βελονιές στα κεντήματά τους ή 40 βελονιές στους αργαλειούς τους. Βλ. και Πετρόπουλος, Δ. – Ανδρεάδης Ε., *Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεράι-Γκέλβερι*, Εκδόσεις του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ, Αθήνα 1971, σ. 151. Επιπλέον, η πεθερά στο ίδιο χωριό το Μεγάλο Σάββατο δώριζε στην αρραβωνιαστικιά του γιου της 40 φλουριά για τις πλεξούδες της, βλ. Πετρόπουλος Δ. – Ανδρεάδης Ε., ό.π., σ. 156.

¹⁰⁰ Μαρτυρία Ιορδάνας Κουβάρογλου, από τη Δελμησό, που δόθηκε στη Σόφη Αναστασιάδη το 1950 και περιλαμβάνεται στους φακέλους της Καππαδοκίας από το υλικό του Κ.Μ.Σ. Μας δίνει πληροφορίες ακόμη και για το εργασιακό καθεστώς των εριτζüδων, που μισθώνονταν σε ετήσια βάση. Στις αρχές του 20ού αιώνα η ετήσια αμοιβή τους ήταν 6-7 γρόσια από κάθε γυναίκα.

¹⁰¹ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ελληνόφωνου Μιστιού, όπου οι γυναίκες δίσταζαν να παντρευτούν σε άλλο χωριό, αφού μεταφέροντας εκεί το παράξενο ντύσιμό τους θα γίνονταν αντικείμενο «περιέργειας και εμπαιγμού». Βλ. Κωστάκης Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*. Ι. Βραβείο «ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ», Αθήνα 1977, σ. 202. Για περισσότερα σχετικά με τη σημασία ενδογαμικών πρακτικών στην παγίωση ενδυματολογικών τύπων βλ. Μελλίδου-Κεφαλά Ν., *Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά από το Μέγα Ζαλούφι*, Εθνογραφικά 7, εκδ. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1989, σ. 68.

¹⁰² Στο Μιστί, χωριό της περιφέρειας Νίγδης, η καλύπτρα αυτή λέγεται αλ, και λίγο πριν από την ανταλλαγή δε φοριόταν παρά μία εβδομάδα. Σε παλαιότερες εποχές έχουν καταγραφεί ακόμη πιο συντηρητικές συμπεριφορές. Βλ. Κωστάκης Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*, ό.π., σ. 230. Στην Αζό, οι νεόνυμφες υποχρεώνονταν να φορούν την καλύπτρα για απροσδιόριστο εθιμικά χρονικό διάστημα, που μπορούσε να φτάσει και το έτος, ανάλογα με τη βούληση και την απόφαση του επικεφαλής της οικογενειακής μονάδας. Βλ. Μαυροχαλυβίδης Γ., *Η Αζό Καππαδοκίας*. Μονογραφία τόμος πρώτος, έκδοση – επιμέλεια – επίμετρο Ορέστης, Πρόδρομος & Ανθούλα Γ. Μαυροχαλυβίδη, Αθήνα 1990, σ. 217, 221.

στερεωνόταν στον κεφαλόδεσμο και έφτανε κάποτε ως τα γόνατα¹⁰³, δικαιολογείται με βάση δεισιδαιμονικές πίστεις που ήθελαν τη νύφη πομπό αλλά και δέκτη βασκανίας¹⁰⁴. Στην Καπαδοκία, η γυναίκα μετά το γάμο, άρα συχνά πριν από τα δεκαοκτώ της χρόνια, υποχρεωνόταν να φέρει κεφαλοκάλυμμα χαμηλά στο μέτωπο και να το δένει πίσω στον αυχένα, σταυρώνοντάς το γύρω από το λαιμό και σκεπάζοντας μύτη και στόμα. Μια τέτοια ενδυματολογική επιλογή ήταν δηλωτική της κοινωνικής θέσης της γυναίκας στην Καπαδοκία. Το ανδροπατροτοπικό σύστημα εγκατάστασης ενίσχυε την υποτέλεια της γυναίκας¹⁰⁵ στα άρρενα μέλη της οικογένειας, με τα οποία δεν επιτρεπόταν να συντρώνει¹⁰⁶, να συνομιλεί, να συνυπάρχει ως αυτόνομη μονάδα.

Ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει μέσα από μαρτυρίες είναι η «εξαγορά της νύφης». Η οικογένεια του γαμπρού έδινε ένα ποσό στην οικογένεια της νύφης δεδομένου ότι στερούσε την τελευταία από την εργατική δύναμη της νύφης. Η συμφωνία εθιμοτυπικά σφραγιζόταν με την προσφορά από την πλευρά του γαμπρού ενός λεπτού, μονόχρωμου ή κλαρωτού μαντιλιού, του γιασμά(χ) ή γεμενιού, που φορούσαν ως καθημερινό κεφαλόδεσμο σε όλη την Καπαδοκία. Συνεκδοχικά οι ονομασίες των μαντιλιών έφτασαν να σημαίνουν τη συνήθεια της εξαγοράς της νύφης.

Η δομή της ενδυμασίας προάσπιζε τη σεμνότητα, πρωτεύουσα γυναικεία αρετή στις παραδοσιακές κοινωνίες, που μεταφραζόταν σε επιβεβλημένη σιωπή και χαμηλό βλέμμα: η τσόχα, ραδινή και σχεδόν ακίνητη –λόγω κοψίματος, υφής των υφασμάτων, λιτής διακόσμησης και σκούρων χρωμάτων–, επέτρεπε ανεπαίσθητες κινήσεις τόσο στους κυκλικούς όσο και στους αντικριστούς χορούς.

Ο κοινωνικός ρόλος του ενδύματος ως «συλλογικού θεσμού»¹⁰⁷ αναβαθμίζεται σε ιδιαίτερες περιστάσεις. Στο γάμο η γυναίκα φορούσε οπωσδήποτε την τσοχά, που καθιερώθηκε αρχικά στα κέντρα της Καπαδοκίας και κατόπιν γενικεύτηκε ως επίσημο ένδυμα και στις φτωχότερες περιφέρειες. Στο πένθος, άνδρες και γυναίκες έβγαζαν τα

¹⁰³ Έτσι σημειώνεται για την περίπτωση της Αξού, όπου ο νυφικός πέπλος, το δουβάχji, λέγεται άλης και είναι ένα κόκκινο διάφανο τούλι με φάρδος 50 εκ. και μήκος περίπου ένα μέτρο. Βλ. Μαυροχαλυβίδης, Γ., ό.π., σ. 249.

¹⁰⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη δύναμη της βασκανίας βλ. Μιχαλοπούλου-Βέικου, Χ., *Το μάτιασμα, η κοινωνική δυναμική του βλέμματος σε μια κοινότητα της Μακεδονίας*, διδ. διατρ. Αθήνα 1996.

¹⁰⁵ Χαρακτηριστικά λεγόταν στην Ανακού, μολονότι εκεί λόγω των ιδιαίτερων κοινωνικών συνθηκών (έντονο μεταναστευτικό ρεύμα των ανδρών στη Πόλη, επαφές με άλλα, λιγότερο ή περισσότερο αστικά κέντρα κτλ.) η θέση της γυναίκας δεν ήταν και τόσο υποβαθμισμένη, ότι «νύφ' και σκλάβος ψυσή δεν έχουν». Βλ. Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού* ό.π., σ. 183.

¹⁰⁶ Για να φάει, όταν της επιτρεπόταν να καθήσει στο ίδιο τραπέζι με τους άνδρες, έπρεπε για κάθε μπουκιά να αποστρέφει το κεφάλι, να σηκώνει την καλύπτρα ή να κατεβάζει το γιασμάχ, να φέρνει το κουτάλι στο στόμα και προτού καν καταπιεί να ξανανεβάσει το κεφαλόδεμα. Για κάθε μπουκιά επαναλαμβανόταν η αυτή διαδικασία. Βλ. Μαυροχαλυβίδης Γ., *Η Αξό Καπαδοκίας*, ό.π., σ. 222.

¹⁰⁷ Παπαντωνίου Ι., «*Συμβολή στη μελέτη της γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς*», Εθνογραφικά 1, Ναύπλιο 1989, σ. 5.

διακοσμημένα ενδύματα και για καιρό φορούσαν τα ίδια εξωτερικά ρούχα, πρακτική την τήρηση της οποίας ήλεγχε η ίδια η κοινότητα¹⁰⁸. Παρά την οικονομική δυσπραγία, τα γιορτινά ρούχα¹⁰⁹ δεν έπρεπε να λείπουν από κανένα νοικοκυριό. Έτσι σχεδόν όλες οι γυναίκες διέθεταν παραπάνω από μια τσοχά. Για να τηρηθούν όλα «όπως ορίζονταν» ενεργοποιούνταν, ενδεχομένως ασυναίσθητα, συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης. Έτσι, αν κάποια Μιστιώτισσα δεν μπορούσε να αγοράσει έτοιμη τσοχά ή ύφασμα από τη Νεάπολη (Νέβσεχιρ), το Προκόπι (Ουργκιούπ) ή την Πόλη, δανειζόταν από συντοπίτισσά της, όσο και αν κάτι τέτοιο δεν την τιμούσε ιδιαίτερω¹¹⁰. Κάποτε η εκκλησία διέθετε τον κόκκινο τελετουργικό μανδύα του γάμου, επιτρέποντάς μας, τηρουμένων των αναλογιών, να χαρακτηρίσουμε το ένδυμα οιονεί κοινοτικό¹¹¹, αφού δεν υπάρχει μαρτυρημένη ενοικίαση. Κάποιες φορές¹¹² το γαμήλιο πέπλο, το αλ, δωριζόταν από τη νύφη στην εκκλησία του χωριού, που συχνά το ενοικίαζε σε άλλες νύφες που δεν είχαν.

Ενδεικτικά το ένδυμα στα Φάρασα και στην Καρβάλη της Καππαδοκίας

Οι Φαρασιώτισσες¹¹³ φορούσαν πάντοτε τη μακριά πουκαμίσια, που ήταν αμάνικη ή με μανίκια και έφτανε μέχρι τους μηρούς, την «ποδαρώνα» που έφτανε μέχρι την κνήμη, και από πάνω το μακρύ σαλβάρι¹¹⁴ και κάλτσες υφαντές. Επάνω από τη μακριά πουκαμίσια φορούσαν ένα πουκάμισο κλειστό μπροστά, που έδενε πίσω. Επίσης, απαραίτητως φορούσαν μαντήλες, οι οποίες ήταν σεμνές. Ο Χατσεφεντής ήταν πολύ αυστηρός, όταν έβλεπε γυναίκα με μαντήλα παρδαλή, σμυρνώτικη. «Φράγκικες αρρώστιες στα Φάρασα δεν θέλω» έλεγε.

Η γιορτινή φορεσιά

Στις γιορτές οι γυναίκες φορούσαν σαγιά που διέφερε από των αντρών. Ήταν μακρύς μέχρι τη γάμπα, με δύο σχισίματα στο πλάι και ανοιχτός μπροστά, για να φαίνεται το πουκαμισάκι. Είχε μακριά μανίκια με τριγωνικά επικάρπια που προεξείχαν και έδενε σταυρωτά στο πλάι με κορδόνι. Σ' όλο το μήκος του ανοίγματος, όπως και στα σχισίματα, ήταν στολισμένος με τρέσα χρυσή και κεντημένος με χάντρες.

¹⁰⁸ Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σ. 193.

¹⁰⁹ Μαυροχαλυβίδης Γ., *Η Αζό Καππαδοκίας*, ό.π., σ. 73.

¹¹⁰ Αν ο πατέρας της δεν της έκανε δώρο τσοχά για το γάμο, η νύφη ξεσπούσε το παράπονό της στη φράση: «Για μένα οι ραφτάδες σπάσαν τα βελόνια;». Βλ. Κωστάκης Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*, ό.π., σ. 219.

¹¹¹ Μαυροχαλυβίδης Γ., *Η Αζό Καππαδοκίας* ό.π., σ. 214.

¹¹² Κωστάκης Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σ. 182.

¹¹³ Κελεκίδης Α.Μ., ό.π., σ. 175, 176.

¹¹⁴ Το σαλβάρι: το φαρδί παντελόνι.

Δύο κεντημένες μαντήλες, όχι πολύ μεγάλες, ήταν περασμένες κάτω από τα επικάρπια του σαγιά, έβγαιναν τριγωνικά έξω από τα μανίκια της ζακέτας και κρέμονταν κάτω πλούσια. Μια μακριά και φαρδιά μαντήλα που έφτανε ως το γόνατο, κάλυπτε την αριστερή μεριά από τη μέση ως το γοφό. Οι άκρες της αντάμωναν και έδεναν δεξιά στη μέση. Γύρω ήταν στολισμένη με ελαφρό κρόσσι, κεντημένο με ψιλές χάντρες και πούλιες. Ένα χρυσοκέντητο φαρδύ ζωνάρι έσφιγγε και έδενε τη μέση με έναν σκαλισμένο ασημένιο τοκά¹¹⁵.

Η βαριά τσόχινη ζακέτα που φορούσαν από πάνω, με τα μακριά μανίκια και την χρυσή τρέσα σε όλο το άνοιγμα και την περιφέρεια, ήταν κεντημένη με πούλιες χάντρες και χρυσό σιρίτι.

Το φεσάκι είχε πλούσια μακριά χρυσή φούντα που κρεμόταν στον ώμο. Τρεις – τέσσερις σειρές χρυσά φλουριά στόλιζαν το κεφάλι και τις «τσάμες», τις μακριές πλεξούδες.

Η γυναικεία φορεσιά στην Καρβάλη Καπαδοκίας¹¹⁶

Η ΤΣΟΧΑ¹¹⁷, η φορεσιά των γυναικών της Κρβάλης, πήρε τ' όνομά της από το είδος του υφάσματος που ραβόταν το εξωτερικό ένδυμα, που είναι ένα ολόσωμο φόρεμα, σχιστό μπροστά, μακρυμάνικο και καλλίγραμμο, κεντημένο με αρχαία Ελληνικά και Βυζαντινά σχήματα στους ώμους, τα μανίκια, στο άνοιγμα του στήθους και στο πίσω μέρος, αρχίζοντας από τη μέση και φθάνοντας μέχρι τον αστράγαλο.

Η έλικά ή σπίρα, είναι το σχήμα που επικρατεί στη δημιουργία της σύνθεσης του κεντήματος. Η ζωντάνια και η ορατή κινητικότητα της που σαγυνεύει από τα πανάρχαια χρόνια τους Έλληνες, αποτελεί επίσης βασικό μοτίβο στη σχηματολογία και το διάκοσμο των τοιχογραφιών, των μωσαϊκών, της ζωγραφικής και των ενδυμάτων των Βυζαντινών χρόνων.

Στην Καπαδοκία και ιδιαίτερα στην περιοχή της Καρβάλης σώζονται τοιχογραφίες που έχουν την έλικά σε διακοσμητικό και όψεις σπιτιών με σκαλισμένες στην πέτρα σειρές από έλικες σε θαυμαστή ισομετρία.

¹¹⁵ Ο τοκάς: η πόρπη.

¹¹⁶ Ιωσηφίδης Κ.Α., *Η Καρβάλη της Καπαδοκίας. Η Φορεσιά.*, εκδ. Κέντρο Καπαδοκικών Μελετών «Η ΝΑΖΙΑΝΖΟΣ», Καβάλα 2006, σσ. 10-13.

¹¹⁷ Με τη συνολική ονομασία Τσόχα (τουρκικιστί: Τσουχά ή Τζιπέ) ονομάζονται και όλα τα μέρη της φορεσιάς των γυναικών. Ήταν στο σύνολο του ζεστό και βαρύ ένδυμα γιατί οι κλιματολογικές συνθήκες στην περιοχή μόνο κάτι τέτοιο επέτρεπαν. Τα πρώτα χιόνια αρχίζουν να πέφτουν τέλος Αυγούστου και το κρύο σταματά περί το τέλος Μαΐου. Την ίδια φορεσιά φορούσαν και ελάχιστα από τα γύρω κοντινά χωριά όπως: Κενόταλα-Σιβρίχισάρ-Τσελτέκ-προκόπι-Μυστί-Αραβάνιο). Οι Τούρκοι της περιοχής ουδέποτε φόρεσαν τσόχα. «Ήταν αυστηρά Ελληνική φορεσιά και όταν κάποτε μια κόρη Τούρκου λαχτάρησε κρυφά να τη φορέσει ζηλεύοντας τα κορίτσια της Καρβάλης έγινε μεγάλο θέμα στην Καρβάλη και οι γονείς της κόντεψαν να τη σκοτώσουν». Μαρτυρία κ. Παντελή Θεοφύλακτου Νέα Καρβάλη.

Η πηγαία έμπνευση του Έλληνα λαϊκού ράφτη της Καππαδοκίας και η δεδομένη ομοιογένεια της Ελληνικής τεχνοτροπίας, συντέιναν στη σχηματοποίηση της φορεσιάς, που παρουσιάζει ένα σφικτοδεμένο σύνολο χωρίς αλλαγές στην ιδιαιτερότητα της σύνθεσης από κομμάτι σε κομμάτι (τσόχα – ποδιά – γιλέκι), και εντυπωσιάζει με την καλαισθησία της διαδοχής των ελίκων που ενδιάμεσα έχουν κεντημένα γεωμετρικά σχήματα, απεικονήσεις λουλουδιών, φυτών και συνθέσεις που προσδίδουν ιδιαίτερη σοβαρότητα και μεγαλοπρέπεια, μη ξεφεύγοντας συγχρόνως από τα όρια του απλού και απέριτου.

Είδη Τσόχας

Δύο είδη φορεσιάς επικράτησαν τους τελευταίους αιώνες. Η καθημερινή φορεσιά¹¹⁸ φοριόταν όλη τη μέρα, στις λίγες εξόδους της νοικοκυράς από το σπίτι, (απόγευμα στον εσπερινό, άναμμα καντιλιών στα ξωκλήσια της περιοχής και τα μοναστήρια¹¹⁹, στις συγκεντρώσεις των γυναικών στα ΙΝ¹²⁰ – (εκεί έκαναν παρακλήσεις και έκλαιγαν την περίοδο των παθών του Κυρίου) – στις βραδυνές επισκέψεις – μόνο για τις παντρεμένες – σε συγγενείς και φίλους και όταν φιλοξενούσαν στο σπίτι τα πεθερικά ή συγγενείς από την ξενιτιά. Για τη δουλειά στ' αμπέλια και τις άλλες γεωργικές ασχολίες φορούσαν Τσόχα στην πλέον απλή της μορφή, χωρίς κέντημα. Μετά το 1910 φορούσαν και άλλα ρούχα, στις αποχρώσεις του καφέ, γκρι και μαύρου. Οι χήρες και οι γερόντισσες στις εξόδους τους (εκκλησιά-νεκροταφεία) φορούσαν μαύρη Τσόχα με ελάχιστα απλά μαύρα κεντήματα.

Καθημερινή φορεσιά συναντάμε σε όλα τα χρώματα, εκτός από το μπλε σκούρο, το μαύρο και το κόκκινο. Αυτά θεωρούνταν χρώματα για νυφιάτικες και γιορτινές φορεσιές.

Ήταν κεντημένη με χρωματιστό κορδόνι, σε συνδιασμό χρώματος και αντίθεση με το χρώμα του υφάσματος (Τσόχα).

¹¹⁸ Στη Νέα Καρβάλη εντοπίσαμε 27 καθημερινές φορεσιές οι περισσότερες σε άριστη κατάσταση όχι όμως ολοκληρωμένες. Συνήθως υπάρχει μόνο το εξωτερικό ένδυμα της Τσόχας το γιλέκι και η ποδιά. Όλες οι Φορεσιές είναι καταγραμμένες και φωτογραφημένες από το Ιστορικό και Εθνολογικό Μουσείο Ελλήνων Καρβάλης Μικρασίας του Κέντρου Καππαδοκών Μελετών της Στέγης Πολιτισμού.

¹¹⁹ Πάμπολλα παρεκλήσια και μοναστήρια έχει στην περιοχή της Καρβάλης. Κέντρο Πρωτοχριστιανικής Λατρείας εξελίσσεται αργότερα σε σπουδαίο Μοναστηριακό Κέντρο (στους Βυζαντινούς Χρόνους ακμάζει η ονομαστή Μονή της Καρβάλης όπου μονάζουν πλήθη Μοναχών άνδρες και γυναίκες μεταξύ τους και πατέρες της εκκλησίας μας όπως ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Άγιος Βασίλειος, ο Άγιος Μάμαντας και άλλοι). Τους κατοίκους της Καρβάλης διέκρινε – όπως διακρίνει ακόμη – μεγάλη θρησκευτικότητα και αφοσίωση στην πίστη. Ήταν πολύ συχνό το φαινόμενο ανδρών και γυναικών μετά τη διάλυση των μοναστηριών (γύρω στο 1650) να μονάζουν στα σπίτια τους. Εκεί υπήρχαν εσωτερικά παρεκλήσια. Αυτή η συνήθεια του Μοναχισμού στα σπίτια συνεχίζεται μέχρι και σήμερα στη Νέα Καρβάλη (γερόντισσες).

¹²⁰ Τα Ιν είναι τα σημερινά υπολείματα των τρωγλοδυτικών οικισμών των Χετταίων. Στην ευρύτερη περιοχή της Καρβάλης υπάρχουν ολόκληρες υπόγειες πόλεις με συστήματα τροφοδοσίας, εξαιρισμού, ύδρευση, αποθήκευσης. Τα Ιν (τρώγλες) κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν για διαφορετικούς σκοπούς. Οι πρώτοι χριστιανοί τα χρησιμοποίησαν ως κατακόμβες αργότερα ως εκκλησιές και κελιά μοναχών και ως κρησφύγετα κατά των Τούρκων Τσέτε που καταπίεζαν – χωρίς αποτέλεσμα – τον Ελληνικό πληθυσμό της περιοχής.

Η ΓΑΜΗΛΙΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ

Ενδεικτικά η γαμήλια διαδικασία στα χωριά Φάρασα, Μουταλάσκη, Τσουχούρ, Μιστί, Αζό, και Ανακού της Καππαδοκίας:

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΑ ΦΑΡΑΣΑ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ¹²¹

Οι γάμοι γίνονταν με προξενιό. Σπάνια διάλεγε τη νύφη ο γαμπρός ή η νύφη το γαμπρό. Εκείνοι που είχαν τον πρώτο λόγο ήταν οι παππούδες και οι πατεράδες. Όταν ερχόταν η ώρα να παντρευτεί ένα παιδί, πρόσεχαν να δουν τίνος η κόρη ή τίνος ο γιος ταίριαζε στην οικογένειά τους και έστελναν προξενητή. Πήγαινε ο προξενητής και, αν η άλλη οικογένεια ήθελε αυτόν τον γάμο, όριζαν την ημέρα της συναντήσεώς τους.

Συνήθως την πρώτη φορά στο σπίτι της υποψήφιας νύφης πήγαινε ο πατέρας μαζί με τη μητέρα, μερικές φορές και ο παππούς και σπάνια ο υποψήφιος γαμπρός. Πήγαιναν και δώρο μια κεντητή μαντήλα. Μετά τα καλωσορίσματα άρχιζε η συζήτηση για διάφορα θέματα. Όταν έφερνε η κόρη τα κεράσματα, ο προξενητής άνοιγε με τρόπο την κουβέντα για το σκοπό της επίσκεψής του.

Ο αρραβώνας γινόταν με παπά στο σπίτι της νύφης. Ο παπάς διάβαζε και ευλογούσε τα σημάδια, δηλαδή τα δαχτυλίδια. Ο κουμπάρος τα περνούσε στο χέρι του γαμπρού και της νύφης. Τους ευχόταν να έχουν υγεία και αγάπη και τους έδινε το δώρο του. Εύχονταν και οι υπόλοιποι και κάθονταν στο τραπέζι. Τιμώμενα πρόσωπα ήταν ο γαμπρός, η οικογένειά του και οι φίλοι του.

Σύντομα όριζαν τη μέρα του γάμου και άρχιζαν τις ετοιμασίες. Δεκαπέντε μέρες πριν, ο γαμπρός διάλεγε κάποιον φίλο του ως «κουρτσένο», δηλαδή παράγαμπρο. Αυτός έκανε τις ετοιμασίες του γάμου. Έπαιρνε το μπαϊράκι του γαμπρού, το κεντημένο λάβαρο, και το κρεμούσε στο πιο εμφανές σημείο του σπιτιού του γαμπρού. Το μπαϊράκι ήταν κατάλοιπο από τα χρόνια του Βυζαντίου. Όσοι δεν είχαν δικό τους οικόσημο, κρεμούσαν ένα χρωματιστό πανί.

Αυτές τις μέρες ο γαμπρός με τους φίλους του επισκεπτόταν τις πιο κοντινές συγγένισσες της νύφης. Αυτές τους δέχονταν με κεράσματα και τους ζητούσαν να εκπληρώσουν μία επιθυμία τους. Η επιθυμία ήταν συνήθως ένα φόρτωμα ξύλα από το δάσος. Ο γαμπρός και οι φίλοι του έφερναν τα φορτώματα και με συνοδεία οργάνων τα παρέδιναν στο σπίτι της καθεμιάς ξεχωριστά. Πήγαιναν κι ένα φόρτωμα ξύλα και δαδιά

¹²¹ Κελεκίδης Λ.Κ., *Τα Φάρασα της Καππαδοκίας*. Μνήμες Φαρασιωτών γερόντων, εκδ. «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ», Θεσσαλονίκη 2005.

στο σπίτι της νύφης και στου γαμπρού. Τα ξύλα αυτά έπρεπε να είναι ξερά, γιατί θα τα έκαίγαν στους φούρνους και στα τζάκια, για να ψήσουν τα ψωμιά και τα φαγητά του γάμου. Τα δαδιά τα έκοβαν σε «σχίδες», δάδες, τις οποίες θα άναβαν, για να φωτίζουν τις νύχτες τις αυλές και τους δρόμους, μέχρι να τελειώσει ο γάμος.

Αν ο γαμπρός ήταν ορφανός από τον έναν ή από τους δύο γονείς, τον έπαιρνε ο παράγαμπρος και πήγαιναν στους τάφους των γονιών του. Εκεί γονάτιζε, φιλούσε το σταυρό, και ζητούσε να του δώσουν την ευχή τους για το γάμο.

Το βράδυ της παραμονής του γάμου με συνοδεία οργάνων έφερναν τον παπά, για να ευλογήσει τα ρούχα του γαμπρού και της νύφης. Όλοι στο σπίτι κρατούσαν αναμμένα κεριά από καθαρό μελισσοκέρι. Ο παπάς ευλογούσε πρώτα το νυφικό, που ήταν χρυσοκέντητη φορεσιά με πολλά πλουμίδια, και ύστερα τη φορεσιά του γαμπρού.

Την άλλη μέρα, όταν πλησίαζε η ώρα του γάμου, έντυναν το γαμπρό. Ένα-ένα τα ρούχα τα γύριζαν επάνω από το κεφάλι του και του τα φορούσαν τραγουδώντας.

Για να παραλάβουν τη νύφη ξεκινούσαν από το σπίτι του γαμπρού όλοι μαζί. Μπροστά πήγαινε το μπαϊράκι της οικογένειας, ακολουθούσαν οι χορευτές και τα όργανα και πιο πίσω ο κουμπάρος, ο γαμπρός, η οικογένειά του και όλοι οι καλεσμένοι.

Στην αυλόπορτα του σπιτιού της νύφης οι φίλες της με γλυκά υποδέχονταν το γαμπρό και τη συνοδεία του, ενώ η νύφη ήταν κλεισμένη στο δωμάτιό της. Ο κουμπάρος πήγαινε στο δωμάτιο της νύφης να την πάρει. Έβρισκε όμως την πόρτα αμπαρωμένη. Φώναζε να του ανοίξουν: «Έχω εντολή από το γαμπρό να πάρω τη νύφη». Οι κοπέλες απαντούσαν: «Για να την πάρεις, θα πληρώσεις για τους πόνους που τη γέννησε η μάνα της και για το γάλα με το οποίο τη θήλασε και τη μεγάλωσε». Συμφωνούσαν σε κάποιο ποσό, που έδινε ο κουμπάρος. Η πόρτα όμως ξανάκλεινε με τον κουμπάρο απ' έξω. «Τώρα θα πληρώσεις και το δικό μας κόπο, που τη χτενίσαμε, τη στολίσουμε και την κάναμε όμορφη νύφη». Αφού πλήρωνε και για τις κοπέλες, άνοιγαν την πόρτα και παρέδιναν τη νύφη.

Έπαιρνε τη νύφη ο κουμπάρος και την οδηγούσε στην αυλή, όπου την περίμενε ο γαμπρός. Η νύφη, μόλις έβγαινε έξω από το σπίτι, σε μικρή απόσταση από το γαμπρό, άρχιζε να κάνει μετάνοιες. Φιλούσε το χέρι του παππού, της γιαγιάς, του πατέρα και της μητέρας της. Φιλούσε και τα αδέρφια της και τη θύρα του σπιτιού της και κινούσαν για την εκκλησία.

Όταν έφθαναν στο προαύλιο της εκκλησίας, οι χορευτές σταματούσαν το χορό και τα όργανα παραμέριζαν. Ο αδελφός της νύφης την παρέδιδε στον κουμπάρο, που μαζί με

τον γαμπρό τους οδηγούσε στον παπά που τους περίμενε στην πόρτα. Ο παπάς τους έπιανε από το χέρι και τους έπαιρνε μέσα στο ναό, όπου γινόταν το Μυστήριο.

Μετά το γάμο πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού. Εκεί τους υποδεχόταν η μητέρα του γαμπρού. Η νύφη έκανε μετάνοια, φιλούσε το χέρι της πεθεράς της, έτρωγε το γλυκό που της έβαζε με το κουταλάκι στο στόμα και περνούσε μέσα.

Οι καλεσμένοι έπαιρναν τις θέσεις τους γύρω από τα στρωμένα τραπέζια. Το γλέντι κρατούσε μέχρι το χάραμα της άλλης μέρας. Μόλις αχνόφεγγε, τα όργανα άρχιζαν να παίζουν «τον σκοπό του δρόμου», «*το καζελέρ*». Ήταν ένα τραγούδι αποχωρισμού και το τραγουδούσαν στα τουρκικά:

«Ει, καζελέρ, καζελέρ, γιοι κορουντού».

«Ει, καζελέρ, καζελέρ, φάνηκε ο δρόμος».

Τότε άρχιζε η αναχώρηση των καλεσμένων. Βιάζονταν όλοι να φύγουν, γιατί σ' αυτόν που έμενε τελευταίος του φόρτωναν στην πλάτη την εξώπορτα!

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΗ ΜΟΥΤΑΛΑΣΚΗ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ¹²²

Από την προηγούμενη Κυριακή κρέμασαν στην εξώπορτα του γαμπρού στη Μουταλάσκη ένα μεγάλο στρογγυλό φανάρι κι άναψαν μέσα τέσσερα κεριά. Ένα μικρότερο φανάρι κρέμασαν στο σπίτι της νύφης στην Καισάρεια. Και τα δύο σπίτια άρχισαν να δέχονται τους φίλους για να τους κρατούν συντροφιά την τελευταία βραδιά χορεύοντας και τραγουδώντας.

Ο κουμπάρος συνοδευόμενος από γνωστούς και φίλους του, καμιά πενήνταριά με εξήντα άτομα, ξεκίνησαν για το σπίτι του γαμπρού. Μπροστά στο τσούρμο ένας νέος κρατούσε μεγάλο φανάρι με 3-4 κεριά αναμμένα για να φέγγει ο δρόμος, καθόσον άρχισε να νυκτώνει. Αλλά πριν φτάσουν στο σπίτι, οι νυκτοφύλακες, που ήξεραν από ποιο δρόμο θα περνούσε η παρέα, πέταξαν τα ρόπαλά τους στη μέση του δρόμου φωνάζοντας:

«Κουμπάρε, ο δρόμος είναι κλειστός και δεν επιτρέπουμε να περάσεις».

Κι ο κουμπάρος τους απάντησε:

«Ανοίξτε το δρόμο και πάρτε το μπακτσίσι», και τους πέταξε νομίσματα.

Όταν έφτασαν στο σπίτι, το γαμπρό τον ετοιμάζαν οι φίλοι του. Βγήκε ο πατέρας του γαμπρού στο κατώφλι και τους καλωσόρισε.

Ο γαμπρός, που γλένταγε με τους φίλους του σ' άλλο δωμάτιο, μόλις πληροφορήθηκε τον ερχομό του κουμπάρου, μπαίνει μέσα και καλωσορίζει όλους.

¹²²Ευσταθιάδου-Τσιλιμάγκου Σ., *Η γιαγιά μου η Κλειώ και οι ρίζες μας*. Οι τελευταίοι Έλληνες της Καππαδοκίας, εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 2001, σσ. 30-36.

Και να σου και φτάνει κι ο χαμάλης με τ' άλογό του, φορτωμένο με το σεντούκι (μπαούλο) γεμάτο με την προίκα της νύφης, σεντόνια, εσώρουχα και διάφορα ατομικά της πράγματα. Ο γαμπρός, αφού τον αντάμειψε κατάλληλα, τον φόρτωσε με ξηρούς καρπούς και ζαχαρωτά, για να φάνε τα κορίτσια που συντρόφευαν τη νύφη.

Το Σάββατο το πρωί όλα τα συγγενικά κορίτσια μαζεύτηκαν στο σπίτι της νύφης και ήρθε η κουμπάρα με τις γιενγκέδες (=παράνυφες), καμιά δεκαριά κορίτσια, και πήραν τη νύφη να την πάνε στο λουτρό (Χαμάμ), φορώντας τα ναλιά στα πόδια τους ναλιά (ναλί=τσόκαρο).

Το ίδιο βράδυ, νωρίς βέβαια, οι φίλοι του γαμπρού τον πήγαν συνοδεία στο λουτρό. Ο πατέρας της νύφης του έστειλε ένα κομψότατο ασημένιο τάσι με ασημόγλυπτο πάτο το δикέφαλο αετό, για να πει νερό. Κι ο πεθερός έστειλε της νύφης του μια ασημένια βελονοθήκη με την κεφαλή του Αλκιβιάδη στο βιδωτό καπάκι. Αυτά τα δύο κειμήλια τα έφερε η Κλειώ στο διωγμό στην Ελλάδα και δεν τα αποχωρίστηκε ποτέ. Όταν κατάλαβε ότι θα πεθάνει, τα έδωσε της εγγονής της.

Στη σάλα του λουτρού υπήρχε ένα μεγάλο σιντριβάνι. Στη μέση και γύρω του, στρωμένο το τραπέζι με μεζέδες και ούζο και πιο πέρα δύο τρεις μπαρμπέρηδες για να κουρέψουν και ξυρίσουν το γαμπρό και τους φίλους του. Κι όλα αυτά με χορό και τραγούδι. Αργότερα μπήκαν όλοι στο λουτρό να κάνουν χαμάμι.

Την Κυριακή το πρωί μαζεύτηκαν πάλι οι φίλοι στο σπίτι του γαμπρού, για να τον ντύσουν και να τον συνοδέψουν στην εκκλησία.

Παράλληλα, πρωί-πρωί την Κυριακή έφτασε η μοδίστρα στο σπίτι της νύφης με το νυφικό, την κουμπάρα με τις παράνυφες και τις φιλενάδες της νύφης κι όλες μαζί άρχισαν να την ετοιμάζουν.

Πριν από τη λειτουργία έπρεπε να βρεθούν γαμπρός και νύφη στην εκκλησία. Ο γαμπρός έφτασε πρώτος και στάθηκε μπροστά στο παγκάρι κι η νύφη με τη συνοδεία της μπήκαν από την αριστερή πόρτα και κάθισαν στη θέση των γυναικών.

Μετά την απόλυση της εκκλησίας, οι καλεσμένοι δεν έφυγαν, παρέμειναν για το γάμο.

Και η τελετή του μυστηρίου άρχισε. Ο παπάς πορεύτηκε προς το γαμπρό και η κουμπάρα μαζί με τη νύφη ήρθαν δίπλα στο γαμπρό. Στη συνέχεια ο ιερέας διαβάζοντας ευχές του αρραβώνα πέρασε τις βέρες. Μετά όλοι μαζί προχώρησαν μπροστά στο Άγιο Βήμα κι εκεί έγινε με κάθε επισημότητα η τελετή του γάμου. Όταν τέλειωσε η τελετή, μόνο οι γονείς φίλησαν τα στέφανα των παιδιών τους κι έδωσαν την ευχή τους. Τα στέφανα ήταν σαν κορώνες με τέσσερις ασημόγλυπτες λωρίδες, που σχημάτιζαν σταυρό

και ανήκαν στην εκκλησία. Τα έβαζαν στο κεφάλι του γαμπρού και της νύφης την ώρα της στέψης. Στο τέλος της τελετής η εκκλησία τα έπαιρνε πίσω.

Καθώς έβγαινε προς τα έξω η πομπή, τα πιτσιρίκια φράζανε την πόρτα της εκκλησίας κι ο κουμπάρος έριξε μερικές χούφτες νομίσματα κι ελευθερώθηκε η έξοδος. Τους ιερείς ακολούθησαν οι νεόνυμφοι πιασμένοι από το μικρό τους δακτυλάκι έχοντας στο κεφάλι τους τα στέφανα¹²³. Δίπλα τους οι δύο κανονάρχες βαστούσαν τις λαμπάδες κι όλοι πορεύτηκαν για το σπίτι του γαμπρού. Όταν έφτασαν σπίτι, ο κουμπάρος κι η κουμπάρα πήραν τα στέφανα από τα κεφάλια των νεόνυμφων και τους ελευθέρωσαν. Κατόπιν ο γαμπρός με τους φίλους του πήγαν σε ξεχωριστό δωμάτιο, καθώς επίσης χώρια και η νύφη με τις φιλενάδες της και τα πεθερικά με τους καλεσμένους στη μεγάλη σάλα.

Οι μεγάλοι άρχισαν να φεύγουν πριν σουρουπώσει. Οι φίλοι και φίλες του γαμπρού και της νύφης έμειναν μέχρι το βράδυ. Κάποια στιγμή βρήκε ευκαιρία ο γαμπρός και χώθηκε στο δωμάτιο της νύφης και χόρεψαν μαζί. Ακολούθησαν κι άλλοι νέοι με τραγούδια και χορούς, που πολλοί απ' αυτούς θύμιζαν τους κυκλικούς χορούς των Αρχαίων Ελλήνων. Σ' αυτό το σμίξιμο γινόταν το Νυφογαμπροδιάλεγμα! που θα 'ταν το ζευγάρι της επόμενης χαράς.

Αυτό ήταν το μεγάλο γλέντι που πήρε τέλος, αφού βράδιασε για τα καλά. Και τότε γαμπρός και νύφη τραβήχτηκαν στο νυφικό κοιτώνα για να περάσουν την πρώτη νύχτα που λεγόταν «γκερντάχ γκετζεσί» (=η πρώτη νύχτα σμίξεως).

Η Κλειώ ήταν μαζεμένη κι επιφυλακτική. Λίγες εμφανίσεις στους χώρους του σπιτιού και περιορισμένα λόγια. Παλιότερα έκρυβαν και το πρόσωπό τους οι νύφες, σαν τις Τουρκάλες.

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΟ ΤΣΟΥΧΟΥΡ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ¹²⁴

Ο αρραβώνας.

Η εκλογή της νύφης από τους γονείς του γαμπρού, ήταν συνηθισμένο φαινόμενο στο Τσουχούρ. Οι γονείς του αποφάσιζαν πριν από αυτόν για αυτόν και παρουσίαζαν την εκλογή της νύφης σαν τετελεσμένο γεγονός. Απαριθμούσαν μάλιστα στα προτερήματα της νύφης την αξιάδα της, την εργατικότητά της, την υπακοή της, το καλό της σόι, το ότι έχει προίκα και ότι στόμα έχει και μιλιά δεν έχει.

¹²³Υπάρχουν τέτοια στέφανα στο Ιστορικό Μουσείο, στην Παλιά Βουλή και στο Λαογραφικό Μουσείο Αθηνών, καθώς και στο Μουσείο της Νέας Καρβάλης.

¹²⁴Αλιβάνογλου-Παπαγγέλου Κ., *Από το Τσουχούρ Καππαδοκίας στο Καππαδοκικό Καρδίτσα*. Ιστία – Λαογραφία – Πολιτισμός, έκδ. Δήμου Σοφάδων, Ιούνιος 2000, σσ. 35-42.

Το ίδιο συνέβαινε και στο σπίτι της νύφης. Απλώς της ανακοινώνανε πως την αρραβωνιάσανε. Συχνά συζητούσαν και το αποφασίζανε οι δυο συμπεθέροι ή οι συμπεθέρες, όπως φαίνεται από το παρακάτω δίστιχο:

«Η μάνα σου και η μάνα μου στη βρύση κουβεντιάζανε,
να δώσει ο Θεός να μας αρραβωνιάζανε».

Ακόμη συνηθίζονταν να λογοδίνουν τα παιδιά τους από μωρά, οι δυο συμπεθέροι εκεί που κουτσοπίνανε. Αυτοί οι αρραβώνες, λεγόντουσαν αρραβωνιάσματα της κούνιας. Θεωρούνταν ιεροί αρραβώνες και σπάνια διαλύονταν.

Συχνά όταν ο νέος ήταν στην ξενιτιά, μάθαινε από τρίτους ότι αρραβωνιάστηκε και ποια παίρνει ή από την αλληλογραφία με τους γονείς τους. Όταν επέστρεφε στο χωριό γνώριζε την αρραβωνιαστικιά του και την παντρεύονταν χωρίς δεύτερη κουβέντα.

Ο αρραβωνιασμένος νέος δεν επιτρεπόταν να επισκέπτεται συχνά την αρραβωνιαστικιά του και ούτε να μένει μόνος μαζί της στο δωμάτιο. Ποτέ δεν αρραβωνιαζόταν πρώτος ένας νέος αν είχε μεγαλύτερη αδελφή, ούτε η μικρότερη αδελφή όταν είχε μεγαλύτερη. Επίσης τηρούνταν με θρησκευτική ευλάβεια ο βαθμός συγγενείας. Ούτε τα τρίτα ξαδέλφια παντρεύονταν μεταξύ τους, παρά μόνο αν υπήρχαν ειδικοί λόγοι και άδεια του Μητροπολίτη.

Ο αρραβώνας γινόταν με δυο τρόπους. Τον απλό τρόπο, όπου οι γονείς του γαμπρού με λίγους συγγενείς τους πηγαίνανε στο σπίτι της νύφης και λέγανε πώς ήρθαν να επισημοποιήσουν το συμπεθέριασμά τους. Ζητούσαν να έρθει η νύφη και της χάριζε ο πεθερός ένα σταυρό ή μια λίρα. Αυτή τότε φιλούσε τα χέρια όλων και αποχωρούσε από το δωμάτιο.

Ο επίσημος τρόπος ήταν όταν ο αρραβώνας γινόταν με την ευλογία του παπά που ερχόταν στο σπίτι της νύφης και διάβαζε την ακολουθία των αρραβώνων. Αυτός ο αρραβώνας λεγόταν (γιαρίμ νικάχ), που σημαίνει μισός γάμος γιατί γινόταν η μισή τελετή του γάμου και όταν διαλύονταν έπρεπε να τον λύσει πάλι ο παπάς διαβάζοντας τις σχετικές ευχές.

Ο γάμος.

Η στέψη (νικιάχ) γινόταν πάντα ημέρα Κυριακή και ποτέ τη σαρακοστή. Οι ετοιμασίες ξεκινούσαν από την Τετάρτη. Δύο-τρία κορίτσια από το σόι του γαμπρού και άλλα τόσα από το σόι της νύφης, γύριζαν το χωριό και καλούσαν τους κατοίκους στο γάμο με κερί μέλισσας που το λέγανε παλ μουμή και ποτέ με κερί ξυγκιού που το λέγανε γιαγ μουμή. Με τον ίδιο τρόπο καλούσε και ο κουμπάρος τους φίλους και τους συγγενείς του.

Αργότερα όταν εγκαταστάθηκαν στο Καππαδοκικό συνήθισαν να καλούν στο γάμο, τους στενούς συγγενείς με κουφέτα τυλιγμένα σε πετσέτα, τους αμέσως επόμενους με μαντήλι και τους υπόλοιπους συγχωριανούς με τούλι. Σαν παιδιά που ήμασταν θυμάμαι πως ρωτούσαμε τους φίλους μας «εσάς με τι σας κάλεσαν;».

Την Πέμπτη το απόγευμα έρχονταν στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης οι συγγενείς τους και τρώγανε και γλεντούσανε με βιολιά και ντέφια.

Την Παρασκευή ο γαμπρός και η νύφη κάνανε το λουτρό τους και αποτρίχωση. Τα κορίτσια στόλιζαν τη νύφη βάφοντας κόκκινα τα μάγουλα, τα χείλη και τα νύχια της, με μια βαφή που τη λέγανε κινά και παράγονταν από ένα δένδρο που το λέγανε Κύπρος¹²⁵. Τη συνήθεια αυτή την είχαν σε μεγάλη εκτίμηση και οι Τουρκάλες και τη νύχτα αυτή τη λέγανε (Κινά κετζεσή), που σημαίνει νύχτα του Κινά.

Το Σάββατο συνεχιζόταν το γλέντι στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης με αμείωτο ενδιαφέρον. Εκπρόσωποι από το γαμπρό και τη νύφη έδεναν το δρόμο με ένα σκοινί που το φτιάχνανε από το βλαστό του λιναριού και για να περάσουν οι καλεσμένοι έπρεπε να πληρώσουν ένα συμβολικό ποσό¹²⁶.

Την Κυριακή το πρωί γινόταν το ντύσιμο του γαμπρού από τον παπά και το νουνό του. Όταν ερχόταν ο παπάς φώναζε να φέρουν το γαμπρό, που παρουσιαζόταν φορώντας τα εσώρουχά του. Σε ένα καλάθι είχαν τα γαμπριάτικα ρούχα του. Εκεί, αφού τα ευλογούσε ο παπάς, τα έπαιρνε ο νουνός, τα γύριζε τρεις φορές γύρω από το κεφάλι του γαμπρού και τα έδινε σε τέσσερις άλλους παρευρισκόμενους, δυο από δεξιά και δυο από αριστερά που του τα φορούσαν και έλεγαν:

- Φορεί το σαλβάρι του.
- Ας είναι ευλογημένο και πολυχρονεμένο.
- Φορεί το πουκάμισό του.
- Ας είναι ευλογημένο και πολυχρονεμένο¹²⁷.

Τη νύφη την έντυνε η κουμπάρα και οι φίλες της και της τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια που υμνούσαν τις χάρες της.

¹²⁵ Ευπραξιάδη Α., *Προκόπι Καππαδοκίας*, σελ. 232.

¹²⁶ Κωστάκη Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*.

Το έθιμο αυτό γινόταν και στο Μιστί τη Δευτέρα όμως μετά το γάμο. Δέκα με δεκαπέντε παιδιά έδεναν με σκοινί το δρόμο και όσους περνούσαν τους πιάνανε και τους πηγαίνανε στο γαμπρό, δήθεν να τους δικάσει. Αυτός ρωτούσε, τι προτιμάς να σε κρατήσουμε και να σε βασανίσουμε ή να σε αφήσουμε ελεύθερο; Γλύτωνα μόνο αν πλήρωνε, ειδάλως τον κρεμούσανε με ένα σκοινί από το ταβάνι.

Επίσης ο Κ.Α. Ρωμαιοί στο *Λαϊκές λατρείες Θράκης* 90 σημειώνει: «Κοντά του ο γραμματικός και έδινε διαταγή στους καπιστράδες για να για να σταματήσουν το διαβάτη και να πάρουν λύτρα».

¹²⁷ Κωστάκη Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*.

Το ντύσιμο του γαμπρού με κάθε μεγαλοπρέπεια και ιεροτελεστία μπορεί να παρεμβληθεί με το ντύσιμο του αρχιερέα από τους ιεροδιακόνους. Στην πρώτη ευχή «ενέδυσε γάρ μέ ιμάτιον σωτηρίου και χιτώνα ευφροσύνης περιβαλέ με» ο δεσπότης παραβάλλεται με γαμπρό και νύφη: «ως νυμφίω περιέθηκε μοι μίτραν, και ως νύμφην κατεκοσμησέ με κόσμω».

Οι πληροφορητές δεν θυμούνται να φορούσε η νύφη νυφικό, αν και στις αστικές περιοχές της Καππαδοκίας από φωτογραφίες που υπάρχουν στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, βλέπουμε πως η νύφη φορούσε νυφικό, τα τελευταία χρόνια.

Τα ρούχα της νύφης στο Τσουχούρ συνήθως ήταν αγορασμένα από τα Άδανα, τη Μερσίνα και αποτελούνταν από μια βελούδινη βυσσινή φούστα, πουκάμισο άσπρο με ψιλή δαντέλα στο λαιμό και τα μανίκια. Από πάνω φορούσαν μακρύ μαύρο ζακετάκι με γούνα γύρω από το λαιμό, το στρίφωνα και τα μανίκια. Αυτά τα ρούχα τα δανείζονταν οι φτωχές από αυτές που τα είχαν για να παντρευτούν.

Οι νύφες σκεπάζανε το πρόσωπο με το αλ, ένα κόκκινο λεπτό μαντίλι που το βγάζανε στο σπίτι. Σε άλλες περιοχές της Καππαδοκίας το φορούσαν μέχρι έξι μήνες μετά το γάμο, οπότε ερχόταν η κουμπάρα με συνοδεία άλλων γυναικών και το βγάζανε. Αλλού το φορούσαν ένα χρόνο ή μέχρι να γεννήσουν.

Την Κυριακή ο κουμπάρος με το γαμπρό και φίλους πηγαίνανε στην εκκλησία και η κουμπάρα με φίλους του γαμπρού και τα όργανα πηγαίνανε να φέρουν τη νύφη. Οι συγγενείς της νύφης κλειδώνανε την πόρτα και δεν ανοίγανε αν δεν παίρνανε γενναίο φιλοδώρημα από την κουμπάρα.

Κατόπιν πηγαίνανε στην εκκλησία και ο παπάς τελούσε το μυστήριο. Οι παρευρισκόμενοι φιλούσαν τα στέφανα και εύχονταν να είναι ευτυχισμένοι και στεριωμένοι.

Τα στέφανα τα φτιάχνανε τα κορίτσια τη βδομάδα του γάμου, από κληματόβεργες και μάλλινα λουλούδια. Υπήρχε ένα γίδινο μαλλί γυαλιστερό σαν μετάξι που το βάφανε διάφορα χρώματα. Το γνέθανε και φτιάχνανε λουλούδια που τα τοποθετούσανε εναλλάξ πάνω στις κληματόβεργες.

Όταν βγαίνανε από την εκκλησία, ανεβάζανε τη νύφη σε ένα άλογο και ξεκινούσαν για το σπίτι του γαμπρού. Ο γαμπρός πήγαινε με τα πόδια. Στο δρόμο η νύφη προσκυνούσε και από όπου περνούσαν τους ραίνανε με σιτάρι, τους κερνούσαν κρασί, ρακί και ό,τι άλλο είχαν.

Όταν φτάνανε στο σπίτι του γαμπρού, τραβούσαν το άλογο κοντά στην πόρτα και η πεθερά ή η κουνιάδα τάζανε στη νύφη ένα μοσχάρι, ένα χωράφι για να ξεπεζέψει. Αλλιώς δεν κατέβαινε από το άλογο. Κατόπιν ο πεθερός βοηθούσε τη νύφη να κατεβεί από το άλογο και αυτή του φιλούσε το χέρι. Μετά η νύφη προχωρούσε να μπει στο σπίτι αλλά εύρισκε την πόρτα κλειστή. Τότε αυτή κλωτσούσε τρεις φορές την πόρτα, έδινε 6 γρόσια στο παιδί που την έκλεισε και κατόπιν της ανοίγανε.

Στην πόρτα βάζανε ένα σίδερο να πατήσει για να είναι γερή και της δίνανε ένα αγόρι να κρατήσει στην αγκαλιά της για να κάνει και αυτή παιδιά. Η πεθερά πρόσφερε στους νιόπαντρους σερμπέτι ή πετμέζι για να είναι γλυκιά η ζωή τους. Άνθρωποι του γαμπρού είχαν έτοιμο ένα κόσκινο καβουρντισμένο στάρι που το ανακάτευαν με σταφίδες και αφού ανέβαιναν κάπου ψηλά το πετούσαν πάνω στον κόσμο¹²⁸.

Μετά, στο σπίτι του γαμπρού, στρωνόταν το γαμήλιο τραπέζι, όπου κάθονταν να φάνε όλοι εκτός από τη νύφη που στεκόταν όρθια. Αυτή τη συνήθεια την είχαν και οι Τούρκοι και φαίνεται την υιοθέτησαν και οι Έλληνες. Όταν τέλειωνε το γλέντι και έφευγαν όλοι, έμεναν οι στενοί συγγενείς και άκουγαν το τραγούδι του γαμπρού και της νύφης. Αυτοί, κρατώντας μια αναμμένη λαμπάδα στο χέρι, στέκονταν στη μια γωνία του δωματίου ο ένας και στην άλλη ο άλλος.

Ο γαμπρός και η νύφη δεν κοιμόνταν για τρεις μέρες μαζί, γιατί είχαν κοινωνήσει την Κυριακή το πρωί. Έμεναν σαν εστεμμένοι βασιλιάδες με τα στέφανα στο κεφάλι, μέχρι την Τετάρτη¹²⁹. Τότε ερχόταν ο παπάς διάβαζε κάποιες ευχές, έβγαζε τα στέφανα από το κεφάλι τους και κατόπιν κοιμόνταν μαζί.

Την άλλη μέρα, αν διαπιστώνονταν η παρθενία της νύφης, γινόταν μεγάλη χαρά από τους στενούς συγγενείς και τους κουμπάρους. Σε αντίθετη περίπτωση ο γαμπρός είχε νομικό και θρησκευτικό δικαίωμα να διώξει αμέσως τη νύφη και να πάρει αυτομάτως διαζύγιο από την εκκλησία. Πάντως οι πληροφορητές δεν θυμούνται τέτοιες περιπτώσεις παρά μία-δύο.

Καθήκοντα νύφης.

Οι νύφες μαθαίνανε από τις μάνες τους να σέβονται τα πεθερικά τους. Στον πεθερό της δεν επιτρεπόταν να μιλάει η νύφη απ' ευθείας¹³⁰. Ότι ήθελε να του πει έπρεπε να το πει στην πεθερά της και εκείνο χαμηλόφωνα και αυτή να το μεταβιβάσει.

Μάθαινε ακόμη κάθε πρωί που θα σηκώνονταν ότι έπρεπε να φιλάει τα χέρια όλων, ακόμη και των μωρών που ήταν στην κούνια. Στο τραπέζι έπρεπε να κάθεται τελευταία και να σηκώνεται πρώτη.

¹²⁸Πρόκειται για αναβίωση των αρχαίων καταχυσμάτων. Βλ. Κυριακίδη Σ., *Γλώσσα και πολιτισμός* 52. «Καθ' ἣν στιγμή εισηρχετο ἡ νύμφη εἰς τὸν οἶκον, κατέχεον ἐπὶ τοῦ ζεύγους τὰ καλούμενα καταχύσματα, ἥτοι διαφόρους ξηρούς καρπούς».

¹²⁹Κωστάκη Π.Θ., *Το Μιστί της Καπαδοκίας*.

Οι Αρμένιοι νεόνυμφοι έμειναν 7 μέρες στεφανωμένοι. Στο γαμπρό μάλιστα συμπεριφέρονταν σαν σε βασιλιά. Όλη τη βδομάδα δεν έκαμε δουλειές αντιθέτως με τη νύφη, εξ ου και η παροιμία «γαμπρός από Δευτέρα».

¹³⁰Η αλαλία της νύφης ήταν συνήθεια τουρκική, γνωστή σ' όλη την Καπαδοκία. Κωστάκη Θ.Π., *Το Μιστί της Καπαδοκίας*, σ. 230.

Ο Συμεών Μισαηλίδης όταν πέθαινε ζήτησε από τη νύφη του Γεσθημανή να μιλήσει για να την ακούσει που την είχε 20 χρόνια νύφη και δεν άκουσε τη φωνή της.

Επίσης να πλένει τα πόδια των πεθερικών της¹³¹ κάθε βράδυ πριν πάνε για ύπνο, καθώς και όλων των επισκεπτών συγγενών και φίλων που θα έρχονταν σπίτι τους, μετά το γάμο τους.

Στις επισκέψεις που θα έκανε, έπρεπε να φύγει πριν τη δύση του ηλίου. Να μην τη γελάσει ο ήλιος γιατί πολλές φορές φαίνεται να βασιλεύει αλλά δε χάνεται από τον ορίζοντα. Τότε θα είναι η νύφη που τη γέλασε ο ήλιος.

Η αντίχαρα.

Οι νεόνυμφοι, την άλλη Κυριακή από το γάμο πηγαίνανε στην εκκλησία μαζί με τους κουμπάρους για να τους ευλογήσει ο παπάς, ο οποίος αφού τους διάβαζε, τους χώριζε με το Ευαγγέλιο. Όταν γύριζαν στο σπίτι φιλούσαν τα χέρια όλων των συγγενών και γειτόνων που ήρθαν στο σπίτι να τους ευχηθούν «βίον ανθόσπαρτον».

Το μεσημέρι πήγαιναν για φαγητό στους γονείς της νύφης, που τους έκανε το τραπέζι με κόκορα κατά προτίμηση και άλλα εκλεκτά φαγητά.

Το απόγευμα η νύφη, πήγαινε στη βρύση να πάρει νερό. Εκεί την περίμεναν μικρά παιδιά γιατί συνηθίζονταν να πετάει η νύφη κέρματα πάνω από τη βρύση και κάθε παιδί προσπαθούσε να αρπάξει όσα πιο πολλά μπορούσε.

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΟ ΜΙΣΤΙ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ¹³²

Η θέση του κοριτσιού

Μπορούμε αμέσως να σημειώσουμε πως στο Μιστί ο γάμος γινόταν με τρόπο επίσημο και με τελετές πολλές, που κάποτε έρχονταν από αρκετά παλαιότερα. Άλλο σπουδαίο χαρακτηριστικό στο ζήτημα του γάμου ήταν η ελευθερία που είχαν κάποτε τα κορίτσια στην εκλογή του συζύγου. Θα περίμενε ίσως κανείς εδώ μια σχετική ελευθερία των αγοριών, και όχι των κοριτσιών. Το χωριό ήταν το μεγαλύτερο ίσως της Καππαδοκίας με πληθυσμό καθαρά χριστιανικό, και φυσικό ήταν οι Χριστιανοί να ζουν εδώ με κάποια ανεξαρτησία από την κρατική εξουσία, πράγμα που ακόμη και στο χαρακτήρα των ανθρώπων είχε επιδράσει. Η εριστικότητα των ανθρώπων που συναντούσε κανείς εδώ, πρέπει να εξηγηθεί και από κάποιον άλλο λόγο: ήταν μια αυθόρμητη αντίδραση, απότομη κάποτε, για όσα συνήθως, όχι τιμητικά πάντοτε ούτε αξιόπρεπα, ήταν υποχρεωμένοι να δέχονται οι φτωχοί Μιστιώτες γυρίζοντας την Τουρκία

¹³¹ Στον Πόντο το πλύσιμο των ποδιών των πεθερικών άρχιζε από την πρώτη μέρα του γάμου.

Κωστάκη Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*, σ. 230.

¹³² Κωστάκη Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας Ι*. Βραβείο «ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ», Αθήνα 1977.

ολάκερη, για ν' ασκήσουν το επάγγελμα του κετσετζή¹³³. Το παράπονο που δημιουργούσε στην ψυχή τους αυτή η μεταχείριση, η απομόνωση που ένιωθαν αλλά και δημιουργούσαν κάποτε οι ίδιοι¹³⁴, ξεσπούσαν στο χωριό τους με την επίδειξη δύναμης και ανεξαρτησίας, πράγμα που αλλού δε μπορούσαν να κάνουν.

Η ελευθερία όμως των κοριτσιών, για την οποία μιλούμε εδώ, ήταν συνέπεια και των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που επικρατούσαν, γι' αυτά ειδικά και για τις γυναίκες γενικότερα, στο χωριό. Και οι λόγοι αυτοί ήταν:

Πρώτα, ότι ξένα κορίτσια δεν δέχονταν να παντρευτούν στο Μιστί, και ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις που πήραν οι Μιστιώτες νύφες από τα γύρω χωριά, όπως σπάνιο ήταν και το αντίθετο: κορίτσια Μιστιώτικα να πάνε νυφάδες στα γύρω χωριά, εκτός από τις αποικίες του Μιστιού: το Τσαρεκλί, τη Δίλα, το Τσελτέκ¹³⁵. Επικαλούνται για το φαινόμενο αυτό οι Μιστιώτες και άλλους λόγους, αλλά νομίζουμε πως δεν είναι αυτοί. Πιστεύουν, π.χ., πως τα κορίτσια τους δεν πήγαιναν νύφες στα γύρω χωριά, πρώτα, γιατί δεν ήξεραν τούρκικα για να συνεννοηθούν με τους νέους εκεί συγγενείς τους. Ακόμη, πως η γλώσσα του Μιστιού ήταν παράξενη, «βαριά», και θα κορόιδευαν γι' αυτό το ζήτημα τις νυφάδες στη νέα τους πατρίδα. Πώς το επίσης παράξενο ντύσιμό τους, που θα μετάφεραν στο χωριό του ανδρός τους, θα τα 'κανε αντικείμενο περιέργειας και εμπαιγμού.

Ο δεύτερος λόγος, που έδινε τον αέρα αυτόν στα κορίτσια του Μιστιού, ήταν πως εδώ η αγορά της νύφης ήταν θεσμός επίσημος¹³⁶, και πως από το ποσό που δινόταν γι' αυτήν εξαρτούσε συνήθως την εκτίμησή της η γυναίκα αργότερα στη μικρή κοινωνία του χωριού.

Σπουδαίος επίσης λόγος για την ασυνήθιστη σε άλλα χωριά, σχετική ανεξαρτησία των γυναικών στο Μιστί ήταν το γεγονός ότι αρκετούς μήνες το χρόνο αυτές έμεναν μόνες υπεύθυνες για την προκοπή του σπιτιού. Καθώς όλοι σχεδόν οι νέοι άντρες έλειπαν στους κετσέδες, οι γεωργικές δουλειές, η διατροφή των ζώων, όλες γενικά οι ευθύνες έπεφταν στη γυναίκα. Αυτό όμως ήταν φυσικό να δημιουργεί και τη συναίσθηση της συμβολής της στη διοίκηση του σπιτιού, και την πεποίθησή της ότι μπορούσε μ' επιτυχία

¹³³Τουρκ. Κετσές, είδος μάλλινου υφάσματος.

¹³⁴Τσαλικογλου Εμμ., *Οι εν διασπορά Καπαδόκες. Βίος και δραστηριότητες αυτών*. Χ/φο ΚΜΣ αριθ. 58. Αθήναι 1954.

¹³⁵Για τους Τούρκους, την αγορά της νύφης από τον άντρα την επιβάλλει το κοράνιο (4, 3). Βλ. Κ. Λαμέρα *Μικρ. Χρον.* 3 (1940) 26. Βλ. και παρακάτω § 96.

¹³⁶Είχαν πάρει 2-3 νύφες από το Σεμένδερε, 1-2 από την Ανακού. Είχαν πάει και σόγαμπροι στη Δίλα από το Μιστί, αλλά όλ' αυτά για ένα χωριό με 4.500 περίπου ψυχές είναι χωρίς σημασία. Πβ. Hamilton2, 296: Ούτε άντρας ούτε γυναίκα επιτρέπεται να παντρευτούν ξένο.

ν' αντικαταστήσει τον άντρα σε πολλές από τις ασχολίες του¹³⁷. Και έφευγαν, βέβαια, και άλλων χωριών οι άντρες στην ξενιτειά, αλλά τότε οι γυναίκες παρατούσαν συνήθως τις γεωργικές και κτηνοτροφικές ασχολίες και περιορίζονταν στις δουλειές των σπιτιών τους.

Το γεγονός, εξάλλου, ότι πολλές γυναίκες είχαν εδώ μεγαλύτερη ηλικία από τους άντρες τους, πώς τους παντρεύονταν όταν αυτοί ήταν ακόμη παιδιά, βοηθούσε στη σταθεροποίηση της επιβολής τους πάνω σ' αυτούς και αργότερα.

Ήταν λίγα λοιπόν τα λιγότερο εξελιγμένα χωριά της Καπαδοκίας όπου τα κορίτσια μπορούσαν να διαφωνήσουν κάποτε με τους γονείς τους στην εκλογή του γαμπρού, όπως γινόταν εδώ. Συζητήσεις για το γάμο χωρίς την έγκριση του κοριτσιού δεν ήταν, βέβαια, ασυνήθιστες, και η γνώμη που τελικά επικρατούσε ήταν συνήθως αυτή του πατέρα, που μπορούσε και βία κάποτε να χρησιμοποιήσει για να συνετίσει την κόρη. Και το τελευταίο όμως αυτό δείχνει, ως ένα σημείο, πώς το κορίτσι είχε οπωσδήποτε γνώμη στο ζήτημα του γάμου. Και κάτι ακόμη: αν ο αρραβωνιαστικός που παζάρευαν οι γονείς δεν ήταν αυτός που προτιμούσε η κόρη, έβρισκε κάποτε πολύ εύκολα η τελευταία αυτή τον τρόπο να κλεφτεί μια νύχτα με τον εκλεκτό της, ζημιώνοντας έτσι οικονομικά τους γονείς της. Κάθε χρόνο γίνονταν στο Μιστί δυο-τρεις, εκούσιες ή ακούσιες απαγωγές, και τότε ο πεθερός δε μπορούσε να περιμένει πληρωμή από το γαμπρό.

Η ηλικία του ζευγαριού

Αντίθετα επίσης από ό,τι γινόταν σε άλλα χωριά της Καπαδοκίας, στην Ανακού¹³⁸, π.χ. και στην Αξό, τα κορίτσια παντρεύονταν εδώ σε μεγαλύτερη κάποτε ηλικία – στα 18 ή στα 20 χρόνια τους, αρκετά συχνά και μεγαλύτερα¹³⁹.

Η αίτηση για γάμο γινόταν και εδώ πάντοτε από το μέρος του υποψήφιου γαμπρού, όχι όμως από τον πατέρα του προσωπικά, γιατί οι διαπραγματεύσεις για το ποσό που θα δινόταν από τον πατέρα του παιδιού για τη νύφη, μπορούσαν ν' αποτύχουν και να ψυχράνουν έτσι τα δύο σπίτια. Αναλάμβαναν λοιπόν το ζήτημα στενοί συγγενείς του γαμπρού και έκαναν την πρόταση. Και δεν ήταν πάντα εύκολη η υπόθεση του γάμου, γιατί πολλές φορές οι υποψήφιοι ήταν περισσότεροι, προπαντός όταν το κορίτσι ήταν όμορφο, προκομμένο ή ανήκε σε καλή οικογένεια. «Έχει δύο, τρία μιστεροί», έχει δύο,

¹³⁷ Κωστάκη Θ.Π., *Η Ανακού*. Έκδοση Κ.Μ.Σ. Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ. Αθήνα 1963, Πβ. *Ανακού* 182, σημ. 3, όπου και σχετική πληροφορία του Ainsworth 1, 214.

¹³⁸ Πβ. Θ.Ν. Φιλαδέλφεια *Ιστορ. Αθηνών* 1 (1902) 352, όπου αναφέρεται πώς «της δε γάμου ηλικίας το κατώτατον όριον ήτο κεκανονισμένον ως προς μεν τας κόρας το δέκατον έτος της ηλικίας, προς δε τους άνδρας το δέκατον τέταρτον».

¹³⁹ Στην Ανακού (βλ. σ. 159) τα κορίτσια των 25 χρονών θεωρούνταν γεροντοκόρες.

τρεις υποψήφιους¹⁴⁰, έλεγαν σε μια περίπτωση στο μεσίτη, τη ζητούν δηλ. δύο, τρεις νέοι σε γάμο.

Έδιναν πάντως οι προξενητές μια προθεσμία για να συζητηθεί το ζήτημα κι από το μέρος του κοριτσιού, και το ξανασυζητούσαν αργότερα.

Το γιολούχ

Το κύριο θέμα στις συζητήσεις αυτές ήταν γιολούχ¹⁴¹ ή γεμενί¹⁴² ή ατά χακί¹⁴³, το ποσό δηλαδή που θα πλήρωνε¹⁴⁴ ο γαμπρός για τη νύφη, θέμα που πολλές φορές απαιτούσε αρκετές προσπάθειες. Οι περισσότεροι Μιστιώτες ήταν φτωχοί, και γι' αυτό, ενώ οι γονείς της νύφης προσπαθούσαν με το γάμο της κόρης τους να λύσουν, έστω και προσωρινά, το οικονομικό τους πρόβλημα, ο πατέρας του γαμπρού προσπαθούσε να μειώσει όσο γινόταν περισσότερο το ποσόν, που σήμαινε να φορτωθεί λιγότερο χρέος. Γι' αυτό και μια απαγωγή της νύφης, για το σπίτι του γαμπρού ερχόταν σαν ο από μηχανής θεός, αφού ύστερα απ' αυτήν η καταβολή του γιολούχ ήταν γι' αυτό προαιρετική.

Ήταν όρος απαράβατος να δοθεί το γιολούχ – 20 ως 40 μετζίτια, 4-8 δηλαδή λίρες τουρκικές – όλο μαζί στον πατέρα του κοριτσιού, για ν' αποφεύγονται έτσι μελλοντικές δυσάρεστες προστριβές. Αλλά και η εμφάνιση του κοριτσιού και η προκοπή και η καταγωγή, είχαν σημασία στο παζάρεμα για το γιολούχ.

Με τις συνθήκες αυτές, τα πολλά κορίτσια για ένα Μιστιώτικο σπίτι καταντούσαν περιουσία πραγματική για τους γονείς τους. Από το άλλο μέρος όμως και ο πατέρας του γαμπρού με το γάμο του γιου του αποχτούσε ένα γερό βοηθό στις δουλειές των χωραφιών

¹⁴⁰Πβ. Όσα αναφέρει ο Γάλλος περιηγητής Grelot, που σημειώνει για τα 1671 (βλ. Κυρ. Σιμόπουλο *Ξένοι περιηγητές στην Ελλάδα* 33 μ.Χ. – 1700 (Αθήνα 1971), 647: «ο γαμπρός δεν έχει το δικαίωμα να προσφέρει δώρο στη νύφη περισσότερα από 50 τάλληρα σε χρήμα... για να μην αναβάλλουν τα κορίτσια το γάμο επιμένοντας πώς κάποιος άλλος θα προσφέρει πλουσιότερα δώρα».

¹⁴¹Τουρκ. yolluk.

¹⁴²Τουρκ. yemeni.

¹⁴³Τουρκ. atahaki.

¹⁴⁴Για το αρχαιότατο έθιμο της αγοράς της νύφης βλ. και *Histoires des Religions* 3, 369 (στην Κολομβία, Ινδίες, Ορεγόν, Αφρική κ.λπ). Πβ. Ομ. Λ. 244 κέ., Π178, 190, X 472, κά. Ed. Westermarck *Origine du mariage dans l'espèce humaine* (μετάφρ. Στα γαλλικά από τον HanrydeVarigny, Paris 1895) 375 κέ. Πβ. Θ.Ν. Φιλαδέλφεια *Ιστορ. Αθηνών* 1, 345, όπου σημειώνεται: «Δια του ζ' κανόνος (του πατριάρχου Σαμουήλ) απολυθέντος τω 1767 επικυρούται και επαινείται η εις τινάς πόλεις της Βουλγαρίας και Αραβίας επικρατούσα παλαιά και αξιοσημείωτος συνήθεια, κατά την οποίαν ο γαμβρός αντί να λαμβάνει προίκα παρά των γονέων της νύμφης, πληρώνει τουναντίον εν τι ποσόν ωρισμένον χάριν τροφής και ανατροφής της θυγατρός των». Βλ. ακόμη Πολίτη Ν.Γ., *ΛΣ* 3, 235 κέ., Χ/φο *ΙΜΝΕ* 671, 62 (Σιβίστα Στερεάς Ελλάδας): «επίσης ο γαμβρός για να πάρει τη νύφη από τα πεθερικά του, πρέπει να πληρώσει συμβολικά εις αυτά δώδεκα ως είκοσι χιλιάδες». Βλ. ακόμη Δεληγιάννη Β.Ν., *Αρχ. Θρακ. Θησ.* 11 (1944-45): «ο γαμβρός (στους γύφτους) δίνει στον πεθερό, κατά την οικονομική κατάσταση που βρίσκεται, 15, 20 μέχρι 25 χιλ. δραχμές». Βλ. ακόμη Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχ. Πόντ.* 1 (1928) 126 και 130, *Ανακού* 162. Πβ. Ε. Τσαλίκोगλου 194. Ο Αϊλιαν, εξάλλου, *Ποικ. Ιστ.* IV, 1 σημειώνει: «Ασύριοι τας ωραίας γάμου παρθένους αθροίσαντες, εις τινα πόλιν αγοράν αυτών προκηρύσσουσιν και έκαστος, ην αν πρίηται, απαγει νύμφην». Βλ. ακόμη Ηρόδ. V, 6.

του, ένα μόνιμο και πειθαρχικό εργάτη. Το τελευταίο αυτό είναι ο λόγος που συχνά οι γυναίκες ήταν μεγαλύτερης ηλικίας από τους άντρες.

Από τα 1912-18 οι γάμοι του χωριού γίνονταν στα σπίτια, και μάλιστα νύχτα, γιατί οι καιροί ήταν δύσκολοι.

Δέχονταν πρόθυμα οι Μιστιώτες να πάνε σώγαμπροι¹⁴⁵ στα πεθερικά τους, γιατί το χτίσιμο του σπιτιού, όταν ήταν απαραίτητο, απαιτούσε πολλά χρήματα.

Οικονομικός ήταν συνήθως ο λόγος ακόμη και για το γεγονός ότι οι Μιστώτες δέχονταν κάποτε να πάρουν από άλλο χωριό γυναίκες, που δε μπορούσαν για κάποιο λόγο να παντρευτούν στο δικό τους χωριό.

Παραδέχονται, ωστόσο, και έναν άλλο λόγο για να δικαιολογήσουν την άρνηση των γύρω χωριών να τους δώσουν γυναίκες: «Ήμασταν άγαρμποι – χοντροί στους τρόπους – άνθρωποι. Αλλά και οι ξένες δεν ήξεραν να δουλεύουν σαν τις δικές μας». Γι' αυτό ούτε τους ήθελαν οι ξένες, ούτε οι ίδιοι επιδίωκαν να τις παντρευτούν.

Μετά τη συμφωνία

Όταν η συμφωνία για το γάμο των νέων κλεινόταν οριστικά και ο πατέρας της νύφης έπαιρνε τα χρήματα, δύο συγγενικά κορίτσια έτρεχαν στο σπίτι του αγοριού ν' αναγγείλουν το ευχάριστο γεγονός, αρχίζοντας με τη φράση: Φως στα μάτια σας, και να πάρουν μικρά δώρα.

Αργά το βράδυ της ίδιας ημέρας μαζεύονταν στο σπίτι του γαμπρού οι συγγενείς του, ειδοποιημένοι από το σπίτι του: Δώκαμ' δού γιολούχ, ελάτε, σεμαεύτη, δώσαμε τα χρήματα, ελάτε, αρραβωνιάστηκε. Ερχόταν μαζί κι ένας τραγουδιστής με το ντέφι του, και όλοι πήγαιναν στο σπίτι της νύφης, παίρνοντας και τα φαγητά τους: κρασί, φακές, κολοκύθια, παντζάρια, καϊμάκια, φαγητά συνήθως φτωχά. Από το μέρος της νύφης είχαν έτοιμα τα δικά τους φαγητά, και οι συγγενείς της ήταν μαζεμένοι στο σπίτι του πατέρα της. Χαιρετούσαν όλοι φως στα μάτια σας, καλορίζικα, απαντούσαν οι άλλοι φως σ' εσένα, και κάθονταν στο τραπέζι όλοι, εκτός από τη νύφη. Αυτή παρουσιαζόταν, όταν οι άλλοι απότρωγαν και ύστερα από πρόσκληση από το μέρος των ανθρώπων του γαμπρού. Η νύφη ερχόταν με δυο φιλενάδες ή συγγενισσές της για συνοδούς και άρχιζε με τη σειρά τις μετάνοιες και τα χειροφιλήματα των καλεσμένων, κάνοντας αρχή από τους περισσότερο ηλικιωμένους. Κι αυτοί όλοι, εκτός από το γαμπρό, της έκαναν καθένας το δώρο του: δαχτυλία, δαχτυλίδια ασημένια, μια λίρα που της την κρεμούσαν στο λαιμό, βλεχέρια ασημιώνας, βραχιόλια ασημένια στα χέρια η αδελφή του γαμπρού ή μια άλλη, κάποια λίρα ή πεθερά, κάποτε ένα σταυρό ένας συγγενής. Οι μετάνοιες ήταν συνήθως

¹⁴⁵Στην Ανακού τ' αγόρια δε θεωρούσαν σπουδαία τύχη να πάνε σώγαμπροι, Βλ. *Ανακού* σ. 160.

δυο τρεις για κάθε άτομο, αν όμως κάποιος μεθυσμένος ή κουβεντιάζοντας με το διπλανό του, δεν της έλεγε σών', αρκεί, η νύφη τις συνέχιζε. Σπάνια καλούσαν στον αρραβώνα και τον παπά, ν' αλλάξει αυτός τα δαχτυλίδια, χωρίς όμως ευχές.

Μετά τα μπαχτσίσια¹⁴⁶, τα δώρα στη νύφη, η διασκέδαση συνεχιζόταν ως αργά, και το πρωί όλη η γειτονιά ήξερε πως δώκαν δού γιολούχ, έδωσαν τα χρήματα, έγιναν δηλαδή οι αρραβώνες, ή πώς τάδε δώκιν δού κορίτσι τ'¹⁴⁷, ο τάδε έδωσε την κόρη του.

Οι αρραβωνιασμένοι

Από εδώ και πέρα οι δυο νέοι ήταν σεμαϊμένοι¹⁴⁸, σημαδεμένοι, αρραβωνιασμένοι, ο ένας για τον άλλον ήταν δού σεμαϊμένου μ' και οι γονείς τους συμεερόι (ο συμεερός, η συμεερά), συμπέθεροι μεταξύ τους.

Την επόμενη μετά τους αρραβώνες, οι συγγενείς του γαμπρού, δέκα δεκαπέντε είκοσι γυναίκες, έκοβαν το λόγο ή άνοιγαν το δρόμο, άρχιζαν τις σχέσεις με το σπίτι της νύφης. Έπαιρναν μαζί τους φαγητά – τσίπες, σφουγγάτο, έναν πετεινό – έτρωγαν εκεί όλοι μαζί και γύριζαν καθένας στο σπίτι του.

Ο οικονομικός παράγοντας, που ασκούσε τόσο μεγάλη επίδραση στη σύναψη ενός αρραβώνα, ήταν αφορμή κάποτε και της διάλυσής του. Όταν όμως παρουσιαζόταν γαμπρός με καλύτερη προσφορά και ο πατέρας της νύφης τον προτιμούσε, τότε ήταν υποχρεωμένος και να επιστρέψει στον πρώτο μνηστήρα ολόκληρο το γιολούχ. Αν ο αρραβώνας διαλυόταν γι' άλλο λόγο, οι γαμπροί ούτε δίνισκαν ούτε παίρισκαν, ούτε έδιναν ούτε έπαιρναν τα δώρα τους. Άλλοτε η μητέρα του κοριτσιού σαν πρόσχημα για τη διάλυση έβρισκε λίγα τα δώρα, άσχημο το τραπέζι του Αι-Βασιλείου¹⁴⁹, άλλες ανάλογες δικαιολογίες. Αν τότε η μητέρα του παλικαριού παραπονιόταν για τις προφάσεις αυτές, οι συγγενείς, που καταλάβαιναν το λόγο της γκρίνιας, τη συμβούλευαν: - Έ, κοριτσιού μάνα 'ναι, ας πει κάτι, ισύ μη μιλάς. Αν όμως χαλούσε ο γαμπρός τους αρραβώνες, το πράγμα ήταν μεγάλη προσβολή για τη νύφη. Τσάισι¹⁵⁰ σεμαϊμένου, μετάνιωσε και τα χάλασε ο αρραβωνιαστικός, έλεγαν.

¹⁴⁶Τουρκ. bahşiş.

¹⁴⁷Άλλού θάλεγαν: ο τάδε αρραβωνιάστηκε με την τάδε. Είναι κ' η Μιστιώτικη αυτή φράση χαρακτηριστική για τη θέση της γυναίκας.

¹⁴⁸Σουμάδ(ι), σημάδ(ι) έλεγαν και στον Πόντο. Το σεμαδεύω (αρραβωνιάζω) είναι μετάφρ. του τουρκ. Yerina. Βλ. Dawkins 200, Ανακού σ.161, σημ. 1.

¹⁴⁹Βλ. Ανακού σ. 167, σημ. 1, όπου σημειώνεται ότι ο Ικονίου Αθανάσιος στα 1892 αποφάσισε, μαζί με άλλα «βλαβερά έθιμα» (το τεπελίκι, π.χ. που φορούσαν οι γυναίκες στο κεφάλι), να καταργήσει και την πολυτέλεια και τα πολλά δώρα στους γάμους. Βλ. και παρακάτω 211, σημ. 2 Βλ. και Θ. Φιλαδελφέα *Ιστορ. Αθηνών* 1 (1902) 348. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 244 κέ. Για τον καθορισμό της προίκας σε 1500 γρόσια από τον πατριάρχη Κ/λης Νεόφυτο στα 1737. Αν το ποσόν ήταν μεγαλύτερο, ακολουθούσε αφορισμός.

¹⁵⁰Τουρκ. caymak.

Τα αμοιβαία δώρα

Στα παλαιότερα χρόνια οι επισκέψεις του γαμπρού στο σπίτι της νύφης ήταν σπανιότερες και κάποτε κρυφές. Στα τελευταία όμως δεν υπήρχαν εδώ οι περιορισμοί που είδαμε για τους αρραβωνιασμένους στα παλαιότερα χρόνια στην Ανακού. Ο γαμπρός μπαινόβγαινε στο σπίτι της μνηστής του, της μιλούσε στο δρόμο, την έπαιρνε στη δούλεψή του.

Το σωστό για τους Μιστιώτες ήταν να μείνουν αρραβωνιασμένοι ένα χρόνο ολάκερο. Κομμένου 'τον ένα χρόνος, το συνηθισμένο ήταν ένας χρόνος, λένε οι πληροφορητές. Στο διάστημα αυτό η νύφη θα ετοίμαζε τα λίγα προικιά της και ο γαμπρός θα ξεπλήρωνε τις υποχρεώσεις του προς τα πεθερικά του, θα 'κανε τα δώρα και τα τραπέζια στη νύφη και στους δικούς της. Αν κάποτε ο αρραβώνας παρατεινόταν πέρα από το χρόνο, ο γαμπρός δεν είχε υποχρέωση να κάνει άλλα δώρα, που, μαζί με τα τραπέζια του στοίχιζαν αρκετά χρήματα. Ακριβώς μάλιστα γι' αυτό, ο γαμπρός έκλεβε κάποτε το κορίτσι, αποφεύγοντας έτσι τα έξοδα. Στα τελευταία χρόνια του περασμένου αιώνα, ο δεσπότης¹⁵¹, μαζί με άλλα άχρηστα έθιμα, κατήργησε τις πολυέξοδες αυτές συνήθειες, που οι Μιστιώτες, φτωχοί στο σύνολό τους, τις υπολόγιζαν πάρα πολύ.

Οι ετοιμασίες για τη στέψη. Τα κλαψίματα ή παραφορτούματα

Οι φράσεις που λέγονταν για τη στέψη ήταν: Να διτσήσουμ' παιί μ', να δι(οι)κήσουμε(;), να παντρέψουμε το παιδί μου, να ποίκουμ' γάμου. Βλοίστη ή διτσήχη¹⁵², βλογήθηκε ή δι(οι)κήθηκε(;), έλεγαν μετά τη στέψη.

Οι ετοιμασίες για το γάμο άρχιζαν κ' εδώ¹⁵³ την Πέμπτη. Τα παλικάρια, συγγενείς και φίλοι του γαμπρού, μαζεύονταν στο σπίτι του, χόρευαν, τραγουδούσαν, έτρωγαν κ' έφευγαν το βράδυ αργά. Στο χορό χρησιμοποιούσαν για όργανα τα κουτάλια – τέσσερα για κάθε χορευτή – τα κορίτσια όμως δε χόρευαν¹⁵⁴.

Την Παρασκευή γινόταν και η επίσημη πρόσκληση στο γάμο. Δύο κορίτσια και δύο αγόρια – τα τελευταία αυτά ζωσμένα το σιλαχλικ¹⁵⁵ και ρίχνοντας και μερικές κουμπουριές – γύριζαν στα συγγενικά σπίτια και, δίνοντας σε καθένα απ' αυτά ένα

¹⁵¹Βλ. *Ανακού* 167, σημ. 1.

¹⁵²Το *βλόημα*, το *δίτσημα*. Κατά τον H. Gregoire BCH9 (1933) 157, το δικαϊούμαι σχετίζεται με το βυζαντ. Διοικῶ (διοικούμαι). Βλ. Θεοφάν. 1, 369, 6: «Προεφασίσαντο τον βασιλέα παραγεγονέναι εις το πραιτώριον επί το διοικήσαι τινάς των εκείσε όντων». Στην ευχή του βαφτίσματος συναντούμε με ανάλογη σημασία το ρ. *εδικαιώθης*. Πβ. Το *ουσ. τα δίκαια* (Πόντ. Οινόη), που μαζί με τη λ. αρραβώνες «σημαίνει το δώρον – συνήθως χρήματα – το προσφερόμενον εις μνηστευμένην κόρην υπό των γονέων του μνηστήρος: δίκια κι αρραβώνες». Άρα το Καπαδοκικό *δικέμαι* μπορεί να σημαίνει και παίρνω το δίκιο μου, την αμοιβή μου για την κόρη: πληρώνεται δηλ. η παρθενία.

¹⁵³Πβ. *Ανακού* σ. 167.

¹⁵⁴Στο Τσαρικό το βράδυ, κάποτε, και μόνο μια φορά, την ώρα του χορού σβήναν τα φώτα και τότε τα παλικάρια άρπαζαν όποια κορίτσια τους άρεσαν και τα φιλούσαν.

¹⁵⁵Βλ. το κεφ. *Ντύσιμο*, σ. 143. Δερματική ζώνη.

κεράκι¹⁵⁶, καλούσαν: Καλούμ' σι σου γάμου, σε καλούμε στο γάμο, ή: ελάτ' σου γάμου, ή νάρτης σου γάμου. Τα κορίτσια καλούσαν τις γυναίκες, τα παλικάρια τους άντρες. Τα κορίτσια έραβαν τώρα και το μετ', το πουκάμισο της νύφης, μακρύ και κλειστό από το λαιμό ως κάτω¹⁵⁷, ενώ το συνηθισμένο ήταν ανοιχτό.

Το Σάββατο βράδυ ο γαμπρός έτρωγε με τους φίλους του ένα ορνίχ¹⁵⁸, μια κότα, και όλοι μαζί διασκέδαζαν, ενώ η νύφη έκανε στους δικούς της τραπέζι με κρέας, χοσάφι¹⁵⁹, παχλά¹⁶⁰. Στους άντρες πρόσφερε και κρασί¹⁶¹, η ίδια όμως στεκόταν και τώρα όρθια και παραφόρτωνεν – τα παραφορτούματα λείσκαν – παραπονιόταν, έκλαιγε. Αντίθετα δηλαδή από τη χαρμόσυνη ατμόσφαιρα που επικρατούσε στο σπίτι του γαμπρού, η νύφη, από την Παρασκευή κιόλας άρχιζε τα κλάματα¹⁶². Έπρεπε να 'χει μάθει καλά ορισμένα λόγια που θα τα 'λεγε κλαίγοντας, γιατί αλλιώς η εντύπωση θα ήταν κακή. Κάποτε μάλιστα, όταν δεν ήταν πολύ έξυπνη, οι δικοί της προσπαθούσαν, όσον καιρό κρατούσαν οι αρραβώνες, να της τα μάθουν.

Τα τραγούδια αυτά – τα παραφορτούματα ή κλαψίματα – ήταν πάντοτε παραπονιάρικα, κι αν η φωνή της νύφης ήταν καλή και είχε μάθει και τα λόγια σωστά, όλοι συγκινούνταν¹⁶³. Έλεγε με παράπονο:

Το στενό σας μέρος τώρα να τρανέψει.

Φεύγω εγώ, τώρα να ελευθερωθείτε.

Ο στενός τόπος σας τώρα θα μεγαλώσει. Εγώ φεύγω. Τώρα πια θα ελευθερωθείτε.

Αν ο άντρας που της έδινε ο πατέρας της, δεν της άρεσε, παραπονιόταν:

Μάνα, χέκισ μι σου τζυ¹⁶⁴, αν¹⁶⁵ τα μήλα μι πούλησης.

Το ντύσιμο και το τραγούδι του γαμπρού

Το ντύσιμο¹⁶⁶ του γαμπρού¹⁶⁷ την Κυριακή το πρωί γινόταν με αυστηρή εθιμοτυπία και πάντοτε από το νονό ή τη νονά του και με την παρουσία του παπά.

¹⁵⁶Για τον ίδιο τρόπο πρόσκλησης σε γάμο βλ. *Türk folklor Araştırmaları*, Απρίλης 1958, αριθ. 105.

¹⁵⁷Συμβολικός τρόπος για να προφυλάξουν την αγνεία της νύφης ή τη νύφη από δαιμονικά;

¹⁵⁸Πουλί πολυτόκο. Πράξη συμβολική, για ν' αποχτήσει πολλά παιδιά το ζευγάρι. Όσο για τη συμμετοχή των φίλων στο γεύμα, πβ. Ρωμαίο Κ.Α., *ΜΜ* 245, όπου αναφέρεται πώς το ψωμί του γαμπρού «είναι προσφοραί ων μετείχον δια την αποτελεσματικότητά των και οι γευόμενοι». Πολίτη Ν.Γ., *ΛΣ* 3, 290:ο άρτος σημαίνει ευτυχία.

¹⁵⁹Τουρκ. hoşaf, κομπόστα.

¹⁶⁰Τουρκ. bakla, κουκκιά.

¹⁶¹Για τις ετοιμασίες σε αβγά βλ. σ. 97.

¹⁶²Πβ. *Türkfolklor Araştırmaları*, Γενάρης 1952, αριθ. 102, για την ίδια συνήθεια στους Τούρκους.

¹⁶³Πβ. Ευριπ. *Ιφιγ. Ταύρ.* 687 κέ.: «Αποστολαί γαρ μακάριαι μεν, αλλ' όμως ἡ δάκνουσι τους τεκόντας, όταν ἄλλοις δόμοις ἡ παῖδας παραδιδώ πολλά μοχθήσας πατήρ».

¹⁶⁴Ζυγαριά.

¹⁶⁵Σάν.

¹⁶⁶Η συνήθεια φαίνεται γενική σε όλη την Καππαδοκία. Βλ. Κρινόπουλο 28, σγμ. 1: «Προ 80ετίας, προ της τελέσεως του γάμου ενέδουν αυτόν (το γαμπρό), όστις ίστατο εν τω μέσω του δωματίου μετά των εσωρούχων μόνον και έκαστος των προσκεκλημένων ελάμβανεν εν εκ των καινουργών ενδυμάτων του

Ο νονός έκανε προηγουμένως τις ετοιμασίες σε φαγητά και έντυνε ένα αγόρι ή κορίτσι 8 – 9 χρονών, το σύντικλου, τον σύντεκνο, τον κουμπάρο, με ιδιαίτερη στολή: φέσι με φούντα, φλωρί ραμμένο στο κούτελο – πάνω στο φέσι – και ένα βοντζούκ¹⁶⁸, κάτι σαν μεγάλο κουμπί, μια μεγάλη χάντρα, κι αυτό στο φέσι.

Στου γαμπρού ετοιμάζονταν για την τελετή του ντυσίματος. Σκούπιζαν το σπίτι, ξεχώριζαν ένα μεγάλο δωμάτιο, έστρωναν τους χοντσάδες, τα τραπέζια, και περίμεναν. Κατά τις 9 – 10 το πρωί, ο γαμπρός, με μια καμιζόλα μακριά ως τα νύχια, ριγμένη στην πλάτη, έβγαινε στην πόρτα και περίμενε το νονό του. Κι όταν σε λίγο πρόβαλλε αυτός με την ακολουθία του και με τα φαγητά του, ο γαμπρός τους υποδεχόταν όλους με υπόκλιση και φιλώντας τα χέρια τους. στο νονό ειδικά φιλούσε το χέρι, τον ώμο και τον πισινό.

Έμπαιναν όλοι στο σπίτι, κάθονταν στο τραπέζι και, μετά το φαγητό, ο παπάς φώναζε: Φέρτε δού καμπρό, φέρτε το γαμπρό. Τον έβαζαν στη μέση του δωματίου και έφερναν κοντά ένα δέμα που είχε τα γαμπριάτικα. Ήταν ένα φέσι με μακριά μαύρη φούντα, ένα πολύ μακρύ εντερί – μια καμιζόλα μακριά – πανωφόρι – ο σάκος, σακάκι – και μια μεγάλη πετσέτα.

Μιλούσε τότε ο νονός: Άντε, τις να είπει καμπρού δού τραγώι, ποιος θα πει το τραγούδι του γαμπρού; Γύριζε έπειτα το δέμα με τα ρούχα τρεις φορές πάνω από το κεφάλι του γαμπρού, τόβαζε έπειτα κάτω και τόλυνε με ευχές: να μην τραβήξουν βάσανα, να γεράσουν καλά.

Όταν τελείωνε το ντύσιμο του γαμπρού, αυτός, αρχίζοντας από τον παπά, φιλούσε όλων των μεγάλων τα χέρια, κι έπειτα ο παπάς καλούσε όλους να κάνουν τα δώρα τους – το μπαχτσίσ' – στο γαμπρό: μια κυψέλη ο ένας, ένα μοσχάρι ο άλλος, 3 – 4 στρέμματα χωράφι κάποιος τρίτος, ό,τι μπορούσε καθένας. – Ελάτε, έλεγε ο παπάς, και πρώτος πήγαινε ο πατέρας του γαμπρού. – Ένα μοσχάρι, π.χ., έλεγε αυτός, και ο παπάς ευχόταν

γαμπρού κατά σειράν και περιφέροντες περίξ της κεφαλής ενέδουν άδοντες άσμα: φορώνουν το νεόγαμβρο, ας ειν' ευλογημένο και πολυχρονημένο». Στην Αζό (βλ. Μαυροχαλυβίδη 250) τα ρούχα του γαμπρού τα βλογούσε ο παπάς και τα παρέδιδε έπειτα στον παραστεκάμενο, και το τραγούδι το έλεγε «ο χορός των ψαλτάδων» και όλοι οι καλεσμένοι μαζί. Με τον ίδιο τρόπο έντυναν στην Αζό και το μικρόν σύντεκνο. Είναι φανερό ότι το τραγούδι αυτό, όπως και η όλη τελετή του ντυσίματος του γαμπρού, έχουν την αρχή τους στην εκκλησία και μάλιστα στα «Παρά των ιεροδιακόνων ψαλλόμενα εν τω ενδύεσθαι τον αρχιερέα την αρχιερατικήν στολήν», όπως φαίνεται από την εργασία του Νικ. Π. Παπαδοπούλου «*Η θεία λειτουργία, περιέχουσα τον εσπερινόν κτλ...*», εκδ. Σαλιβέρου σ. 35 (χωρίς χρονολογία). Έτσι, στην πρώτη ευχή – ενέδυσε γαρ με ιμάτιον σωτηρίου και χιτώνα ευφροσύνης περιέβαλέ με», ο δεσπότης παραβάλλεται με γαμπρό και νύφη: «ως νυμφίω περιέθηκέ μοι μίτραν, και ως νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμω». Για το περιζώνιο ο α' διάκονος ψέλνει: «Ευλογητός ο θεός, ο περιζωννύων με δύναμιν», για το επιγονάτιο: «περιέζωσα την ρομφαίαν σου επί των μηρών σου» κτλ.

¹⁶⁷Έλεγαν καθρό αλλά και ενιστέ, τουρκ. enişte, γαμπρός.

¹⁶⁸Τουρκ. boncuk, χάντρα.

– Θεός να χαρίσ’ δού βαβά τ’ (=τον πατέρα του). Άλλος χάριζε ένα τσεϊρέκ¹⁶⁹, ένα τάλιρο.

Μετά το ντύσιμο του γαμπρού και τα δώρα – τα κινητά τα μάζευε ο παπάς και τ’ άφηνε στο γαμπρό – όλοι ήταν έτοιμοι για την εκκλησία, όπου θα γινόταν η στέψη. Μόνο όταν ο γαμπρός ήταν χήρος, ο γάμος, χωρίς γλέντια, γινόταν στο σπίτι.

Το ντύσιμο της νύφης

Στο σπίτι της νύφης δεν γινόταν επίσημο ντύσιμο ούτε δίνονταν δώρα. Την ώρα όμως που οι φιλενάδες της την έπλεναν και την έντυναν – στεκόταν όρθια – έξω από το σπίτι έπαιζαν τα ντέφια, και τα κορίτσια και η ίδια τραγουδούσαν.

Τα κορίτσια έβαζαν ακόμη γάνα¹⁷⁰ ή χινιά στα νύχια της νύφης το βράδυ του Σαββάτου, τα έβαφαν: Δού βραύ γόνα, δού πρωί να διτσιχή, το βράδυ κινά, το πρωί θα παντρευτεί. Για να μη ξεβάσουν¹⁷¹ μάλιστα, η νύφη κρατούσε όλη τη νύχτα σφιχτά τις γροθιές της κάποτε μάλιστα και τις έδενε.

Χτενίζοντας τη νύφη, της έκαναν τέσσερες πλεξίς, πλεξίδες, της έβαζαν στο μέτωπο φλουριά και της σκέπαζαν το στήθος με το άλ, αραιοϋφασμένο κόκκινο μαντίλι. Ερχόταν ο κόσμος – στρωμένο το κιλίμι στο δωμάτιο – κ’ ευχόταν φως σα μάτια σ’.

Πριν ξεκινήσει για τη στέψη, πέφτισκιν τρία φορές στα γόνατα κάθε συγγενή της κ’ έλεγε τα παράπονά της. Μπορούσε ακόμη αυτή τη στιγμή να παραπονεθεί πως ο γαμπρός δεν της άρεσε. Οι συγγενείς της έκαναν τώρα δώρα, που τάπαιρναν οι φιλενάδες της σ’ ένα μαντίλι – χρήματα, φορέματα, τέτοια – και το βράδυ τάφερναν στο σπίτι του γαμπρού. Όταν ερχόταν η ώρα να βγει η νύφη από το σπίτι, πιανόταν από τις παραστάδες της πόρτας κ’ έκλαιγε¹⁷² πάλι τούρκικα. Έλεγε τώρα: «Εσύ, σπίτι μου, ήσουν για μένα μικρή πολιτεία. Σ’ αφήνω και δεν ξέρω σε τι ανθρώπους θα πάω».

Στα παλαιότερα χρόνια οι νύφες πήγαιναν στη στέψη ντυμένες το τσοχά¹⁷³ και στολισμένες στο κεφάλι με το μπουμπού¹⁷⁴. Το τελευταίο αυτό ήταν μια φούντα από φτερά πολύχρωμα, που έβγαζαν από το κάτω μέρος του λαιμού του πετεινού. Έκαναν μ’ αυτά ένα ματσάκι και τόδεναν στην άκρη ενός «μίσχου» από κουρέλια. Το μπουμπού το φορούσαν ως έξι ή δώδεκα μήνες μετά το γάμο, ύστερα τόβγαζαν.

¹⁶⁹Τουρκ. ceyrek, τέταρτο (της λίρας)

¹⁷⁰Γ’νά < τουρκ. kına, βαφή από φύλλα του θάμνου κύπρος ή Lausoniainermis. Βλ. Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχ. Πόντ.* 1 (1928)143 για την ίδια συνήθεια στον Πόντο. Βλ. και *Ανακού* 171.

¹⁷¹Στις μεγάλες γιορτές έβαφαν τα χέρια τους και μικρότερα κορίτσια. Έδεναν μάλιστα τη νύχτα με κλωστή τη γροθιά τους, για να μη ξεβάψει.

¹⁷²Η συνήθεια και τουρκική. Βλ. *TürkfolklorAraştırmaları*, Γενάρης 1958, αριθ. 102.

¹⁷³Τουρκ. cuha. Βλ. το κεφ. *Ντύσιμο*, σ. 145.

¹⁷⁴Τουρκ. ιδιωμ. λ.

Το κεφάλι της νύφης ήταν σκεπασμένο με το άλ, που το φορούσε κι αυτό και μετά το γάμο επί ένα χρόνο, έχοντας έτσι σκεπασμένο το πρόσωπό της. Αν ο πατέρας της δεν της έκανε δώρο τσοχά, η νύφη έλεγε το παράπονό της την ώρα που την έντυναν: Για μένα οι ράφτες έσπασαν τα βολόνια;

Στην εκκλησία για τη στέψη

Στην εκκλησία η νύφη και ο γαμπρός πήγαιναν πεζοί. Στο γυρισμό όμως η νύφη ερχόταν καβάλα¹⁷⁵ σε άλογο στολισμένο με μαντανίες πολύχρωμες. Αν δεν είχε δικό της, δανειζόταν ένα γι' αυτό το σκοπό. Οι φτωχές, φυσικά, στερούνταν αυτή την πολυτέλεια και πήγαιναν με τα πόδια. Χρειάζόταν ικανότητα για ν' ανεβεί η νύφη στο άλογο, κι αυτό το πρόσεχαν όλοι.

Πριν ο κόσμος ξεκινήσει για τη στέψη, τα παιδιά έφερναν από την εκκλησία τα μπαϊράκια τσι da σταυρόια, τις σημαίες και τα εξαφτέρυγα, και μ' αυτά συνόδευαν τη νύφη⁵⁵ στην εκκλησία. Και τα όργανα⁵⁵ που βρίσκονταν στο σπίτι του γαμπρού, έφευγαν έπειτα από το ντύσιμό του και πήγαιναν στις νύφης, καθώς και οι καλεσμένοι του. Ο γαμπρός πήγαινε στην εκκλησία μόνο με τον παπά, το νονό του, κρατώντας τον αριστερά του, και 2 – 3 στενούς συγγενείς του. Οι άλλοι πήγαιναν να πάρουν τη νύφη από το σπίτι της με τραγούδια. Η πόρτα του σπιτιού της όμως, την ώρα που έφτανε ο κόσμος να την πάρει, ήταν κλειστή και η ίδια με άλλα κορίτσια στεκόταν στη γωνία του δωματίου. Ήταν ακόμη μέσα η νονά που την έντυσε. Πίσω από την πόρτα στεκόταν ένας μ' ένα σπαθί στο χέρι.

— Άνοιξε τύρα¹⁷⁶, άνοιξε την πόρτα, φώναζαν οι άνθρωποι του γαμπρού.

— Όχι! απαντούσε αυτός. Σε λίγο όμως «οι επιδρομείς» έχωναν κάτω από την πόρτα το μπαξίσι – λίγα κέρματα – άνοιγε η πόρτα κ' έβγαινε πρώτη η νύφη¹⁷⁷.

Οι άνθρωποι του γαμπρού φώναζαν τότε: Πήραμ' δού πουλί σας, χέσαμ' δού γουλί¹⁷⁸ σας, και όλοι μαζί ξεκινούσαν για την εκκλησία, όπου ο γαμπρός περίμενε τη νύφη κρατώντας μian αναμμένη λαμπάδα, και οι οργανοπαίχτες χτυπούσαν τα ντέφια. Κρατούσε τη νύφη ως την εκκλησία ένας daής, θεός του γαμπρού, ενώ το σόι της νύφης έμενε πίσω, μακρύτερα κάπως από τη συνοδεία, παρακολουθούσε έπειτα το μυστήριο, χαιρέτανεν τα στέφανα, ευχόταν δηλαδή στο ζευγάρι, γύριζε στο σπίτι της νύφης και

¹⁷⁵ Χαρακτηριστικό κι αυτό για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία του χωριού.

¹⁷⁶ Η πράξη θυμίζει αρπαγή. Πβ. Ανακού σ. 173, VanGennep 131 κέ., 159. Πολίτη Ν.Γ., ΛΣ 3, 281 κέ. Η συνήθεια ν' αντιστέκεται η νύφη έρχεται «εκ της προϊστορικής εποχής, ότε οι άνδρες ηγόραζον ή ήρπαζον τα συζύγους αυτών».

¹⁷⁷ Η συνήθεια και τουρκική. Βλ. Türkfolklor Araştırmaları, Γενάρης 1968, αριθ. 113.

¹⁷⁸ Το κοίλωμα στο ανώφλι και στο κατώφλι της πόρτας. Πρόκειται ασφαλώς για κατάλοιπο παλιάς συνήθειας, όταν ο άντρας έκλεβε ή άρπαζε τη γυναίκα. Πβ. Πετρόπουλο Δ. Ειδύλλ. 22, Πλούτ. Αίτ. Ρωμ. σ. 29.

στεκόταν αμίλητο, με σταυρωμένα τα χέρια. Ήταν εκδήλωση της λύπης τους, γιατί τους πήραν τη νύφη.

Μόλις η νύφη πατούσε στο κατώφλι της εκκλησίας, οι οργανοπαίχτες γύριζαν κούπα, ανάποδα τα ντέφια και τραγουδούσαν:

*Βαρδίμ κιλτσά γαπούσουνα*¹⁷⁹

σελάμ βερδίμ χεπίσανε,

ας πάω στις εκκλησίας την πόρτα να τους χαιρετήσω όλους.

Η στέψη

Στο νάρθηκα της εκκλησίας έδιναν τη νύφη στο αριστερό του γαμπρού, έμπαινε από το άλλο μέρος ο κουμπάρος, και οι τρεις μαζί προχωρούσαν για τη στέψη. Τα στέφανα ήταν της εκκλησίας. Μαζί με την αμοιβή του παπά πλήρωναν κάτι και γι' αυτά.

Την ώρα που ο παπάς έκανε το μυστήριο, έξω από την εκκλησία έπαιζαν τα ντέφια, ενώ ο γαμπρός σή πάπουλα τ' απέσ', μέσα στην τσέπη του κρατούσε κλειστή μια κλειδαριά, ένα γουδάχ¹⁸⁰. Αυτό το έκανε για να μη δού λάχ' μάτ', να μην τον ματιάσουν. Αλλιώς, κάποιος που τον εχθρευόταν, μπορούσε να δού δίσ', να τον δέσει, και τότε θα μπορούσε να πλησιάσει τη γυναίκα του. Έτ' σαν da, τους έδεσαν, έλεγαν, κ' έπρεπε να κάποιος να βρεθεί να τους λύσει. Έλ'τσαν da, ή λύχαν, τους έλυσαν ή λύθηκαν, έλεγαν τότε. Όποιος ήθελε να κάνει κακό στο γαμπρό – να τον κάνει ανίκανο να πλησιάσει τη γυναίκα του – έκλεινε την ώρα της στέψης μια κλειδωνιά κ' έλεγε και γράμματα. Και τότε ο γαμπρός, που καταλάβαινε τι του είχαν κάνει, γυρίζοντας στο σπίτι ανοιγόκλεινε την κλειδωνιά του σεντουκιού του και μιλούσε για το γεγονός στον παπά¹⁸¹. Αν όμως το κακό συνεχιζόταν, έπρεπε να καταφύγει σε μάγισσα.

Πάνω στο τραπέζι που ήταν μπροστά στο αντρόγυνο, βρισκόταν ένας δίσκος, όπου οι συγγενείς έριχναν δώρα για το γαμπρό. Του τάδινε μετά το μυστήριο ο παπάς, και ο γαμπρός του φιλούσε το χέρι. «Θεός να χαρίσ' τον ανιψιό, το μπασά τ' κ.τλ., έλεγε ο παπάς βλέποντας τα δώρα. Ο γάμος καταχωριζόταν έπειτα στο κουτούκ, στο βιβλίο της εκκλησίας.

Η επιστροφή στο σπίτι

Στο γυρισμό από τη στέψη, η νύφη, όπως σημειώσαμε, γύριζε στο σπίτι του γαμπρού καβάλα, ο τραγουδιστής, με συνοδεία ντεφιού, έλεγε το τραγούδι – τούρκικα - :

¹⁷⁹Τουρκ. varsamkilisekapisina, selâmverdimhepisine.

¹⁸⁰Τουρκ. ιδιωμ. λ., κλειδαριά. Βλ. και *Ανακού* 175. Ο σύρτης της κλειδωνιάς συμβολίζει προφανώς το αντρικό μόριο σε στύση. Αυτή τη στιγμή η απειλή του ζευγαριού από δαίμονες είναι μεγάλη. Πβ. Ρωμαίο Κ.Α., *ΜΜ* 240 κ.έ.

¹⁸¹Την εξήγηση όλων αυτών πρέπει να τη ζητήσουμε προπαντός στη μικρή ηλικία των γαμπρών και στη ντροπή τους, την πρώτη μέρα, να πλησιάσουν τις γυναίκες τους, που πολύ συχνά ήταν μεγαλύτερες απ' αυτούς.

«Τράβα τ' άλογο κοντά στην πέτρα ν' ανεβεί η νύφη...», κι αυτή, πάνω από το άλογο και με σκεπασμένο το πρόσωπο, έκανε στο δρόμο μετάνοιες, ώσπου να φτάσει στο σπίτι. Στην επιστροφή όλη η συνοδεία περνούσε εμπρός από τα σπίτια στενών συγγενών. Έβγαιναν αυτοί στην πόρτα, έκαναν δώρα στη νύφη μαντίλια, κερνούσαν ρακί, κρασί, ό,τι είχαν, πετούσαν λίγο σιτάρι¹⁸², κι αυτή τους φιλούσε το χέρι. Το άλογο της νύφης τόσερναν στην επιστροφή άντρες της ακολουθίας, ενώ ο γαμπρός και ο άλλος κόσμος γύριζαν πεζοί. Όταν έφταναν στο σπίτι του γαμπρού, ο πεθερός βοηθούσε τη νύφη να κατεβεί από το άλογο, κι αυτή του φιλούσε το χέρι. Προχωρούσε έπειτα προς το εσωτερικό του σπιτιού, αλλά ένα παιδί είχε κλείσει την πόρτα – πατούν τύρα, έλεγαν, κλείνουν¹⁸³ την πόρτα. Την κλοτσούσε¹⁸⁴ - λάχτανέν δου – η νύφη τρεις φορές, γίνισκεν έξι γρούσα, έδινε και έξι γρόσια, και της άνοιγαν. Έβαζαν στο κατώφλι ένα σίδερο¹⁸⁵, πατούσε πάνω η νύφη κ' έμπαινε στο σπίτι, κρατώντας στην αγκαλιά της ένα παιί, αγόρι¹⁸⁶, που της είχαν δώσει μπροστά στην πόρτα. Πριν όμως μπει μέσα, έπρεπε να φιλήσει τον πισινό της πεθεράς της¹⁸⁷. Οι συγγενείς γέμιζαν έπειτα τις τσέπες του μωρού με δώρα και το έδιναν στη μητέρα του.

Ο πεθερός καλωσόριζε τη νύφη του τούρκικα: «Καλωσόρ'σες, νύφ', Εσύ ήρθες από την πόρτα, η ευτυχία ήρθε από την κάπνη»¹⁸⁸.

Πριν η νύφη μπει στο σπίτι, όπως γύριζε από την εκκλησία καβάλα, τραβούσαν το άλογο κοντά στην πόρτα, πλησίαζε η πεθερά¹⁸⁹ ή η κουνιάδα και της έταζαν ή της πρόσφεραν δώρα¹⁹⁰: ένα χωράφι, ένα μοσχάρι, ό,τι διάθεταν, αλλιώς η νύφη δεν ξεπέζευε. Και πεζή όμως αν γύριζε, οι συγγενείς του γαμπρού της έκαναν δώρα που τα συνόδευαν με τις ευχές: λίγου να κάμεις (να κουραστείς), πολύ να φας. Η πεθερά

¹⁸²Σαν σύμβολο ευτυχίας του σπιτιού, που δεν του λείπει το ψωμί.

¹⁸³Το ίδιο σημειώνει και ο VanGennepI, 131, πως κάνουν συνήθως «οι νέοι του χωριού». Και σ. 134: «η νύφη πρέπει ν' αγοράσει το πέραςμα», την εγκατάστασή της στο νέο σπίτι, όπου, φυσικά, δεν ήταν πάντα καλόδεκτη.

¹⁸⁴Συμβολική πράξη για την προσπάθεια να κατακτήσει τη νέα της θέση στο σπίτι που μπαίνει, ενώ το παλιό καθεστώς αντιστέκεται. Στην Ανακού (βλ. σ. 176) ο συμβολισμός έχει εξασθενήσει: χτυπάει με το πόδι της ν' ανοίξει την πόρτα, που ωστόσο είναι ανοιχτή. Στο Μιστί εξαγοράζει και με έξι γρόσια τη νέα τη θέση.

¹⁸⁵Για να είναι σιδερένια, γερή.

¹⁸⁶Συμβολική πράξη που δείχνει την επιθυμία για τη διαίωνιση του γένους. Η προτίμηση εξάλλου στ' αγόρια είναι γνωστή. Βλ. και σ. 158.

¹⁸⁷Σαν σημείο υποταγής.

¹⁸⁸Δηλ. από το Θεό;

¹⁸⁹Για την υποδοχή της νύφης από την πεθερά πβ. Van Gennep I, 166, 168: άφηνε μπροστά στην πόρτα τη σκούπα και την κατσαρόλα, όταν η νύφη γύριζε από τη στέψη. Πβ. Ανακού 177.

¹⁹⁰Είναι η εξαγορά της παρθενίας, για λογαριασμό του γιού; Πβ X/φο IANE 671 (Σιβίστα Στερεάς Ελλάδας) 63: ο πατέρας του γαμπρού βοηθεί τη νύφη να κατεβεί από το ζώο και της τάξει ένα δώρο – κατσικά ή πρόβατο.

πρόσφερε την ώρα αυτή και σερβέτι¹⁹¹, πετιμέζι στη νύφη και στο γαμπρό, για να τους γλυκάνει, κι αυτοί της αντιπρόσφεραν δώρα.

Όταν επίσης γύριζαν στο σπίτι, οι άνθρωποι του γαμπρού είχαν έτοιμο ένα μεγάλο κόσκινο με καβουρντισμένο σιτάρι. Ανακάτευαν μέσα σταφίδες, ανέβαινε κάποιος στο δώμα κι από κει έχυνε το περιεχόμενο του κόσκινου πάνω στον κόσμο¹⁹².

Το γαμήλιο τραπέζι. Το τραγούδι του γαμπρού

Έπειτα από τις ευχές, έμπαιναν όλοι μέσα, κάθονταν στο τραπέζι και κατόπιν χόρευαν ως αργά το βράδυ, λούζοντας τους νιόγαμπρους με σιτάρι¹⁹³. Η νύφη δεν έτρωγε σήμερα μαζί με τους άλλους. Την ώρα που αυτοί έτρωγαν, νύφ' ρανά ορτίς, η νύφη (στέκεται) όρθια (και) κοιτάζει¹⁹⁴. Έφευγαν αργότερα οι ξένοι, και στο σπίτι έμεναν λίγοι συγγενείς που δεν μπορούσαν να φύγουν, αν δεν τραγουδιόταν γαμπρού δού τραγώι, το τραγούδι του γαμπρού.

Έριχναν, την ώρα του τραγουδιού στο ντέφι για τον τραγουδιστή, και ο γάμος τελείωνε. Η συντάξα πλύνισκιν da σκέφια, έπλενε τα σκεύη, και οι φίλες έπαιρναν τη νύφη να κοιμηθεί μαζί τους. Ο γαμπρός κοιμόταν σήμερα μόνος¹⁹⁵ του.

Τη Δευτέρα το πρωί νύφ' ζορλού¹⁹⁶ ούλα τα νευλή φκάλ'τσιν da, η καλή νύφη σκούπισε όλη την αυλή.

Στο νυφικό κρεβάτι

Την Κυριακή το βράδυ το αντρόγυνο δεν κοιμόταν μαζί, «γιατί είχε κοινωνήσει την ώρα της στέψης και θα ήταν αμαρτία»¹⁹⁷.

¹⁹¹Τουρκ. şerbet, γλυκό ποτό.

¹⁹²Πρόκειται για επιβίωση των αρχαίων καταχυσμάτων. Βλ. Κυριακίδη Σ., *Γλώσσα και Πολιτισμός* 52: «Καθ' ἣν στιγμὴν εἰσῆρχετο ἡ νύμφη εἰς τὸν οἶκον, κατέχεον ἐπὶ τοῦ ζεύγους τὰ καλούμενα καταχύσματα, ἴτοι διαφόρους ξηρούς καρπούς», Θ. Βενιζέλο *Ιδιωτ. βίος αρχ.* 51, Σχόλ. Αρφ. *Πλουτ.* 768:»σύγκειται δε τα καταχύσματα από φοινίκων, κολλύβων, τρωγαλίων, ισχάδων και καρύων, ἄπερ ἥρπαζον οἱ σύνδουλοι, κυρίως δε ἐγίνοντο ὅτε δούλον ηἰγόραζον, ἔφερον γὰρ αὐτόν παρὰ τὴν ἐστίαν καὶ καθίζοντες κατὰ τῆς κεφαλῆς κατέχεον κόλλυβα καὶ ισχάδα καὶ φοίνικα καὶ τρωγάλια καὶ ἄλλα τραγήματα καὶ οἱ σύνδουλοι ταῦτα ἥρπαζον. Ελέγοντο οὖν ταῦτα καταχύσματα», Flacelière R., *Δημός. καὶ ἰδιωτ. βίος* 71 καὶ 85. Βλ. ἀκόμη Σχόλ. Εἰς Ερμολογίαν (ἐκδ. WalzV, 529) καὶ Δημοσθ. *Κατὰ στεφάνου* Α, 74.

¹⁹³Σύμβολο ευτυχίας, αφθονίας, αφού το ψωμί αποτελεί τη βάση της τροφής.

¹⁹⁴Πβ. Χ/φο *LANE* 671, σ. 64: «Όταν η νύφη έρθει στο σπίτι του γαμπρού και οι καλεσμένοι καθίσουν να φάνε, η νύφη δεν επιτρέπεται να καθίσει, αλλά στέκεται όρθια». Η συνήθεια, ωστόσο, φαίνεται τουρκική. Βλ. *Ανακού* 177.

¹⁹⁵Πβ. *Αρχ. Πόντ.* 1 (1928) 174: «την πρώτην ταύτην νύκτα (του γάμου) θεωρουμένην ιεράν... δεν συνεκοιμώντο οἱ νεόνυμφοι υποχρεωτικῶς, ἀλλ' ἐμόναζαν τὰ στέφανα». Βλ. καὶ Χ/φο *LANE* 846 (Ν. Τσάκα, Πάργα-Στεριά) 13: Την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο.... Πηγαίνει το ζευγάρι για ευχές στην εκκλησία, τους χωρίζει ο παπάς με το Ευαγγέλιο ή ένα σερνικό παιδί και «από τη στιγμή εκείνη παλαιότερα είχαν το δικαίωμα να συνέλθουν οι νεόνυμφοι». Ούτε στους Φούρνους της Ικαρίας, παλαιότερα, άφηναν τους νιόγαμπρους να κοιμηθούν μαζί την πρώτη βραδιά. Πβ. *Ανακού* 157.

¹⁹⁶Τουρκ. zorlu.

¹⁹⁷Βλ. σ. 226, σημ. 1. Το κρασί που πρόσφερε ο παπάς – «ποτήριον σωτηρίου λήψομαι...» το θεωρούσαν κοινωνία.

Τη Δευτέρα το βράδυ η συντέξα¹⁹⁸ και δύο συγγενικά κορίτσια έστρωναν καταγής το στρώμα των νιόγαμπρων, και η πρώτη οδηγούσε τη νύφη σ' αυτό να δου τσοιμίς' να την κοιμίσει, παίρνοντας γι' αυτό ένα καλό δώρο. Όταν τελείωνε το στρώσιμο, η συντέξα έκανε πάνω στο στρώμα τρεις τούμπες, «για να κάνει το ζευγάρι παιδιά», και άφηνε μόνο του το ζευγάρι.

Πριν πέσουν στο στρώμα οι νιόγαμπροι, ερχόταν στο σπίτι του γαμπρού και η μητέρα της νύφης, φέρνοντας την προίκα της κόρης της μέσα σ' ένα μπαούλο, και λίγο σερβέτι¹⁹⁹, που έδινε στο γαμπρό για να γυλτσάσ' δού στόμα τ', να γλυκάνει το στόμα του.

Ο γαμπρός έριχνε τότε μέσα στο μπεκμέζ²⁰⁰ λίγα γρόσια, δώρο στην πεθερά του²⁰¹.

Άλλοτε έφερναν την προίκα την Τρίτη το πρωί, και οι άνθρωποι του γαμπρού τη μετρούσαν

Αντικρίζοντας η νύφη τη μάνα της, έλεγε σαν ποίημα μερικές τούρκικες φράσεις που της είχαν μάθει πριν ακόμη παντρευτεί, φράσεις που σήμαιναν «τα μάτια μου έμειναν στην πόρτα, τα' αφτιά μου ήταν στο παράθυρο», σας περίμενα δηλαδή με αγωνία.

Αγνείας πείρα

Την Τρίτη το πρωί η συντέξα έπαιρνε το ρούχο με λίγο αίμα από το κρεβάτι του ζευγαριού, το τύλιγε και πήγαινε να το δείξει στον πεθερό της νύφης, με τη συνηθισμένη ευχή: Φως στα μάτια σ'. Ο πεθερός της έδινε ένα μικρό δώρο²⁰², κι αυτή πήγαινε κατόπιν στα πεθερικά του γαμπρού για να κάνει το ίδιο.

Μετά το γάμο. Τα γάτια. Η συμπεριφορά της παντρεμένης.

Έξι μέρες μετά το γάμο²⁰³ ο γαμπρός δεν έβγαινε από το σπίτι, ούτε η νύφη καταπιανόταν με δουλειές. Στις οχτώ όμως μετά το γάμο το ζευγάρι πήγαινε στη μητέρα

¹⁹⁸ Το μεσν. Συντέκνισσα. Για το αρσ. Σύντεκνος βλ. Wagner Carm. gr. 125.

¹⁹⁹ Τουρκ. şerbet.

²⁰⁰ Τουρκ. pekmez.

²⁰¹ Οι Διλιανοί επιμένουν, αλλά και πολλοί Μιστιώτες παραδέχονται πώς οι Μιστιώτες – μόνο τα παιδιά, λένε μερικοί – την πρώτη βραδιά του γάμου, καθώς η πόρτα των νιογάμπρων έμενε ανοιχτή, αφουγκράζονταν – ανακρουζιότουν – τι κάνουν μέσα οι νιόγαμπροι. Ο Τσαλίκोगλου Ε., εξάλλου, βεβαιώνει πώς και στο Ζιντζίδερε της Καισάρειας, οι συγγενείς του γαμπρού ωτακουστούσαν έξω από το δωμάτιο των νιόγαμπρων. Αν δεν γινόταν αυτό, το παιδί θα γεννιόταν κουφό. Η ερμηνεία, ωστόσο, πρέπει να είναι άλλη: Στην Καππαδοκία οι νέοι παντρεύονταν μικροί και ήταν επομένως άπειροι – έχομε τέτοιες παράξενες περιπτώσεις. Η παρακολούθηση λοιπόν πρέπει ίσως ν' αποδοθεί στην προσπάθεια να καθοδηγήσουν οι ηλικιωμένοι τους νέους την πρώτη νύχτα του γάμου. Σύμφωνα με πληροφορία που χρωστούμε στον κ. Τσαλίκोगλου Ε., η συνήθεια απαντούσε και στους Τούρκους. Βλ. και Μικρ. Χρον. 15 (1972) 144 κέ. Βλ. ακόμη Μαχμούτ Μακάλ Köyümden, Istanbul σ. 15-17 και Un village Anatolien, Paris 1963, 107-110.

²⁰² Το ίδιο γινόταν και στο Ζιντζίδερε. Πληροφ. Του κ. Τσαλίκोगλου Ε.

²⁰³ Πβ. Ανακού 179.

της νύφης, όπου τους είχαν ετοιμάσει τραπέζι με πετεινό²⁰⁴, κ' έπειτα, παίρνοντας την κουνιάδα της ή μια άλλη συγγενή, γύριζε στα συγγενικά σπίτια, πηγαίσκειν τα γάτια²⁰⁵, τους πήγαινε τα καλαγάτια, δώρα²⁰⁶: ένα φόρεμα στη μια, μια ποδιά στην άλλη, ένα μπούστο, τέτοια. Σε κάθε σπίτι που πήγαινε, την κερνούσαν. Τα γάτια ήταν τα τελευταία δώρα που έκανε το ζευγάρι στους δικούς του. Από δω και πέρα φρόντιζε μόνο για το σπιτικό του.

Στα τελευταία πριν από τα 1924 χρόνια, την πρώτη βδομάδα μετά το γάμο η νύφη σκέπαζε το πρόσωπό της με το άλ, παλιότερα το σκέπαζε περισσότερο καιρό.

Λίγες μέρες αργότερα, όταν οι δικοί της έρχονταν να επισκεφτούν τη νύφη, αυτή έπρεπε πάλι να κλάψει – τούρκικα κι αυτή τη φορά:

«Μιαν ελπίδα μου σε σένα, αγά μου, μια ελπίδα στο Θεό. Καλά, εγώ ξένος είμαι κ' ήρθα στο μαχαλά σας να με βοηθήσετε»; Έπειτα από το κλάψιμο αυτό, οι φιλενάδες της έπαιρναν τη νύφη στην άκρη.

Άρχιζε, έπειτα απ' όλ' αυτά, η έγγαμη ζωή της νύφης, όπως την είδαμε και στην Ανακού: Έντυνε και ξέντυνε τον πεθερό, του έχυνε νερό να πλυθεί²⁰⁷, τον κοίμιζε κάθε βράδυ και τον σκέπαζε. Την ώρα που αυτός, γυρίζοντας στο σπίτι, έβγαζε την κάπα και το φέσι του, καμάρωνε, γιατί αυτή ήταν εκεί, έτοιμη να τα πάρει και να τα βάλει στη θέση τους. Έτρωγε πάντοτε μετά τον πεθερό της και πάντοτε μακριά απ' αυτόν. Του μιλούσε²⁰⁸ – τις σπάνιες φορές που απευθυνόταν σ' αυτόν – πολύ σιγά – κουρφάς – με νοήματα, μούλωνέν do σές, του έκρυβε τη φωνή της. Δεν βύζαινε το μωρό της μπροστά του, και τα λόγια της στην πεθερά και στους μεγάλους κουνιάδους της ήταν κι αυτά λίγα. Αυτό κρατούσε όσο ζούσε ο πεθερός. Ποίκα 'γγόνια,, έκανα εγγόνια, τσι του πεχερό μ' δεν το μίλησα, λένε οι Μιστιώτισσες.

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΕΟ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ²⁰⁹

Παραστηκάμενος – σεϊμένια

Σαν πέρναγε το «πλήρωμα του χρόνου» και σίμωνε η μεγάλη μέρα του γάμου,

²⁰⁴Το σύμβολο της διαρκούς σεξουαλικής ικανότητας.

²⁰⁵Αντί: γαλαγάτια.

²⁰⁶Στην Ανακού αυτό γινόταν την ημέρα της στέψης. Βλ. *Ανακού* σ. 177, όπου αναφέρεται και αφοριστικό του Παΐσιου, ήδη στα 1857 «πεθρί του μη διδόναι εν αρραβώσι και υπανδρείας γαλαγάτια προς όλους τους συγγενείς». Βλ. ακόμη παραπάνω, σ. 208, σημ. 4.

²⁰⁷Στον Πόντο παλιότερα το πλύσιμο των ποδιών των πεθερικών, των κουνιάδων, κάποτε και άλλων συγγενών, άρχιζε από την πρώτη βραδιά μετά το γάμο. Βλ. Ι.Ν. Κονδυλάκη *ΔΙΕΕ* 1 (1883) 530.

²⁰⁸Η αλαλία της νύφης είναι συνήθεια τουρκική και γνωστή σε όλη την Καππαδοκία. Βλ. Σαραντίδη 67, *Ανακού* 165, σημ. 5, όπου και πληροφορίες για ανάλογη θέση της γυναίκας στη βυζαντινή εποχή, καθώς και στους Τούρκους, Πβ. Το Ανακιώτικο: νύφη και δούλος ψυχή δεν έχουν.

²⁰⁹Μαυροχαλυβίδη Γ.Π., *Η Αζό Καππαδοκίας*. Μονογραφία τόμος πρώτος, έκδοση – επιμέλεια – επίμετρο Ορέστης, Πρόδρομος & Ανθούλα Γ. Μαυροχαλυβίδη, Αθήνα 1990.

άρχιζαν οι προετοιμασίες. Το σπίτι του κοριτσιού δεν είχε πολλές φασαρίες· ορισμένη και περιορισμένη μάλιστα προίκα έχει ήδη ετοιμασθεί από καιρό. Μάλλον αναμονή χαρακτηρίζει το σπίτι της κοπέλας. Μα στο σπίτι του γαμπρού η κίνηση είναι μεγάλη. Έχουν σταλεί ήδη αντί για προσκλητήρια, τα προγαμιαία *γαλαγάτζα*, δώρα, στο στενό συγγενολόι, γίνεται δε πιο μεγάλη η κίνηση, όσο πλησιάζει το Σαββατοκύριακο. Επιστρατεύονται από το στενό οικογενειακό ή συγγενικό περιβάλλον οι κατάλληλες μαγειρίσσες, οι *κεϊφενίτσες*, για τα μεγάλα τραπέζια, που πρέπει να δοθούν κατά τις δυο ή τρεις αυτές μέρες. Καλείται άλλος συγγενής, στον οποίον ανατίθενται τα καθήκοντα του αρχιοινοχού και διαχειριστή, δοσίλογου και υπεύθυνου έναντι του γαμπρού, που παίρνει τον τιμητικό τίτλο *παραστηκάμενος*, παραστεκούμενος, συμβοηθός και συμπαραστάτης. Αρκετά παλληκάρια, συνήθως ένοπλα για κάθε ενδεχόμενο, του συγγενικού περιβάλλοντος ή και γειτονικά, ορίζονται για να αποτελέσουν την τιμητική φρουρά του γαμπρού, συνοδεύοντάς τον με μουσική και χορό κατά τη μετάβασή του το πρωί της Κυριακής για την παραλαβή της νύφης από το πατρικό της σπίτι, για να την οδηγήσουν στην εκκλησία για τη στέψη και απ' εκεί στο σπίτι του γαμπρού. Είναι τα *σειμένα*, οι μπράτιμοι, όπως τους λεν στη Θεσσαλία. Τέτοια τιμητική συνοδεία από κοπέλες ετοιμάζεται και στο σπίτι της μελλόνυμφης, τακτοποιούν το προικιό της, ετοιμάζουν τη νυφικιά «*τσάφκα*» και τη μαθαίνουν τα μοιρολόγια, που θα πει την Κυριακή την ώρα του αποχωρισμού.

Ο γύρος του γαμπρού

Τ' απομεσήμερο του Σαββάτου, παραμονής της στέψης, ο γαμπρός φορούσε κόκκινη από τσόχα «χλαμύδα», μανδύα, και συνοδευόμενος από τον *παραστηκάμενο*, που κρατούσε οينوδοχείο γεμάτο από κόκκινο κρασί και ποτηράκι, έκαμνε ένα γύρο με τελική κατεύθυνση το σπίτι της νύφης. Ο *παραστηκάμενος* στο γύρο αυτό κερνούσε όσους φίλους, γνωστούς και συγγενείς του γαμπρού, συνάνταγε στο δρόμο. Ο γαμπρός ασπαζόταν τα χέρια των τυχόν ανώτερών του και έκαμνε χειραψία με τους νεώτερους. Σκοπός της επίσκεψης αυτής στο σπίτι της αρραβωνιαστικιάς του ήταν ν' ασπασθεί τα χέρια του πεθερού και της πεθεράς και να ζητήσει, τυπικά βέβαια μα κι επίσημα, τρόπον τινά τη συγκατάθεσή τους για την απαγωγή της κόρης τους στο βωμό του Υμέναιου για την ανατέλλουσα Κυριακή. Έπρεπε να μη βγάλει τα παπούτσι του ή τα *καλοσποτίνια* του, έστω κι αν ήταν λασπωμένα. Αν τυχόν από αφηρημάδα τά 'βγαλνε, έκαμναν φτερά. Ήταν ευκαιρία να χαρτζιλικωθεί ο μικρός κουνιάδος. Τά 'κρυβε και τα παρέδιδε κατά την έξοδο του γαμπρού, (οπότε αντιλαμβανότανε και το σφάλμα του), αντί για αδρά λύτρα, που καταβάλλονταν από τον *παραστηκάμενο* για λογαριασμό του γαμπρού. Δεύτερη

επίσκεψη, τυπική κι αυτή, γινότανε στου *τατά*, στου κουμπάρου δηλαδή, για να ειδοποιηθεί κι αυτός τρόπον τινά επίσημα για την ανάληψη των καθηκόντων του, ετοιμάσει δε και τον μικρό σύνδεκνο. Έτσι συνηθιζόταν για εκείνον, που ήθελε να *πχασ'* *συνδεκινιά*, να στήσει δηλαδή κοντά στο γαμπρό ένα μικρό παιδί που την επόμενη θα κράταγε τη λαμπάδα.

Τσεδίρ αγά

Το Σαββατόβραδο μετά την επιστροφή του γαμπρού από το γύρο του, κορίτσια και νυφάδες εκ μέρους του σπιτιού του γαμπρού με τραγούδια και *τέφια* κάνουν μια επίσκεψη στο σπίτι της μελλόνυμφης, όπου αυτή τις περιμένει καθισμένη δε στην αυλή πάνω σ' ένα μαξιλάρι λέγει ορισμένα μοιρολογήματα. Η τυπική και σύντομη αυτή επίσκεψη λέγεται *τσεδίπ αγά*. Προηγουμένως, κατά το *κινδί* της ίδιας μέρας, η μελλόνυμφη συνοδευόμενη από νυφάδες και κορίτσια πήγαινε στο νεκροταφείο και μοιρολογώντας πάνω στους τάφους των προγόνων της ζητάγε συγχώρηση από τους νεκρούς της οικογένειάς της, προ πάντων αν ήταν ορφανή.

Τελετή ντυσίματος

Το Σαββατόβραδο κοντά στο ηλιοβασίλεμα στο σπίτι του γαμπρού λάβαινε χώρα προγαμιαία τελετή, τελετή ντυσίματος του γαμπρού. *Να φορώσ'νε το γαμβρό*, θα ντύσουν το γαμπρό. Στην τελετή αυτή καλούμενοι με προφορική πρόσκληση προσερχόταν όλο το συγγενολόι, μακρινό και κοντινό, ο καθένας με το δώρο του, φίλοι και γειτόνοι καθώς κι ο παπάς της ενορίας για το επίσημο της τελετής. Αυτή διεξαγόταν στην αυλή και το χειμώνα ακόμα, αν το επέτρεπε ο καιρός, για το πλήθος των καλεσμένων, που δεν χωρούσαν στις μικρές κάμαρες, όπου στρώνονταν ψάθες, κιλίμια, *παλάσja*, χαλιά και ό,τι άλλα στρωσίδια και κάθονταν οι καλεσμένοι σταυροπόδι ή και στα γόνατα. Αφού παίρνανε όλοι τις θέσεις τους, που κανόνιζε ο *παραστηκάμενος*, παρουσίαζε τελευταία και το γαμπρό σχεδόν γυμνό, φορεμένο μονάχα με ένα πουκάμισο άσπρο και σώβρακο. Δίπλα του γαμπρού έστηνε και τον μικρό σύνδεκνο. Έπειτα προσκομίζονταν σ' έναν μπόγο πολυτέλεια τα ρούχα του γαμπρού, τα γαμπριάτικα, και σ' έναν άλλο του σύντεκνου. Ο παπάς τά 'παιρνε ένα-ένα, τα ευλογούσε και τα παράδινε στον *παραστηκάμενο* και τον κουμπάρο, που κάθε φορά περίφερναν το κομμάτι που ευλογήθηκε γύρω από το κεφάλι του γαμπρού τρεις φορές, ο χορός των ψαλτάδων και μαζί όλοι οι καλεσμένοι ψέλνανε *φορώνουμ' και το ζωνάρι τ'*, επί παραδείγματι, *br' as εν' ευλογημένο και πολυχρωνεμένο*. Προκειμένου δε για τη χρωματιστή μαντήλα, που φόραγε σταυρωτά στο στήθος του, ο τόνος της ψαλμωδίας έφτανε στο κατακόρυφο:

φορόνουμ' και τα πολυσταύριζα τα' βρε ας εν ευλογημένο, ναι και πολυχρονεμένο. Έτσι μα κάπως τροχάδην φορούσαν και τον μικρό σύνδεκνο.

Χαρίσματα

Μετά ακολουθούσε πανηγυρική τελετή *«χαρισμάτων»*. Μπροστά στον παπά τοποθετούνταν ασημένιος δίσκος δανεισμένος από την εκκλησιά, στον οποίο καλούμενοι ή προσερχόμενοι αυτόκλητα, πρόσφεραν επίσημα τα δώρα τους σε χρήμα, ή δηλώνανε τα σε είδος ή χτήμα *χαρίσματά* τους. Ο πατέρας μπορούσε να προσφέρει λίρες ή ζώα, βόδι, αγελάδα, μοσχάρι, πρόβατα τα ίδια κι η μάνα ή ορισμένα στρέμματα χωραφιού από ορισμένη τοποθεσία. *Χαρίζω ένα στάμα, κόμμα ας τα Γάγγλες. Το γαστρωμένο μ' τα' αλαμαλί τα' βαιδίου μ' 'ναι, κ.τ.λ.* Η προσφορά ήταντε τελεσίδικη· δεν υπήρχε ανάγκη να κατοχυρωθεί από καμιά συμβολαιογραφική πράξη· ο προφορικός λόγος ήταν πιο βέβαιος, πιο έγκυρος από δέκα συμβολαιογραφικές πράξεις, όταν μάλιστα δινότανε τόσον επίσημα μπροστά στο λειτουργό του Ύψιστου κι εις «επήκοον» όλων των καλεσμένων και σε μια τέτοια ιερά στιγμή. Μετά τα *χαρίσματα* των γονιών και των στενών συγγενών ακολουθούσαν τα των φίλων, των γειτόνων και γενικά των καλεσμένων, τα οποία συνήθως ήσαν κέρματα. Απαγγελλόταν τ' όνομα του χαριστή, χύνονταν από αρκετό ύψος κάπως επιδειχτικά τα κέρματα στο δίσκο κάτω από τις ευχές κι ευλογίες του παπά, που ευχόταν διπλή ευχή για την υγεία και μακροημέρευση του χαριστή κι εκείνων για τους οποίους γινόταν το χάρισμα. Να ζήσουν, να ευτυχίσουν, να 'ναι πολύχρονοι και τα παρόμοια. Το τέλος των χαρισμάτων ακολουθούσε κέρασμα κι αυτό, φαγοπότι. Παράθεταν φαγητά σε σοφράδες κατά παρέες. Ακολουθούσε «ευωχία», γλέντι ίσαμε τις μικρές ώρες της νύχτας.

Παραλαβή της νύφης

Ξημερώνει η Κυριακή. Ο γαμπρός, συνοδευόμενος πάντοτε από τον *παραστηκάμενο*, μεταβαίνει στην εκκλησία για εκκλησιασμό. Μετά την επιστροφή καταρτίζεται η φρουρά, η τιμητική συνοδεία του γαμπρού, *τα σεϊμένα*, που θα μετέβαιναν για να παραλάβουν από το πατρικό σπίτι τη μελλονύμφη και να την οδηγήσουν στην εκκλησία της Παναγιάς, όπου είχε καθιερωθεί να γίνονται οι στέψεις (όχι αλλού). Μπροστά πήγαινε η μουσική, *το τεφ, το τσιφτέ σιλέβ'* και το *γαβάλ*, ειδικοί χορευτές χόρευαν μπροστά στη μουσική με *ζίλια* ζειμπέκικους χορούς. Ακολουθούσαν τα *σεϊμένα*, ο γαμπρός με τον *παραστηκάμενο*, το *σύνδεκνο* και το νουνό. Από κοντά ο μπαμπάς, η μάνα, οι θείοι, οι θειές, οι λοιποί στενοί συγγενείς, κι έπειτα φίλοι, γειτόνοι κι όσοι άλλοι ήθελαν. Ο γαμπρός απαραίτητα έπρεπε να μεταβεί αυτοπρόσωπα, αλλιώς στα ανοιχτά δεν στελλότανε ποτέ νύφη στην εκκλησία. Θλίψη και κατήφεια στο σπίτι της

μελλόνυμφης. Περιστοιχισμένη από παρθένες και νύφες, που αποτελούν την τιμητική συνοδεία της, ντύνεται σε κάποια αίθουσα τα νυφικά της. Από την προηγούμενη ήδη μέρα την έχουν λούσει και κοκκινίσει τα νύχια της, τώρα τη χτενίζουν, φτιάχνουν τα *φτίλια*, τις πλεξούδες της και της *φορών-νε* την πολυθρύλητη *τσάφκα* της, κάλυμμα της κεφαλής. Την προπαρασκευάζουν για την προσεγγίζουσα θυσία!! Οι σπιτικοί κατσουφιασμένοι και περίλυποι ακούν να πλησιάζουν οι δήμιοι! Ένας μικρότερος αδελφός της νύφης ή, εν ελλείψει τέτοιου, ένας εξάδελφος φρουρεί την εξώπορτα, που την έχει αμπαρώσει ωσάν σκοπός και δεν επιτρέπει την είσοδο στους άρπαγες επιδρομείς, χωρίς λύτρα. Παίρνει το *βαχτσίσι τ'* και χυμά μέσα το συμπεθερικό. Τότε δε, τότε αρχινάει θρήνος και κλαυθμός, χαρά στη χαρά!!

Ο αποχωρισμός

Η κόρη ρίχνεται στην αγκαλιά της μάνας κι αρχίζουν τα μοιρολογήματα με πύρινα δάκρυα: *Ήρταν αγγέλ' να σε πάρ'νε, κόρη μ'. Ήρταν, μάνα, έχ'νε και τον Αρχάγγελο δάμα τνε*, απαντά η κόρη διακοπτόμενη από λυγμούς. Κάποτε ενώνουν τα μοιρολόγια τους ανάλογα με την έννοια, αν ταίριαζε να τα πουν μαζί, αλλιώς η καθεμιά έλεγε χώρια το μέρος της. Τα μοιρολόγια αυτά ήσαν σχεδόν ορισμένα και λέγονταν τότε στο γλωσσικό ιδίωμα του τόπου και τότε με τούρκικες φράσεις. Η κόρη εκ «περιτροπής» αγκαλιαζόταν τον μπαμπά, τις αδελφές, τα αδέλφια και γενικά όλους τους σπιτικούς, αποτείνουσα αποχαιρετιστήριους ασπασμούς κατάλληλους για τον καθένα, όπως της τους είχαν διδάξει οι νύφες της γειτονιάς.

Και σε μακρινή χώρα αν επρόκειτο ν' απομακρυνθεί αποχωρισμένη από το πατρικό της σπίτι, δε θα 'ταν ίσως δικαιολογημένη τόση θρηνηδία, θα έλεγε κανένας εκ πρώτης όψεως. Και όμως δε είχε κι ολότελα άδικο, όπως προχωρώντας θα δούμε. Τελικά αποσπόταν από τις αγκαλιές των δικών της κι ίδια της μάνας, στην οποία έπεφτε και ξανάπεφτε και φορεμένη τη μαντήλα την κόκκινη που χτες τ' απόγευμα φόραγε ο γαμπρός και σκεπασμένη με το κόκκινο τούλι, τ' *Άλης*, προσφερότανε στον Αρχάγγελο. Με τη συνοδεία του γαμπρού, που είχε δίπλα του τη νύφη, ενωνόταν κι η συνοδεία της και φτάνανε στην Παναγιά, όπου ετελείτο η στέψη τους, κατά τα συνηθισμένα.

Το μαρτύριο

Οι φίλοι του γαμπρού, καθώς φιλούσαν τα στέφανα του, συνήθιζαν να τον χαστουκίζουν του κατακοκκίνιζαν το δεξί του μάγουλο. Ο φουκαράς και τη δοκιμασία αυτή, όπως και του «ντυσίματός του», της χτεσινοβραδινής, την υπόμενε αγόγγυστα. Έπρεπε να περάσει, ως φαίνεται, από αρκετά στάδια η υπομονή του, για να γίνει κύριος μιας νέας κατάστασης. Και αυτά τα κουφέτα ακόμα, ή το στάρι, που συνήθιζαν να

σπείρουν κατά το «Ησαΐα χόρευε», τα δεχόταν προ παντός το κεφάλι του γαμπρού. Το κεφάλι της νύφης δεν είχε φόβο, γιατί προστατευόταν από το φρουριακό συγκρότημα της τσάφκας.

Δώρα γαλαγάτja

Η συνοδεία σταματά στην εξώπορτα. Εκεί πρέπει να γίνουν τα ορισμένα. Οι *κειϊφενίτσες*, μαγείρισσες, κι η μάνα του νέου μέσα σε *καυκί* πολυτέλειας, συριακής προέλευσης, πρόσφεραν *σιρόπι* στους νεόνυμφους με ορισμένες ευχές. Πίναν από λίγο και μέσα στο υπόλοιπο ρίχνανε φλουρί ή κέρματα ο *παραστηκάμενος*, για λογαριασμό του γαμπρού, κι η νύφη για λογαριασμό της, δώρα προορισμένα για τις μαγείρισσες. Στο μεταξύ έχει καταφτάσει από το σπιτικό της νύφης ο μπόγος των «γαλαγατιών» της²¹⁰ προς τα πεθερικά. Αυτά προσφέρονταν δημοσία, ή μάλλον ρίχνονταν από το χέρι της νύφης στον ώμο του καθενός και της καθεμιάς. Προηγούνταν ο πεθερός. Ένα κεντημένο πεσκίρι χρυσοϋφαντο, συνήθως προέλευσης Δαμασκού, ρίχνεται μ' ευλάβεια στον ώμο του. Ένα βρακί έτοιμο ραμμένο με πολυτελή *πατσάjια*, βρακοπόδια, στην πεθερά. Ανάλογα είναι τα *γαλαγάτja* των «θειάδων και των ζιάδων», που συνήθως πρέπει να 'ναι ομοιόμορφα για να μην προκληθεί ψυχρότητα από τη διάκριση. Μολαταύτα ψυχρότητα και παράπονα δεν αποφεύγονταν. «Μπα! Εγώ τόσες φορές τόσα φλωριά της έκανα *βαχτσίσα*, ταίριαζε;»...

Ποδαροπλύσιμο, τραπέζι, ζωννά

Τέλος μπαίνανε μέσα. Εκεί το πρώτο δουλικό έθιμο στο νέο σπίτι για τη νύφη: Να προσκομίζει νερό σε λεκάνη, να πλένει διαδοχικά τα ποδάρια του πεθερού ή του *τατά*, νονού, του «*σύνδεκνου*» και των στενών φίλων του γαμπρού, «*σειϊμένιδων*», κ.τ.λ., να τα σφουγγίζει με πετσέτα και να τα φιλά από τη ράχη τους. Ακολουθούσε τρατάρισμα, ευχές, διαλυόταν ο ξένος κόσμος και παρατιθόταν τραπέζι στο στενός συγγενολόι, που αποβραδís είχαν φέρει κιόλας πολλά φαγώσιμα, ως δώρα κι αυτά, κότες ψητές, πουλερικά, *τσίπ-πες*, ανθόγαλα, ψωμιά ειδικά κ.τ.λ.

Προσκύνημα – αντίχαρα

Κατά το απομεσήμερο της ίδιας μέρας (σε παλαιότερα χρόνια της επόμενης, της Δευτέρας) γινότανε κάποια διασκέδαση, ωσάν κατακλείδα της γαμήλιας τελετής, τα μεθεόρτια, ας πούμε, του γάμου. Σ' έναν τοίχο κρέμαγαν από πάνω ως κάτω 4-5 μακρόστενα κιλίμια. Αρκετή έκταση μπροστά στον τοίχο σκορπιζόταν και δροσιζόταν με ράντισμα, αν ήταν καλοκαίρι. Στα κρεμασμένα κιλίμια του τοίχου ακουμπούσαν όρθιοι φορεμένοι στις γαμήλιες τους στολές γαμπρός, νύφη, *παραστηκάμενος*, ο *τατάς* κι η νουνά

²¹⁰Κι ήταν τόσες πολλές και ποικίλες οι περιπτώσεις των αμοιβαίων αυτών δώρων, «*πινέκια αρμαγάjα*, *γαλαγάτja*, *τσάκνια*» κ.τ.λ. που μερικές αποφύγαμε χάριν συντομίας να παραθέσουμε.

κι ο *σύνδεκνος*. Κόσμος συγγενικός και γειτονικός παίρνανε θέσεις γύρω και χάμω καθισμένοι πάνω σε στρωμένα *παλάσja*. Άλλοι, κι ιδίως η μαρίδα, παρακολουθούσαν όρθιοι. Αρχίζε χορός που τον χόρευαν τα παλληκάρια, οι «*σειμένιδες*», με κουτάλια ή κρόταλα, *ζίλια*, με τα γνωστά μουσικά όργανα τέφι, σουραύλι, ή πλαγιάυλο· στα διαλείμματα γίνονταν τραταμένα, συνήθως από ρακή ή κρασάκι. Το θεαματικό κι εντυπωσιακό της τελετής αυτής είναι το εξής: Κατά χρονικά διαστήματα τετάρτου ή εικοσαλέπτου, ο γαμπρός έκαμνε τρία προσκυνήματα γρήγορα, ωσάν να έκαμνε τρεις φορές διαδοχικά κλίση της κεφαλής μπρος, η δε νύφη μια φορά, αλλά βαθιά κλίση, κι όχι της κεφαλής αλλά του κορμού μπρος, έτσι που ο κορμός καμπτόμενος σε πολύ αργό ρυθμό να σχηματίζει ορθή γωνία με τα πόδια και με προσοχή μη τυχόν μετατοπισθεί η νυφικιά *τσάφκα*, ή η καλύπτρα αποκαλύψει το μούτρο της. Η συνήθεια είναι πιθανόν λείψανο Βυζαντινής εποχής. Σε προχωρημένες ώρες της νύχτας διαλύονταν οι παρέες κι έπαιρνε τέλος η τελετή του γάμου.

Στα χρόνια αυτά, όπου η αντίχαρα επαναλαμβανόταν και το απόγεμα της Δευτέρας, οι νιόνυμφοι κρατιούνταν σ' απόσταση μέχρι τη νύχτα της Δευτέρας. Δεν έμεισκαν 'ς το *γερδέκ*, δεν μπαίνανε στη νυφική παστάδα. Τη νύφη τη φυλάγανε οι συννυφάδες της καθώς και πρεσβεία κοριτσιών που'ρχονταν από το πατρικό της σπίτι και κοιμόνταν κοντά της τη νύχτα της Κυριακής.

Δουλικά έθιμα

Αλλά για τη νύφη από την ημέρα αυτή αρχίζει μαρτυρική ζωή:

Επί πολύ καιρό το πρόσωπό της το σκέπαζε η καλύπτρα στις αρχές πυκνότερης και με το πέρασμα των μηνών αραιότερης ύφανσης. Όταν δε θα ερχόταν η μέρα η εξίλαστήρια και θ' αποτιθόταν η καλύπτρα²¹¹, τη θέση της θα καταλάμβανε το *ποσί* ή το *γεμενί*, μανδήλα πολυτελής διασταυρούμενη γύρω από το κεφάλι. Έτσι που να καλύπτει μαλλιά, λαιμό, αυτιά, στόμα, τα μάγουλα και τη μύτη και το μισό (*γιασμάχ*) και μόνο το κούτελο, τα μάτια και μια μικρή περιοχή γύρω απ' αυτά άφηνε ακάλυπτα! (Τουρκοκρατία).

Για πολύ χρονικό διάστημα, πέρα από χρόνο ή και δυο, το στόμα της νύφης ήταν κι έπρεπε να μένει κλειστό, να *κρύψ' νύφχότ'*. Κανείς από τους σπιτικούς, χωρίς να εξαιρεθούν ούτε οι μικροί κουνιάδοι, δεν άκουε ποτέ τη λαλιά της! Σεβασμού τάχα ένεκα. Η συνεννόηση πάντοτε γινότανε με χειρονομίες, με νεύματα. Εάν δε καμιά φορά μ' αυτά δε γινότανε αντιληπτή, κατά συγκατάβαση κι αναπόφευκτη ανάγκη θα 'σκυβε

²¹¹Μπροστά στον πεθερό θα 'καμνε γονυκλινείς ως το έδαφος (θα 'πεφτε και θα σηκούτον, σηκωνόταν, στα γόνατα) πολλές, ώσπου ν' ακούσει *σων' άλλο, τα χρόνια σ' πολλά*. Θα φιλούσε το χέρι του (χειλή, κούτελο και πάλι χειλή), ενώ εκείνος θα 'παιρνε την καλύπτρα από το κεφάλι της και θα την απόθετε.

στ' αυτή του πιο μικρού μέσα στο σπίτι και ψιθυριστά θα εξηγόταν. Όταν δε ποτέ θεωρούνταν αρκετή η τιμωρία της αφασίας και πλησίαζε η εποχή να *λαλήσ'*, η μιλιά άρχιζε από τα πρόσωπα της πιο μικρής ηλικίας και σιγά-σιγά επεκτεινόταν στα μεγαλύτερα και τελευταία πια στον πεθερό, αλλά και πάλι μισοψιθυριστά. Η συνήθεια αυτή, που θα είχε τις πηγές της ασφαλώς στην Τουρκοκρατία και στο χαρέμι, ήταν η πιο αφόρητη και πιο τυραννική ανάμεσα στα μαρτύρια της νύφης.

Υπόκειτο σε ύβρεις κι εξευτελισμούς για ασήμαντες αφορμές. Υβριζόταν ο μπαμπάς κι η μάνα της στο ξέσπασμα της οργής της πεθεράς. Ονειδιζόταν για το πρόσωπο της οικογενείας της, που τυχόν ήταν βαρυνμένο με κάποιο σωματικό ή ηθικό ελάττωμα, και τους ονειδισμούς αυτούς έπρεπε να τους ανέχεται σιωπηλά κι αδιαμαρτύρητα.

Ήτανε ωσάν υπηρετικό προσωπικό, χωρίς προσωπική αξία. Σ' αυτήν απόβλεπε οποιαδήποτε βαριά δουλειά που χρώσταγε να εκτελεί χωρίς να μурμουρίζει και πολλές φορές αυτόκλητα, προαισθανόμενη τις απαιτήσεις του καθενός κυρίου της, χωρίς καν να διαταχθεί. Εκτός του πεθερού και της πεθεράς, τους οποίους αποκαλούσε *βάβα* και *μάνα*, όλους τους άλλους αρσενικούς (εκτός του ανδρός της) καλούσε *πάσα* με τ' όνομα από πίσω: *Πάσα Νίκολα, πάσα Σπύρjομε*²¹², τις δε κουνιάδες της με τον τιμητικό τίτλο *ζια*.

Τον άνδρα της καμιά φορά δεν τον καλούσε με τ' όνομά του, αλλά μ' ένα επιφώνημα, συνήθως *έ! εσύ* ή *εσένα λέγω* όπως το ίδιο κι ο άνδρας. Αυτός αποτεινόμενος στη γυναίκα έλεγε του τάδε *κόρ'*, τ' *Νίκολα κόρ'*, τ' *Γαρίπσαββα κόρ'*, κ.τ.λ.²¹³

Παρακαθήμενη στο κοινό τραπέζι κατά συγκατάβαση γύρω από το σουφρά (γιατί συνήθως έτρωγε ιδιαίτερα), δεν επιτρεπόταν να κάθεται αντιμέτωπα προς τους άλλους αλλά λοξά, πλάγια, έτσι που όταν έβαλνε την μπουκιά ή την κουταλιά ή την περονιά στο στόμα, να μην είναι ορατό αυτό από τους ομοτράπεζους. Έστρεφε δηλαδή προς τα δεξιά, έπαιρνε από το κοινό φαγητό την κουταλιά, γύριζε προς τα' αριστερά, σήκωνε την καλύπτρα, ή κατέβαζε το *γιασμάχ*, κατάπινε την κουταλιά και ούτω καθ' εξής.

Παρ' όλον ότι εργαζότανε περισσότερο από όλους τους σπιτικούς, έτρωγε λιγότερο όλων. Καθότανε τελευταία στο τραπέζι κι αποσυρότανε πρώτη. Στα καλά φαγητά δεν λάβαινε συνήθως μέρος, αυτά προοριζότανε συνήθως για τους «πασάδες». Αυγά έξαφνα, που ήταν αρκετά και φτηνά, γάλα, βούτυρο κ.τ.λ., πολύ σπάνια ή καμιά φορά δεν γευότανε, εκτός εάν είχε αρρωστήσει.

²¹²Ο τίτλος του *πασά* δεν ήτανε τίτλος σεβασμού σε ανώτερο μέσα στο οικογενειακό μονάχα περιβάλλον, αλλ' ήτο σε χρήση κι όξω στην κοινωνία, όπου κάθε νεώτερος προσφώναγε κάθε μεγαλύτερο στην ηλικία με το *πάσα*. Έπιανε τρόπον τινά τη θέση του «κυρίου». Το ίδιου και το *ζια* ή *νένε* ή *τειά*.

²¹³Η κοπέλα προς της πανδρειάς λεγότανε *κορίτσ'* όταν δε γινότανε νύφη, λεγότανε *κόρ'* του τάδε. Τ' Σάββα *κόρ'*...

Νύσταζε δε νύσταζε ήταν υποχρεωμένη να περιμένει, ώσπου να κατακλιθούν τα πεθερικά της, που έπρεπε να τους κοιμίσ', να τους περιποιείται στην κατάκλιση, να τους σκεπάζει και κατόπιν να πάει να ησυχάσει. Έτσι και τα πρωινά. Να σηκώνεται ενωρίτερα από όλους, να υποβοηθεί στο ντύσιμο των πεθερικών κρατώντας τη *σάλτα* τους κ.τ.λ. Και πολλά άλλα τυραννικά έθιμα τέτοια μπορεί ν' αραδιάσει κανείς, κι αξιώσεις μικρών και μεγάλων, των σπιτικών και των συγγενικών σπιτιών ακόμα, στις οποίες έπρεπε να 'ναι απόλυτα πειθαρχική. Καμιά αντίρρησή της δεν ήταν ανεκτή, καμιά δικαιολογία της δεν εύρισκε ηχώ ή δικαίωση. Και όλα αυτά με την ανοχή, εννοείται, του ανδρός της, ωστόσο με το πέρασμα των χρόνων πλήθαινε η οικογένεια και χορηγούνταν άδεια εξόδου για σύμπληξη νέου σπιτιού, νέας εστίας, στην οποία μεταφερόμενη η νέα οικογένεια απόχταγε σχετική ανεξαρτησία, μα ουδέποτε κοβότανε η επαφή με την πατρική στέγη. Πάντα και σε κάθε ανάγκη καλούμενοι ή αυτόκλητοι πρόστρεχαν. Το κακό είναι εδώ ότι, όταν μετά από χρόνια γινότανε κι η νύφη πεθερά, ξέχναγε τα βάσανα, που υπόφερε, και φερότανε κι αυτή καθ'ον τρόπο η πεθερά της σ' αυτή.

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΟΥ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ²¹⁴

*Δούλος και νύφ' ψυχή δεν έχουν*²¹⁵

Ο γάμος

Ο γάμος στην Ανακού²¹⁶ ήταν συνήθως ζήτημα που το ρύθμιζαν κυρίως οι γονείς του γαμπρού²¹⁷. Διάλεγαν πρώτα αυτοί τη νύφη, κι ύστερα τόλεγαν στον ενδιαφερόμενο. Όσο για τη νύφη, αυτή, όχι μόνο δε ρωτιόταν²¹⁸, αλλά κάποτε ούτε είχε ιδεί το γαμπρό ως τις μέρες που άρχιζαν οι συζητήσεις. Στα παλιότερα μάλιστα χρόνια, πολύ συχνά, τον έβλεπε για πρώτη φορά, όταν η συμφωνία είχε πια τελειώσει. Σπάνιοι ήταν στο χωριό οι γάμοι από έρωτα, όπως και οι περιπτώσεις νάρθει ο νέος στο χωριό από την Πόλη, και να ζητήσει το κορίτσι που του άρεσε. Αν ο γαμπρός δεν είχε προκόψει στην Πόλη, δεν είχε θάρρος να ζητήσει γυναίκα, και οι νέοι που έμεναν και πρόκοβαν στο χωριό, χωρίς να πάνε στην Πόλη, ήταν ελάχιστοι.

²¹⁴Κωστάκη Θ.Π., *Η Ανακού*. Πρόλογος Μέλπωσ Μερλιέ, εκδ. του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1963, σ. 158-181.

²¹⁵Βλ. και Μυστακίδη σ. 603: «η γυνή ενταύθα είναι υπόζυγος, ουχί σύζυγος». Ανάλογη γνώμη για τη θέση της γυναίκας μετά το γάμο, εκφράζει και η τουρκική παροιμία: Kiziniseven, kocayavermez' oglunuseven, hocayavermez (όπου αγαπά την κόρη του, σε άντρα δεν τη δίνει, κι όπ' αγαπά το γιό του, σε δάσκαλο δεν τον στέλνει).

²¹⁶Περιγραφή του γάμου, όπως γινόταν στο Ικόνιο, βλ. στο Βαλαβάνη *Μικρασιατικά* σ. 88-95. Βλ. και Carnoy-Nikolaidès, σ. 314-319, Σαραντίδη σ. 76 κέ., Χωλόπουλο σ. 284-287, Ακακιάδη σ. 133 κέ.

²¹⁷Πβ. Καραμποδος σ. 18.

²¹⁸Όπως συνήθως και αλλού και στο Βυζάντιο. Βλ. Κουκουλέ *ΒΒΠ* 4 σ. 75.

Έγραφαν λοιπόν οι γονείς στο γαμπρό: Να πάρουμ' του τάδενα το κορίτσ. Εν' καλό, δουλευτάρικο, από σόι, γλώσσα δεν εσ' (να πάρουμε του τάδε το κορίτσι. Είναι καλό, δουλευτάρικο, από σόι, δεν έχει γλώσσα). Αν ο γαμπρός συμφωνούσε, όπως συνήθως, άρχιζαν οι συνεννοήσεις με το μέρος της νύφης.

Οι γυναίκες παντρεύονταν πάντα μικρές²¹⁹. Δεκαπέντε-δεκάξι χρονών, ήταν η συνηθισμένη ηλικία. Το κορίτσι που έμενε ανύπαντρο μετά τα εικοσιπέντε²²⁰, τόλεγαν καλμούς²²¹, απομεινάρι, και συνήθως έπαιρνε χήρο ή γεροντοπαλίκαιο, κι αν ούτε αυτό ήταν εύκολο, ξενοπαντρεύονταν²²². Το έδιναν συνήθως στη Δίλα, στο Μιστί²²³ ή στα Φλοϊτά. Στη Δίλα και στα Φλοϊτά, γιατί ήταν γεωργικά χωριά και θεωρούσαν την Ανακού πολιτισμένη, και το είχαν τιμή τους να πάρουν απ' αυτή νύφη. Και στο Μιστί, γιατί, εκτός από το λόγο αυτό, οι φτωχοί Μιστιώτες δε μπορούσαν «ν' αγοράσουν» νύφη στο χωριό τους²²⁴. Οι Μιστώτες δέχονταν πρόθυμα κάθε κορίτσι που τους έδιναν από τ' άλλα χωριά. Τύχαινε μάλιστα κάποτε – σπανιότατα, βέβαια – να ξεγελαστεί μια κοπέλα στην Ανακού, με Χριστιανό ή και με Τούρκο, και τότε το χωριό, που δεν ανεχόταν τέτοια παραστρατήματα, την πάντρευε συνήθως στο Μιστί. Ένα βράδυ, τρεις-τέσσερις Ανακιώτες την έπαιρναν και την πήγαιναν στο Μιστί, που ήταν ειδοποιημένο από πριν, την παράδιναν στην Επιτροπή της Εκκλησίας, κι αυτή αμέσως έβρισκε το γαμπρό. Άλλοτε, η Επιτροπή ειδοποιούσε απ' ευθείας το γαμπρό, κι αυτός με φίλους του την έπαιρναν και την έφερναν στο χωριό τους.

Ήταν υποτιμητικό για ένα κορίτσι της Ανακού να το στείλουν στο Μιστί ή στη

²¹⁹Πβ. Την παροιμία στον Πόντο (Άκογλου σ. 180): Δώδεκα χρονών κορίτσ', για (=ή) στον άντραν για στον Άδην, για ση γουζουλά το στόμαν, και το τραγουδι της σ. 181. Βλ. και Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχ. Πόντου* 1 (1928) σ. 125, Πολίτη ΛΣ 3 σ. 232, Κουκουλέ ΒΒΠ 4 σ. 77 κέ., Σαραντίδη σ. 76, Βαλαβάνη *Μικρασιατικά* σ. 92, και *Αραβανικά* σ. 13. Ο Φιλαδελφεύς Θ., *Ιστορία των Αθηνών* 1 (1902) σ. 352, αναφέρει πως στην Ελλάδα «της προς γάμον ηλικίας το κατώτατον όριον ήτον κεκανονισμένον ως προς μεν τα κόρας το δέκατον έτος..., προς δε τους άνδρας το δέκατον τέταρτον».

²²⁰Μετά το Σύνταγμα (1908), που οι Χριστιανοί άντρες στρατεύονταν, τα κορίτσια παντρεύονταν σε μεγαλύτερη ηλικία, και οι γαμπροί ζητούσαν κάποτε προίκα.

²²¹Τουρκ. *kalpus*, απομεινάρι.

²²²Στα 1919-1920, που οι Χριστιανοί είχαν στρατευτεί, βοηθούσαν τις γυναίκες στο χωριό νέοι από τη Νεάπολη, και μερικοί απ' αυτούς παντρεύτηκαν Ανακιώτισσες. Οι γονείς των κοριτσιών, στο πρόσωπο των γαμπρών έβλεπαν ένα βοηθό στις δουλειές και, προπαντός, έναν άντρα στο σπίτι, στις δύσκολες εκείνες μέρες.

²²³Η πληροφορία του Hamilton 2 σ. 296 πως οι Μιστώτες ούτε ταξιδεύουν για να βρουν δουλειά, ούτε γυναίκες επιτρέπεται να παντρευτούν ξένες, δε συμφωνεί με τις δικές μας πληροφορίες για τα τελευταία χρόνια. Οι Μιστιώτες, από τα τέλη τουλάχιστο του ΙΘ' αι., γύριζαν όλον τον Πόντο κι έφταναν ως τη Ν. Ρωσία φτιάχνοντας κετσέδες. Βλ. και Αρχείο Κ.Μ.Σ.: Μιστί, Επαγγέλματα. Όσο για γυναίκες ξένες, είναι γνωστό πως οι Μιστώτες έπαιρναν απ' όλα τα γύρω χωριά.

²²⁴Μια νύφη «πουλιόταν» στο Μιστί 8-10 λίρες συνήθως. Βλ. Αρχείο Κ.Μ.Σ.: Μιστί και Τσαρικλί, Γάμος.

Δίλα²²⁵. Αλλά και οι Διλιανοί στα τελευταία χρόνια προτιμούσαν τις Μαλακοπίτισσες, γιατί θέριζαν καλύτερα, ενώ οι Ανακιώτισσες είχαν σχεδόν ξεμάθει τη δουλειά.

Όταν ήταν να κάμουν ένα γάμο, πολύ πρόσεχαν το βαθμό της συγγένειας. *Αν κε βγαίνισκαν οχτώ προσώπατα, δεν όριζεν*. Μεταξύ προσώπων, δηλαδή, που δεν είχαν περάσει τον όγδοο βαθμό συγγένειας, δεν επιτρεπόταν ο γάμος. Μ' άλλα λόγια, ούτε τρίτα ξαδέφφια δε μπορούσαν να παντρευτούν.

Το σώγαμπρο δεν τον θεωρούσαν τυχερό στην Ανακού. Γι' αυτό, αν κανένας δεν ήταν ευχαριστημένος από τη ζωή του στο σπίτι, παρηγοριόταν πώς από σώγαμπρος καλύτερα είναι.

Η προξενιά

Ο συνηθισμένος τρόπος για να γίνει ένας γάμος, ήταν η προξενιά, που πήγαινε πάντοτε από το σπίτι του γαμπρού. «Έκατό κορίτσια να είχες, δεν έστελνες προξενιά», λένε οι Ανακιώτες. Για να δώσουν μάλιστα περισσότερη αξία στο κορίτσι, περίμεναν οι δικοί του να γίνει η πρόταση δυο και τρεις φορές πριν δεχτούν, για να μη λέει ο κόσμος πως είχαν *το σην πόρτα οπίσω και δώκαν το* (το είχαν πίσω από την πόρτα, έτοιμο δηλαδή, και τόδωσαν). *Τα κορίτσα μας πολύ ακριβά ήταν, ύστερα φτήνεσαν*, λένε οι πληροφορήτριες.

Αν από το μέρος της νύφης δεν ήθελαν το γαμπρό, έβρισκαν έναν τρόπο ν' αρνηθούν. Αν δέχονταν, απαντούσαν: *Αν είναι κισμέτ*²²⁶, τυχερό, δίνωμ' το. Ο γαμπρός είχε δώσει από πριν τη συγκατάθεσή του με γράμμα από την Πόλη: Εσείς αφού *το μπαγάντ' σετε*²²⁷ το κορίτσ', μετ' εσάς να ζήσ', μετ' εμένα να μη ζήσ', να το σημαδέψητε (αφού σας άρεσε το κορίτσι – μ' εσάς θα ζήσει, δε θα ζήσει με μένα – να το αρραβωνιάσετε).

Χρησιμοποιούσαν για τα προξενιά τη φράση: *Να στείλουμ' προξενιά*. Συχνότερα: *Να στείλουμ' ντουγκούρ*²²⁸. 'Υστερα' από τις βολιδοσκοπήσεις που έκαναν οι γνωστοί, την αλληλογραφία με το γαμπρό και άλλους γνωστούς στην Πόλη, και τη συγκατάθεση του σπιτιού της νύφης, ετοιμάζονταν για το *σεμάδεμα*, την επίσημη αρραβώνα.

²²⁴Γι' αυτό, οι Ανακιώτισσες έλεγαν αστειευόμενες στα κορίτσια τους, όταν έκλαιγαν: Τι κλαις; Ση Δίλα νύφ' σε στέλνουν και κλαις; Και στη Σινασό, για να δείξουν την καθυστέρηση των Διλιανών από άποψη πολιτισμού, είχαν την παροιμιακή φράση: Μαζινά τρων', και Διλινά κοιμούνται (τρώνε δηλαδή όπως οι κάτοικοι του τούρκικου χωριού Μαζί, και κοιμούνται όπως οι Διλιανοί). Οι Ανακιώτες είχαν στείλει, στα τελευταία χρόνια, εφτά νυφάδες και είχαν πάρει δύο από τη Δίλα.

²²⁶Τουρκ. kismet, τύχη.

²²⁷Τουρκ. beğenmek, αρέσω. Τουρκική είναι και η σύναξη του ρήματος.

²²⁸Τουρκ. düğün, που σημαίνει κυρίως: συμπέθερος.

*Το σημάδεμα*²²⁹

Κάποτε η αρραβώνα γινόταν όταν οι νέοι ήταν πολύ μικροί²³⁰. Υπήρχαν οικογένειες αγαπημένες μεταξύ τους, ή που τις συνέδεαν τα ίδια συμφέροντα, και βιάζονταν γι' αυτό να συγγενέψουν. Αρραβώνιαζαν λοιπόν τα παιδιά τους από μικρά, απ' όταν ήταν ακόμα 5-6 χρονών. Πήγαινε ο πατέρας του γαμπρού στο σπίτι του κοριτσιού, και, στο τραπέζι απάνω, ή στα κεράσματα, έβαζε μέσα στο ποτήρι του μελλοντικού συμπεθέρου του μια χρυσή λίρα. Έπινε αυτός το κρασί κι έπαιρνε τη λίρα. Τα μικρά ήταν πια αρραβωνιασμένα. Ακολουθούσαν οι ευχές: *να μας ζήσουν, χαϊρλούδικα*²³¹ (με όλα τα καλά), *καδεμλίδικα*²³² (καλότυχα), κι απ' αυτή τη στιγμή η μικρή ήταν *νύφη*, ο μικρός *γαμπρός*, και οι σχέσεις των δύο σπιτιών πολύ στενές. Κάποτε η αρραβώνα γινόταν όταν τα παιδιά ήταν σε πολύ μικρή ηλικία, όταν το κορίτσι ήταν στην κούνια. Τότε ο πεθερός περνούσε στην κούνια ή στο λαιμό της μικρής μια λίρα ή ένα φλωρί δεμένο σε κλωστή. Τον τρόπο αυτό των αρραβώνων τον έλεγαν *μπεσίκ κερτμεσί*²³³ και οι πληροφορητές εξηγούν: «αποφασισμένο από την κούνια»²³⁴. Έτσι έλεγαν τους αρραβώνες κι όταν τα παιδιά ήταν 5-6- χρονών.

Συνηθισμένες φράσεις για τους αρραβώνες ήταν: *Να σημαδέψουμε του τάδενα το κορίτσ', ή να περάσομ' ένα (γ)ιλισίκ*²³⁵, *ή να περάσομ' ένα μικρό αρρεβώνα*. Ειδοποιούσαν στο σπίτι του κοριτσιού να περιμένουν, και το βράδυ ο πατέρας του γαμπρού και δυο-τρεις στενοί συγγενείς του χτυπούσαν την πόρτα της νύφης κι έκαναν επίσημα λόγο για την αρραβώνα: Με του Θεού τη δύναμη, προτιμήσαμε το κορίτσ' σας να τ' αρρεβωνιάσομε σο γιο μας. Είναι κισμέτ, τυχερό, έλεγαν οι άλλοι, και δέχονταν. Να μας ζήσουνε, εύχονταν έπειτα κι από δύο μέρη, και ο πατέρας του γαμπρού άφηνε για τη νύφη το φλωρί²³⁶ και το γιαζμά. Τα έβαζε στον κόρφο του πατέρα, της μητέρας ή της γιαγιάς της νύφης, ενώ η ίδια η νύφη παρουσιαζόταν μπροστά του, μόνο αν το ζητούσε ο ίδιος. Της παράγγελναν: *Ας ερτ' το κορίτσ', τα πεθερικά θέλουν να το δουν*, κι αυτή τους

²²⁹Βλ. και Σαραντίδη σ. 77, Βαλαβάνη *Αραβανιακιά* σ. 15 κέ. Σουμάδ(ι) και σημάδ(ι) έλεγαν και στον Πόντο. Βλ. Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχ. Πόντου* 1 (1928) σ. 126. Το *σεμαδεύω*, με τη σημασία *αρραβωνιάζω*, είναι μετάφραση του τουρκικού *yerina*. Βλ. Dawkins σ. 200

²³⁰Η συνήθεια ήταν γνωστή και στο Βυζάντιο. Βλ. Miklosich-Müller *Acta et Diplomata* 1 σ. 98: «πέμπτονδε της ηλικίας έτος αυτής ανιούσης, έθετο δια σταυρικών δεσμών μετά τινός από της νήσου του Πρίγκιπος Ιωάννου, καλουμένου του Χασολόγρου, αγαγέσθαι γαμβρόν επ' αυτή τον τούτου υιόν, ένατον της ηλικίας άγοντα χρόνον». Πβ. Quinet *La Turquie d'Asie* 1 (Paris 1892) σ. 809.

²³¹Τουρκ. *hayirli*, γεμάτος από *hayir*, καλό.

²³²Τουρκ. *kademli*, καλότυχος.

²³³Τουρκ. *besikkestmesi*, χάραγμα της κούνιας. Κατά τον Άκογλου σ. 180 *πεσίκ κερτμεσέ*, χάραγμα της κούνιας, λέγεται επειδή «χάραζαν τις κούνιες των παιδιών με μια μαχαίριά, κι αυτό ήταν αρραβώνας επίσημος».

²³⁴Βλ. και Bréhier σ. 7.

²³⁵Τουρκ. *ilışik*, σήμαινε κυρίως: σχέση, προσέγγιση.

²³⁶Ασφαλώς το φλωρί συμβολίζει την αγορά της νύφης.

φιλούσε τα χέρια κι έπαιρνε τα δώρα που της έδιναν, συνήθως χρήματα. Έτρωγαν έπειτα όλοι μαζί, ξαναεύχονταν, και, όταν σε λίγο έφευγαν οι άνθρωποι του γαμπρού, έτρεχαν οι γειτόνοι και οι συγγενείς, εύχονταν *φως σα μάτια σας, να ζήσουνε*, και στο χωριό μαθαινόταν αμέσως πως *σεμαδέψανε τον τάδε σου τάδενα το κορίτσ'*.

Η προίκα

Ένα μπουλού κι ένας-δυο μπόγοι ρούχα ήταν η συνηθισμένη προίκα του κοριτσιού²³⁷. Τη γυναίκα την έτρεφε ο άντρας, που έπρεπε να είχε κάνει προκοπή πριν παντρευτεί. Πολλές φορές όμως έδιναν οι γονείς προίκα ένα-δυο κομμάτια χωράφι, ένα αμπέλι, 20-30 λίρες. Πράγματα και ζώα έδιναν και οι συγγενείς στους νέους, όταν αυτοί, μετά τη στέψη, περνούσαν με τους καλεσμένους τους έξω από συγγενικά σπίτια, όπως θα δούμε παρακάτω. *Τάισκάν τα*, τα έταζαν, και τάδιναν αργότερα. Αν και του πεθερού ο λόγος ήταν για το γαμπρό συμβόλαιο, πήγαιναν όμως συνήθως και στη Νεάπολη κι έκαναν συμβόλαια επίσημα.

Ως τα μέσα περίπου του ΙΘ' αι., για να πάρει ο γαμπρός τη γυναίκα, πλήρωνε²³⁸ στην πεθερά το *σούτ χαχού*²³⁹ και στον πεθερό το *μπελ χαχού*²⁴⁰.

Η δόξα²⁴¹

Λίγες μέρες, 5-8 συνήθως, μετά την προφορική αρραβώνα, το αργότερο ύστερ' από δυο-τρεις μήνες, μια Κυριακή ή γιορτή, μετά τη λειτουργία, διάβαζαν δόξα, έκαναν την επίσημη θρησκευτική αρραβώνα. *Κυριακή νάρτουμ' να διεβάσουμ' δόξα, ή: να λαλήσουμ' δόξα* (την Κυριακή θαρθούμε να ψάλουμε – ή: να πούμε – τον αρραβώνα), παράγγελλαν στο σπίτι της νύφης. Στη γειτονιά μαθευόταν τότε πώς να διεβάσουν τάδενα τη δόξα, ή: τάδενα να το σταυρώσουν την τάδε θα τη σταυρώσουν²⁴², που σημαίνει το ίδιο.

²³⁷Την οικονομική καταστροφή που σήμαινε παλιότερα για τους φτωχούς η υποχρέωση να δίνουν προίκα οι γονείς στα κορίτσια, προσπάθησαν να αποτρέψουν και οι Πατριάρχες Νεόφυτος στα 1737 (Πολίτης ΑΣ 3 σ. 244), Σαμουήλ στα 1767 (Φιλαδελφεύς Θ., *Ιστορία των Αθηνών* 1 (1902 σ. 343) και Αγαθάγγελος στα 1827 (Φιλαδελφεύς Θ., ό.π. σ. 348).

²³⁸Είναι γνωστό πως η αγορά της νύφης είναι παλιά συνήθεια. Την αναφέρει π.χ. ο Όμηρος Α 244 κέ., Π 178 και 190, Χ 472 κά. Για το ίδιο ζήτημα, εκτός από άλλες εργασίες, βλ. και τη μελέτη του Ed. Westermarck *Origine du mariage dans l' espèce humaine* (μετάφραση σταγαλλικά από τον Hanry de Varigny, Paris 1895) σ. 375 κέ. Για την αγορά της νύφης στον Πόντο βλ. Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχ. Πόντου* 1 (1928) σ. 126 και 130. Πβ. Χφ Αρχείου ΙΛΝΕ αρ. 671 σ. 62 κέ. Και σε ορισμένα χωριά της Καπαδοκίας, όπως στο Μιστί και Τσαρικλί, ως τα 1924 ακόμη, ο γαμπρός, όπως σημειώθηκε παραπάνω, αγόραζε τη γυναίκα. Βλ. στο Αρχείο του Κ.Μ.Σ. τους σχετικούς φακέλους.

²³⁹Τουρκ. süthaki, δικαίωμα ή δίκιο γάλακτος.

²⁴⁰Τουρκ. belhaki. Βεσημαίνει: μέση, νεφρό. Κατά τη λαϊκή τουρκική αντίληψη, η σπορά, το παιδί, κατεβαίνει από τη μέση του πατέρα και αναπτύσσεται στο σώμα της μητέρας. Κατά λέξη λοιπόν belhaki σημαίνει: δικαίωμα της μέσης, των νεφρών.

²⁴¹Το δόξα προέρχεται από το Α' εσπέριον Αναστάσιμον δογματικών Θεοτοκίου δοξαστικών του α' ήχου: *Την παγκόσμιον δόξαν...*, που ψάλλεται στο γάμο.

²⁴²Βλ. παρακάτω.

Πριν διαβαστεί η δόξα, έπρεπε να γίνει η κώντικα²⁴³, να γραφτεί, δηλαδή, στο βιβλίο της εκκλησίας η επίσημη πράξη που περιείχε τους όρους που δέσμευαν τους αρραβωνιασμένους. Ένας-δυο άντρες από κάθε οικογένεια και ο επίσκοπος της εκκλησίας έφερναν το βιβλίο από την εκκλησία στο σπίτι της νύφης, έγραφαν την πράξη και υπογράφαν, ενώ άλλοι έκαναν την κώντικα στην εκκλησία, πριν μαζευτούν στο σπίτι για το σεμάδεμα.

Μετά την υπογραφή της κώντικας, πήγαιναν από το σπίτι του γαμπρού στη νύφη – δεκαπέντε, είκοσι άτομα – εμπρός οι παπάδες, πίσω η νονά ή ένας κουνιάδος της νύφης ή άλλος συγγενής της, με το δίσκο που είχε μέσα κουφέτα και το *κιβράχ*²⁴⁴ – ένα μεταξωτό ή λινό μαντήλι, χρωματιστό, με μπιμπίλες και ασημένιο κορδόνι γύρω. Έβαζαν ακόμα στο δίσκο και το σταυρό, δηλαδή φλωριά περασμένα σε μιαν αλυσίδα, μ' ένα σταυρό στη μέση. Αν δεν είχε δικό του σταυρό ο γαμπρός, έπαιρνε δανεικόν²⁴⁵.

Στη μέση του οδᾶ, πάνω σ' ένα τραπέζι, ακουμπούσαν την εικόνα του σπιτιού και το δίσκο με τα φλωριά και τα κουφέτα. Έφερναν και το θυμιατό, και ο παπάς διέβαζε²⁴⁶ του αρρεβώνα διεβάσματα, έψαλλε την ακολουθία του αρραβώνα, ενώ ο κόσμος γύρω όρθιος κρατούσε αναμμένα κεριά. Μοίραζε ύστερα τα κουφέτα ένας από του γαμπρού, και οι καλεσμένοι εύχονταν: *Καλορίζικο, φως σα μάτια σ', να σας ζήσουνε, ν' αξιώσ' Θεγός και σ' άλλα σας παιδιά*. Έδιναν κουφέτα και στη νύφη – αυτή δεν ερχόταν στο δωμάτιο που διαβαζόταν η αρραβώνα – κι έπειτα μια συγγενής του γαμπρού, ή η κουμπάρα έφερνε τη νύφη στο μεγάλο δωμάτιο, μετά τα κεράσματα και τις ευχές, σκεπασμένη²⁴⁷ με το *κιβράχ*. Έσκυβε η νύφη και φιλούσε τα χέρια των μεγάλων, και όταν έφτανε στη θέση του πεθερού ή της πεθεράς, αυτοί σταυρώναν το κορίτσ', της περνούσαν δηλαδή στο λαιμό τα φλωριά με το σταυρό.

Ύστερα η κουμπάρα ή ένας στενός συγγενής ξεσκεπάζε τη νύφη, που θα γύριζε πια ξεσκεπάστη ως το γάμο. Έκαναν δώρα και άλλοι συγγενείς, συνήθως χρήματα, έστρωναν

²⁴³Κώντικα=κώδικας είναι κυρίως το βιβλίο, αλλά και η πράξη που γράφεται σ' αυτό.

²⁴⁴Γουρκ. *kivrak*, στριμμένος, μπιμπιλωμένος.

¹²⁵ Μάτσης Π. Νικ., *ΕΕΒΣ* 30 (1960-61) σ. 358 νομίζει πως «αι εις τά βυζαντινά πατριαρχικά έγγραφα απαντώσαι μνηστεία δια σταυρικών δεσμών δεν είναι μνηστείαι τελούμεναι δι' ανταλλαγής σταυρών, ως υπετέθη, αλλά μνηστείαι έγγραφοι, του όρου σταυρικός δεσμός δηλούντος την εκ της εντάξεως του σημείου του σταυρού εν τη υπογραφή προκύπτουσιν δέσμευσιν». Η συνήθεια που βρίσκομαι στην Ανακού, όπως και στην Καπαδοκία γενικότερα, και που έρχεται ασφαλώς από παλιότερη εποχή, δε συμφωνεί με την παραπάνω άποψη.

²⁴⁶Η συνήθεια έρχεται από το Βυζάντιο. Ο Bréhier σ. 7 σημειώνει: «Ο σπουδαιότερος νεωτερισμός, οφειλόμενος στην εκκλησία, ήταν η νομική αξία που δόθηκε στον αρραβώνα, ευλογούμενον από τον ιερέα. Η αδικαιολόγητη διάλυσή του ετιμωρείτο με πρόστιμο». Κατά το Θεοτοκά σ. 422 «η ποινική ρήτρα δεν αντικείται εις διάταξιν του Βυζαντινού δικαίου, διότι εν Αρμενοπούλω (Δ.Α. 24) υπάρχει ρητή διάταξις υποχρεούσα εις πληρωμήν προστίμου, η δε Νεαρά 18 του Λέοντος διατάσσει την συνομολόγησιν ποινικής ρήτρας». Βλ. του ίδιου σ. 408-411 και 425. Κατά το 1919-1920, μετά τη διάλυση ενός αρραβώνα, ο δεσπότης Προκόπιος, από φόβο μήπως επαναληφτεί το άτοπο, απαγόρευε, σύμφωνα με τους πληροφορητές, τη θρησκευτική τελετή του αρραβώνα, «γιατί σ' αυτήν διαβαζόταν η μισή τελετή του γάμου».

²⁴⁷Και στη βυζαντινή εποχή οι γυναίκες σκέπαζαν το πρόσωπό τους. Βλ. Κουκουλέ *Ευστάθιος* 1 σ. 423.

το τραπέζι, έτρωγαν και χόρευαν με τα ντέφια. Ήταν πια σεμαδεμένη η νύφη. Η σεμαδεμένη μου²⁴⁸, έλεγε ο γαμπρός²⁴⁹.

Μετά το σεμάδεμα, η νύφη πήγαινε ταχτικά στα πεθερικά της και βοηθούσε στις δουλειές, απόφευγε όμως με κάθε τρόπο, στα παλιότερα χρόνια, ακόμα και να συναντήσει²⁵⁰ το γαμπρό. Όταν όμως τον συναντούσε κάπου, του φιλούσε το χέρι, κι αυτός της χάριζε 1-2 φλωριά.

Σπουδαιότερο προσόν της νύφης ήταν να *μουλλώνει σες*²⁵¹, να μη μιλεί. Αν χρειαζόταν κάτι, το ζητούσε με το νόημα ή ψιθυριστά. Δεν ήταν σωστό ν' αντιμιλάει στους μεγάλους, προπαντός στην πεθερά, που έπρεπε να (της) κάνει νυφάτα, να της φέρνεται σαν καλή νύφη. Και μικρότερα ελαττώματά της αρκούσαν για να μείνει και αυτή και οι άλλες αδερφές της στο ράφι, ακόμα και τα' αδέρφια της. Όπου να δει τα σόια του να μη φιλήσ' τα χέρια τουνε, να πάει ση βρύσ' και να μαλώσ', εκείνο άλλο κανείς δεν το τρανά (όποια δει τους συγγενείς της και δε φιλήσει τα χέρια τους, πάει στη βρύση και μαλώσει, αυτή πια κανείς δεν την κοιτάζει – για να την πάρει νύφη). Αν αντίκριζε συγγενή, έπρεπε να τρέξει να του φιλήσει το χέρι' αν έβρισκε ηλικιωμένες στη βρύση, να τις βοηθήσει να φορτωθούν τη στάμνα τους. Οι γονείς της τη συμβούλευαν να μην περνάει εμπρός από άντρες, να μη δυσαρεστεί κανένα. Ήταν από την ημέρα της αρραβώνας της υποταγμένη στο σόι του γαμπρού. Οι κουνιάδοι της ήταν γι' αυτή πασάδες, οι μεγαλύτερές της κουνιάδες *τζιτζές*²⁵² ή *τζες*, ο πεθερός *πατέρας*, η πεθερά *μητέρα* ή *νινέ*²⁵³. Φιλούσε το χέρι ακόμα και των κουνιάδων της χρωστούσε υποταγή ακόμα και στους συγγενείς του γαμπρού. Ήταν σκλάβα στα πεθερικά της και στο σόι τους²⁵⁴.

²⁴⁸Σημεδεμένησσα ή σουμαδεμέντσα στον Πόντο. Βλ. Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχείο Πόντου* 1 (1928) σ. 130.

²⁴⁹Πολλές φορές το διέβασμα γινόταν στην Πόλη, όπου βρισκόταν ο γαμπρός, και απ' όπου έστελνε στη νύφη το φλωρί με το γιαζμά και το δαχτυλίδι.

²⁵⁰Ο Σαραντίδης σ. 78 αναφέρει πως, αν ο γαμπρός έκανε περισσότερες επισκέψεις στην αρραβωνιαστικά, ο έξαρχος τον τιμωρούσε «δι' αναστολής της στέψεως». Ο πατριάρχης Αγαθάγγελος (1827) όριζε επίσης «ο γαμπρός να μη πηγαίνει συνεχώς εις το οσπήτιον της αρραβωνιαστικής...». Βλ. Φιλαδέλφεια Θ., *Ιστορία των Αθηνών* 1 (1902) σ. 349.

²⁵¹Μία ακόμη συνήθεια από τουρκική επίδραση. Και των Τούρκων οι γυναίκες μουλλώνουν σες. Τη σιωπή της νύφης την επέβαλλε και η συμβίωση περισσότερων γυναικών σε σπίτι, απ' όπου οι άντρες διαρκώς έλειπαν. Έπρεπε η πεθερά να επιβάλλεται σ' αυτές, για να μπορεί να διευθύνει το σπίτι. Βλ. και Σαραντίδη σ. 67, και Κρινόπουλο σ. 27. Και στη βυζαντινή όμως εποχή η θέση της γυναίκας δεν ήταν πολύ διαφορετική. Βλ. π.χ. Προδρόμου *Τα κατά Ροδάνθη και Δοσικλέα* (έκδ. Hercher, Λειψία 1859) 2, 74: «Πως ουν, Δοσικλείς, εισιούσα την θύραν τόσων μετ' ανδρών συμφάγω μία γυνή»; Πβ. Κουκουλέ *ΒΒΠ* 2 β σ. 169 και 174 κέ. Κατά τον Κουκουλέ *ΕΕΦΣΑ* 6 (1955-6) σ. 287 το ρ. είναι το αρχαίο *μουλλαίνω*. Πβ. *Ασίζαι* 418, 25 «και αν εμούλλωσα, ουδέν θέλω να χάσω τα είκοσί μου πέρπυρα». Για τον τύπο *μουλλώνω* Βλ. Προδρόμο I, 127 (έκδ. Hesseling-Pernotσ. 33): «μουλλώνεται και κρύπτεται, εμέ δ' αφίνει έξω». Βλ. και Τσοπανάκη Α., *Το ιδίωμα Χάλκης (Δωδεκανήσου)* Ρόδος 1949 σ. 84. Κρατώ μάχ' ή μαχοκρατώ έλεγαν στην ίδια περίπτωση στον Πόντο. Βλ. Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχ. Πόντου* 1 (1928) σ. 132, 176, 177.

²⁵²Τουρκ. cice, προσφώνηση σε ηλικιωμένες γυναίκες.

²⁵³Τουρκ. nine, θεία.

²⁵⁴Βλ. και Φαρασόπουλο σ. 31.

Η χαρά

Ως το Σάββατο

Η ημερομηνία του γάμου οριζόταν συνήθως από την ημέρα των αρραβώνων, και, αν βρισκόταν ο γαμπρός στο χωριό, ο γάμος γινόταν σε μια-δυο βδομάδες. Αλλιώς, καθυστέρουσε ένα, δύο, τρία, κάποτε και περισσότερα χρόνια.

Ο μήνας δεν είχε σημασία για το γάμο. Δε γινόταν όμως γάμος τη σαρακοστή²⁵⁵ και ως σαράντα μέρες μετά το Πάσχα – πούρμη να σεραντώσ' χριστός, πριν σαραντίσει ο χριστός.

Ως τις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα, ο γάμος με τις προετοιμασίες του κρατούσε σχεδόν μια βδομάδα²⁵⁶. Αργότερα όμως, μετά το 1892²⁵⁷, τα πράγματα απλοποιήθηκαν κάπως, γιατί τέτοιοι γάμοι ήταν για τις φτωχότερες οικογένειες καταστροφή.

Ο γάμος γινόταν Κυριακή. Οι ετοιμασίες όμως άρχιζαν από την προηγούμενη Δευτέρα, αργότερα, από την Πέμπτη. Καθάριζαν τις αυλές, κοσκίνιζαν - σίνιαζαν²⁵⁸ - τ' αλεύρια, πήγαιναν στη Νεάπολη να ψωνίσουν ό,τι τους έλειπε.

Απαραίτητος βοηθός του γαμπρού αυτές τις ημέρες, ήταν ο παραστηκάμενος²⁵⁹, έμπιστος φίλος του, πάντοτε παντρεμένος, που συμβούλευε το γαμπρό, επέβλεπε τις ετοιμασίες, έδινε παραγγελίες, πλήρωνε κι έδινε στο τέλος λογαριασμό για τα έξοδα.

Η νύφη είχε γυναίκες παραστηκάμενες. Ήταν η συντέξα²⁶⁰, αυτή που οι γονείς της νύφης ή του γαμπρού της είχαν βαφτίσει τα παιδιά, και οι στενές φίλες της. Αυτές όμως δεν ανακατεύονταν στα οικονομικά.

Την Τετάρτη, η συντέξα του γαμπρού άφηνε σε κάθε φιλικό ή συγγενικό σπίτι από ένα κεράκι²⁶¹, και καλούσε: Ορίστε σου ... το γάμο. Το ίδιο έκανε η συντέξα της νύφης για το σόι της νύφης: Ορίστε ση ... το γάμο, η νουνά μου σας προσκαλεί. Ή: Ορίστε σο

²⁵⁵ Πβ. Κουκουλέ *ΒΒΠ* 4 σ. 105 κέ.

²⁵⁶ Βλ. και Καράμποδος σ. 18.

²⁵⁷ Ο Ικονίου Αθανάσιος, περνώντας στις 7 Σεπτεμβρίου 1892 από το χωριό, κάλεσε γενική συνέλευση και αποφάσισε, μαζί με τα άλλα "βλαβερά και άτοπα έθιμα", να καταργήσει και την αδικαιολόγητη πολυτέλεια και τα πολλά δώρα στους γάμους. Βλ. Κώδ. ΤΑ αρ. 240 σ. 191. Βλ. επίσης επιστολή του Καισαρείας Παϊσίου (στα 1897) στον Κώδ. ΤΑ αρ. 394 (της Σινασού) σ. 34, καθώς και τον Κώδ. ΤΑ αρ. 37 σ. 2 (του Προκοπίου) της 16-12-1890.

²⁵⁸ Το μεταγενέστερο: *σινιάζω*. Βλ. ΚΔ, Λουκάς κβ 31.

²⁵⁹ Πβ. Ιω. Χρυσόστομο *PG*62, 387: «παρέστηκεν εκάτερος ο χορός, ο μεν οίαν διδόασι δεικνύς, ο δε ίνα αυτήν φυλάττωσι». Πβ. Αλεξιάδη Κ., *Αρχ. Πόντου* 18 (1953) σ. 51.

²⁶⁰ Το μεσαιωνικό *συντέκνισσα*. Για το επίσης μεσαιωνικό *σύντεκνο* βλ. *Γαδάρον, λύκου κι αλουπούς διήγησις ωραία* στ. 41 (έκδ. Wagnerσ. 125): «Κύρ σύντεκνέ μου, φαίνεται νάναι καλό κυνήγι.»

²⁶¹ Από δω και η φράση: Με το μπάλμουμου σε κάλεσα (με το καθαρό κερί από μέλισσες) σε κάλεσα, επέμεινα δηλαδή νάρθεις); Που έλεγαν σε κάποιον που η παρουσία του τους ενοχλούσε. Μπάλμουμου, τουρκ. *balımuu*, είναι το φυσικό κερί. Πβ. *Νεάπολη* σ. 109. Ο Μιρμίρογλου *Οι Ντερβισάδες* (Αθήναι 1940) σ. 204 σημ. 1 νομίζει πως η συνήθεια είναι βυζαντινή.

κουβέι μπασί²⁶², στου γαμπρού το τραπέζι, ορίστε σο κιζ μπασί²⁶³, στις νύφης το τραπέζι.

Την Πέμπτη, οι γυναίκες που είχαν προσκαλεστεί στα δύο σπίτια, κατάβρεχαν, σκούπιζαν, συγύριζαν, κρεμούσαν φανάρια στην πόρτα και στην αυλή, μέσα στο σπίτι τους φάνους – λαμπάδες πετρελαίου – και στα σπίτια έπαιρναν όψη γιορταστική. Τα κορίτσια διόρθωναν τις τυχόν ελλείψεις στην προίκα της νύφης, κι έφτιαχναν πάγκους με σανίδια στην αυλή για να καθίσει ο κόσμος. Από την Πέμπτη, κάθε βράδυ ο χορός έδινε κι έπαιρνε και στα δύο σπίτια, προπαντός στις νύφης, όπου πήγαινε κι ο γαμπρός με τους φίλους του και τον παραστηκάμενο, αργά, μετά το φαγητό. Κάθε βράδυ, 5-6 φίλες της νύφης κοιμόνταν μαζί της ως το Σάββατο το βράδυ.

Την Πέμπτη επίσης εξύμωναν στου γαμπρού πέντ’-έξι φουρνιές ψωμιά, από πενήντα περίπου στην κάθε μια, και στο ταψί ένα ιδιαίτερο, που κεντούσαν απάνω τ’ αρχικά του ονόματός του. *Του γαμπρού το ψωμί*²⁶⁴, όπως τόλεγαν, το πήγαιναν στις νύφης.

Την Παρασκευή ζύμωναν και στις νύφης κι έστελναν στο γαμπρό ένα ψωμί, που το μοίραζε στους καλεσμένους του, κρατώντας ένα κομμάτι για να το φάει με τη γυναίκα του την Κυριακή το βράδυ.

Μαζί με τα’ άλλα *νυφιακά*²⁶⁵ που είχε φέρει ο γαμπρός από την Πόλη, ήταν και το *τζιζδάν*²⁶⁶ ένα κουτί ασημένιο, τρίγωνο ή τετράγωνο, που είχε στη μια πλευρά την εικόνα της Παναγίας, και στην άλλη του Αγίου Γεωργίου. Αυτό ήταν το πορτοφόλι της. Το πήγαινε η συντέξα στου γαμπρού, το γέμιζε αυτός χρήματα, έβαζε κι ένα φλωρί μέσα, και της το ξανάστελνε μαζί μ’ ένα σουγιά. Η νύφη κρεμούσε το πορτοφόλι από τον αριστερό της ώμο με ασημένια αλυσίδα, κι όταν χρειαζόταν χρήματα, έπαιρνε απ’ αυτό.

Την Παρασκευή λούζονταν ο γαμπρός και η νύφη, καθένας στο σπίτι του, κι έκαναν με φάρμακο αποτρίχωση στ’ απόκρυφα μέρη²⁶⁷. Η συντέξα έκανε έπειτα τα μαλλιά της νύφης πολλά φιτίλια²⁶⁸, έδενε πάνω στο σασλούχ, τσόχνη ταινία με ασημένια γρόσια και φλωριά, και τα κορίτσια γύρω τραγουδούσαν. Αν η νύφη ήταν ορφανή, έλεγε, με τόνο λυπητερό, το τραγούδι:

²⁶²Τουρκ. *güneyaşi*, του γαμπρού φαγητό. Είναι περίεργη η αλλοίωση της λέξης και ο συσχετισμός της με το *baş*, κεφάλι. Τουρκ. *güney* = γαμπρός.

²⁶³Τουρκ. *kızı*, της κόρης (= της νύφης) φαγητό. Για το μπασί βλ. σημ. 6.

²⁶⁴Για τη συμβολική αξία του ψωμιού βλ. Κυριακίδη *Σύμβολο* σ. 511-12.

²⁶⁵Ο Van Genner *Dauphiné* σ. 121 νομίζει πως τα δώρα προς τη νύφη έχουν την έννοια της αγοράς της παρθενίας. Και το πορτοφόλι που έστελνε ο γαμπρός στη νύφη, είναι ίσως ένας τέτοιος συμβολισμός.

²⁶⁶Τουρκ. *cüzdan*, πορτοφόλι.

²⁶⁷Όπως και οι Τούρκοι. Πβ. Το Σχολιαστή του Αριστοφάνη (*Αχαρνή* 158): «ελεεινόντο δε και απετίλλοντο οι Θράκες τα αιδοία και αποσεσυρμένα είχαν αυτά». Το ειδικό γι’ αυτό το σκοπό χόρτο λεγόταν *zirikout*. Πβ. Κουκουλέ *Αθηνά* 56 (1952) σ. 114.

²⁶⁸Βλ. παραπάνω σ. 100.

Μη λύνετ' τα μαλλίτσα μου, μη λύνετ' την καρδιά μου.

Το 'μό καρδιά μου λυμένο 'ναι απ' τα μικρά μ' τα χρόνια.

Έκλαιγε μαζί και η μητέρα της, μοιρολόγαναν, μοιρολογούσαν.

Μετά το λούσιμο, η νύφη χάριζε στα κορίτσια λίγα γρόσια, απ' αυτά που της είχε στείλει ο γαμπρός

Την Παρασκευή επίσης, έσφαζαν τα ζώα για το γάμο, τρία-τέσσερα πρόβατα, παλιότερα μιαν αγελάδα, ό,τι μπορούσαν. Κοπάνιζαν κρέας για κεφτέδες, κι έπλεναν τα καζάνια για να τάχουν έτοιμα. Έτρωγαν μόνο σαρακοστιανά εκείνη την ημέρα, και πήγαιναν από του γαμπρού στις νύφης τα νυφιακά, και από της νύφης στο γαμπρό τα γαμπριάτικα, με συνοδεία τον παπά και στενούς συγγενείς από το κάθε σόι. Έλεγαν: Να πεγάσομ' σο γαμπρό το ιμάτ', να πεγάσομ' ση νύφ' το κουτνού²⁶⁹. Η νύφη έστελνε στο γαμπρό, μέσα σε δίσκο, ένα πουκάμισο²⁷⁰, το δαχτυλίδι, κάλτσες, ένα μεταξωτό μαντήλι, ένα φέσι, ένα ζουνάρι, μια μποτίλια κρασί κι ένα μπουκέτο λουλούδια. Στη νύφη ο γαμπρός έστελνε μια αμαζόνα²⁷¹ δουλεμένη με χρυσό, το νυφικό μεταξωτό φουστάνι, το χρωματιστό κιβράχ¹⁵¹, κάλτσες, παπούτσι, ένα σταυρό με φλωριά.

Το Σάββατο

Το Σάββατο πήγαινε ο γαμπρός στον κουρέα και ξυριζόταν, όπως έκαναν και όλα τα παλικάρια του χωριού, γνωστά και ξένα, με έξοδα δικά του. Πήγαινε το πρωί ο παραστηκάμενος και τα καλούσε: Ορίστε σα ξουρίσια.

Το απόγευμα, την ώρα του εσπερινού, ο γαμπρός με τους δικούς του πήγαιναν στην εκκλησία. Ο πρώτος της συντροφιάς κρατούσε ένα μεγάλο ταψί με κόλλυβα, άρτους και 33 κεριά – χωριστά του παπά και των ψαλτάδων – που μοιράζονταν στον κόσμο²⁷². Ακολουθούσαν ο γαμπρός στολισμένος, και οι καλεσμένοι, που τους είχε ειδοποιήσει ο παραστηκάμενος γυρίζοντας στα σπίτια και καλώντας: Ορίστε την παράκληση.

Μετά τον εσπερινό, γύριζαν όλοι στο σπίτι της νύφης, έβαζαν το γαμπρό στη μέση της αυλής, μαζευτόταν γύρω ο κόσμος – να πάμε σα τσέβρες, έλεγαν – και η πεθερά χάριζε στο γαμπρό ένα τσέβρε²⁷³, μεταξωτό μαντήλι. Οι άλλοι συγγενείς του πετούσαν στον ώμο μαντήλια μεταξωτά ή λινά, ή κοφτάριαζαν το γαμπρό, του πρόσφεραν ξερή μουσταλευριά με καρύδια και μιαν ανθοδέσμη. Τα γύριζαν τρεις φορές στην πλάτη του,

²⁶⁹Τουρκ. kutni, πολύτιμο ύφασμα μεταξωτό. Είναι το αραβικό *κούτν* ή *κουτούν* και σημαίνει κυρίως: μπαμπάκι. Βλ. πρόδρομο 1, 59 (έκδ. Hesselting-Pernotσ. 31): «το διβλαντάριν, το κουτνίν και το υψηλόν διβίκιν».

²⁷⁰Σύμφωνα με τον Κώδικα του χωριού (Κώδ, ΤΑ αρ. 240 σ. 191 της 7-9-1892) τα πολλά καλαγάτια απαγορεύτηκαν πολύ νωρίς. Έτσι η νύφη έπρεπε να στείλει στο γαμπρό ένα πουκάμισο, το φέσι και το δαχτυλίδι. Φαίνεται όμως πως η απαγόρευση αυτή δεν ίσχυσε.

²⁷¹Τουρκ. duvak, είδος μαντηλιού.

²⁷²Αρτοκλασία έκαναν και στην ονομαστική γιορτή των αντρών.

²⁷³Τουρκ. cenvre, μαντήλι.

τον φιλούσαν και του έβαζαν στην τσέπη. Η πεθερά έκανε επίσης τρεις φορές το σημείο του σταυρού σ' ένα πιάτο με μέλι, κι έδινε στο γαμπρό μια κουταλιά για να γλεκαθεί, γλυκαθεί. Κάποτε κούμπωνεν το γαμπρό, τον γελούσε, έκανε πώς του το πρόσφερε, αλλά τότε τρώγε η ίδια. Καμώνονταν επίσης τα παλικάρια πως έπαιρναν τα δώρα που προσφέρονταν, έκαναν κι άλλα αστεία, κι όλοι γελούσαν. Πρόσφεραν και στους συγγενείς του γαμπρού καϊμάκι με μέλι, και ρακί.

Το τραπέζι, τα μοιρολόγια

Το Σάββατο, που γινόταν στου γαμπρού μεγάλο τραπέζι²⁷⁴, οι καλεσμένοι του, όλο δηλαδή σχεδόν το χωριό – και πολλοί Τούρκοι μαζί – έφερναν καθένας ένα ξερό καϊμάκι. Ο γαμπρός δανειζόταν από την εκκλησία όσα σαχίνια²⁷⁵ χρειαζόταν, δίνοντας για νοίκι 5-10 γρόσια, και οι προσκαλεσμένοι έρχονταν κατά ομάδες, έτρωγαν, εύχονταν κι έφευγαν, εκτός από τους στενούς συγγενείς, που έμεναν και χόρευαν με συνοδεία τα ντέφια²⁷⁶, που τάπαιζαν γυναίκες. Στα τελευταία χρόνια είχαν και κλαρίνο στους γάμους, και βιολί.

Αργά τη νύχτα, οι ξένοι έφευγαν κι από τα δύο σπίτια, κι ο γαμπρός με τους φίλους του άναβαν ένα πανί βρεγμένο με πετρέλαιο και τυλιγμένο σ' ένα κοντάρι, και με κεριά, παίζοντας ντέφια και τραγουδώντας, πήγαιναν στο σπίτι της νύφης. Κερνιόνταν εκεί, έπιναν και χόρευαν. Χόρευε τώρα κι η νύφη με το γαμπρό.

Το Σάββατο το βράδυ, αργά, έλουζαν και στόλιζαν τη νύφη. Πάμε σο κινά κιτζεσί²⁷⁷, στη βραδιά του κινά, ή: πάμε να σινιάσομ'²⁷⁸ τη νύφ', έλεγαν. Ως γύρω στα 1850, οι νυφάδες φορούσαν στο κεφάλι 4-5 μαντήλια, το ένα πάνω στ' άλλο, το τελευταίο κόκκινο, για να κρύβουν το πρόσωπό τους, έβαφαν, κατά το τούρκικο έθιμο, τα νύχια των χεριών και των ποδιών με κινά, και πήγαιναν στη στέψη ξυπόλυτες.

Οι ηλικιωμένες πληροφορήτριες θυμούνται ακόμα ότι παλιότερα ζωγράφιζαν με κινά στα ξυπόλυτα πόδια της νύφης χρωματιστές παράλληλες γραμμές, για στολίδι. Οι Τουρκάλες βάφονταν ως τα 1924.

Την Κυριακή

Με τα γλέντια του γαμπρού και τα μοιρολόγια της νύφης ξημέρωνε, χτυπούσε η καμπάνα, ο κόσμος πήγαινε στην εκκλησία, και μετά τη λειτουργία έμενε για να ιδεί τη στέψη.

²⁷⁴ Οι Τούρκοι έτρωγαν σε χωριστά τραπέζια.

²⁷⁵ Τουρκ. sahan, χάλκινο πιάτο βαθύ.

²⁷⁶ Για τους χορούς θα γίνει λόγος στην έκδοση των τραγουδιών.

²⁷⁷ Τουρκ. kinagecesi, η νύχτα του κινά.

²⁷⁸ Σινιάζω, ασφαλώς από το κινά>τσινά>σινά, και ρήμα σινιάζω>σινιάζω, μεπαρετυμολογία από το σινιάζω = κοσκινίζω. Τουρκ. kina είναι βαφή από φύλλα του θάμνου κύπρος. Βλ. Οικονομίδη Δ.Η., *Αρχ. Πόντου* 1 (1928) σ. 143 για την ίδια συνήθεια στον Πόντο.

Πρώτος πήγαινε στην εκκλησία ο γαμπρός με τους δικούς του και με τα όργανα. Τον άφηναν στο πρώτο στασίδι μετά το δεσποτικό, και, πριν αρχίσει η δοξολογία, η νονά της νύφης και ο παραστηκάμενος με μερικούς του γαμπρού και με τα όργανα, πήγαιναν να πάρουν τη νύφη – να πάμ’ να βγάλομ’ τη νύφ’, έλεγαν – που περίμενε καθισμένη σε μια καρέκλα, στο καλό δωμάτιο του σπιτιού, και, μόλις τους έβλεπε, έμπλεκε τα δάχτυλα των χεριών πάνω στο κεφάλι²⁷⁹. Της τα’ άνοιγε η νονά, τα ξανάκλεινε αυτή δυο ακόμα φορές, και στο τέλος η νονά της έδενε στο κεφάλι το γιαζμά, το μαντήλι, με τρόπο που να μη φαίνεται το σαγόνι, κι ύστερα της έριχνε πάνω σ’ αυτό το χλωρό γιαζμά – το κίτρινο μαντήλι – δεύτερο αυτό, και τελευταίο το κιβράχ, το πέπλο με τις πουλίες. Έτσι κρύβονταν του νύφης τα μισίδια²⁸⁰, της νύφης τα μάγουλα. Ως τα 1910 περίπου, κρεμούσαν ακόμα από τη μέση της νύφης, στο δεξί μέρος, τρίτο γιαζμά, που έπεφτε προς το μηρό, και τέταρτον στο πίσω μέρος του κεφαλιού, που έφτανε ως τις κνήμες.

Μόλις από το σπίτι της νύφης έβλεπαν τον παραστηκάμενο που πήγαινε να την πάρει, μαντάλωναν το θύρα, έκλειναν την πόρτα²⁸¹, και η νύφη δυνάμωνε τα κλάματα.

Ο παραστηκάμενος και η συντροφιά του τραγουδούσαν, πηγαίνοντας στη νύφη, το τραγούδι²⁸² που αρχίζει με το:

Aglama, gelin, aglama,...

Μην κλαις, νύφη, μην κλαις,...

Έδινε έπειτα ο παραστηκάμενος λίγα γρόσια δώρο, του άνοιγαν, έλεγε τ’ αστεία του, αλλά η νύφη εξακολουθούσε να κλαίει, άρρωστη νισκόταν ας σο κλαιτό, αρρωστούσε από το κλάμα.

Νύφ’ αν ’κε κλαίϊσκεν, σε καλό δεν το είχαμ’, είχε καρδιά να παντρευτεί (η νύφη αν δεν έκλαιγε, δεν το θεωρούσαμε καλό (γιατί αυτό σήμαινε πως) είχε όρεξη για παντρεία), έλεγαν. Και τη δικαιολογούσαν: Δίκιο είχε που έκλαιγε. Από εδώ και πέρα ούτε θα στολιζόταν, ούτε θα καμάρωνε πια, αφού θα έλειπε ο άντρας της στα ξένα. Την έπιαναν, από το ένα χέρι μια στενή της συγγένισσα, από τ’ άλλο η νονά, και με τραγούδια και όργανα την έφερναν στην εκκλησία και την οδηγούσαν στο γυναικωνίτη.

Μετά τη λειτουργία, ο παπάς μνημόνευε το γαμπρό, τη νύφη και τις οικογένειές τους, έκανε την αρτοκλασία, μοιράζονταν τα κόλλυβα, κι έστελνε στους μελλονύμφους από ένα ύψωμα ή αντίδωρο.

²⁷⁹ Για να συμβολίσει, πιθανώς, την αντίστασή της.

²⁸⁰ Προφανώς από το μεσαιωνικό *μουσούδιν*, υποκοριστικό του *muso*.

²⁸¹ Η αντίσταση αυτή θυμίζει αρπαγή της νύφης. Πβ. Κυριακίδη *Σύμβολα* σ. 527.

²⁸² Το τραγούδι αυτό τόφερε στο χωριό μια Αρμένισσα, που ο άντρας της στην Ανακού ήταν γανωτής, κατά τα 1890.

Οδηγούσε έπειτα ο παραστηκάμενος το γαμπρό και η νονά τη νύφη εμπρός στο προσκυνητάρι, και ο παπάς περνούσε στους νεόνυμφους τα δαχτυλίδια²⁸³, χρυσά, διαφορετικά το ένα από τα' άλλο, όχι σαν τις σημερινές βέρες, με τα' αρχικά του ονόματος των νιογάμπρων. Της νύφης το δαχτυλίδι ήταν παρόλα, στενό, με δυο χέρια σε χειραψία, ή με τους κόμπους των δαχτύλων των δυο χεριών ενωμένους.

Στη μέση της εκκλησίας, κάτω από τον πολυέλαιο, ο παπάς άρχιζε την ακολουθία του γάμου, τη βλόηση, κι ένας μαθητής της τελευταίας τάξης διάβαζε τις ευχές κι έρριπε τους νεόνυμφους με ρύζι, στάρι και χρήματα, όπως κι ο άλλος κόσμος. Την ώρα που χόρευαν το χορό του Ησαΐα, ο γαμπρός και η νύφη προσπαθούσαν κάποτε να πατήσκει ο ένας το πόδι του άλλου, ενώ την ώρα που ο παπάς έλεγε το *Ευλογημένη η βασιλεία των ουρανών*, όποιος ήθελε να κάνει κακό στους νιογάμπρους, δένισκεν, έδενε το γαμπρό, για να μη μπορέσει να πλησιάσει το βράδυ τη γυναίκα του²⁸⁴. Έδενε κόμπους σ' ένα μαντήλι ή σε κανένα κομμάτι σκοινί που είχε μαζί του, ή έκλεινε ένα σουγιά, που ως αυτή τη στιγμή τον είχε ανοιχτό, κι έλεγε «λόγια». Οι νιογάμπροι, όμως, για κάθε ενδεχόμενο, είχαν πάρει τα μέτρα τους: κρατούσε η νύφη μέσα στη τσέπη της ανοιχτά ένα σουγιά²⁸⁵ ή το πορτοφόλι της, και τα μάγια δεν έπιαναν. Στα τελευταία χρόνια, τις λαμπάδες στο γάμο τις βαστούσαν τα παιδιά της νονάς – τα σύντεκνα – στολισμένα με μαντήλι λοξά στον ώμο και κάτω από τη μασχάλη.

Τα στέφανα²⁸⁶, που τα νοίκιαζαν από την εκκλησία για 20 γρόσια, ήταν ασημένια, και είχαν απάνω: του γαμπρού το Χριστό, της νύφης την Παναγία.

Τελείωνε το μυστήριο. Ο γαμπρός δικήθην²⁸⁷, οι δυο μαζί δικήθανε, παντρεύτηκαν, η νύφη παντεύτην. Έστεκε μετά την τελετή το ζευγάρι κοντά στο δεσποτικό, και ο κόσμος φιλούσε τα στέφανα και τους ευχόταν: Στερεωμένοι, να ζήσετε. Προχωρούσαν έπειτα οι νιογάμπροι για να βγουν από την εκκλησία, αλλά έβρισκαν την πόρτα κλειστή, ή το δρόμο φραγμένο. Προλάβαιναν τα παλικάρια και την έκλειναν μ' ένα σκοινί ή με πιασμένα τα χέρια τους, και φώναζαν γελώντας: Τάξε²⁸⁸, γαμπρέ!

²⁸³Για τη συμβολική σημασία του δαχτυλιδιού βλ. Κυριακίδη *Σύμβολα* σ.525, και Πολίτη *ΛΣ* 2 σ. 224 κέ

²⁸⁴Πβ. Σπυριδάκη Γ., *ΕΛΛ* 3-4 (1941-42) σ. 64.

²⁸⁵Ο ανοιχτός σουγιάς συμβολίζει ασφαλώς το ανδρικό μόριο σε στύση. Για τους δαίμονες που απειλούν τη νύφη βλ. και Ρωμαίο *ΜΜ* σ. 240 κ.έ.

²⁸⁶Για την αρχική σημασία του στεφανώματος βλ. Κυριακίδη *Σύμβολα* σ. 525.

²⁸⁷Δικήθη = *εδικαιώθη*; Μερικοί λένε το δικήθην και για τη νύφη. Βλ. Dawkins σ. 596. Ο Σαραντίδης σ. 234 δίνει τους τύπους *δικίζω* και *δικούμαι*, και ο Καρολίδης *Καππαδοκικά* σ.100 τον απίθανο *διοικούμαι* = νυμφεύομαι.

²⁸⁸Βλ. παρακάτω § 176.

Έταξε ο γαμπρός ένα αρνί, δυο κότες, ό,τι μπορούσε, και τα παλικάρια θυμόνταν το τάξιμο. Θα γίνονταν κι άλλοι γάμοι, θα έταζαν κι άλλοι γαμπροί, και την παραμονή της Αγια-Μαρίνας τα παλικάρια θα μάζευαν τα τάματα για το πανηγύρι²⁸⁹.

Στην εξώπορτα του γαμπρού σταματούσαν όλοι κι έδινε κάποιος στη νύφη ένα παιδί της κούνιας²⁹⁰. Τόπαιρνε αυτή στην αγκαλιά της, χτυπούσε την κλειστή από μέσα πόρτα με το πόδι της τρεις φορές, της άνοιγαν, και προχωρούσε στο τουνδουρόσειλο. Εκεί της έπαιρναν το παιδί, μαζί με το μικρό δώρο που του έκανε, και πρόβαλλε τώρα η μητέρα του γαμπρού μ' ένα πιάτο μέλι. Σταύρωνε τρεις φορές το πιάτο, έδινε στη νύφη μια κουταλιά²⁹¹, κι αυτή της ανταπόδιδε τα ίδια. Ήταν για να γλεκαθούν και να μη μαλώνουν. Η νύφη έμπαινε μέσα με το δεξί πόδι, αλλά μπροστά είχαν πετάξει το χαρτσικάτ – το ξύλο που σκάλιζαν τη φωτιά – τη σκούπα και λίγα σπυριά φακές, για να δοκιμαστεί η εργατικότητά της. Αυτή όμως ήταν δασκαλεμένη από τη μητέρα της, σήκωνε το χαρτσικάτ και τόβαζε πίσω από την πόρτα, και σκούπιζε τις φακές²⁹².

Έκαναν μέσα στο σπίτι οι συγγενείς του γαμπρού δώρα στη νύφη²⁹³ – της έδεναν στο στεφάνι μια κορδέλα με φλωριά, της έδιναν μαντήλια, ό,τι μπορούσε καθένας – και κερνιόνταν έπειτα και χόρευαν και τραγουδούσαν²⁹⁴ στην αυλή του σπιτιού. Αργότερα έκανε η νύφη τα γαλαγάτια, τα δώρα της. Νύφ' να ποίκ' τα γαλαγάτια²⁹⁵, η νύφη θα κάνει τα δώρα, έλεγαν. Τα είχαν φέρει δυο κορίτσια από το σπίτι της, μέσα σε πανέρια, και ήξεραν για πιον ήτανε το καθένα. Κάθονταν λοιπόν όλοι με τη σειρά, η νύφη

²⁸⁹Το έθιμο αυτό, που είχε πια πάρει τη μορφή αστείου, πιθανό να συμβόλιζε την προσπάθεια των νέων του χωριού να παρεμποδίσουν το γαμπρό να χαρεί για τη νίκη του. Ίσως ακόμα να κρύβεται σ' αυτό παλιά προσπάθεια αρπαγής της νύφης. Το τάξιμο του γαμπρού έχει, χωρίς αμφιβολία, την έννοια της εξαγοράς της ελευθερίας να πάρει στο σπίτι του νύφη. Βλ. ανάλογες επιβιώσεις στον Van Genneper *Dauphiné* σ. 131 κέ. και 159.

²⁹⁰Η πράξη συμβολίζει την επιθυμία για τεκνογονία. Η συνήθεια είναι γνωστή κι απ' αλλού. Στην Κύπρο κυλούν μικρό αγόρι στο στρώμα των νιογάμπρων. Βλ. Κυριαζή σ. 117.

²⁹¹Για τη συμβολική σημασία της πράξης Βλ. Κυριακίδη *Σύμβολα* σσ. 511-512.

²⁹²Πβ. Van Genneper *Dauphiné* σ. 496. Οι πράξεις αυτές συμβολίζουν την οριστική εγκατάσταση της κόρης στο νέο σπίτι και την ανάληψη των καθηκόντων της.

²⁹³Πβ. Καράμποδος, σ. 19.

²⁹⁴Σημειώνουμε τις αρχές μερικών τραγουδιών του γάμου:

«Σ' αυτό το σπίτι πούρθαμε...»

«Τώρα λάμπαν τα σπίτια μας...»

«Σήμερις λάμπει ο ουρανός, σήμερις λάμπει η μέρα

– Βαριά, βαριά, βαριά –

Σήμερις εχωρίστηκε κόρη απ' τη μητέρα...»

«Σήμερις είν' η μέρα μας...»

«Σήμερις η σημερινή δε μοιάζει με τις άλλες»

Παντρεύουμε το ...μας κι έχουμ' χαρές μεγάλες».

²⁹⁵Και τα γαλαγάτια καταργήθηκαν αργότερα. Στον Κώδικα της Ανακούς (Κώδ. ΤΑ αρ. 240 σ. 191) βρίσκεται απόφαση που πάρθηκε από κοινού από το χωριό και τον Ικονίου Αθανάσιο (στις 7-9-1892), και στον Κώδ. ΤΑ αρ. 394 σ. 34 (της Συνασού) αφοριστικό του Παϊσίου, από τα 1857, για τους παραβάτες της εκκλησιαστικής διαταγής «Περί του μη διδόναι εν αρραβώσι και υπανδρείας γαλαγάτια προς όλους τους συγγενείς». Βλ. και παραπάνω σ. 167, σημ. 1.

προσκυνούσε τρεις φορές και φιλούσε το χέρι του πεθερού, της πεθεράς και των άλλων συγγενών, και οι κοπέλες άφηναν το δώρο του καθενός στα γόνατά του. Ήταν συνήθως μαντήλια μεταξωτά, πουκάμισα, ύφασμα για φουστάνι. Ξανάρχιζαν έπειτα τα τραγούδια, και σε λίγο στρωνόταν το τραπέζι. Σε χωριστό δωμάτιο έτρωγαν ο γαμπρός με τη νύφη, τον παραστεκάμενο και ένα-δυό φίλους, η νύφη όμως έστεκε όρθια²⁹⁶, ώσπου απότρωγαν όλοι οι άλλοι. Πρώτο και απαραίτητο φαγητό την ημέρα αυτή ο συλός²⁹⁷ (χυλός), υποχρεωτικός, τόσο στους πλούσιους, όσο και στους φτωχούς γάμους, και ύστερα κρέατα, ψάρια, φρούτα.

Στη νυφική παστάδα. Αγνείας πείρα.

Την Κυριακή το βράδυ, η πεθερά έστελνε στο γαμπρό έναν πετεινό²⁹⁸ βραστό, αβγά σφουγγάτο, χαλβά, φρέσκο καϊμάκι, φρούτα, και στην κόρη της τα καθημερινά ρούχα που θα φορούσε την επομένη. Μοιράζοντας ο γαμπρός το ψωμί²⁹⁹ που του είχε στείλει την Παρασκευή η νύφη, είχε κρατήσει ένα κομμάτι για να το φάει τώρα με τη γυναίκα του. Ντρεπόταν η νύφη να μπει στο δωμάτιο με τον άντρα της, αλλά η συντέξα, που είχε στρώσει το νυφικό κρεβάτι, έβρισκε τρόπο να την πείσει. Έξω από το δωμάτιο ήταν ο γαμπρός και ο παραστεκάμενος, που τον κατατόπιζε, με κάθε δυνατή λεπτομέρεια κάποτε, για τη συμπεριφορά του στο νυφικό κρεβάτι³⁰⁰, και τον οδηγούσε κι αυτόν με τη σειρά του μέσα, ενώ ο ίδιος με τη συντέξα έφευγαν. Έκλειναν τότε την πόρτα, έτρωγαν οι νιογάμπροι και κοιμόνταν κάτω, σε διπλά στρώματα. Πολλοί πληροφορητές θυμούνται πως την ώρα αυτή ο γαμπρός έδινε στη νύφη ένα φλωρί³⁰¹, ενώ άλλοι άκουσαν πως μερικοί ωτακουστούσαν έξω από το δωμάτιο των νιογάμπρων, για να σχολιάζουν ύστερα ό,τι άκουγαν, και να γελούν³⁰².

Το πρωί της Δευτέρας³⁰³, έμπαινε ο παραστεκάμενος στο δωμάτιο των νιογάμπρων, έτρωγαν κάτι όλοι μαζί, κι ύστερα τούδινε ο γαμπρός το πουκάμισο με το αίμα, για να το δείξει στην πεθερά της νύφης. Χαιρετούσε αυτός: Φως σα μάτια σ', έπαιρνε το δώρο του

²⁹⁶Η συνήθεια να μην τρώει η γυναίκα μαζί με τους άντρες είναι γνωστή και στην Ελλάδα, Βλ. π.χ. χφ Αρχείου ΙΑΝΕ αρ. 671 (Στερεά Ελλάς) σ. 64.

²⁹⁷Βλ. παραπάνω σ. 79 και 88.

²⁹⁸Ασφαλώς σα σύμβολο της γονιμότητας, ή για την απόκτηση αρσενικών παιδιών. Πβ. Ρωμαίο ΜΜ σ. 246. Πβ. Χφ Αρχείου ΙΑΝΕ αρ. 684 σ. 345, όπου αναφέρεται πως στην Κλειτορία της Πελοποννήσου η πεθερά προσφέρει κόκορα στο γαμπρό στην πρώτη του επίσκεψη στο σπίτι της. Η συνήθεια γνωστή κι από αλλού.

²⁹⁹Πβ. Ρωμαίο ΜΜ σ. 245, όπου σημειώνεται πως τα γλυκίσματα που προσφέρονται στο ζεύγος είναι «προσφοραί, ων μετέχουν δια την αποτελεσματικότητά των και οι γευόμενοι».

³⁰⁰Ο Τουργούτης Χρ. θυμόταν πως ο παραστεκάμενος συνιστούσε ακόμα στο γαμπρό, το πρώτο σπέρμα να μην πάει στον προορισμό του, πιθανότατα για να μην ανακατευτεί με το αίμα της παρθενίας.

³⁰¹Πρόκειται για ανάμνηση εξαγοράς της παρθενίας;

³⁰²Οι Τούρκοι ωτακουστούσαν συχνά στην περίπτωση αυτή.

³⁰³Πβ. Κουκουλέ ΒΒΠ 4 σ. 116 κέ. Πολλές φορές, προπαντός στα παλιότερα χρόνια, ο γαμπρός κοιμόταν με τη γυναίκα του τη Δευτέρα το βράδυ, όχι την Κυριακή.

και πήγαινε έπειτα στη μητέρα της νύφης. Καλώς τα δέχτηκες, ευχόταν εδώ, όπως αργότερα και στον κουμπάρο, κι έπαιρνε άλλα δώρα.

Η ευχή

Επειδή δεν έπρεπε, για ορισμένο διάστημα μετά το γάμο, να δουν οι ξένοι το πρόσωπο της νύφης, το σκέπαζε αυτή με το γιαζμά ή το κιβράχ, με το καλό τις καλές μέρες, με το πρόχειρο τις καθημερινές. Την Τετάρτη πρωί ερχόταν στο σπίτι ο παπάς και δίνισκεν τα ευσή, τους έδινε ευχή³⁰⁴, και από τη στιγμή εκείνη ο γαμπρός ήταν ελεύθερος να βγει από το σπίτι³⁰⁵, ενώ η νύφη έμενε μέσα ως την αντίχαρα. Κάποτε δεν έπινε η νύφη νερό τις δυο-τρεις μέρες μετά το γάμο, για να μη δυσκολευτεί η σύλληψη³⁰⁶.

Η αντίχαρα ή τα οχτώμερνα

Την ερχόμενη Κυριακή – οχτώ μέρες μετά τη χαρά – γινόταν η αντίχαρα. Η νονά οδηγούσε το πρωί τους νιογάμπρους στην εκκλησία, όπου ο παπάς τους διάβαζε την ευχή. Έπειτα γύριζαν όλοι στο σπίτι και περίμεναν την προίκα της νύφης, ένα μπουλού και λίγους μπόγους, που τους έφερναν, φορτωμένους στον ώμο, άνθρωποι δικοί της. Εκείνος που έφερνε το μπουλού, καθόταν απάνω και δεν άφηνε να τ' ανοίξουν, αν δεν τούδιναν δώρο. Μαζεύονταν γύρω, προπαντός τα κορίτσια και όσοι δεν είχαν βρεθεί στο γάμο, άδειαζαν καταγής τα προικιά, και μετρούσαν: 10-15 φουστάνια, 20-22 ποδιές με κεντήματα, 20-22 ζευγάρια κολτζάχια³⁰⁷ (περιχειρίδες), 20-25 ζευγάρια κάλτσες, 10-15 πουκάμισα, δυο ποδιές καλές, 4-5 σαλβάρια. Έριχναν έπειτα ρύζι για «να είναι ριζωμένα» τα ρούχα, εύχονταν στη νύφη που μαίνεις την πόρτα να μη βγεις (από την πόρτα που μπαίνεις να μη ξαναβγείς), και μάζευαν πάλι τα προικιά.

Ας την προίκα ύστερα, πέγαζαν τη νύφ' σο τσεσμέ, μετά την προίκα πήγαιναν – το απόγεμα – τη νύφη στη βρύση. Ετοιμάζε η πεθερά ένα λαγήνι, φορούσε η νύφη τα καλά της, έριχνε στον ώμο της το πλουμισμένο αρχαλέτσι³⁰⁸, και φορτωνόταν τη στάμνα. Τη συνόδευαν φιλενάδες της και άνθρωποι του γαμπρού.

Αν βρίσκονταν στη βρύση ηλικιωμένες γυναίκες, τους φιλούσε το χέρι. Ύστερα έσκυβε και προσκυνούσε τρεις φορές τη βρύση, γέμιζε το σταμνί, και γύριζαν όλοι τραγουδώντας.

Η πόρτα όμως ήταν κλειστή, και πίσω στεκόταν η πεθερά και ο γαμπρός, και ο τελευταίος ήθελε δώρο για ν' ανοίξει. Τούδινε λίγα γρόσια η νύφη, χτυπούσε ελαφρά με

³⁰⁴ Προφανώς για να τους προφυλάξει από τους κακούς δαίμονες, αφού θάβγαιναν από το σπίτι. Πβ. Ρωμαίο ΜΜ σ. 241 κέ.

³⁰⁵ Άλλοι νομίζουν πως κι ο γαμπρός έπρεπε να μείνει μέσα ως την αντίχαρα.

³⁰⁶ Με την έξοδο των ούρων πίστευαν πως έβγαινε και το σπέρμα, και πως έτσι η γυναίκα δε συνελάμβανε.

³⁰⁷ Βλ. παραπάνω σ. 97.

³⁰⁸ Βλ. παραπάνω σ. 21. Το σαλβάρι: το φαρδύ παντελόνι.

το πόδι της τρεις φορές, άνοιγε η πόρτα, και ο γαμπρός έπαιρνε από τη νύφη τη στάμνα και την πετούσε κάτω, εχτροί τ' να σκάσουνε, όπως σκάζει, δηλαδή, η στάμνα³⁰⁹, να σκάσουν και οι εχτροί. Έμπαιναν ύστερα μέσα, φιλούσε η νύφη το χέρι όλων όσοι βρίσκονταν εκεί, σκορπούσε ρύζι, στάρι και χρήματα, χόρευαν και τραγουδούσαν.

³⁰⁹Η πράξη είναι συμβολική. Κατά τον Κυριακίδη *Σύμβολα* σ. 528 το σπάσιμο του δοχείου εσήμαινε ότι η νύφη αφήνει τις συνήθειες που είχε στο πατρικό της σπίτι, για να συμμορφωθεί με τις συνήθειες του νέου σπιτιού, που, βέβαια, θα τις επιβάλει ο σύζυγος. Γι' αυτό σπάζει ο ίδιος τη στάμνα. Κελεκίδης Μ. Λ., ό.π., σ.175,176.

ΓΑΜΗΛΙΟ ΕΝΔΥΜΑ, ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ

Η ενδυμασία της νύφης³¹⁰ αποτελούνταν από μια βελούδινη φούστα, σε χρώμα βυσσινί, πουκάμισο άσπρο, με ψιλή δαντέλα στο λαιμό και τα μανίκια. Από πάνω φορούσαν μακρύ, μαύρο ζακετάκι, με γούνα γύρω από το λαιμό, το στρίφωμα και τα μανίκια. Οι νύφες σκεπάζανε το πρόσωπό τους με το αλ, ένα κόκκινο λεπτό μαντήλι, που το έβγαζαν στο σπίτι. Κάποιες το φορούσαν μέχρι έξι μήνες μετά το γάμο, οπότε ερχόταν η κουμπάρα με συνοδεία άλλων γυναικών και με ντέφια και το βγάζανε.

Η Νυφική³¹¹, γιορτινή ή επίσημη φορεσιά³¹², δε διαφέρει στο σχήμα και τα σχέδια του κεντήματος από την καθημερινή. Διαφέρει στο χρώμα της Τσόχας και στο είδος του κορδονιού.

Το Χρώμα είναι μπλε σκούρο, μαύρο (σπάνια) και κόκκινο, ενώ το κέντημα είναι δουλεμένο με ασημόσυρμα³¹³ (Σίρμαλι), με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που περιγράψαμε παραπάνω.

Το είδος αυτό της Φορεσιάς³¹⁴ φοριόταν για πρώτη φορά όταν η κόρη γινόταν νύφη, στη συνέχεια στις επίσημες Θρησκευτικές και Εθνικές γιορτές³¹⁵, την Κυριακή στην Εκκλησία, στη Γιορτή του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου (πολιούχου της Κρβάλης) στους γάμους στενών συγγενών και τα μακρινά ταξίδια.

Ήταν η φορεσιά που χαρακτήριζε τη δύναμη και την προβολή των πλουσίων οικογενειών³¹⁶ ή εκείνων που είχαν δικούς τους στην ξενιτιά και τους έστελναν χρήματα

³¹⁰ Αλιβάνογλου-Παπαγγέλου Κ., *Από το Τσουχούρ Καππαδοκίας στο Καππαδοκικό Καρδίτσα. Ιστορία-Λαογραφία-Πολιτισμός*, έκδ. Δήμου Σοφάδων, Ιούνιος 2000, σ. 33

³¹¹ Ιωσηφίδης Κ.Α., *Η Καρβάλη της Καππαδοκίας. Η Φορεσιά.*, εκδ. Κέντρο Καππαδοκικών Μελετών «Η ΝΑΖΙΑΝΖΟΣ», Καβάλα 2006, σ.15.

³¹² Σήμερα στη Νέα Καρβάλη υπάρχουν 4 τέσσαρες νυφιάτικες ή γιορτινές φορεσιές -όχι ολοκληρωμένες- και είναι όλες φωτογραφημένες και καταγραμμένες από το Κέντρο Καππαδοκικών Μελετών της Στέγης Πολιτισμού.

³¹³ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Γαβριήλ Γεβργιάδη και της συζύγου του Μάρθας, υπήρχε κατασκευαστής τέτοιων νημάτων στην Καρβάλη (Γαιταντζής) κάποιος ονόματι Γιάννης που μέχρι το 1950 είχε και το μηχανήμα κατασκευής της ασημοκλωστής. Το μηχανήμα αυτό παρά την προσπάθεια και τα στοιχεία δεν έγινε κατορθωτό να βρω μέχρι σήμερα.

³¹⁴ Υπάρχουν Νυφιάτικες και γιορτινές φορεσιές με μαύρη ή κόκκινη Τσόχα δουλεμένες με κορδόνι πορτοκαλί και μπλε και όχι με ασημόσυρμα. Αυτές οι περιπτώσεις είναι σπανιότητες και τα αίτια πέρα από το γούστο είναι κυρίως οικονομικά.

³¹⁵ Οι επίσημες Θρησκευτικές και Εθνικές γιορτές ήταν: Του Τιμίου Σταυρού, των Χριστουγέννων, του Αγίου Βασιλείου, του Γρηγορίου του Θεολόγου, των Τριών Ιεραρχών, των Φώτων και τον τελευταίο αιώνα της 25 Μαρτίου που γιορταζόταν με λαμπρότητα με ποιήματα και εθνικά σκετς στη μεγάλη αίθουσα του παρθεναγωγείου, το Πάσχα, η Ανάληψη, 15 Αυγούστου και η γιορτή των Αγίων Αναργύρων. Σ' όλη τη διάρκεια των γιορτών χόρευαν τους αντικριστούς χορούς με τα κρόταλα στο Χοροστάσι (Χορονλάρ) και ιδιαίτερα την περίοδο του Πάσχα μέχρι την Ανάληψη αργούς κυκλικούς χορούς με πανάρχαια ρίζα.

³¹⁶ Πλούσιες οικογένειες θεωρούνταν αυτές που ανήκαν στις συντεχνίες των Αγγειοπλαστών και των σιδεράδων της Κρβάλης, οι Έμποροι καθώς και αυτοί που είχαν δικούς τους στην Ξενιτιά απ' όπου ερχόταν χρήματα και είδη που δεν υπήρχαν ή σπάνιζαν στην Καρβάλη. Μαρτυρία Θεολόγου Μαγιόγλου-Ιωσηφίδη Προδρόμου.

(Κων/πολις, Καισάρεια).

Οικονομικά ήταν πολύ δύσκολο κάθε οικογένεια πούχε κόρη της παντρειάς να ράψει ασημοκεντημένη (σίρμαλι) φορεσιά για το γάμο.

Οι φτωχότερες οικογένειες είχαν μια μόνο φορεσιά την καθημερινή, που με κάποιες μικροαλλαγές (στην ποδιά και το γιλέκι) τη χρησιμοποιούσαν και σαν γιορτινή.

Ήδη μετά το 1915 άρχισαν σιγά-σιγά να χρησιμοποιούν και τα γνωστά σε μας νυφικά στους γάμους, καθώς και να ντύνονται με ευρωπαϊκό φόρεμα του σημερινού τύπου MAXI, με μαντήλι στο κεφάλι.

Γαμήλια ήθη και έθιμα της Καππαδοκίας:

Η στέψη γινόταν πάντα ανήμερα Κυριακή και ποτέ τη Σαρακοστή. Οι γάμοι γίνονταν με προξενιό, ενώ τον πρώτο λόγο είχαν πάντα οι πατεράδες του ζευγαριού. Ο γιός και η κόρη δεν ήταν σε θέση ούτε επιτρεπόταν να φέρουν αντίρρηση στην εκλογή. Η αίτηση για γάμο γινόταν πάντοτε από το μέρος του υποψήφιου γαμπρού, ενώ το σώγαμπρο δεν τον θεωρούσαν τυχερό. Η ζήτηση σε γάμο γινόταν από τον ενδιαφερόμενο ή συγγενείς του οποίου απευθύνονταν στους γονείς της κοπέλας. Αυτοί συζητούσαν και καθόριζαν και τους όρους της συμφωνίας. Εκεί καθοριζόταν και το ύψος των χρημάτων που θα πληρώνονταν από το γαμπρό. (Μιστί Καππαδοκίας)

Χαρακτηριστικό του γάμου ήταν η ελευθερία που είχαν τα κορίτσια στην εκλογή συζύγου. Ο λόγος αυτής της ελευθερίας ήταν η αγορά της νύφης που ήταν θεσμός επίσημος. (Μιστί Καππαδοκίας)

Δεν υπήρχε έθιμο χορήγησης προίκας, τουλάχιστον σε μετρητά. Ήταν αρκετά ό,τι θα έφερνε η νύφη στο σεντούκι της. (Αξό Καππαδοκίας)

Πολλές φορές συνηθιζόταν να λογοδίνουν τα παιδιά τους από μωρά οι δυο συμπεθεροι. Αυτοί οι αρραβώνες, λέγονταν αρραβώνες της κούνιας, θεωρούνταν ιεροί και σπάνια διαλύονταν. Ο αρραβώνας ευλογούνταν από τον ιερέα στο σπίτι της νύφης και θεωρούνταν μισός γάμος. Στην αρραβωνιασμένη κρέμαγαν χρυσά κοσμήματα ή λίρα. Ποτέ δεν αρραβωνιαζόταν πρώτος ένας νέος αν είχε μεγαλύτερη αδερφή, ούτε η μικρότερη αδερφή αν είχε μεγαλύτερη. Ο οικονομικός παράγοντας, που ασκούσε τόσο μεγάλη επίδραση στη σύναψη αρραβώνα, ήταν αφορμή κάποτε και διάλυσής του, που ήταν μεγάλη προσβολή για την κοπέλα. Η νύφη από την ημέρα του αρραβώνα ήταν υποταγμένη στο σόι του γαμπρού. Απαγωγή της νύφης από τον εκλεκτό της σήμαινε προαιρετική καταβολή της προίκας. Ο αρραβώνας κρατούσε ένα χρόνο περίπου.

Οι γάμοι γίνονταν στην εκκλησία του χωριού, εκτός από δύσκολες εποχές πριν την ανταλλαγή, που γίνονταν σε σπίτια και μάλιστα νύχτα. Η πρόσκληση για το γάμο γινόταν προφορικά από νεαρά κορίτσια, που καλούσαν τους κατοίκους δίνοντας ένα κερι μέλισσας.

Ένα κρεμασμένο φανάρι φώτιζε την πόρτα του γαμπρού και της νύφης για μία εβδομάδα πριν το γάμο. Το απόγευμα της Πέμπτης έρχονταν στο σπίτι του γαμπρού οι συγγενείς του και στο σπίτι της νύφης οι δικοί της αντίστοιχα και γλεντούσαν όλοι μαζί με βιολιά και ντέφια. Το Σάββατο το πρωί η νύφη με την κουμπάρα και τα συγγενή κορίτσια πήγαιναν στο λουτρό (χαμάμ) φορώντας τα ναλιά (τσόκαρα) στα πόδια τους. Το βράδυ της παραμονής του γάμου με συνοδεία οργάνων έφερναν τον ιερέα, για να ευλογήσει τα ρούχα του γαμπρού και της νύφης. Το γλέντι συνεχιζόταν στο σπίτι του καθενός.

Την Κυριακή το πρωί έφτανε η μοδίστρα στο σπίτι της νύφης με την κουμπάρα και τις φιλενάδες της νύφης και όλες μαζί άρχιζαν να την ετοιμάζουν. Τα κορίτσια στόλιζαν τη νύφη βάφοντας κόκκινα τα μάγουλα, τα χείλη και τα νύχια της με μία βαφή που τη λέγανε «κινά». Χτενίζοντας τη νύφη, της έκαναν τέσσερις πλεξίδες και έβαζαν στο μέτωπό της φλουριά. Οι νύφες σκεπάζανε το πρόσωπο με το αλ, ένα κόκκινο λεπτό μαντίλι που το βγάζανε στο σπίτι. Σε άλλες περιοχές της Καππαδοκίας το φορούσαν μέχρι έξι μήνες μετά το γάμο, μερικές φορές και για περισσότερο καιρό. Οι φτωχές κοπέλες δανείζονταν τα γαμήλια ενδύματα από αυτές που τα είχαν για να παντρευτούν.

Για να παραλάβουν τη νύφη ξεκινούσαν από το σπίτι του γαμπρού όλοι μαζί. Μπροστά πήγαινε το μπαϊράκι της οικογένειας, ακολουθούσαν οι χορευτές και τα όργανα και πιο πίσω ο κουμπάρος, ο γαμπρός, η οικογένειά του και όλοι οι καλεσμένοι. Η νύφη αποχωριζόταν το πατρικό της σπίτι κάνοντας μετάνοιες και φιλούσε το χέρι όλων των μελών της οικογένειας της. Ο γαμπρός ντυνόταν, αφού ευλογούσε ο ιερέας τα ρούχα του, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις είχε μέσα στην τσέπη του μία κλειδαριά. Η πεθερά χάριζε στο γαμπρό ένα μεταξωτό μαντήλι.

Η προίκα της νύφης έφτανε στο σπίτι του γαμπρού φορτωμένη σε κάρο με άλογα. Συγγενείς της νύφης κλείδωναν την πόρτα και δεν άνοιγαν, αν δεν έπαιρναν γενναίο φιλοδώρημα.

Οι νύφες πήγαιναν στη στέψη ντυμένες με τσοχά και στολισμένες στο κεφάλι με μπουμπού, που ήταν μια φούντα από πολύχρωμα φτερά, που έβγαζαν από το κάτω μέρος του λαιμού του πετεινού. Τα στέφανα ήταν σαν κορώνες με τέσσερις ασημόγλυπτες

λωρίδες, που σχημάτιζαν το σταυρό και ανήκαν στην εκκλησία. Τα τελευταία χρόνια πριν την ανταλλαγή η νύφη φορούσε νυφικό.

Μετά τη λήξη του μυστηρίου οι παρευρισκόμενοι φιλούσαν τα στέφανα και εύχονταν στους νεόνυμφους να είναι ευτυχισμένοι και στεριωμένοι. Βγαίνοντας από την εκκλησία, ανέβαζαν τη νύφη σε ένα άλογο. Ο γαμπρός πήγαινε με τα πόδια. Στο δρόμο η νύφη προσκυνούσε και από όπου περνούσαν, τους έραιναν με σιτάρι.

Η πεθερά και η κουινιάδα έταζαν στη νύφη ένα μοσχάρι κι ένα χωράφι, για να κατέβει από το άλογο. Στην πόρτα έβαζαν τη νύφη να πατήσει ένα σίδερο, για να είναι γερή. Στη νύφη έδιναν ένα αγόρι στην αγκαλιά της για να κάνει και αυτή αρσενικά παιδιά. Η πεθερά προσέφερε στους νεόνυμφους πετιμέζι, για να είναι γλυκιά η ζωή τους. Μετά το γάμο, στρωνόταν γαμήλιο τραπέζι, στο σπίτι του γαμπρού.

Τα συγγενικά κορίτσια έστρωναν καταγής το στρώμα των νιόγαμπρων, παίρνοντας γι' αυτό ένα καλό δώρο.

Ο γαμπρός και η νύφη δεν κοιμόταν για τρεις μέρες μαζί, γιατί είχαν κοινωνήσει. Το πρωί η κουμπάρα έπαιρνε το σεντόνι με το αίμα από το κρεβάτι του ζευγαριού, το τύλιγε και πήγαινε να το δείξει στα πεθερικά της νύφης. Αν διαπιστωνόταν η παρθενία της νύφης, γίνονταν μεγάλη χαρά από τους συγγενείς.

Η νιόπαντρη κοπέλα κρατούσε «νυφικό», δηλαδή δε μιλούσε μπροστά στον πεθερό και σε όλους τους αρσενικούς συγγενείς του συζύγου, έκρυβε την φωνή της. Το σπουδαιότερο προσόν της ήταν να μη μιλάει. Επίσης, έπρεπε να πλένει τα πόδια του πεθερού της κάθε βράδυ.

Στις οχτώ μέρες μετά το γάμο το ζευγάρι πήγαινε στο πατρικό της νύφης, όπου τους είχαν ετοιμάσει τραπέζι.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ 1924

Ο ΛΑΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Προερχόμενοι από τόπους με μακραίωνη ιστορία και πολιτισμική παράδοση, οι πρόσφυγες της Καπαδοκίας μετέφεραν στη νέα τους πατρίδα τον πολιτισμό τους. Η ενδυμασία, η διατροφή, η μουσική, ο χορός, τα ήθη και τα έθιμα εμπλούτισαν την ελληνική παράδοση, παράγοντας νέα ρεύματα για την επιστήμη της λαογραφίας.

Η ερευνητική ενασχόληση με τις παραδοσιακές τροφές καταδεικνύει το εύρος των λαογραφικών θεμάτων που σχετίζονται με αυτές, καθώς εμφανίζονται συνδεδεμένες όχι μόνο με το σύστημα παραγωγής και διακίνησης των αγαθών μιας περιοχής, αλλά και με την οικονομική ή κοινωνική κατάσταση των κατοίκων, την παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά³¹⁷ και τις εθιμικές εκδηλώσεις του κύκλου της ζωής.

Αποτελεί κοινό τόπο της λαογραφίας, αλλά και των ανθρωπολογικών επιστημών γενικότερα, ότι ο χορός περιείχε μια σειρά μιμητικών κινήσεων με μαγικούς σκοπούς, καθώς ο μαγικός καθορισμός της καθημερινότητας αποτελούσε τότε κοινή και συνήθη πρακτική. Κάτω από το πρίσμα αυτό, η σύνδεση του χορού με το σύνολο αντιλήψεων και νοοτροπιών που ονομάζουμε παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά, είναι προφανής και μάλλον αναμενόμενη³¹⁸.

Μέσα από την Καπαδοκική διατροφή και μουσική γίνεται μία προσπάθεια να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε το λαϊκό πολιτισμό της Νεοκαισάρειας Ιωαννίνων που καταγράφηκε στη διδακτορική διατριβή της Παναγιωτοπούλου Ε., *Κοινωνική ενσωμάτωση, μνήμη και ταυτότητα στις προσφυγικές κοινότητες Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2004.

Συζητώντας με τους κατοίκους του χωριού, διαπίστωσα τη σημασία με την οποία επενδύουν το γλέντι, το οποίο συνοδεύει κάθε γεγονός της κοινωνικής τους ζωής, είτε ανήκει στον εορτολογικό κύκλο, είτε στον κύκλο της ζωής. «Στην τηλεόραση με είδες; Προσφυγίτικα φαγητά κάναμαν. Προσφυγίτικα τραγουδήσαμεν και χορέψαμαν.» (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76). Το γλέντι συγκεντρώνει και εξωτερικεύει όλα τα

³¹⁷ Γουήλ – Μπαδιερίτáκη Α., «Συμβολικά γαμήλια ποντιακά φαγητά», ΑΠ 38, 1984, Πρακτικά Α' Συμποσίου Ποντιακής Λαογραφίας, σσ.598-608. Μίχα – Λαμπράκη Ασπ., «Η παρουσία χαρακτηριστικών ειδών διατροφής στα βοιωτικά γαμήλια έθιμα», ΕΕΒΜ 1, 1988, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Βοιωτικών Μελετών, σσ. 1087-1103. Επίσης, βλ. στις παλαιότερες μελέτες, Πολίτης Γ.Ν., «Γαμήλια σύμβολα», Λαογραφικά Σύμμεικτα 2, Αθήναι, 1975, σσ.286-288 και Κυριακίδης Στ., «Τα σύμβολα εν τη ελληνική λαογραφία», Λαογραφία 12, 1938-1946, σσ. 503-546.

³¹⁸ Βαρβούνης Μ.Γ., *Μικρά λαογραφικά*, ό.π., σ. 253.

στοιχεία τα οποία συνιστούν την καππαδοκική ταυτότητα, όπως την αντιλαμβάνονται οι Καππαδόκες: μουσική, χορός, ποτό και εδέσματα³¹⁹.

Σήμερα³²⁰, στο πλαίσιο της δημόσιας αυτοπαρουσίασης των προσφυγικών κοινοτήτων, η συνήθεια του φαγητού αποτελεί στοιχείο αναβίωσης του παρελθόντος και διαπραγμάτευσης της ταυτότητας, καθώς σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιείται για την προώθηση της εικόνας των κοινοτήτων προς τα έξω. Στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης το γεγονός της εμμονής στην παράδοση συνδέθηκε με την ανάγκη αυτοπροσδιορισμού των προσφύγων των προσφύγων σε σχέση με τους ντόπιους. Αργότερα στο τέλος του πολέμου και μέσα στις συνθήκες ανάπτυξης τις οποίες γνώρισε η ελληνική κοινωνία, οι προσφυγικές και ντόπιες κοινότητες γνώρισαν μια σειρά από αλλαγές που συνέβησαν σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Νέα ήθη και τρόποι διατροφής αντικατέστησαν ή αναδιαμόρφωσαν τα ήδη υπάρχοντα. Οι πρόσφυγες, στην προσπάθειά τους να «ριζώσουν» στους τόπους υποδοχής, αποδέχτηκαν πολλούς από τους νέους τρόπους διατροφής αλλά παράλληλα στήριξαν τη διατήρηση της ταυτότητάς τους στις διατροφικές συνήθειες που γνώριζαν από τις παλιές πατρίδες. Σήμερα το φαγητό καταναλώνεται επιφορτισμένο με τις συμβολικές σημασίες που του προσδίδουν οι νεότερες γενιές: τα αγαθά συνεχίζουν να υφίστανται όχι μέσα από το ίδιο το γεγονός της κατανάλωσής τους όσο από τις κοινωνικές σχέσεις τις οποίες αναπαράγουν, προσδίδοντάς τους έτσι ιστορική μνήμη³²¹.

Μέσα από την οργανωμένη δράση των πολιτιστικών συλλόγων γενικά το φαγητό χρησιμοποιείται ως μέσο διαπραγμάτευσης της ταυτότητας. Όσοι δραστηριοποιούνται στα πλαίσια των πολιτιστικών συλλόγων, μέλη της δεύτερης και τρίτης γενιάς κυρίως, προβάλλουν τις παραδοσιακές συνταγές ως αναπόσπαστο κομμάτι της προσφυγικής παράδοσης. Στην περίπτωση αυτή η ταυτότητα της διατροφής για τους νεότερους συγκροτείται μέσα από τη διαδικασία της αναβίωσης παρά μέσα από τη βιωματική εμπειρία. Το φαγητό περικλείεται μέσα στο περίβλημα της «παραδοσιακότητας» και της συνέχειας μέσα στο χρόνο με σκοπό να αποδείξει τη δύναμη της ιδιαίτερης παρουσίας των προσφυγικών πληθυσμών στο χρόνο και το χώρο της τοπικής κοινωνίας.

³¹⁹ Βαρβούνης Μ.Γ., – Σέργης Μ.Γ., (διεύθυνση), *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ. Ιστορικά, Θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές, Τόμος Β'*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2012, σ.299. Πβ. Χρυσανθοπούλου Β., «Πολυτοπική και διαχρονική έρευνα στους Καστελλοριζιούς της Πέρθης Αυστραλίας», ανακοίνωση στην Επιστημονική Ημερίδα με θέμα «Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας και η επιτόπια έρευνα», ΚΕΕΛ, αμφιθέατρο Δρακοπούλου Πανεπιστημίου Αθηνών, 3 Ιουνίου 2006 (υπό δημοσίευση στην Επετηρίδα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας 31), 2012.

³²⁰ Παναγιωτοπούλου Ε., ό.π., σσ. 199-224.

³²¹ Gell A., «Newcomers to the world of goods: consumption among the Muria Gonds», στο A. Appadurai (ed.), *The social life of things Commodities in cultural perspective*, Cambridge University Press 1988, σ.110.

Κάθε χρόνο, οι νοικοκυρές φρόντιζαν να εξασφαλίσουν την ποσότητα απαιτούμενων ζυμαρικών για όλο το χειμώνα. Τα ζυμαρικά, πάντα χειροποίητα, αποτελούσαν βασικό είδος διατροφής μαζί με το πλιγούρι, σπασμένο σιτάρι που μαγειρευόταν αντί για ρύζι. Τα μακαρόνια, και στα τρία χωριά κόβονταν στο χέρι και στέγνωναν στον ήλιο. Οι πρόσφυγες της Νεοκαισάρειας συνήθιζαν να φτιάχνουν χυλοπίτες, μακαρόνια κομμένα σε μικρά κομμάτια, τις λεγόμενες *εριστέ*.

Το πλιγούρι χρησιμοποιούνταν ευρέως και αποτελούσε ένα από τα βασικά στοιχεία που διαφοροποιούσαν τη μαγειρική των προσφύγων από αυτή των ντόπιων. Άγνωστο και εξωτικό υλικό για τους τελευταίους αποτελούσε σημείο διάκρισης των προσφύγων προσδίδοντάς τους την αίσθηση μιας ανωτερότητας, που προέκυπτε από τη μακραίωνη συνύπαρξή τους με αλλοεθνείς πληθυσμούς.

Τα λαχανικά στην κουζίνα των προσφύγων μαγειρεύονταν στην πιο απλή τους μορφή, κυρίως βραστά και σε συνδυασμό με όσπρια. Ο κήπος του κάθε νοικοκυριού διέθετε ποικιλία λαχανικών για την ικανοποίηση των αναγκών της οικογένειας. Επίσης, τα άγρια χόρτα του βουνού αποτέλεσαν φαγητό σωτηρίας στα δύσκολα χρόνια, όταν οι πρόσφυγες είχαν να λύσουν το πρόβλημα της επιβίωσής τους.

Η κάθε οικογένεια φρόντιζε να εξασφαλίζει τις ποσότητες κρέατος που χρειαζόταν από τα ζώα που διατηρούσε, όπως κοτόπουλα, πρόβατα και αγελάδες. Μερικές οικογένειες έτρεφαν ένα γουρούνι, που το έσφαζαν τα Χριστούγεννα και αποθήκευαν το κρέας του για τον υπόλοιπο χρόνο.

Οι κάτοικοι των κοντινών χωριών συμπαραστάθηκαν στους φτωχούς πρόσφυγες δίνοντάς τους κρέας στις περιόδους των μεγάλων θρησκευτικών πανηγυριών.

Οι διατροφικές πρακτικές και γενικότερα η τροφή συντελούν στον τρόπο έκφρασης μιας ιδιαίτερης επικοινωνίας, η οποία ξεκινά από τη βασική συνήθεια του «κοινού γεύματος», περνάει από τις νεωτερικότερες κοινωνικές διαστρωματώσεις και διακρίσεις και φτάνει ως τις ανθρωπολογικές διαφοροποιήσεις λαών και εποχών³²². Οι άνθρωποι, ως μέρος του ζωντανού κόσμου των ζώων και των φυτών, χρησιμοποιούν το φαγητό για να ικανοποιήσουν τη βασική βιολογική ανάγκη της πείνας. Το φαγητό ωστόσο είναι και μέσο ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων. Άλλωστε σε πολλές στιγμές της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής των ανθρώπων, όπου είναι απαραίτητο το φαγητό, η ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών αποκτούν δευτερεύοντα ρόλο ή σχεδόν εξαφανίζονται. Επιπλέον, η διαδικασία του φαγητού έχει τελετουργική και συμβολική διάσταση. Το φαγητό, καθώς συνδέεται με τελετουργικές πράξεις, καθίσταται μέσο

³²² Μερακλής Μ.Γ., *Κοινωνική Συγκρότηση, Ελληνική Λαογραφία*, τόμος Α', Οδυσσέας, Αθήνα 1996, σσ.108-109.

ενίσχυσης του συμβολικού χαρακτήρα των ομαδικών γευμάτων, όπου ανταλλάσσονται ιδέες και συναισθήματα. Ο κοινωνικός ρόλος με τον οποίο είναι επιφορτισμένα ορισμένα φαγητά είναι αυτός που τα καθιστά τελετουργικά και όχι το υλικό τους περιεχόμενο³²³.

Η κουζίνα των προσφύγων από την περιοχή του Πόντου και της Μικράς Ασίας ήταν προσαρμοσμένη στις διάφορες κοινωνικές περιστάσεις με βάση πάντα τον εορταστικό κύκλο του χρόνου. Τα περισσότερα έθιμα και ολόκληρος ο κύκλος της ζωής συνδέονταν με την Παρασκευή συγκεκριμένων φαγητών, καθιστώντας ιδιαίτερες τις κοινωνικές περιστάσεις για τις οποίες μαγειρεύονταν. Οι μεγάλες γιορτές της χριστιανικής θρησκείας, όπως τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, οι μέρες της νηστείας, καθώς και οι ονομαστικές εορτές υποδείκνυαν τη χρήση συγκεκριμένων αγαθών σε συνδυασμό πάντα και με τα διαθέσιμα προϊόντα της ετήσιας παραγωγής.

Τα Χριστούγεννα, στη Νεοκαισάρεια έφτιαχναν το *Χερσέ*, φαγητό που συνηθίζονταν στην παλιά πατρίδα και μαγειρεύεται μέχρι σήμερα αποτελώντας μίας από τις πιο αγαπημένες συνταγές. Βασικά συστατικά είναι το πλιγούρι και το χωριάτικο κοτόπουλο, τα οποία βράζονται αρκετά για να μαλακώσουν πολύ και να χυλώσουν.

Μέσα από την κατανάλωση του φαγητού αυτού εκφράζεται έντονα η συλλογικότητα των μελών της κοινότητας και το θρησκευτικό συναίσθημα που χαρακτήριζε τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μικράς Ασίας. Η παρασκευή του συνδέθηκε με ένα έθιμο που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες από την Καισάρεια. Αφού μαγειρευόταν, η νοικοκυρά, πριν το δοκιμάσει, θα έπρεπε να προσφέρει τρεις μερίδες από το φαγητό στις οικογένειες που είτε ήταν φτωχές είτε δεν μπορούσαν να μαγειρέψουν το συγκεκριμένο φαγητό. Επιπλέον, έφτιαχνε και ένα είδος τσουρεκιού, το οποίο πρόσφερε μαζί με το *χερσέ*.

Την περίοδο των Χριστουγέννων καταναλωνόταν χοιρινό κρέας.

Την ημέρα της Πρωτοχρονιάς οι πρόσφυγες στη Νεοκαισάρεια έφτιαχναν μπακλαβά σε πολύ μικρά κομμάτια με πολύ ψιλό φύλλο, καρύδι και βούτυρο.

Η φτώχεια και η στέρηση κυριαρχούσαν στη ζωή των προσφύγων. Η κατανάλωση κρέατος σπάνιζε και περιοριζόταν μόνο στις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα. Κοτόπουλο, διάφορες πίτες, όπως γαλατόπιτα και τυρόπιτα συνηθίζονταν ως κύρια πιάτα τις Αποκριές, ενώ κατά τη διάρκεια του γλεντιού που στηνόταν με κάθε ευκαιρία ακόμη και οι τηγανίτες καταναλώνονταν με ιδιαίτερη ευχαρίστηση.

Το Πάσχα, τα κόκκινα αυγά και το ψητό κρέας στο φούρνο ή στη σούβλα, καθώς και το κοτόπουλο ήταν τα συνηθέστερα εδέσματα. Στην Ανατολή, ανήμερα του Πάσχα,

³²³ Tokarev S., «*Methods of Ethnographic Research into Material Culture*» στο Yu. Bromley (ED.), *Soviet Ethnology and Anthropology Today*, Netherlands 1974, σσ. 178-179.

μαζεύονταν όλοι στην κεντρική πλατεία του χωριού. Εκεί, δίνοντας ευχές ο ένας στον άλλον, τσουγκρίζαν τα κόκκινα αυγά και έστηναν γλέντι στους ήχους της ποντιακής λύρας.

Ένα άλλο ιδιαίτερο γεγονός, ο γάμος, ήταν η ευκαιρία για την κατανάλωση κρέατος. Το κοτόπουλο, το χοιρινό κρέας και το πλιγούρι αποτελούσαν τα εδέσματα του γαμήλιου τραπέζιού.

Η ανάπτυξη της τοπικής αγοράς και η λειτουργία μεγάλων καταστημάτων, πρώτα στην πόλη και αργότερα στις εν λόγω κοινότητες, συντέλεσε στην αλλαγή του τρόπου προμήθειας των υλικών και της κατανάλωσης του φαγητού. Πολλές από τις συνήθειες του παρελθόντος, όπως η εκτροφή του χοίρου για τα Χριστούγεννα εγκαταλείφθηκαν, εφόσον η προμήθεια του κρέατος άρχισε να γίνεται από τα καταστήματα της πόλης.

Σήμερα όλα τα νοικοκυριά διαθέτουν άρτια εξοπλισμένες κουζίνες. Ακόμη και οι γεροντότεροι, που συνήθως ζουν σε ένα σπίτι ακριβώς δίπλα από τα παιδιά τους, μέσα στην ίδια αυλή, διαθέτουν ηλεκτρική κουζίνα και μια ποικιλία από οικιακά και μαγειρικά σκεύη. Η εικόνα της ανανέωσης και του εκσυγχρονισμού είναι κυρίαρχη σε όλα τα σπίτια. Εντοιχισμένες κουζίνες με όλες τις μικροσυσκευές συνυπάρχουν με τη γάστρα και τα μπακιρένια και πήλινα σκεύη του παρελθόντος, που δεν είναι πλέον χρηστικά αλλά χρησιμοποιούνται ως διακοσμητικά αντικείμενα. Οι φτωχές αγροτικές οικογένειες, τα πρώτα χρόνια της άφιξής τους, δε διέθεταν πλούσια και επαρκή οικοσκευή, γεγονός ωστόσο που δεν εμπόδιζε την τήρηση των κανόνων της απόλυτης καθαριότητας και της νοικοκυροσύνης, στοιχεία για τα οποία οι ίδιοι οι πρόσφυγες είναι περήφανοι και τα θεωρούν σημείο πολιτισμικής διαφοροποίησης από τους ντόπιους.

Οι νέες γυναίκες και στα τρία χωριά σπάνια μαγειρεύουν σύμφωνα με τον τρόπο των παλιότερων γυναικών. Ο νέος τρόπος ζωής, που σήμανε την έξοδο της γυναίκας από το σπίτι και η δραστηριοποίησή της στο χώρο της εργασίας, είχαν ως συνέπεια να απλοποιηθεί και ο τρόπος παρασκευής των καθημερινών και εορταστικών γευμάτων. Σήμερα, τα «πατρικά» φαγητά, όπως συνηθίζεται να λέγονται, μαγειρεύονται περισσότερο από τις μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες, οι οποίες φροντίζουν να προμηθεύουν τις νεότερες της οικογένειας με τα «απολαυστικά πιάτα του παρελθόντος και της παράδοσης».

Η μουσική παράδοση των Ποντίων και Μικρασιατών προσφύγων εκφράστηκε μέσα από πρακτικές της καθημερινής ζωής αναδεικνύοντας χαρακτηριστικά της ποντιακής και μικρασιατικής ιδιαίτερης ταυτότητας. Η λειτουργία του τραγουδιού και γενικότερα της μουσικής, έγινε μέσο έκφρασης της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας

των προσφύγων, με σκοπό τη διατήρηση και την προβολή της μέσα από την αλληλεπίδραση με τον ντόπιο πληθυσμό. Οι πρακτικές που ανέδειξαν τη μικρασιατική και ποντιακή ταυτότητα ενεργοποιούνται όχι μόνο ως στοιχεία «αυτογνωσίας» αλλά και ως μέσα «δημόσιας αυτοπαρουσίασης» των προσφύγων³²⁴. Στο πλαίσιο ενσωμάτωσης στη νέα πατρίδα οι πρόσφυγες ανέπτυξαν δυναμικούς τρόπους έκφρασης στο επίπεδο της καθημερινής ζωής που αναδιαμορφώθηκε μέσα από νέα πρότυπα αλλά και μέσα από την εμμονή στη διατήρηση της παράδοσης.

Οι πιο συνηθισμένες περιστάσεις γλεντιού ήταν αυτές του γάμου, του πανηγυριού στη μνήμη του προστάτη αγίου της κάθε κοινότητας, οι ονομαστικές εορτές, οι απόκριες, καθώς και η σύναξη των κατοίκων του κάθε χωριού στην πλατεία τις Κυριακές μετά τη Θεία Λειτουργία και ανήμερα του Πάσχα.

Το γλέντι της Κυριακής και του Πάσχα οι παλιότεροι το θυμούνται με ιδιαίτερη νοσταλγία και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι περισσότεροι πληροφορητές δεν παρέλειπαν να αναφερθούν σε αυτή τη συνήθεια ως μια από τις ευκαιρίες σύσφιξης των σχέσεων των μελών της κοινότητας, διατήρησης της μνήμης και της κοινωνικής ταυτότητας. Το γλέντι στην πλατεία εξέφραζε έντονα το «εμείς έτσι διασκεδάζουμε» των προσφύγων σε σχέση με την τοπική κοινωνία. Τότε παιζόταν μόνο η ποντιακή και μικρασιάτικη μουσική, η μουσική που καταλάβαιναν και που συντελούσε στη διατήρηση της μνήμης.

Η εκδήλωση που λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο βγάζει την κοινότητα από το ρυθμό της καθημερινότητας γι' αυτό και όλοι θεωρούν ότι πρέπει να συμμετέχουν σε αυτή. Ακόμη και αν δεν παρευρεθούν στην εκδήλωση, πολλές από τις οικογένειες ψυχαγωγούνται σε ένα από τα καφενεία της περιοχής. Γενικότερα, το πανηγύρι δεν γίνεται πια στο χοροστάσι του χωριού. Οι ταβέρνες και τα καφενεία έχουν αναλάβει τη διασκέδαση των επισκεπτών και των μελών της κοινότητας μισθώνοντας ορχήστρες που έχουν ευρύτατο ρεπερτόριο ηπειρωτικής, λαϊκής και μικρασιατικής μουσικής. Μικροπωλητές που πουλούν παιχνίδια και ζαχαρωτά στους αυτοσχέδιους πάγκους τους βρίσκονται έξω από το χώρο όπου γίνεται ο χορός. Ένα από τα νέα στοιχεία είναι η καταβολή αντιτίμου για την είσοδο στο χώρο. Ο σύλλογος χρησιμοποιεί τα έσοδα από την εκδήλωση για τις διάφορες δράσεις του, γι' αυτό και οι χωριανοί είναι πρόθυμοι να συνδράμουν σ' αυτές. Κοινή πεποίθηση είναι ότι, αν συνεχίσει να υπάρχει ο σύλλογος, θα συνεχίσει να συντηρείται η μνήμη των παλιών πατρίδων, τόσο στα πλαίσια της ίδιας

³²⁴ Τσιμούρης Γ., «Τραγούδια μνήμης, διαμαρτυρίας και κοινωνικής ταυτότητας: Η περίπτωση των Ρεϊσντεριανών Μικρασιατών προσφύγων» στο Μπενβένιστε Ρ., – Παραδέλλης Θ., (επιμ.), *Διαδρομές και Τόποι της Μνήμης. Ιστορικές και Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999, σσ. 212-213.

της κοινότητας όσο και σε σχέση με την τοπική κοινωνία. Τα τραπέζια στήνονται έτσι ώστε να φιλοξενήσουν μεγάλες παρέες συγγενών και φίλων: κάθε οικογένεια δίνει το «παρών» παρουσιάζοντας εκεί όλα τα μέλη, από τα γεροντότερα έως τα νεότερα, που συμμετέχουν και στη χορευτική ομάδα του συλλόγου.

Το πανηγύρι μέχρι σήμερα αποτελεί ευκαιρία να «ανοιχθεί» η κοινότητα προς τα έξω. Μέσα από τη συνένωση όλων των μελών της σε αυτό το κοινωνικό γεγονός εκτίθεται και παράλληλα επιβεβαιώνει την ύπαρξή της. Κάτοικοι του Μπιζανίου, της Κατσικάς, της Πεδινής και άλλων γειτονικών χωριών επισκέπτονταν το χωριό στο παρελθόν. Σήμερα αρκετοί έρχονται με την ευκαιρία του πανηγυριού, μόνο που ο τρόπος διασκέδασης έχει αλλάξει.

Το τραγούδι γίνεται ο κώδικας που μοιράζονται όλα τα μέλη της κοινότητας από το παρελθόν στο παρόν, παρόλο που η λειτουργία του τραγουδιού αλλάζει στο παρόν, μέσα στις συνθήκες της κοινωνικής αλλαγής. Πολλά χρόνια μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή όχι μόνο οι ηλικιωμένοι αλλά και οι νέοι άνθρωποι αναγνωρίζουν μερικά τραγούδια ως «δικά» τους, «τα δικά μας τα προσφυγικά, που λέμε εμείς οι πρόσφυγες». Οι νέοι στη Νεοκαισάρεια και στη Μπάφρα, στην ερώτηση ποιο θεωρούν το πιο αντιπροσωπευτικό τραγούδι αμέσως αναφέρονται στο «Κόνιαλε» και στο ρυθμό του τσιφτετελιού. Τα τραγούδια αυτά τραγουδιούνται με κάθε ευκαιρία γλεντιού και αποτελούν κατεξοχήν τρόπο αυτοπροσδιορισμού τους. Είναι τα τραγούδια που υπενθυμίζουν τον κοινό τόπο καταγωγής και την κοινή εμπειρία της προσφυγιάς.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '30, τα τραγούδια στην τουρκική γλώσσα, τόνιζαν τη διαφορετικότητα των προσφύγων ως κοινωνικής ομάδας, ενώ παράλληλα προκαλούσαν και ενίσχυαν τα αρνητικά εθνικά σχόλια του ντόπιου πληθυσμού για τους πρόσφυγες. Ωστόσο, η αρνητική εκτίμηση των ντόπιων για τη γλώσσα των τραγουδιών δε στάθηκε ικανή να σταματήσει να ακούγονται αυτά τα τραγούδια σε κάθε περίπτωση, μέχρι σήμερα. Η ιδιόρρυθμη για τους ντόπιους γλώσσα σήμερα έχει απενοχοποιηθεί και χρησιμοποιείται ως στοιχείο που σκιαγραφεί την ιδιαίτερη πολιτισμική φυσιολογία των προσφυγικών κοινοτήτων.

Η άλλη όψη του ίδιου κοινωνικού γεγονότος, του πανηγυριού, είναι αυτή που εκφράζει τον εξατομικευμένο χαρακτήρα του, όπου κάθε οικογένεια ή παρέα επιλέγει να διασκεδάσει σε ένα από τα καφενεία του χωριού. Παράλληλα με τις παραδοσιακές ταβέρνες, όπου μπορεί να διακρίνει κανείς ποικιλία ακουσμάτων, λειτουργούν και οι σύγχρονες καφετέριες με εκκωφαντική μουσική, που συγκεντρώνουν και το μεγαλύτερο κομμάτι της νεολαίας.

Στη Νεοκαισάρεια η μνήμη του προστάτη Αγίου γιορταζόταν 8 Νοεμβρίου, των Ταξιαρχών, γεγονός που δεν έκανε εύκολη τη διοργάνωση πανηγυριού μέσα στο χειμώνα. Οι πληροφορητές ανέφεραν ότι δε γινόταν πανηγύρι, με την έννοια του γλεντιού, παρά μόνο Εσπερινός και Αρτοκλασία στο παλιό μοναστήρι των Ταξιαρχών. Μετά οργανωνόταν γλέντι σε κάποιο από τα καφενεία του χωριού. *«Έφερναν κλαρίνα κι αυτά αλλά μέσα σε μαγαζί. Τώρα τα σταμάτησαν αυτά. Τα παλιά χρόνια χόρευαν έτσι με κανά πικάπ χόρευαν έτσι. Όργανα έπαιζαν, βιολί έπαιζε ο αδελφός μου ο μεγάλος, ενώ έπαιζα ακορντεόν και φτιάχναμε έτσι τα πανηγύρια. Με κανά πικάπ τώρα... Ύστερα τα παλιά χρόνια, δούλευε πολύ ο κόσμος και περίμεναν μια Κυριακή. Κάθε Κυριακή η εκκλησία ήταν γεμάτη. Τώρα δεν πηγαίνει ο κόσμος στις εκκλησίες. Ήτανε δυο μαγαζιά τρία που είχαν από ένα γραμμόφωνο, τα λέγαμε τότε. Και έβαζαν, μαζεύνοντουσαν ο κόσμος κατά το μεσημεράκι και χορεύανε και κάνανε και γελούσανε και γλεντούσαν. Αυτό ήταν το γλέντι του χωριού. Δεν ήξεραν ούτε από μπουζούκια, ούτε από καφετέριες ούτε από τίποτα.»* (Σπύρος Αλεξίου, ετών 65, Νεοκαισάρεια). Επιπλέον, μετά το χτίσιμο της εκκλησίας του Αγίου Βασιλείου, στη δεκαετία του '50 (όπου διακρίνεται έντονη η προσπάθεια διατήρησης της μνήμης της πατρίδας του Αγίου απ' όπου έφθασαν και οι πρόσφυγες της Καισάρειας) το κοινοτικό συμβούλιο και ο πολιτιστικός σύλλογος άρχισαν να διοργανώνουν το καθιερωμένο πια πανηγύρι του χωριού κάθε Αύγουστο, στον προαύλιο χώρο του ναού. Το γλέντι αυτό, το οποίο έχει αποκτήσει το χαρακτήρα της συνήθειας, αν και οργανώνεται από τον πολιτιστικό σύλλογο, σκιαγραφεί την ανάγκη της κοινότητας να δηλώσει την παρουσία της στην τοπική κοινωνία και να διαδηλώσει την ανάγκη διατήρησης της ισορροπίας και ενίσχυσης της ενότητάς της. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η ετήσια εκδήλωση της κοινότητας δεν γίνεται στην πλατεία αλλά στο προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Βασιλείου. Ο Άγιος Βασίλειος είναι το σημείο αναφοράς των κατοίκων του χωριού, αφού το όνομά του συνδέεται άμεσα με τον τόπο προέλευσής τους.

ΤΟ ΕΝΔΥΜΑ ΣΤΗ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στα 1924, οι νέες γυναίκες δεν είχαν κρατήσει τίποτα από την παλιά φορεσιά³²⁵. Οι πρώτοι Μικρασιάτες που ήρθαν, είχαν εγκαταλείψει την τοπική ενδυμασία από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και φορούσαν ενδύματα ευρωπαϊκού στιλ. Από αυτά δεν έχει απομείνει τίποτα, γιατί η ανέχεια ανάγκασε τις γυναίκες, όσα δεν φθάρηκαν τελείως, να τα μεταποιήσουν επανειλημμένα,³²⁶ προκειμένου να καλύψουν άλλες ενδυματολογικές ανάγκες. *«Η μάνα μου πολύ πλούσια ήτανε στην Τουρκία. Περιβόλια, μποστάνια, αμπέλια είχανε. Τότες βαφές είχανε. Τα χρυσά στο μέτωπο έβαζαν, λίρες. Κάτι γιλέκα, γαιτάνι έβαζαν, απ' την Κωνσταντινούπολη έφερναν τα μεταξωτά, με το χέρι κένταγαν. Μακριά ήτανε, γιλέκο μέχρι τη μέση είχανε. Και να έφερε εδώ, η αδερφή μου τα πήρε, τα άλλαξε.»* (Ναυσικά Κεϊσογλου – Καρατζά, ετών 82).

Η παραδοσιακή φορεσιά που παρουσιάζεται σήμερα ως ενδυμασία των χωριών Ζίλε και Καρατζορέν, φτιάχτηκε για τις ανάγκες των πολιτιστικών εκδηλώσεων του Μικρασιατικού Συλλόγου Γυναικών Νεοκαισάρειας, σύμφωνα με μαρτυρίες και περιγραφές ηλικιωμένων κατοίκων, χωρίς όμως να είναι η αυθεντική. *«Ταιριάζει πάντως. Αυτήνα έχουνε οι πρόσφυγοι προς τα Αθήνα, προς τα κει μεριά και έτσι θεωρείται δική μας, αλλά δεν είναι η δική μας στολή. Εγώ δεν ξέρω τι στολή φόραγαν αυτοί οι άνθρωποι αλλά εγώ θυμάμαι τη γιαγιά μου έδενε το μαντήλι «έτσι», ως συνήθως και το 'χε εκεί. Φόραγε μια φούστα μέχρι τη μέση λάστιχο «έτσι», και μ' αυτή ότι έβρισκε ζακέτα, μπλούζα. Συνέχεια μαύρα, φούστα σουρωτή και ζυπόλυτη. Δεν είχε παπούτσια, που να 'βρίσκαν παπούτσια. Η γιαγιά μου ήρθε από κει.»* (Τασία Σοιλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64.)

³²⁵ Κωστάκη Θ.Π., *Η Ανακού*, ό.π., σ.100.

³²⁶ Βρέλλη-Ζάχου Μ., ό.π., σ. 21.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ-ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΙΣ ΓΑΜΗΛΙΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ ΜΕ ΑΥΤΕΣ ΤΩΝ ΑΠΟΓΟΝΩΝ-ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Υπάρχουν έθιμα γενικά, αυτά δηλαδή που εφαρμοζότανε σε όλο το χώρο της Καππαδοκίας, αλλά και ιδιαίτερης μορφής με εφαρμογή σε κάποιες κοινότητες.

Πολλές από τις εθιμικές συνήθειες του γάμου συνεχίστηκαν στον ελλαδικό χώρο μετά το 1924 όπως το έθιμο της απόδειξης της παρθενίας της νύφης που οι σύγχρονες συνθήκες όμως έσβησαν, αλλά και έθιμα που συνεχίζονται μέχρι σήμερα συνδεδεμένα με το ωραίο παρελθόν της Καππαδοκίας όπως το μέλωμα της νύφης από την πεθερά της κατά την είσοδο της στο νέο της σπιτικό.

Όπως στην Καππαδοκία, έτσι και στη Νεοκαισάρεια ο γάμος γινόταν πάντα την Κυριακή, μέχρι τη δεκαετία του '70. Τα παιδιά δε μπορούσαν να φέρουν αντίρρηση στις επιλογές των γονιών τους και οι γάμοι γίνονταν με προξενιό μέχρι τη δεκαετία του '50. Η προίκα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση, μέχρι τη δεκαετία του 1980. Από εκεί και έπειτα, αν και θεωρείται προαιρετική, δίνεται πάντα σαν βοήθεια προς τους νιόπαντρους.

Οι αρραβώνες που τελούνταν παλαιότερα με μεγαλοπρέπεια σε σπίτια ή σε κέντρα, τείνουν να είναι σήμερα ένα απλό γεγονός μεταξύ του ζευγαριού. Αρραβώνες της κούνιας δεν παρατηρήθηκαν ποτέ μετά τον ερχομό τους στην Ελλάδα.

Οι φτωχές κοπέλες τόσο στην Καππαδοκία όσο και στη Νεοκαισάρεια, κυρίως τη δεκαετία του 1930 έως το 1950, δανείζονταν το νυφικό τους από αυτές που είχαν. Το λευκό γαμήλιο ένδυμα έκανε την εμφάνισή του στην κοινότητα από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και έπειτα. Τη νύφη έντυναν και στόλιζαν μέχρι τη δεκαετία του '50 συγγενείς και η κουμπάρα των μελλόνυμφων, όπως και στην Καππαδοκία. Όμως βάψιμο στα χέρια ή στο πρόσωπο με φυτικά χρώματα (κινά) δεν παρατηρήθηκε ποτέ στην κοινότητα, ούτε νύφη στολισμένη με παραδοσιακή καππαδοκική ενδυμασία και φτερά στο κεφάλι, ούτε στέφανα κορώνες κατά την τελετή του μυστηρίου.

Στην Καππαδοκία η πεθερά λίγο πριν τη στέψη χάριζε στο γαμπρό ένα μαντήλι, ενώ στη Νεοκαισάρεια το έριχνε στους ώμους του. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, τη νύφη παίρνει από το σπίτι της γαμήλια πομπή όπου προπορεύεται η σημαία, ο γαμπρός με τους συγγενείς του και ακολουθεί η νύφη, ενώ στο δρόμο τους ραίνουν με σιτάρι, όπως και στην μακρινή Καππαδοκία. Αργότερα εισαγόμενο έθιμο θέλει το γαμπρό να περιμένει τη νύφη στην πόρτα του ναού.

Και στην Καππαδοκία και στη Νεοκαισάρεια η προίκα φτάνει στο σπίτι του γαμπρού φορτωμένη σε κάρο με άλογα μέχρι και τη δεκαετία του 1960. Εμπόδια κατά την έξοδό της, από το σπίτι της νύφης στήνονται και στις δύο πατρίδες. Το ίδιο και αμοιβή σε αυτούς που την ξεφορτώνουν.

Στη νύφη δίνουν ένα αρσενικό παιδί ή το καθίζουν στο νυφικό κρεβάτι μέχρι τις μέρες μας, όπως γινότανε και στην Καππαδοκία. Επίσης πατάει ή πηδάει πάνω από ένα σίδερο. Το ζευγάρι στην Ελλάδα κοιμάται από την πρώτη νύχτα του γάμου μαζί. Η νύφη δεν μιλάει ποτέ απευθείας στον πεθερό για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα μετά το γάμο όπως και στην Καππαδοκία, μέχρι τη δεκαετία του 1970 και του πλένει τα πόδια όταν επιστρέφει στο σπίτι.

Μέχρι τη δεκαετία του 1980 μία εβδομάδα περίπου μετά το γάμο έχουμε τα πιστρόφια δηλαδή την επιστροφή της νύφης στο πατρικό της όπου γίνεται ένα μεγάλο τραπέζι κλείνοντας έτσι ο γάμος στη Νεοκαισάρεια όπως και στην Καππαδοκία.

Η ΓΑΜΗΛΙΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο γάμος και η δημιουργία μιας οικογένειας αποτέλεσε βασικό μέσο εξασφάλισης της σταθερότητας στο νέο τόπο. Μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα, όσοι επέζησαν, κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες να ορθοποδήσουν και να ξαναφτιάξουν τις οικογένειές τους. Νεαρά αγόρια και κορίτσια επέλεξαν τη δημιουργία δικής τους οικογένειας με βασική προοπτική να αποκτήσουν δικό τους κλήρο και να διατηρήσουν τη σταθερότητα της οικογενειακής ζωής. Μέσα από την εμπειρία της καταστροφής, η νέα γενιά δοκιμάστηκε και αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει δύσκολες καταστάσεις για να επιβιώσει. Το πέρασμα στην ωριμότητα έγινε και μέσα από το γάμο, όπου κυρίως οι νεαροί άντρες έπρεπε να αποδείξουν ότι είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες της οικογενειακής ζωής και να συντηρήσουν το δικό τους σπιτικό³²⁷.

Οι περισσότεροι γάμοι που τελέστηκαν μέχρι το 1940 είναι εντός των συνόρων της κοινότητας. Ο χαρακτηρισμός «πρόσφυγας» ήταν κατηγορία³²⁸. Οι ντόπιοι κάτοικοι δεν ήθελαν τέτοιου είδους σχέσεις με τους Μικρασιάτες πρόσφυγες, γιατί τους θεωρούσαν Τούρκους και αλλόθρησκους. *«Μέχρι τότε θεωρείτο ότι ήτανε αλλόθρησκοι, Αούτες, Τούρκοι, δεν θέλανε»*. (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Στη συνέχεια, βέβαια, υπήρχαν γυναίκες σε άλλα χωριά, οι οποίες είχαν περάσει το όριο ηλικίας και έπρεπε να παντρευτούν, οπότε αναγκαστικά ήρθαν εδώ. *«Όταν ξεκίνησε αυτή η διαδικασία, το πράγμα άρχισε ξεθάρρεψε. Πριν μπούμε στον πόλεμο, είχε στρώσει η ζωή αρκετά καλά εδώ. Λεφτά κονομάγανε τα σπίτια με την καπνοπαραγωγή. Ενώ τα άλλα χωριά εδώ πέρα ζούσαν ακόμα με το γκόρτσο. Άγριο αχλάδι, όταν ωριμάζει μόνο του πέφτει και το τρων' οι αλεπές.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Κάποιες φορές τελούνταν και δύο γάμοι μαζί την ίδια μέρα. *«Ο Μπέης είχε παντρέψει τον Γιώργο Μπέη και τον Γιάνν' Μπέη σε μία μέρα, αδέρφια. Και η Σεβαστή παντρεύτηκε με τη Λάμπρω Μυλωνά σε μία μέρα. Παλιά παντρευότανε δύο.»* (Μαρίκα Καραπέτρου – Τσιράκογλου, ετών 61.)

Η επιλογή γαμήλιου συντρόφου γινόταν συνήθως από το ίδιο χωριό ή προάστιο της πόλης. Η δομή της μικρασιατικής οικογένειας βασιζόταν στην (ανδρο)πατροτοπιότητα, σύμφωνα με την οποία οι νύφες εγκαθίστανται στο σπίτι του γαμπρού³²⁹. Ο άντρας απομακρυνόταν ελάχιστα από την ιδιαίτερη πατρίδα του προκειμένου να αναζητήσει νύφη, μιας και το να πάει στην οικογένειά της σώγαμπρος θεωρούνταν υποτιμητικό. Οι

³²⁷ Παναγιωτοπούλου Ε., ό.π., σ.170

³²⁸ Τατά Αρσέλ Λ., *Με το διωγμό στην ψυχή. Το τραύμα της Μικρασιατικής Καταστροφής σε τρεις γενιές*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2014, σ.236.

³²⁹ Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο. (Μέσα 19ου αιώνα – 1922): Γέννηση – Γάμος – Θάνατος*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2007, σ. 140.

δε νύφες ήταν αναγκασμένες να συμβιώνουν με τις πεθερές, συχνά κάτω από την ίδια στέγη.

Βέβαια, προτιμούνταν οι γάμοι από την ίδια περιοχή, μιας και ο ίδιος τρόπος ζωής και η κοινή καταγωγή αποτελούσαν προϋπόθεση για έναν επιτυχημένο γάμο. *«Η πεθερά μου δεν ήθελε. Λίρες ήθελε. “Αν είναι καλή η προβατίνα, κλείνεται στο χωριό της”, έλεγε.»* (Λάμπρω Ευθυμίου – Ποτίκογλου, ετών 87). Επιπλέον, η γυναίκα που αναγκαζόταν να φύγει, είχε να σκεφτεί τη μοναξιά, την απόσταση που θα τη χωρίζει από την οικογένεια της και τη δυσκολία να την επισκεφθεί. *«Ξένη ήμουν, δεν είχα κανέναν.»* (Δήμητρα Ρηνόπουλου – Παπάζογλου, ετών 81).

Σήμερα οι μικτοί γάμοι γίνονται σε αρκετά μεγάλη κλίμακα, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1940. *«Εδώ είχανε ψωμί, καλλιεργούσανε τα χωράφια, αλεύρι είχανε, είχαν καπνοπαραγωγή. Έπαιρνε ο καθένας στην τσέπη του δύο, τρία, πέντε χιλιάρικα. Λεφτά τότε. Αυτοί δεν τα βλέπανε ούτε σε δέκα είκοσι χρόνια!»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Κατ' επάγγελμα προξενητές μεσολαβούσαν, έτσι ώστε να μπορέσουν να έρθουν σε επαφή οι ενδιαφερόμενες οικογένειες, γεγονός που συνέβαινε κυρίως μετά τον εμφύλιο πόλεμο. Οι γονείς των δύο νέων διαπραγματεύονταν και, εφόσον έφταναν σε μια συμφωνία, αυτή αποτελούσε ένα προφορικό συμβόλαιο, μία επίσημη δέσμευση της μίας πλευράς απέναντι στην άλλη. *«Γνώρισμα δεν ήταν τότε, κορίτσι μου, προξενιό ήταν.»* (Θεοδώρα Προδρόμου – Κεϊσόγλου, ετών 82).

Αρχικά, έρχονταν γυναίκες- νύφες από μακρινά χωριά, αλλά και από γειτονικά, όπως από τα χωριά Ανατολή και Μπάφρα Ιωαννίνων. Είτε επειδή το κοινωνικά αποδεκτό όριο ηλικίας τους είχε περάσει είτε γιατί ήταν κορίτσια ορφανά και χωρίς προίκα, έβρισκαν ταίρι εδώ. *«Εγώ δεν ήθελα να παντρευτώ κατά δω. Λέω τώρα, λέω, μια κι ήρθαν αυτοί τώρα να με δουν, να πάω στο υπόγειο, να πάρω τα τσουβάλια με τ' αλεύρι και θα τα τινάζω να γένω χάλια, να μη τς αρέσω, λέω. Πήγα στο υπόγειο, τα τινάζα. Ο συγχωρεμένος ο πατέρας μου λέει: “Όσα αλεύρια να βάλς, είσαι δικιά μου! Αυτά που ξέρεις εσύ, τα ‘χα περάσει γρηγορότερα εγώ”. Ήταν αυστηρός. Και ούτε είπαν ότι είμαι με αλεύρια ή δεν είμαι νοικοκυρά. Τελείωσε.»* (Ελένη Μόκου - Τουτουντζόγλου, ετών 84). Η τουρκική γλώσσα στο παρελθόν αποτελούσε εμπόδιο στη σύναψη σχέσεων μεταξύ Πόντιων και Μικρασιατών. Επιπροσθέτως, η ζωή στο χωριό ήταν δύσκολη και σκληρή, καθώς επίπονη αγροτική εργασία περίμενε τις νέες κοπέλες που έφταναν εκεί. *«Καπνά, καπνά, που αδειάζαμαν. Ύπνο δεν ξέραμαν τότε. Ωρα δύο σηκωνόμασταν. Γελάδια, άλογα, πρόβατα, αλωνιστική.»* (Λάμπρω Ευθυμίου – Ποτίκογλου, ετών 87).

Πριν από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο η ζωή έχει βελτιωθεί λίγο, ακόμη και έναντι των κατοίκων των άλλων χωριών, αποτέλεσμα της ιδιαίτερης προσπάθειας και εργατικότητας των προσφύγων. Η επιλογή να ριχτεί κανείς στη δουλειά με τα μούτρα έχει βαθιά μετατραυματική χρησιμότητα όχι μόνο κοινωνική αλλά και ψυχολογική³³⁰. *«Από το '24 μέχρι το '40 είχε βελτιωθεί η κατάσταση. Ο πόλεμος μας έφερε όλους πίσω. Ο κόσμος ήταν πολύ εργατικός. Το Επισκοπικό δεν ξέρουνε την πατάτα και το κρεμμύδι. Τους Κολωνιάτηδες τους ξέρεις. Αυτοί πήγαιναν στο χωράφι να θερίσουν, θερίζανε καμιά ώρα, μετά πηγαίνανε στις λιάστρες, καθότανε.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Το οικονομικοκοινωνικό σύστημα εξελισσόταν με αργό ρυθμό, ενώ το υπόβαθρο για να συμβούν αλλαγές υπήρχε από το 1950 και έπειτα, με τη ραγδαία οικονομική και κοινωνική αλλαγή που διαδέχθηκε το Β' παγκόσμιο και τον εμφύλιο πόλεμο (εκβιομηχάνιση, αστικοποίηση).³³¹ Με το πέρασμα του χρόνου, ο ντόπιος πληθυσμός άρχισε να εξοικειώνεται με την παρουσία των προσφύγων και τις συνήθειές τους. Επίσης, η μετάβαση της πρώτης γενιάς ήταν δύσκολη (από παραδοσιακή κοινωνία). Οι επόμενες γενιές παρακολουθούν πιο εύκολα τις αλλαγές.

Αρχικά, δεν υπήρχε εκκλησία στην κοινότητα, ενώ αργότερα φτιάχτηκε ένα δωμάτιο, όπου υπήρχαν μέσα μερικές εικόνες, για να εκκλησιάζονται οι κάτοικοι που είναι στενά δεμένοι με την πίστη, τη λατρεία και τη θρησκευτική παράδοση. Οι γάμοι πραγματοποιούνταν στην αυλή του σπιτιού ή στην πλατεία του χωριού ή στο μοναστήρι του Άι- Ταξιάρχη. *«Εκκλησία δεν είχαμαν τότες, πλατεία, τρεις μέρες γάμο. Ντέφια, ζουρνά, τραγούδαγαν με το στόμα, χόρευαν.»* (Πρόδρομος Προδρόμου, ετών 95).

Εκτός από τους επίσημους προξενητές, που ήταν συνήθως άντρες, υπήρχαν και κάποιες πρόθυμες γυναίκες, οι οποίες είχαν το θάρρος να μιλήσουν εκ μέρους εκείνου που τις είχε στείλει, προκειμένου να δουν αν υπάρχει ενδιαφέρον και από την άλλη πλευρά. Αυτές, τις περισσότερες φορές, δεν έπαιρναν χρήματα, αλλά έπρατταν από καλή θέληση, για να ταιριάζουν δύο νέοι. *«Ελεγαν για κάποια που ήθελε τον τάδε και δεν μπορούσε, δεν είχε το θάρρος, ή ο τάδε έστελνε την τάδε προς την κοπέλα να μιλήσει σχετικά με το όνομά του, αν ενδιαφέρεται.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Στις μέρες μας, έχει περιοριστεί σημαντικά το συναισθητικό ή το προξενικό. Όμως, ακόμη και στα μέρη όπου διατηρείται ο παραδοσιακός αυτός τρόπος σύναψης γάμων, είναι πολύ διαφορετικός και περιορίζεται σε μια γνωριμία και σύσταση, αντίθετα με αυτό

³³⁰Τατά Αρσέλ Λ., ό.π., σ.175.

³³¹Αλεξιάκης Ε., *Η εξαγορά της νύφης. Συμβολή στη μελέτη των γαμήλιων θεσμών στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1984, σ. 37.

που συνέβαινε στο παρελθόν, όταν ο γάμος ήταν υπόθεση του προξενιτή και των γονέων.

Κατά κανόνα λοιπόν, ο γάμος αποτελούσε έργο προξενιάς, το οποίο άρχιζε νωρίς, ίσως για να προλάβει κάποια εξέγερση ή αντίρρηση, γεγονός επικίνδυνο για τα ήθη των παλαιότερων εποχών. *«Κακομοίρα μου, το βρακί άμα δε φαινότανε κάτω από το γόνατο, ο πατέρας μου χτύπαγε. Έπρεπε να φαίνεται. Όταν σκύβεις, φαίνεται, γεια! Όλες μακριά φοράγαμαν τότε. Όταν σκύβεις και σκαλίζεις, από πίσω φαίνεται. Τότες, οι άντρες πιο χειρότερα ήτανε, τώρα είναι ελεύθερα.»* (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76).

Η οικονομική, αλλά και η κοινωνική θέση του άλλου ασφαλώς μετρούσε. Με τη βοήθεια των προξενιτών και μεσολαβητών, ρωτούσαν και έπαιρναν πληροφορίες για την οικογένεια που τους ενδιέφερε. Επίσης, οικογένειες με πολλά κορίτσια, που δεν ήταν αρκετά εμφανίσιμα, πλήρωναν για να βρεθεί ο κατάλληλος γαμπρός μία ή και δύο λίρες. *«Με τις λίρες γίνονταν τότε η δουλειά. Παίρνανε και από τους δύο. Και από το γαμπρό και από τη νύφη.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Τα βασικά χαρακτηριστικά που όφειλε να συγκεντρώσει η μέλλουσα νύφη ήταν: ωραιότητα, προίκα και άμεμπτη ηθική. Η αδιάφορη κόρη ήταν μια πολύτιμη περιουσία για το σπίτι που την κατείχε, διότι ο «έξυπνος άντρας» θα τα εξέταζε όλα προκειμένου να επιλέξει το καλύτερο³³². Οι γονείς έπρεπε να τη δώσουν «με ψηλά το κεφάλι.» *«Η μάνα μας έσκιαχνε. Να μην πάτε με κανέναν, ασπροπρόσωπο να παντρευτείτε, να είστε τίμιες. Τότε έτσι ήτανε, ντροπή ήταν. Αμάν, προσέξτε! Αμάν, προσέξτε!»* (Σταματία Αναστασίου – Κεϊσογλου, ετών 64). *«Δυο χρόνια αρραβωνιασμένη έκατσα. Ούτε φίλησε. Τίποτα. Ο αδερφός μου ο Στέφος έλεγε: Αν δεν πας παρθένα, θα σε σκοτώσω.»* (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76).

Ο αρραβώνας, στην ουσία, ήταν μια τυπική νομιμοποίηση για τον κοινωνικό περίγυρο των σχέσεων του ζευγαριού, ώστε να μην παρεξηγούν την ελευθεριότητα που παρατηρείται σε αυτού του είδους τις σχέσεις. Προτού γίνει ο αρραβώνας, γινόταν η συνάντηση των δύο αντρών και μάλιστα, η διαδικασία ξεκινούσε από την πλευρά του αγοριού. *«Πριν γίνει ο αρραβώνας, γινότανε το αντάμωμα των δύο συμπεθέρων, πήγαιναν στο σπίτι της υποψήφιας νύφης. Συζητούσανε οι γονείς και, μάλιστα, δεν είχανε καθόλου υπόψη τους τα παιδιά. Εφόσον καταλήγανε κάπου, στη συνέχεια ορίζανε την ημερομηνία των επίσημων αρραβώνων.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Στο σπίτι της υποψήφιας νύφης συναντιούνταν οι δύο γονείς ή πατέρας και γιος. Η υπόθεση αφορούσε τους μεγάλους και κυρίως τους άντρες. *«"Ο έρωτας έρχεται με την καλοζωιά", έλεγε ο πατέρας*

³³² Licht H., *Sittengeschichte Griechenlands*, Hans E. Guenter Verlag, Stuttgart Ιανουάριος 1965, σ. 44.

μου. “Έρωτας σπίρτο, ανάβει και σβήνει”, έλεγε. “Αυτό και μεταχείριση καλή”, έλεγε. “Αυτό φέρνει την αγάπη”.» (Τασία Σοϊλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64).

Σπάνια αναγνωριζόταν στη γυναίκα αυτόνομος ρόλος μέσα στο θεσμό του γάμου. «Κοντά στους άντρες δεν καθόμασταν, όχι. Όταν βλέπαμαν, κατεβάζαμαν το μαντήλι.» (Σοφία Παπάζογλου – Προδρόμου, ετών 79). «Ερχότανε στο σπίτι αυτός, η μαμά μου έφευγε, κρυβότανε. “Μικρός είναι”, έλεγε. “Πολύ φτωχοί είναι”, έλεγε, τότες δεν είχε. Αλλα όνειρα είχε.» (Μερόπη Τουτουντζόγλου – Αραπισόνογλου, ετών 69). Στην πραγματικότητα, η άποψη του άντρα μετρούσε, ενώ κάποιες φορές στο τέλος, τυπικά, μπορεί να ρωτούνταν και η νεαρή, η οποία συνήθως δε διαφωνούσε. Η αναπαραγωγική ηλικία της γυναίκας θεωρούνταν περιορισμένη και η ανατροφή που είχε πάρει, της είχε διδάξει πως τα νιάτα γρήγορα περνούν και, αν τα χάσει, τότε κανείς δεν θα ενδιαφέρεται για εκείνη. «Εκεί γινότανε τα προζύμια, οι συνεννοήσεις. Ποιος είναι αυτός, τι μέρος του λόγου είναι, τι οικονομική επιφάνεια έχει, τι κοινωνική. Συνήθως, τα παιδιά δεν τα ρώταγαν, αν και δεν γινόταν γάμος με τη βία, δεν αντιδρούσαν συνήθως, ήταν υπάκουα προς τις εντολές που τους έδιναν οι γονείς.» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Εκεί γίνεται η συζήτηση για την προίκα. Γάμος και προίκα ανήκουν μαζί³³³. Εάν δεν ικανοποιήσουν την πλευρά του γαμπρού αυτά τα οποία προσφέρει η νύφη, δεν προχωρούν στον αρραβώνα. Το λόγο έχουν οι πατεράδες των δυο νέων, που αναγνωρίζουν τον κίνδυνο των επιλογών που διατρέχουν οι νέοι, που είναι πιο έμπειροι, προκειμένου να φτάσουν σε μια τελική συζήτηση ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός, που είναι ο γάμος. «“Δεν τον θέλω”, λέω στον πατέρα μου, “δεν τον παίρνω”. “Θα τον πάρεις και θα σκάσεις! Άμα φύγεις, δεν σου δίνω τίποτα”. Τι θα μού ‘δινε; Δυο βελέντζες. Τον πήρα και πέρασα ζωή νίλα. Αγανάκτησα μ’ αυτό τον κόσμο εγώ.» (Δήμητρα Ρηνόπουλου – Παπάζογλου, ετών 81).

Με τον όρο προίκα εννοούσαν χρήματα, ζώα, κτήματα, οικοπέδα, διαμερίσματα, αυτοκίνητα και, γενικά, αγαθά που είχαν ανταλλακτική αξία, ενώ προικιά χαρακτηρίζονταν τα αγαθά χρήσης που έφερνε η νύφη στο καινούριο σπίτι. «Με εκατό λίρες αν δίνανε, ήτανε ικανοποιητικός ο αριθμός, δηλαδή μεγάλη εθεωρείτο προίκα. Όταν παντρεύτηκε η θεία σου η Γιαννούλα, δώσανε καλή προίκα, εκατό λίρες δώσανε, εκτός τα χωράφια. Δώσανε εδώ πέντε στρέμματα καπνοχώραφο, καπνότοπος, ήτανε περιζήτητο σαν κτήμα.» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Βέβαια, μπορεί να μην ετίθετο θέμα μεγέθους προίκας, δηλαδή έδειχναν κατανόηση και δεν ήταν επίμονοι σε περιπτώσεις όπου η οικογένεια της κοπέλας ήταν

³³³ Soellner A., *Zur Vorgeschichte und Funktion der Actio Rei Uxoriae*, Boelhlau Verlag, Koeln-Wien, 1969, σ. 108.

μεγάλη, είχε πολλά παιδιά και δε διέθετε μεγάλη περιουσία. Ωστόσο, το ζήτημα της προίκας ετίθετο οπωσδήποτε. Υπήρχε η αγωνία των γονιών να προφέρουν περιουσιακά στοιχεία και οι δυο πλευρές, έτσι ώστε να βοηθηθεί το ζευγάρι που εισέρχεται στη νέα ζωή, στη νέα οικογένεια. *«Εάν δεν ικανοποιούνταν από τη μεριά του γαμπρού το έχους που είχε η υποψήφια νύφη, υπήρχε περίπτωση να χαλάσει ο γάμος, δηλαδή να μην προχωρήσουν στον αρραβώνα. Γι' αυτό, γινότανε πάντοτε ο πατέρας, ο οποίος ήταν πιο έμπειρος. Πήγαιναν σε οικογένειες που είχανε, προσπαθούσανε δηλαδή να είναι στην ίδια κατηγορία περίπου οικονομικά. Ναι, αλλά αν έβλεπαν ότι έχει άλλα πέντε παιδιά, έχει μεγάλη οικογένεια, δεν έχει πολλά κτήματα π.χ., δεν απαιτούσαν να πάρουν και το ένα κτήμα και το άλλο.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Εφόσον κατέληγαν κάπου, οριζόταν η ημερομηνία των επίσημων αρραβώνων, οι οποίοι γίνονταν πάντα στο σπίτι της νύφης. Ο ιερέας του χωριού ευλογούσε τις βέρες και τις φορούσε στους μελλονύμφους. Καλεσμένοι ήταν μόνο οι πολύ κοντινοί συγγενείς από τις δυο οικογένειες, οι οποίοι προσέφεραν δώρα αντάξια της οικονομικής και της κοινωνικής τους θέσης στη νύφη και το γαμπρό. *«Στις επίσημες αρραβώνες είχανε ψωνίσει ο γαμπρός τις βέρες και πάει με τους γονείς, με τον αδερφό του, με την αδερφή του ή το γαμπρό του στο σπίτι της νύφης. Εκεί θα γινότανε, αφού καλούσανε τον ιερέα του χωριού, σταύρωνε τις βέρες επάνω στο ιερό ευαγγέλιο ο παππάς και τις έβαζε στους αρραβωνιασμένους. Φυσικά, γινόταν ένα τραπέζι, ανάλογα με τη δυνατότητα κάνανε κάποιο γλέντι. Έτσι το καταλάβαιναν το πράγμα.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Ο χρυσός αποτελεί μέταλλο το οποίο δε χάνει ποτέ την αξία του. Είναι σπάνιος και, προσφερόμενος ως δώρο, χαρίζει ηθική ικανοποίηση σε αυτόν που το λαμβάνει, αλλά και σε αυτόν που το δίνει, διότι είναι σίγουρο ότι θα εκτιμηθεί η πρόθεσή του, αλλά και η οικονομική του άνεση. *«Αμα είχαν λεφτά κόσμος, λίρα έβαναν. Εγώ κοσμήματα; Τι κοσμήματα; Πού να 'βρω; Λίρα πού να 'βρω; Τίποτα τίποτα. Τι δώρα; Ε, κάνα μαντήλι στο κεφάλι έριχναν.»* (Θεοδώρα Προδρόμου – Κεϊσόγλου, ετών 82). Αυτή ήταν η επισημοποίηση της σχέσης των δυο νέων. Στο τραπέζι, το οποίο γινόταν πάντα, διότι θεωρούνταν επακόλουθο κάποιου σοβαρού γεγονότος, έρχονταν σε πιο στενή επαφή οι συγγενείς των δύο πλευρών. Αυτό που επισημοποιούσε στην κοινή γνώμη τον αρραβώνα ήταν τα δαχτυλίδια. *«Όχι, τι αρραβώνες; Ένα δαχτυλίδι έβαλαν. Αυτό, πώς το λεν', χαλκό. Δεν ξέρω από πού ήταν. Βέρες ποιος ήξερε; Μ' αυτό το χάλκωμα. Εδώ ένας ματαπράτης ήταν, γύρναγε. Από αυτόν πήραν και έβαλαν.»* (Θεοδώρα Προδρόμου – Κεϊσόγλου, ετών 82).

Το διάστημα που κρατούσε αρχικά ο αρραβώνας ήταν περίπου δύο με τρία χρόνια. *«Δυο χρόνια κάτσαμε αρραβωνιασμένοι. Όταν αρραβωνιαστήκαμε, αρρώστησα. Δεν είχαμε σπίτι να κάτσουμε, φαντάρος πήγα, απολύθηκα, μετά.»* (Αντώνης Αραπισόνογλου, ετών 68). Αργότερα, το ζευγάρι έμενε αρραβωνιασμένο λιγότερο καιρό, τρεις με τέσσερις μήνες. Αυτό εξαρτιόνταν από την προετοιμασία, που έπρεπε να κάνει η νύφη και η οικογένεια της, έτσι ώστε να καταφέρουν να ικανοποιήσουν τα αιτήματα, τα οποία είχαν τεθεί από την πλευρά του γαμπρού. *«Αρραβωνιασμένη πολύ λίγο. Δύο τρείς μήνες, τόσο. Με προζενιό παντρεύτηκα. Τότε, ξέρεις, δεν υπήρχε τίποτα. Μετά από ένα χρόνο μου φέρανε προίκα. Με την αδερφή μου ίδια χρονιά παντρευτήκαμε. Δεν είχαμε.»* (Μαρίκα Καραπέτρου – Τσιράκογλου, ετών 61.)

Από τη στιγμή της γέννησης της κοπέλας, η οικογένεια προετοιμαζόταν για την προικοδότηση της, πολλές φορές έπειτα από υπερβολικές θυσίες και αποταμιεύοντας από το υστέρημά της. *«Κάλτσες πλεχτές, δηλαδή, εγώ θυμάμαι, από την πρώτη στιγμή που γεννιότανε το κορίτσι αρχίζανε πλέκανε κάλτσες, “μπιζκέ” λέγανε. Μέχρι εδώ οι γυναικείες, μέχρι το γόνατο. Πλεχτές, στο χρώμα του μαλλιού, όπως ήτανε από το πρόβατο. Η κάλτσα ήτανε η παράδοση των δώρων.»* (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60).

Ο αρραβώνας ήταν σοβαρή υπόθεση και δεν ήταν εύκολο να διαλυθεί. Τότε δεν τίθετο θέμα ταιριάσματος του ζευγαριού, γιατί η γνώμη των νέων δε μετρούσε καθόλου. Ίσως να χαλούσε σε κάποιες περιπτώσεις, όταν δεν μπορούσε να συγκεντρωθεί και να αποδοθεί η προίκα που είχε υποσχεθεί η οικογένεια της νύφης. Σπάνια για άλλους λόγους, όπως, για παράδειγμα, η πλευρά του γαμπρού να μην είχε υπόψη της κάτι που αφορούσε την κοπέλα. Την εποχή που γίνονταν αυτές οι διαδικασίες, έδιναν το λόγο της τιμής τους, ο οποίος είχε ιδιαίτερο κύρος. *«Ο αρραβώνας δεν χαλούσε κατά το ενενήντα οχτώ τα εκατό. Δεν τίθονταν θέμα ταιριάσματος, γιατί τα παιδιά δεν τα ρωτούσαν. Ίσως να ήταν στην μη προετοιμασίας της προίκας, ίσως να μην δίναν αυτά που είχαν τάξει. Αλλά αποτελούσε μεγάλη προσβολή, γιατί ο λόγος είχε μπέσα. Το βάρος, ασφαλώς, βάραινε την κοπέλα.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Άλλοτε οι αρραβώνες τελούνταν με λαμπρότητα, σήμερα ωστόσο τείνει να γίνει ένα συνηθισμένο καθημερινό γεγονός.

Τα δώρα των αρραβώνων, εκτός από τις βέρες που αγόραζε ο γαμπρός, ήταν χρυσά κοσμήματα, τα οποία προσέφεραν οι πλησιέστεροι συγγενείς των μελλόνυμφων, συνήθως αδέρφια, θείοι και ξαδέρφια. Χρυσές αλυσίδες με σταυρούς, βραχιόλια, μενταγιόν, σκουλαρίκια, λίρες μέσα σε στεφάνι με αλυσίδα ή και σκέτες μέσα σε σακουλάκι από τούλι, που καρφίτσωναν σε αυτόν που είχαν υποχρέωση. Στο γαμπρό οι γονείς της νύφης δώριζαν ένα κόσμημα ή ένα ρολόι. *«Στο γαμπρό κάνουνε δώρο μόνο*

οι γονείς της νύφης. Συνήθως, ένα δαχτυλίδι μεγάλο ή ένα καλό ρολόι.» (Σεβαστή Αλεξίου – Καραντωνίου, ετών 60). Όλα τα ρούχα που φορούσε η νύφη τη βραδιά των αρραβώνων ήταν δώρα από την πλευρά του γαμπρού. Το φόρεμα, τα παπούτσια, η τσάντα, τα εσώρουχα, μέχρι και το άρωμα και τα καλλυντικά ήταν παράδοση να τα αγοράζει η πεθερά μαζί με τη νύφη, σύμφωνα με το γούστο της τελευταίας.

Σήμερα, ο αρραβώνας είναι η συνεννόηση μεταξύ των δύο νέων. Θεωρείται δοκιμαστική περίοδος και κρατάει συχνά τρία έως τέσσερα χρόνια. «*Σήμερα αρραβώνας κρατάει και δυο, και τρία, και τέσσερα και πέντε χρόνια. Τι περιμένουν, ψυχή μου;*» (Ναυσικά Κεϊσογλου – Καρατζά, ετών 82). Υπάρχει αντιστροφή ρόλων. Πλέον, το λόγο τον έχουν οι νέοι και αυτοί εκτιμούν την κατάσταση. Δεν υπάρχει πίεση, συχνά συγκατοικούν και ο ρόλος των γονέων περιορίζεται στο να είναι διακριτικοί, να δώσουν την ευχή τους και να είναι στη διάθεση του ζευγαριού, όποτε χρειαστεί τη βοήθειά τους. Ότι αφορά τους δύο νέους, συζητιέται και διαπραγματεύεται από τους ίδιους και, αν ο αρραβώνας χαλάσει, αυτό που μένει είναι ότι δεν υπήρχε απόλυτη συμφωνία χαρακτήρων, στοιχείο, που σήμερα θεωρείται πολύ βασικό και για το γάμο. Δέσμευση δεν μπορεί να υπάρχει χωρίς εμπιστοσύνη και επικοινωνία στη σχέση. «*Σήμερα, φυσικά, τον λόγο έχουν τα παιδιά. Έχει γίνει αντίστροφη μέτρηση. Απλώς οι γονείς δίνουνε την ευχή τους, με το καλό να γίνει η δουλειά σου. Απλώς λένε “μπράβο, καλά κάναταν και εμείς όπου μπορούμε να σας βοηθήσουμε θα σας βοηθήσουμε.”*» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Παλαιότερα, η επιλογή συντρόφου γινόταν μέσα από την ίδια κοινότητα. Οι νέοι που κατάγονταν από ίδιο χωριό γνωρίζονταν από πριν, από το σχολείο, τις αγροτικές εργασίες, από τα πανηγύρια του χωριού και από κάποιο άλλο γάμο. Όμως, οι αρραβωνιασμένοι δεν μπορούσαν να κυκλοφορούν μαζί έως ότου γίνει ο γάμος.

Στην εποχή μας υπάρχει ωριμότητα στις ερωτικές σχέσεις, οι νέοι έχουν περισσότερες ευκαιρίες, είναι ελεύθεροι να πάνε παντού, υπάρχει η πιθανότητα να γνωριστούν συμπτωματικά σε οποιοδήποτε μέρος και, όταν παρουσιάζουν στους γονείς τους το έτερον τους ήμισυ, θέτουν το γεγονός ως αμετάκλητο, αν και δεν αποκλείεται, έπειτα από κάποιο χρονικό διάστημα, η γνώμη τους να μεταβληθεί. «*Και να ‘ναι τελεσίδικο; Μετά από μισό χρόνο αλλάζουν, άλλον, άλλη!*» (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60). Επίσης, και ο ίδιος ο γάμος δεν είναι πια υπόθεση που αφορά μια ολόκληρη ζωή.

Σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα της εκλογής του συντρόφου ανήκει στους άμεσα ενδιαφερόμενους, οι οποίοι βιώνουν το σύγχρονο τρόπο ζωής. Δεν βιάζονται να παντρευτούν, διότι «θέλουν πρώτα να ζήσουν τη ζωή τους και μετά...»

Υπήρχαν σπάνιες περιπτώσεις ταξικών ή οικονομικών διαφορών, όπου οι γονείς δεν έδιναν τη συγκατάθεση τους για το γάμο. Τότε, οι δύο ερωτευμένοι νέοι προχωρούσαν σε απαγωγή και τέλεση του μυστηρίου. Μερικές φορές, όταν καταλάγιαζαν τα γεγονότα, ο πατέρας έδινε την ευχή του, συγχωρούσε και προίκιζε την κόρη. *«Μετά έγινα μεγάλη κοπέλα, πολύ όμορφη ήμουνα, ωραία κοπέλα. Κλεφτήκαμε μ' αυτόν. Τα σπίτια δίπλα δίπλα ήτανε, μ' άρρεσε. Κάποιος είχε έρθει για προξενιά στο σπίτι μέσα και αυτός με την παρέα του περίμεναν έξω να με κλέψουν εμένα. Με ήθελε. Εγώ δεν ήξερα τίποτα. Κλαίω... Μ' άρπαζαν και μ' έβαλαν στο κάρο και φστ... Μ' έκλεψαν. Στο σπίτι μέσα γίνονταν προξενιά. Προίκα όχι, τίποτα δεν μ' έδωσαν. Ένα κατσαρόλα είχαμαν, στα καπάκια τρώγαμαν.»* (Θεοφανία Σταύρου – Προδρόμου, ετών 87).

Η κατάλληλη ηλικία για τον άντρα ήταν τα είκοσι δύο του χρόνια, μετά δηλαδή την εκτέλεση των στρατιωτικών του καθηκόντων. Για τη γυναίκα η κατάλληλη ηλικία, κατά την αντίληψη των παλαιότερων, θεωρούνταν μετά τα δεκαεπτά έως τα δεκαοκτώ της χρόνια. Αν η ηλικία ξεπερνούσε τα είκοσι δύο χρόνια, τότε πίστευαν πως δύσκολα θα κατάφερνε να παντρευτεί και θεωρούνταν «γεροντοκόρη». Η κατάλληλη διαφορά μεταξύ του ζευγαριού δεν έπρεπε να ξεπερνά τα πέντε με έξι χρόνια, καθώς εκτιμούσαν πως ήταν καλύτερα το ζευγάρι να είναι συνομήλικο.

Προϋποθέσεις που έπρεπε να πληροί ο άντρας για να παντρευτεί ήταν οι εξής: Να έχει τελειώσει το στρατιωτικό του και να έχει αποκατασταθεί επαγγελματικά. Να έχει διδαχτεί κάποια τέχνη ή να σκοπεύει να ακολουθήσει το επάγγελμα του πατέρα του. Οι σπουδές δεν ήταν απαραίτητες. Το νέο σπιτικό προέκυπτε τις περισσότερες φορές από μία μετατροπή του πατρικού του γαμπρού.

Η γυναίκα ήταν αποκλεισμένη από τη μόρφωση, θεωρούνταν αρκετό να έχει τελειώσει το δημοτικό σχολείο. *«Σχολείο δεν πήγα. Της κατοχής τον πόλεμο, νηπιαγωγείο τότες δεν ήτανε. Μια δασκάλα ήτανε, όλες τις τάξεις. Πηγαίναμαν. “Τι είναι αυτό; ”Κοζ”. “Όχι κόζ, μάτι”. Γονείς μας τούρκικα ήξεραν, τούρκικα κι εμείς μαθαίναμαν. Μετά έγινε πόλεμος. Τα σχολεία κλείσανε. Μετά ήρθε τα αντάρτικα, εντελώς κλείσανε. Αυτά που ξέρω, απ' την τηλεόραση έμαθα.»* (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76). Επίσης, για τη δημιουργία μιας σωστής οικογένειας, η γυναίκα έπρεπε να γνωρίζει πως να φροντίζει το σπίτι, να γνωρίζει, παλαιότερα, την τέχνη της υφαντικής, ενώ απαραίτητα και την τέχνη της μοδίστρας. *«Από την Αμερική εικοσιπέντε λίρες έστειλαν για να πάμε. Κι ο πατέρας μου αρρώστησε, πέθανε. Δεν μπορέσαμε να πάμε. Και μ' αυτά τα λεφτά πήρα μηχανή. Είκοσι δύο χρονών ήμουνα και ακόμα αυτή η μηχανή δεν ξέρει μάστορα! Πόσες κοπέλες περάσανε! Μ' αυτά τις λίρες μηχανή πήραμαν. Όταν έπαιρνες μηχανή, σου*

μάθαιναν και δεκαπέντε μέρες ασπροκέντι. Καινούρια ήτανε.» (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76).

Το ήθος της εποχής επέβαλλε σειρά γάμου. Το αγόρι θεωρούνταν ως ο προστάτης των κοριτσιών μετά τον πατέρα, επομένως έπρεπε να δώσει προτεραιότητα στα θηλυκά μέλη της οικογένειας και, εφόσον εκπλήρωνε το καθήκον του να τις αποκαταστήσει, στη συνέχεια, μπορούσε και ο ίδιος να παντρευτεί. Όμως υπήρχαν περιπτώσεις όπου είτε η κοπέλα αποφάσιζε να παντρευτεί είτε όχι, το αγόρι τολμούσε να προχωρήσει πρώτο στο γάμο. Σε περίπτωση όμως που δεν υπήρχαν γονείς, ο αδερφός όφειλε να προικίσει την αδερφή του, προκειμένου εκείνη να μπορέσει να αποκατασταθεί. *«Ο κτηνοτρόφος Π. έμεινε ανύπαντρος και χάρη στις αδερφές.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Οι μεγαλύτεροι προέτρεπαν τους νεότερους να παντρευτούν. Οι γονείς σκέφτονταν τους απογόνους, με άλλα λόγια, τον απώτερο σκοπό της ζωής του ανθρώπου, τη διαίωνιση του είδους. Αν δεν υπήρχε απόγονος σε κάποια οικογένεια, θεωρούνταν δυστυχισμένη και ότι στο μέλλον θα «σβήσει» και θα χαθεί. Προέβλεπαν, επίσης, για το άτεκνο ζευγάρι δύσκολα γηρατειά, μιας και, παλαιότερα, τα αντρώγυνα είχαν περισσότερο ο ένας την ανάγκη του άλλου.

Αυτό που έψαχνε η γυναίκα στον άντρα ήταν μια στρωμένη οικογενειακή κατάσταση, επαγγελματική κατάρτιση και κτηματική περιουσία. Μετά τη δεκαετία του 1950, που κάπως ομαλοποιούνται τα πράγματα, η γυναίκα αναζητούσε έναν άντρα με θέση στο δημόσιο ή κάποιον που να γνωρίζει μια καλή τέχνη, έτσι ώστε να έχει ένα σταθερό εισόδημα. Επιθυμούσε μια άνετη ζωή, να φύγει από τις γεωργικές εργασίες και να πάει στην πόλη. *«Φτώχεια ήταν, κοπέλα μου. Ρούχα τώρα πετάνε, τότε δεν είχαμαν. Τα καπνά είχαν πολύ λίγδα, μια ώρα έκανες να πλυθείς. Τι ρούχα; Πατσαβούρια είχαμαν. Μαύρη ζωή πέρασα.»* (Ελευθερία Λαζάρου – Ιωάννογλου, ετών 76). *«Ποια ήταν τα καλά και ποια ήταν τα παλιά; Εκείνα που φορούσες κάθε μέρα, το φόραγες, το έπλενες, στα καπνά γινόμασταν σαν γουρούνι. Το καπνό το ‘καιγαν, τσιάπα δουλεύαμαν, τσιάπα.»* (Λάμπρω Ευθυμίου – Ποτίκογλου, ετών 87).

Ο άντρας προσπαθούσε στη γυναίκα να τα συνδυάσει όλα. Έψαχνε για μια γυναίκα με ωραία εμφάνιση, ήθος και «γερή» προίκα, ούτως ώστε να διευκολυνθεί αργότερα η οικογενειακή του ζωή. Έψαχνε για νοικοκυρά, η οποία να έχει εκπαιδευτεί σε κάποια τέχνη, όπως ραπτική, κεντητική ή υφαντική. *«Νύχτα μέρα, νύχτα μέρα ύφαινα, το πέταζα να μην βλέπουν τα μάτια μου.»* (Δήμητρα Ρηνόπουλου – Παπάζογλου, ετών 81). Αλλά πάνω από όλα να ήταν έντιμη, ευσυνειδητη, μετρημένη, να ήταν ικανή να διαμορφώσει και να διατηρήσει μια καλή φήμη για την οικογένειά της. *«Τον άντρα ή τον ανέβαζαν ή*

τον κατέβαζαν, τέτοιες κοπέλες δεν υπάρχουνε λέω!» (Λάμπρω Ευθυμίου – Ποτίκογλου, ετών 87).

Ποσά, όπως εκατό λίρες, θεωρούνταν ικανοποιητική προίκα, αλλά πολλές οικογένειες έδιναν και περιζήτητα κτήματα. Τη μερίδα του λέοντος, όμως, τη δικαιούταν το αγόρι, καθώς αυτό είχε στη συνέχεια την ευθύνη να γηροκομήσει τους γονείς, αφού το κορίτσι έφευγε και απαλλασσόταν με αυτό τον τρόπο από το βάρος. Σήμερα, υπάρχει χρηματική ενίσχυση, πολλές φορές γενναία, μεταβίβαση κτηματικής περιουσίας και γενικά η μεταβίβαση των ακινήτων γίνεται ισόποσα και στα αγόρια και στα κορίτσια. Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο και τον εμφύλιο, οι γάμοι συνάπτονταν με μετρητά και κτήματα.³³⁴ Όμως, παρόλη τη γενναία προίκα, ο άντρας είχε το δικαίωμα να μην είναι ικανοποιημένος, ενώ η γυναίκα δεν τύχαινε απαραίτητα καλύτερης μεταχείρισης. Αυτό εξαρτιόνταν από τις αρχές του σπιτιού όπου πήγαινε ως νύφη, από την ανατροφή του γαμπρού, καθώς και από το χαρακτήρα του. «Πολύ καλά πεθερικά είχα, πολύ καλά! Ο άντρας μου με ζήλευε, εγώ πολύ ξύλο έφαγα.» (Τασία Σοϊλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64). «Στα χωράφια πρώτη και στα παιδιά και στα γελάδια και στο ξύλο. Όλα μετά μουσική. Δέρναν ο κόσμος.» (Δήμητρα Ρηνόπουλου – Παπάζογλου, ετών 81).

Εξαιτίας της πολύ μεγάλης φτώχειας που υπήρχε στην κοινότητα, οι κάτοικοι δέχτηκαν τη δύσκολη απόφαση να φύγουν. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 σημειώθηκε μεγάλο κύμα μετανάστευσης. «Ο άντρας μου, όπου έβρισκε δουλειά, πήγαινε. Και μαρμαροποιείο δούλεψε και στις οικοδομές δούλεψε, στα χωράφια δούλεψε, στα καπνά. Πηγάδια σκάβανε εδώ και στην Πεδινή, πήγαινε. Και πού δεν πήγαινε, ξέρω 'γω. Είχανε κάτι γελάδες τότε δυο τρείς και άλογο είχανε, οργώνανε τα χωράφια. Το '65 παντρευτήκαμε, το '71 πήγαμε στη Σουηδία. Δεν υπήρχανε δουλειές, δεν υπήρχε τίποτα. ... Η κόρη μου δεν μας γνώρισε. Τι ήτανε τα παιδιά μικρά όταν φύγαμε. Σε ενάμιση χρόνο δεν ήρθαμε να δούμε τα παιδιά να φανταστείς! Επειδή μεγάλωσαν με τη γιαγιά, τη γιαγιά γνώριζαν. Η κόρη μου, πού να ζυγώσει σε μένα! Έφυγε, πάει στην κουνιάδα μου. “Στο σπίτι μας είναι μία θεία”, είπε, “δεν πάω”. “Βρε κορίτσι μου καλό, η μαμά σου είμαι!” Δεν τα ξεχνάω αυτά, είναι δύσκολα πράγματα.» (Μαρίκα Καραπέτρου – Τσιράκογλου, ετών 61.) Όμως δεν ήταν εύκολο να κόψουν τις ρίζες τους με τη γενέτειρα. Επιστρέφουν στο χωριό έχοντας πάρει μαζί τους πρότυπα, ιδέες και στοιχεία από το εξωτερικό, για να φτιάξουν τα σπίτια τους. Μεταπολεμικά παρακολουθούμε ραγδαία ανοικοδόμηση.

Στο παρελθόν τα γαμήλια ενδύματα δεν ήταν άλλα από τα καθημερινά ρούχα των γυναικών, τα οποία βρίσκονταν σε λίγο καλύτερη κατάσταση. «Κουρέλια, όχι ρούχα. Από

³³⁴ Αλεξάκης Ε., ό.π., σ. 35.

πέντε χρονών στα χωράφια δούλευα. Φτώχεια! Εφτά χρονών με δώσανε ψυχοπαίδι στην Αθήνα. Πλούσιοι ήτανε. Τέσσερα χρόνια έκατσα. Αλλά μου έλειψαν οι γονείς μου. Ξενοπαίδι. Μέρα νύχτα έκλαιγα. Με έφεραν για δεκαπέντε μέρες να τους δω. Τις δύο τελευταίες μέρες εγώ εξαφανίστηκα. Έφυγα στην Αμπελιά με τα πόδια. Τώρα χτυπάω το κεφάλι μου.» (Γιωργία Προδρόμου – Αλεξίου, ετών 66). Όταν υπήρχε οικονομική δυνατότητα, αγόραζε η μητέρα για την κόρη карабόπανο του μέτρου και έραβε, πολλές φορές μόνη της, ένα καινούριο φόρεμα. Πριν τη δεκαετία του 1940, σε πολλές περιπτώσεις, κορίτσια είχαν φορέσει νυφικά που ράφτηκαν από χρησιμοποιημένα πανιά, με τα οποία σκέπαζαν τα καπνά. «Το φόρεμα μάνα μου έραψε. Από λιάστρα, κομμάτι κομμάτι, φύλλα φύλλα ήτανε. Εδώ το κρεμάγαμε καμαρωτό καμαρωτό, ου...! Μην το λερώσει κανένας, μην το πειράξετε κανένας. Όταν πήγαινα σε γάμο, σε εκκλησία. Μετά το πέταξα.» (Θεοφανία Σταύρου – Προδρόμου, ετών 87). Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950, τα νυφικά φορέματα ράβονταν στο χωριό από ντόπιες μοδίστρες, διότι η μετακίνηση προς την πόλη όπου υπήρχαν οι εξειδικευμένες ήταν δύσκολη, αλλά και γιατί η μόνη γλώσσα που γνώριζαν οι γυναίκες ήταν η τουρκική. Αγόραζαν, λοιπόν, ένα λευκό ύφασμα και η μοδίστρα, ανάλογα με την έμπνευση και το ταλέντο της, το σχεδίαζε και το έραβε σε μορφή νυφικού. «Ερχότανε κοπέλες απ' την Μπάφρα, ερχότανε απ' το Κολονιάτι, απ' το Μπιζάνι. Απ' τα Γιάννενα όχι. Ένα φόρεμα, είκοσι πέντε δραχμές έπαιρνα. Τότες καλά λεφτά. Αζία είχανε. Έραβα στις γυναίκες στο χωριό. Ό,τι έφερναν, εγώ τους έραβα. Εσύ φόρεμα, ο άλλος ζακέτα, ένα ταγιέρ. Δυό πρόβες έκανα. Το έραβα, το σιδέρωνα και το έδινα. Παλτό να ράψεις, ταγιέρ να ράψεις με εκατό δραχμές. Παλιά, σουτιένια δεν ήτανε, δεν ξέραμε. Μετά έραβα. Κορδόνη απ' το ίδιο ύφασμα έκανα. Στους άντρες κοστούμια έραβα. Και το νυφικό εγώ έραπα. Ροζ ύφασμα. Και τι ωραίο νυφικό ήτανε!» (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76).

Οι άντρες συνήθως δανείζονταν ο ένας από τον άλλο κάποιο κοστούμι, το οποίο είχε φορεθεί για μια ολόκληρη δεκαετία από δεκαπέντε έως είκοσι γαμπρούς. Το μέγεθος της δυστυχίας, της φτώχειας, ιδίως κατά την περίοδο της κατοχής ήταν μεγάλο. «Με ένα κοστούμι από πλούσιο όλοι παντρευότανε.» (Σοφία Παπάζογλου – Προδρόμου, ετών 79). «Τρία τέσσερα χρονών φόραγαν τα αγόρια παντελόνια. Όταν πέθανε ο πεθερός μου, δεν είχε ένα παντελόνι. Τότες ο κόσμος υπέφεραν από ψείρα. Κάηκαν τα ρούχα όπως τα 'βαλε μέσα στο φούρνο.» (Λάμπρω Ευθυμίου – Ποτίκογλου, ετών 87). «Του νουνού του το κουστούμι φόρεσε. Είχε πεθάνει ο άνθρωπος. Παλιό ήτανε, το πήγαμε το μπαλώσαμε στη μανταρίστρα.» (Γιωργία Προδρόμου – Αλεξίου, ετών 66).

Στερούμενες, λοιπόν, ακόμη και τη γνώση της ελληνικής γλώσσας και αφημένες μόνο στη διαίσθηση, την παρατήρηση και τη μίμηση οι μητέρες ανέτρεφαν τις θυγατέρες τους σύμφωνα με τη φύση και με τις παραδόσεις, τηρώντας τους άγραφους νόμους και κανονίζοντας τη ζωή αυτών από τη γέννηση μέχρι το θάνατο.³³⁵ *«Ο άντρας μου τριανταπέντε χρόνια με πέραγε. Γεωπόνος ήτανε, πολλά χωράφια είχε. Εκείνος ήθελε. Τώρα συγγώμη, χαζοβιόλα ήμασταν, χαμένες ήμασταν... αθώες. Εμείς δεν ξέραμαν. Μ' έδωσαν.»* (Ναυσικά Κεϊσογλου – Καρατζά, ετών 82).

Από το 1955 και έπειτα άνοιξαν τα πρώτα καταστήματα νυφικών ρούχων και οι κοπέλες νοίκιαζαν τα έτοιμα ραμμένα γαμήλια φορέματα, που άρχισε να προσφέρει η αγορά. *«Μια Γραμμενιάτη ήτανε εκεί στην Μητροπόλεως, εκεί πρωτοάνοιξε.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Η νύφη διάλεγε το νυφικό και ο γαμπρός το πλήρωνε. Για την αγορά, οι άντρες έπαιρναν μαζί τους τις νεαρές κοπέλες και επισκέπτονταν καταστήματα μέχρι να καταλήξουν σε αυτό που θα τους άρεσε. Ο γαμπρός και η μητέρα του δέχονταν να ξοδευτούν λιγάκι παραπάνω. Προσπαθούσαν και αυτοί, ανάλογα με τον κύκλο τους, να δείξουν πως στην όμορφη νύφη αγοράζουν και όμορφο νυφικό. Ήταν και θέμα γοήτρου. Της αγόραζαν τα εσώρουχα και τα παπούτσια για το γάμο. Το χτένισμα, τα καλλυντικά και ο στολισμός της νύφης και στον αρραβώνα και στο γάμο βάραιναν την αντρική τσέπη.

Παλαιότερα, οι μελλονύμφοι δε συναντιούνταν καθόλου για λίγες μέρες πριν από το γάμο, ούτε ο άντρας επιτρεπόταν να δει το νυφικό φόρεμα. Σήμερα, υπάρχει απλοποίηση των πραγμάτων και όλα αυτά έχουν ξεπεραστεί κατά πολύ. Το ζευγάρι χαίρεται να πηγαίνει μαζί στα ενημερωμένα καταστήματα για shopping και να διαλέγει, νοικιάζει ή αγοράζει τα γαμήλια ενδύματα.

Το θέμα των προσκλήσεων διευθετούνταν από τους γονείς των μελλονύμφων, αλλά και μέσω «λαλητών» ή «καλεστών», που ίσως άφηναν στα σπίτια των προσκεκλημένων κεράσματα.³³⁶ *«Δυο γριές με ένα μπουκάλι τσίπρο και ένα ποτηράκι έφερναν όλο το χωριό γύρα και καλούσανε. “Αυτός παντρεύεται, έχετε χαιρετισμούς, να έρθετε να πιείτε έναν καφέ”. Το πρωί αυτή η γριά ερχόταν στην πόρτα, μάναμ, περίμενε! Αν η κοπέλα θα βγει εντάξει. Το δώρο το έδιναν στη γριά. Το σεντόνι το έπλενε η μάνα.»* (Ελευθερία Λαζάρου – Ιωάννογλου, ετών 76). Η πρόσκληση για το γάμο ήταν αρχικά προφορική. Κάποιος συγγενής ή καλοθελητής περνούσε από σπίτι σε σπίτι και ενημέρωνε για την ώρα και την ημερομηνία του γάμου. Κερνούσε λουκούμια ή καραμέλες ή τσίπουρο ή ούζο. Με ένα μικρό ποτήρι που είχε μαζί, προσέφερε στο

³³⁵ Φουρίκης Π., ό.π., σ. 65.

³³⁶ Βακαλούδη Α., ό.π., σ. 50.

νοικοκύρη του σπιτιού και ζητούσε την ευχή του για καλό και «στέρεο» γάμο. Χειρόγραφα προσκλητήρια δεν υπήρχαν, ενώ τα πρώτα τυπωμένα εμφανίζονται από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα. Μοιράζονταν περίπου ένα μήνα νωρίτερα, έτσι ώστε οι καλεσμένοι να καταφέρουν να προετοιμαστούν ανάλογα. Καλούσαν όλο το χωριό και αγωνιούσαν να μην ξεχαστεί κάποιο σπίτι. Στους σημερινούς γάμους δεν είναι όλοι οι κάτοικοι προσκεκλημένοι. *«Είναι ένα δημόσιο γεγονός, εκείνη την ημέρα είναι όλο το χωριό ξεσηκωμένο. Δυστυχώς, τώρα δεν είναι έτσι. Τώρα δεν είναι καλεσμένο όλο το χωριό. Ούτε καν. Παλιά ξεκινάγαμε από την κορυφή του χωριού μέχρι τον πάτο, μην ξεχάσουμε κανένα σπίτι! Όλους!»* (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60).

Οι κύριες προετοιμασίες άρχιζαν με τον καθορισμό του χρόνου στέψης. Ο νέος χωρίς σπίτι δικό του δεν νοούνταν να σκεφτεί το γάμο, η δε νέα, βοηθούμενη από συγγενείς, καταγινόταν με την συμπλήρωση των προικιών, που παρά την φροντίδα που ξεκινούσε από τη στιγμή που γεννιόταν το θηλυκό, ήταν πάντα ανέτοιμη ως και την τελευταία στιγμή.

Η εποχή που γίνονταν οι περισσότεροι γάμοι ήταν η άνοιξη, μετά το Πάσχα για σαράντα ημέρες και μετά τον Σεπτέμβρη όταν δηλαδή υπήρχε καταλάγιασμα των αγροτικών εργασιών. *«Το καλοκαίρι είχαμε τα καπνά, που ν' αδειάσουμε. Αρχίζαμαν από το Φλεβάρη μήνα στις φυταριές, βγάζανε το χορτάρι, παγώναμε. Καθόμασταν στο μιντέρι εκεί στις φυταριές στον κήπο. Αχ καπνά, τι καπνά! Τέλος πάντων.»* (Μαρίκα Καραπέτρου – Τσιράκογλου, ετών 61.) Στις κτηνοτροφικές εργασίες ανταποκρίνονταν ανάλογα το πρωί ή το απόγευμα, ενώ την εβδομάδα του γάμου βοηθούσαν και οι συγγενείς.

Γάμοι δεν επιτρεπόταν να τελεστούν άλλη μέρα της εβδομάδας εκτός από την Κυριακή, ενώ σήμερα γίνονται συνήθως το Σάββατο, ακόμη και καθημερινή, προκειμένου να μπορέσει η οικογένεια να βρει το κατάλληλο κέντρο διασκέδασης. *«Δεν είχανε, βέβαια, πολλά τραπέζια και καρέκλες, τα παίρνανε δανεικά από τα σπίτια, π.χ. παίρνανε δύο καρέκλες από σένα, τρεις από άλλον, δεν είναι όπως τώρα που κλείνουν τα μαγαζιά. Όλοι μαζί, σε πρώτη φάση, μαζεύονταν όλοι οι πλησιέστεροι συγγενείς και, σε δεύτερη φάση, γινότανε δεύτερο στρώσιμο οι υπόλοιποι, δηλαδή δεν έφευγε κανένας χωρίς να φάει.»* (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60).

Μια από τις πρακτικές σύναψης κοινωνικών συμμαχιών υπήρξε ο θεσμός της κουμπαριάς, ο οποίος χαρακτηρίζεται από το θρησκευτικό και τελετουργικό χαρακτήρα του. Οι σχέσεις τελετουργικής συγγένειας εδραιώθηκαν μέσα από τη συμμετοχή σε γάμους και βαφτίσεις των νεαρών μελών μέσα και έξω από τις κοινότητες, δείχνοντας έτσι την ανάγκη των ομάδων να εκφράσουν την εξωστρέφειά τους σε αντίθεση με την

πρακτική ενδογαμίας στο παρελθόν³³⁷. Ο κουμπάρος επιλεγόταν πάντα από την πλευρά του γαμπρού που είχε τον πρώτο λόγο. Κατά παράδοση, κουμπάρος θα γινόταν εκείνος που τον έχει βαφτίσει ή κάποιο μέλος από την οικογένεια του. Σήμερα, αυτή η παράδοση συνεχίζεται σε πολλές περιπτώσεις, όμως όταν υπάρχει κάποιος φίλος του ζευγαριού, σε συνεννόηση πάντα με το νονό, του επιτρέπεται να αναλάβει αυτός. Όλα τα έξοδα της εκκλησίας, όπως το ύφασμα που θα σκεπάσει το ζευγάρι κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, οι λαμπάδες, το μπουκάλι με το κρασί, τα ποτήρια και το πρόσφορο είναι υποχρέωση του κουμπάρου, του οποίου ο ρόλος είναι ιδιαίτερα τιμητικός.

Η προίκα ολοκληρωνόταν και επιδεικνυόταν την τελευταία εβδομάδα πριν το γάμο, ο οποίος συνήθως πραγματοποιούνταν Κυριακή.³³⁸

Δευτέρα-Τρίτη-Τετάρτη

Οι συμπεθέροι, επίσης, έρχονταν σε επικοινωνία. Παρευρίσκονταν σε συζητήσεις, που αφορούσαν τη διοργάνωση του γάμου και προσπαθούσαν να ανταποκριθούν στις ανάγκες που προέκυπταν. Οι γυναίκες ασχολούνταν με τις τελευταίες ετοιμασίες: σιδέρωμα, δίπλωμα, τακτοποίηση των προικιών στο μπαούλο. *«Ό,τι είχε απομείνει μέχρι την τελευταία στιγμή για να γίνει το γιούκο, προκειμένου να στηθεί και αυτό μέχρι την Πέμπτη.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Οι κοντινοί συγγενείς του γαμπρού και της νύφης πήγαιναν στα σπίτια και ήταν υπό τις διαταγές των δυο οικογενειών που επρόκειτο να τελέσουν το γάμο. Ήταν πρόθυμοι και είχαν τη διάθεση να βοηθήσουν σε ότι τους ζητούνταν όλη την εβδομάδα. Ήταν οι λεγόμενοι «βλάμηδες», βοηθούσαν στο τραπέζι και έτρωγαν εκεί. *«Αυτοί που πρόσφεραν βοήθεια ήταν οι βλάμηδες, οι σερβιτόροι. Φοράγανε ποδιές, πηγαίνανε, στηνότανε... Είχανε κάθε βράδυ τραπέζι οι κοντινοί συγγενείς, μαζεύνοντουσαν.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Κάθε βράδυ, ακόμη και οι φτωχότερες οικογένειες έκαναν τραπέζι, όπου συγκεντρώνονταν στο κάθε σπίτι οι δύο πλευρές ξεχωριστά και ήταν περίπου δεκαπέντε έως τριάντα άτομα. Πολλές φορές, οι πολύ κοντινοί συγγενείς, που είχαν δικά τους ζώα, έφερναν κρέας, ψωμί και κρασί και βοηθούσαν έτσι την οικογένεια που είχε μεγάλα έξοδα. Τα κορίτσια κουβαλούσαν καυσόξυλα από το βουνό, για να ψηθούν τα διάφορα φαγητά, όπως πίτες, ψητό κρέας, εντόσθια, μεζέδες. Για ένα καλό γάμο σφάζονταν ένα ή και δύο πρόβατα.

³³⁷ Νιτσιάκος Β., *Παραδοσιακές Κοινωνικές Δομές*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1991, σ. 89.

³³⁸ Βαρβούνης Μ.Γ., *Όψεις και μορφές του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού*, Αθήνα 2001, εκδ. , σ. 43.

Πέμπτη

Τα διακινούμενα αγαθά δεν είχαν μόνο χρηστική αξία, αλλά και κοινωνική/συμβολική. Η μεταφορά των προικιών έφερνε οικογενειακή και κοινωνική νομιμοποίηση στο νέο ζευγάρι. Η τελετουργική μεταφορά τους άνηκε στις πράξεις που είχαν να πουν κάτι παραπάνω από το απλό επιφαινόμενο. Τα προικιά έχουν αποδέκτη το νέο νοικοκυριό. Όμως, η όλη τελετουργία της διακίνησής τους έχει αποδέκτη την κοινότητα. Τα προικιά είναι προϊόντα της προκοπής της νέας κοπέλας, της οικογένειάς της, δείκτης της οικονομικής και της κοινωνικής τους κατάστασης. Ως εκ τούτου, πρέπει να μεταβιβαστούν με επισημότητα, με μεγαλοπρέπεια, ιδιότητες που χαρακτηρίζουν γενικά τον επιδεικτικό χαρακτήρα του γάμου³³⁹. Την Πέμπτη καλεσμένοι από όλο το χωριό, κυρίως γυναίκες και κορίτσια, πήγαιναν να δουν την προίκα που έχει ετοιμάσει η νύφη και η οικογένειά της. Ο ίδιος ο γάμος είναι ένα γεγονός που ο κόσμος περιμένει να σχολιάσει. Σε συγκεκριμένο δωμάτιο του σπιτιού βρίσκονταν τοποθετημένα τα απαραίτητα έπιπλα που έπρεπε να περιλαμβάνει μια προίκα, δηλαδή η καρυδένια ντουλάπα, η ραπτομηχανή και το μπαούλο με το ρουχισμό της νύφης. Πάνω στο γιούκο ήταν τοποθετημένα σεντόνια, κουβέρτες -αγοραστές και μάλλινες-, πλεχτά με το βελονάκι, το πάπλωμα, κιλίμια, βελέντζες και, τέλος, τα υφαντά χαλιά. Τα «προικιά» είναι συνεισφορά της οικογένειας της νύφης, προκειμένου να στηριχτεί το ζευγάρι στο νέο του ξεκίνημα³⁴⁰.

Από το σπίτι του γαμπρού ξεκινούσαν έπειτα από συνεννόηση να πάνε στο σπίτι της νύφης να πάρουν την προίκα. Τη δεκαετία του 1950, πήγαιναν με δύο κάρα και στολισμένα άλογα στο γκέμι με άσπρες κορδέλες και μαντήλια. Δυο καβαλάρηδες προηγούνταν της κουστωδίας και προανήγγελλαν στο σπίτι της νύφης πως έρχονται για να πάρουν την προίκα. *«Άμα δεν πλέρωνε, δεν σηκώνονταν από το μπαούλο. Με τα χέρια παίρνανε την προίκα. Σάμα τι είχαν και τι θα παίρναμαν.»* (Μαρία Βαμβακοπούλου – Ταχμάζογλου, ετών 75). *«Με αλογόκαρα ήρθανε. Στο άλογο το καπίστρι έβαζε μαντήλια η μάνα μου. Άσπρα μαντήλια, χειρομάντηλα. Και με τα κάρα, τα φορτώσαμε. Τραγουδάγανε οι γυναίκες.»* (Τασία Σοϊλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64).

Εκεί, πολλές φορές, τραβούσαν ένα σκοινί και νεαροί ρωτούσαν την παρέα τι θέλει. Κατόπιν διαπραγματεύσεων και φιλοδωρήματος, χαλάρωναν το σκοινί και επέτρεπαν την είσοδο στο σπίτι της νύφης. Η οικογένειά της έβγαινε στην αυλή, τους καλωσόριζε και τους κερνούσε. Όλες οι παραπάνω τελετουργίες ήταν απαραίτητες για την ολοκλήρωση

³³⁹ Σέρρης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 188.

³⁴⁰ Σέρρης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 186.

του γάμου διαδικασία και πρέπει να εννοηθούν μάλλον ως «συμβολικός φόρος διοδίων», αυτό που στον υπόλοιπο ελληνισμό ονομαζόταν «πορταρίκια»³⁴¹. Ο γαμπρός δεν πήγαινε, γιατί θα έπρεπε να υποστεί τη διαδικασία του “γανώματος”. Φόρτωναν τα βαριά αντικείμενα, ενώ τα φορέματα της νύφης τα έπαιρναν στα χέρια και βάδιζαν δίπλα στο κάρο, με κατεύθυνση το σπίτι του γαμπρού. *«Τα βαριά, παπλώματα πολλά είχα, πάνω στο κάρο φορτώσαμε. Λιάστρα που σκέπαζαν παλιά τα καπνά πάνω ρίζαμαν. Βροχή, κατακλυσμός! Εγώ τον γάμο της Ταμάμας θυμάμαι. Πήραμε τα φουστάνια όλα στις κρεμάστρες, στα χέρια οι κοπέλες. Τις ρόμπες. Πήραμε τα φουστάνια και ερχόμασταν χορεύοντας και από πίσω το κάρο, από πάνω προς τα κάτω. Την ίδια μέρα φέραμε την προίκα, την αφήσαμε και μετά πήγαμε στην εκκλησία.»* (Μερόπη Τουτουντζόγλου – Αραπισόνογλου, ετών 69). Φεύγοντας έκλεβαν συμβολικά³⁴² μια γλάστρα ή κάποιο αντικείμενο μικρής αξίας. Αργότερα πήγαιναν με αγροτικά στολισμένα με λευκή σταυρωτή κορδέλα στο καπό. Μόλις έφταναν, δεν ξεφόρτωναν αν δεν έδινε η μητέρα του γαμπρού φιλοδώρημα σε όσους κουβάλησαν την προίκα. Κατόπιν ικανοποίησης των αιτημάτων της παρέας, άρχιζε η εκφόρτωση. *«Αμα δεν βγει η πεθερά να τα σκάσει, δεν ξεφορτώνουμε! Δίνει, ξαναδίνει.»* (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60).

Σε ένα υπνοδωμάτιο του σπιτιού στρωνόταν το νυφικό κρεβάτι. «Κρεβάτι τότε δεν έπαιρναν ο κόσμος. Το στρώμα καταϊ έριχναν.» (Δήμητρα Ρηνόπουλου – Παπάζογλου, ετών 81). Το στρώσιμο του γαμήλιου κρεβατιού γινόταν από τις νεαρές φίλες και ανύπαντρες συγγενείς της νύφης. Επάνω έριχναν ροδοπέταλα, ρύζι και κάθιζαν ένα μικρό αγόρι. *«Βάζουν ένα παιδί αρσενικό, ώστε το πρώτο παιδί να είναι αγόρι. Αυτή την έννοια έχει. Απόγονοι αρσενικοί.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Το ζευγάρι έπαιρνε θέση για να δεχτεί τις ευχές των καλεσμένων, οι οποίοι, περνώντας μπροστά από το κρεβάτι, πετούσαν επάνω κάποιο χρηματικό ποσό, κοσμήματα ή και χρυσή λίρα, δώρα τα οποία είχαν σκοπό να βοηθήσουν το ζευγάρι στο νέο ξεκίνημα.

Η παραλαβή και η παράδοση της προίκας είχε πανηγυρικό χαρακτήρα με τραγούδια, μαγνητόφωνα, αυτοκίνητα, κόρνες, γέλια, πειράγματα.³⁴³ *«Ένας μικρός γάμος, απλώς έλειπε η νύφη κι ο γαμπρός.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Παρασκευή

Την Παρασκευή, έπειτα από μια εξαντλητική εβδομάδα για τις οικογένειες των μελλόνυμφων, ο γάμος έμπαινε σε μια τελική ευθεία. Τακτοποιούνταν οι τελευταίες

³⁴¹ Αλεξάκης Ελ., *Η εξαγορά της νύφης*. Συμβολή στη μελέτη των γαμήλιων θεσμών στη νεότερη Ελλάδα, Αθήνα 1984, σ. 74.

³⁴² Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 146.

³⁴³ Ράπτης Δ., ό.π., σ. 154.

εκκρεμότητες, ενώ το βράδυ παρατίθετο ένα γεύμα σε μικρό κύκλο σε κάθε σπίτι ξεχωριστά. «Γίνεται τραπέζι και στη μεριά του αγοριού και στη μεριά του κοριτσιού. Πήγαιναν μόνο κοντινοί συγγενείς.» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Σάββατο

Το Σάββατο έστελνε η οικογένεια του γαμπρού με μια παρέα από νέα αγόρια και κορίτσια το γαμήλιο φόρεμα στο σπίτι της νύφης. Τα παπούτσια τα παρέδιδε κάποιος μικρός σε ηλικία συγγενής του γαμπρού ή, αν υπήρχε, ο μικρός του αδερφός. Σύμφωνα με το παλιό έθιμο, η νύφη προφασιζόταν πως δε χωράει το πόδι της και ζητούσε να της το γεμίσει με χρήματα. Η παράδοση αυτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα. «*Η νύφη δεν δέχεται να φορέσει τα παπούτσια, εφόσον δεν βάλει μέσα χρηματικό ποσό. “Όχι”, λέει, “δεν φοράω, άντε βάλε κι άλλο, βάλε κι άλλο”...*» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). «*Τακτικά πηγαίναμαν στην εκκλησία, αλλά χωρίς παπούτσια. Λιάστρα έκαμνε ο συγχωρεμένος. Ένα καδρόνι θα περισσέψει; Από ‘κει θα πάρω, θα μετρήσω. Α...! Αυτό ένα τσόκαρο βγαίνει σ’ εμένα. Πήγαινα στον Ιωάνν’ Τσαούς, τον περιπτερά. Ένα κορδόνι έβαζε εδώ πέρα, το κάρφωνε. Ένα τόσο σανίδι. Α...! Ωραία! Έχωνα τα ποδάρια μου μέσα. «Ναλίν» τα λέγανε τούρκικα. Ελληνικά «τσόκαρο» λένε.*» (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76). Επίσης, οι ελεύθερες κοπέλες έγραφαν κάτω από το υπόδημα το όνομα τους, με την ελπίδα να καταφέρουν με το σβήσιμο του να μάθουν ποια θα παντρευόταν πρώτη.

Το Σάββατο το βράδυ κάθε οικογένεια ξεχωριστά έκανε μεγάλο γλέντι για όλους όσους ήταν προσκεκλημένοι στο γάμο. «*Το Σάββατο βράδυ ήρθαν στο δικό μας σπίτι. Έφερε όργανα ο πεθερός μου. Και ο πατέρας μου έφερε και, όταν ήρθαν τα δύο όργανα, μαζί έσμιζαν. Χαμός γίνηκε! Χορός ως το πρωί. Μάγειρα είχε φέρει ο πεθερός μου απ’ τα Γιάννενα, είχε φτιάξει πολλά φαγητά. Εδώ πέρα για πέρα στρώσανε.*» (Τασία Σοϊλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64).

Το γλέντι του γάμου αποτελούσε επιβεβαίωση της οικονομικής δύναμης και κοινωνικής θέσης που κατέχει η οικογένεια.³⁴⁴ Τα όργανα, τη δεκαετία του 1930, ήταν ο ζουρνάς, το ντέφι, και το λαούτο, ενώ αργότερα η παραδοσιακή ορχήστρα αποτελούνταν από κλαρίνο και κιθάρα. Συνήθως, χόρευαν παλιούς χορούς από τη Μικρά Ασία, αλλά βέβαια είχαν μυηθεί και στους ντόπιους χορούς του ηπειρωτικού χώρου. Οι πρώτοι-πρώτοι γάμοι έγιναν στις σκηνές που στήθηκαν για να φιλοξενήσουν τους πρόσφυγες. Από το 1928 και έπειτα, μπήκαν στις κατοικίες που έφτιαξε το κράτος και οι γάμοι πραγματοποιούνταν εκεί. «*Βέβαια ζουρνάδες και αυτά δεν τα πρόλαβα εγώ, αυτά γινόνταν*

³⁴⁴Ράπτης Δ., ό.π., σ. 142.

από το '27 και δώθε. Το '28 μπήκαν στα σπίτια γιατί μέχρι τότε ήταν στις σκηνές. Συνήθως, αυτοί οι οργανοπαίχτες που ερχόταν εδώ, θυμάμαι εγώ, ήταν ένας γκαβός βιολίστας, ήτανε ψάλτης στην Αγία Μαρίνα. Τι ωραίο βιολί έπαιζε και έπιανε όλα τα τραγούδια τα μικρασιάτικα, ευχαριστούσε τον κόσμο.» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Όμως, και το πιο φτωχό νοικοκυριό θα φρόντιζε να κάνει γλέντι με τους καλεσμένους του και ας ήταν αυτό μια κουραστική και πολυδάπανη διαδικασία. «Φασόλια, πατάτες. Όποιος είχε πρόβατα έσφαζε. Ου... έλεγαν την άλλη μέρα, σ' αυτό το γάμο πήγαμαν και φάγαμαν κρέας. Σαν φάρμακο ήτανε το κρέας.» (Ναυσικά Κεϊσογλου – Καρατζά, ετών 82).

Κυριακή

Ο γάμος αποτελούσε ξεχωριστό γεγονός στο χωριό, όχι μόνο ως εκδήλωση-τελετή, αλλά και ως ένας σταθμός για την ένταξη του ατόμου στην κοινωνία της κοινότητας. Με τη νέα ιδιότητα, του παντρεμένου γινόταν δεκτό πια το άτομο ως ώριμο, αφού αποτελούσε πίστη ότι με το γάμο «νοικοκυρεούνταν» τα μέλη της κοινότητας και, κατά συνέπεια, αποκτούσαν υπόληψη ανάμεσα στους ανθρώπους.³⁴⁵

Η στέψη στο παρελθόν γινόταν μόνο την Κυριακή, συνήθως από τις τρεις έως τις πέντε το απόγευμα, ανάλογα την εποχή. Η νύχτα έπρεπε να βρει το ζευγάρι παντρεμένο.

Η Κυριακή ήταν αφιερωμένη στην προετοιμασία της νύφης. «Όχι, εγώ στην Τουρκία. Άμα γινόσαν νύφη, κλείνανε (το πρόσωπο) με τούλια. Κόκκινο τούλια με χάντρες. Όχι εδώ, τι κάνεις πως είσαι; Ειδικό ήτανε, στο κεφάλι. Φτερά είχε πάνω, κότες, χήνες. Όχι καπέλο, φέσι. Από πάνω βάναν στέφανο. Από κει θα ήξερες νύφη. Αντερέ και σιαλβάρι και πουκάμισο εδώ κεντημένο. Εδώ όταν ήρθαν, είπαν “κοντό βρακί να βάλετε.”» (Ναυσικά Κεϊσογλου – Καρατζά, ετών 82). Για τη νύφη, αλλά τελευταία και για το γαμπρό, η κομμώτρια ή ο κομμωτής είχαν τον πρώτο λόγο και θεωρούνταν απαραίτητοι για το χτένισμα και φρόντισμα των μελλοντύμων, στην προετοιμασία των οποίων είχαν χαρά. Για το γαμπρό, το ξύρισμα ήταν μία από τις μεγάλες στιγμές του γάμου. Παλιά, διασκεδάζαν με τραγούδια από οργανοπαίχτες, με δίσκους από το γραμμόφωνο, το πικάπ, ενώ αργότερα με κασετόφωνο και CDs, ενώ τώρα τα τραγούδια επιλέγονται από το διαδίκτυο.

Η νύφη διά του λουσίματος πραγματοποιούσε συμβολικά τον δικό της αποχωρισμό³⁴⁶. Αρχικά, την έντυναν με τα νυφιάτικα και τη στόλιζαν οι φίλες της και η μωδίστρα. Καλλυντικά δεν χρησιμοποιούνταν, ενώ ακόμη και στο κραγιόν ήταν

³⁴⁵ Ράπτης Δ., ό.π., σ. 133.

³⁴⁶ Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 132.

επιφυλακτικές. «Ντύναν τη νύφη, βάφονταν παλιά με κινά, φυτικό χρώμα, κιτρινοκόκκινο. Παλιά, το Σάββατο το βράδυ. Στην Μικρά Ασία γινόταν αυτό. Εδώ δεν έγινε ποτέ.» (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60). Η παρθενική ομορφιά ήταν αρκετή. «Τα μαλλιά αυτή η γυναίκα τα χτένισε και έβαλε κάτι κορνίζες στο κεφάλι από ξύλο, μαύρο σαν στέκα που μαζεύουν και βάζουνε. Και εμένα τέτοιο είχαν βάλει. Δεν ηξέραμαν τι θα πει κομμώτρια, καλέ! Πού να ξέραμαν; Τι νύφη γίνοσαν, μωρέ, τότε; Η νύφη ήταν η ομορφιά σου!» (Θεοφανία Σταύρου – Προδρόμου, ετών 87). Λούζονταν μέσα σε λεκάνες και χτένιζαν τα βρεγμένα ακόμη μαλλιά σε δύο πλεξίδες και έδεναν στις άκρες λευκή κορδέλα του μέτρου. «Μπάνιο στις λεκάνες, τσίγκινες, χάλκινες, αλουμίνιες, κουβαλούσαμεν νερό από το πηγάδι και το ζεσταίναμαν με ζύλα. Είχαμαν κύπελλο τότες. Σαπούνι πράσινο είχαμαν.» (Μαρία Βαμβακοπούλου – Ταχμάζογλου, ετών 75).

Αργότερα, ερχόταν μια κομμώτρια ή κάποια που γνώριζε κάτι περισσότερο από τις άλλες, και βοηθούσε τη νύφη να χτενιστεί ανάλογα με τη μόδα της εποχής. «Τα έλουζαν, τα χτένιζαν και τα έκανε δύο πλεξούδες βρεγμένα βρεγμένα. Ούτε καν τα άφηνε να στεγνώσουνε. Με πλεξούδες, με κοτσίδες έγινε νύφη η μάνα μου. Με κουρέλι δένανε, πανάκι. Κορδέλα του μέτρου είχα εγώ στα μαλλιά. Εγώ είχα νονά Πόντια. Αυτή μου τα έπαιρνε. Πού ξέραμε κορδέλες τότες! Σήμερα έρχεται ολόκληρο σέρβις.» (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60). Σήμερα, κατόπιν καταβολής αστρονομικών ποσών, έρχεται στο σπίτι ολόκληρη ομάδα, η οποία προσφέρει υψηλής ποιότητας υπηρεσίες. Η κομμώτρια συμβουλεύει, χτενίζει και στολίζει όλα τα μέλη της οικογένειας, ενώ η αισθητικός επιμελείται το μακιγιάζ. Η νύφη αγοράζει το όνειρο της, ενώ τα παραπάνω έξοδα είναι του γαμπρού.

Πάνω στο στηθόδεσμο της νύφης έραβαν ή στερέωναν ένα μικρό φυλαχτό σε σχήμα σταυρού, το οποίο έραβαν οι γυναίκες μόνες τους και περιείχε θυμίαμα, λιβάνι και τίμιο ξύλο. «Μέσα στο σουτιέν με παραμμένα βάζανε ένα φυλαχτό μικρό, “μούσια” λεγότανε. Τρίγωνο φυλαχτό που το ράβανε με πανάκι.» (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60). Αν το επέτρεπε το γαμήλιο φόρεμα, στερέωναν πάνω στο στηθόδεσμο ένα λουκέτο κλειδωμένο, ώστε να μπορέσουν να κλείσουν τα κακά στόματα. Διαφορετικά, το έβαζαν στο σακάκι του γαμπρού.

Στο γαμήλιο κοστούμι του άντρα, στο πίσω μέρος του σακακιού, στο κέντρο πάνω στη ραφή στερέωναν δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού. «Στο γαμπρό καρφίτσες στην πλάτη βάζουνε. Μια έτσι και μια στο έτσι. Σταυρό.» (Μερόπη Τουτουντζόγλου – Αραπισόνογλου, ετών 69). Στην τσέπη του έβαζαν σκόρδο για το κακό μάτι και κουφέτα

για να διαβαστούν στα στέφανα. Με αυτά κάτω από το μαξιλάρι τους ονειρεύονταν οι ελεύθερες ποιον θα παντρευτούν.

Σε αντίθεση με το σήμερα, στο παρελθόν δε συνόδευαν τη νύφη τα παρανυφάκια, τα οποία ήταν συνήθως συγγενικά πρόσωπα του γαμπρού και της νύφης. Όταν εισήχθησαν στην αγορά νυφικά με μακριές ουρές, αυτά τα κορίτσια ντυμένα στα λευκά βοηθούσαν τη νύφη να σύρει το φόρεμα της. Αρχικά φορούσαν ό,τι ρούχο είχαν δικό τους σε άσπρο χρώμα, ενώ αργότερα νοικιάζονταν τα φορέματα τους μαζί με το γαμήλιο ένδυμα. Η βιομηχανία γάμου αρχίζει να παρέχει τα πάντα. *«Παρανυφάκια την εποχή εκείνη, πολύ παλιά δεν υπήρχανε. Μετά που φτιαχτήκανε τα νυφικά με την ουρά μέχρι εκεί πέρα, δεν μπορούσε να το σύρει, ήθελε κάποιον να βοηθήσει. Γι' αυτό δημιουργήθηκαν αυτά. Στέκονται δεξιά και αριστερά και βοηθούν το φόρεμα της νύφης να μην σέρνεται κάτω στο χώμα, είναι κορίτσια και φοράν αναγκαστικά άσπρα. Το ντύσιμό τους το πληρώνει ο γαμπρός που πληρώνει και το νυφικό, γιατί μπήκε και το εμπόριο στη μέση και έδωσε εξέλιξη στο πράγμα. Παλιά, ό,τι είχαν φόραγαν. Γίνονταν παρανυφάκια με τα δικά τους ρουχαλάκια.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Η ανθοδέσμη δεν είναι γνωστή στις νύφες του παρελθόντος. Τη δεκαετία του 1960, σύμφωνα με τα ξένα πρότυπα, έκαναν την εμφάνιση τους ανθοδέσμες με υφασμάτινα άνθη. *«Τα λουλούδια παλιά παίρναμαν από το σπίτι. Όταν ντυνόμασταν νύφη, παίρναμαν και το λουλούδι.»* (Μερόπη Τουτουντζόγλου – Αραπισόνογλου, ετών 69). Από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, απλά μπουκέτα από φυσικά λουλούδια προσφέρονταν από τον γαμπρό προς τη νύφη πριν τη στέψη. Σήμερα, το γαμήλιο μπουκέτο είναι σφιχτά δεμένο, από σπάνια άνθη, συνδυασμένα με διάφορα υλικά που δίνει η φύση όπως δέρμα, ξύλο, κρύσταλλα, ενώ εισαγόμενο έθιμο θέλει τη νύφη να το πετά προς τα πίσω, για να το πιάσει αυτή που θα παντρευτεί πρώτη.

Η ρίψη πυροβολισμών σηματοδοτεί την επίσημη έναρξη του γάμου. Δεν έχουν συγκεκριμένο αριθμό βολών οι συγγενείς, οι οποίοι “ρίχνουν με την ψυχή τους”. Οι πυροβολισμοί συνδέονται με τη λησμονημένη μιμητική αρπαγή της νύφης, ο γάμος ήταν μια τέτοια μιμητική αρπαγή³⁴⁷. Η νύφη έβγαине στην είσοδο του σπιτιού και χαιρετούσε με έναν ειδικό χαιρετισμό το σπίτι και την οικογένεια της. Η κόρη αποχωριζόταν τη μάνα της, για να δημιουργήσει νέα οικογένεια. Η συγκίνηση ήταν τεράστια, όταν τραγουδούσαν το τραγούδι του αποχωρισμού “σ’ αφήνω γεια, μανούλα μου”. Στο αποκορύφωμα της χαράς και της λύπης, έσπαγαν ένα πιάτο στο κατώφλι του σπιτιού, έτσι ώστε να μην επιστρέψει ποτέ υπό άσχημες συνθήκες. Ο γάμος και ο θάνατος

³⁴⁷ Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 142.

θεωρήθηκαν από το λαό ως τραυματικές εμπειρίες, «ξενιτιές». Η νύφη, που προετοιμάζεται να φύγει από το σπίτι της για να εγκατασταθεί στο γαμπρικό σπίτι, είναι «ξένη», η οικογένειά της τη στέλνει στα «ξένα». Αυτή η απόσταση είναι κοινωνική, που διευρύνεται όταν συμπέσει και με τη φυσική απόσταση³⁴⁸. Αν και το έθιμο κρατάει μέχρι σήμερα, τα νέα κορίτσια το θεωρούν πολύ δραματικό και το αποφεύγουν. *«Μια με το ένα χέρι, μια με το άλλο χέρι, (χαιρετάει) τρεις φορές. Μετάνοιες κάνει. Μετά γυρνάει έτσι πίσω και χαιρετάει το σπίτι. Δεν λέει κάτι, όχι. Εκείνη την ώρα σπάνε ένα πιάτο. Αυτό το πιάτο το σπάνε και στη χαρά και στη λύπη. Ποτέ δεν κατάλαβα γιατί το σπάνε και στη χαρά και στο θάνατο. Υπάρχει συγκίνηση μεγάλη, ειδικά από τους γονείς της νύφης.»* (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60). Στο κοινό, που είχε συγκεντρωθεί για να παρακολουθήσει το τελετουργικό του αποχωρισμού, προσέφεραν γλυκό ή ποτό ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες της οικογένειας. Παλιά, προσέφεραν λουκούμι, σήμερα φόντων και γλυκά του εμπορίου ειδικά για την περίπτωση.

Το ξεκίνημα από το νυφικό σπίτι για την εκκλησία ήταν επιβλητικό, εορταστικό, θριαμβικό, σκορπούσαν αισθήματα χαράς και λύπης. Μουσική, επευφημίες, συμβολικές ενέργειες, τραγούδια³⁴⁹. Οι προσκεκλημένοι χειροκροτούσαν τη νύφη που ετοιμαζόταν να αναχωρήσει και τη συνόδευαν μέχρι την εκκλησία. Η παραδοσιακή ορχήστρα με τα κλαρίνα “έβγαζε” τη νύφη έξω, η οποία πολλές φορές χόρευε για λίγο στην αυλή του σπιτιού της. Ο χορός δεν πρέπει κατ’ ουσίαν να θεωρηθεί ξεκομμένος από το τραγουδιστικό πλαίσιο: χορός, τραγούδι και μουσική αποτελούσαν ανέκαθεν ένα αδιαίρετο σύνολο. Είναι λοιπόν και αυτός μια ακόμα συμβολική, τελεστική κίνηση, μια δράση, που εντάσσει τα άτομα σε όλες τις διαβατήριες τελετουργίες³⁵⁰.

Παλαιότερα, σύμφωνα με την παράδοση, τη νύφη την έπαιρνε ο γαμπρός από το σπίτι. Εκεί η πεθερά του, του έριχνε στους ώμους ένα μαντήλι, το «σιάλ» και αυτός της φιλούσε το χέρι. *«Όταν πήγαινες να πάρεις τη νύφη, η πεθερά, η μάνα της κοπέλας θα έβαζε ένα κασκόλ. Άμα ήθελες άσπρο, άμα ήθελες δύο χρώματα. Έτσι έθιμα είχαμαν. Έτοιμα ήταν αυτά. Μεταζωτά. «Σιάλ» έλεγαν. Όταν γίνεται γαμπρός, μόνο τότε βάζουνε.»* (Μαρίνα Τσιράκογλου – Λαζάρου, ετών 76).

Η ελληνική σημαία με το μήλο καρφωμένο στο σταυρό προχωρούσε μπροστά. Ακολουθούσαν οι οργανοπαίχτες και ο γαμπρός ανάμεσα στον κουμπάρο και τα αδέρφια του. *«Παλιά υπήρχε το έθιμο, πήγαινε η ελληνική σημαία με το μήλο πάνω στο σταυρό. Πρώτα η σημαία, ερχόταν ο γαμπρός στο σπίτι της νύφης και από εκεί αναχωρούσε και*

³⁴⁸ Σέρρης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 147, 207.

³⁴⁹ Σέρρης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 149.

³⁵⁰ Σέρρης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 191.

πάλι η σημαία μπροστά, όλη η πομπή, χορεύοντας κάποιοι, οι οργανοπαίχτες, ο γαμπρός και από πίσω η νύφη.» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Η νύφη υποβασταζόμενη από τον πατέρα και τον αδερφό της ακολουθούσε. Οι κοντινοί συγγενείς συνόδευαν τη νύφη και τον γαμπρό, χορεύοντας και τραγουδώντας μέχρι την εκκλησία. Το γαμήλιο γεγονός το παρακολουθούσε όλο το χωριό. Καθώς περνούσε ο γαμόστολος, προσκεκλημένοι και μη, έβγαιναν στις αυλές των σπιτιών τους, έριχναν ρύζι και εύχονταν καλά στέφανα. *«Ξέρεις όταν περνούσε η νύφη το δρόμο αυτόν να πάει μέχρι την εκκλησία, σε κάθε πόρτα οι γυναίκες για καλό είχαν σ' ένα πιάτο έτσι ρύζι και ρίχνανε, δηλαδή να ριζώσουν η νύφη κι ο γαμπρός.»* (Μαρίκα Καραπέτρου – Τσιράκογλου, ετών 61.)

Σήμερα, ο γαμπρός υποδέχεται τη νύφη που αργεί λίγο στην είσοδο του ναού, ενώ οι συγγενείς δεν περπατούν, παρά μόνο λίγα μέτρα. Τα άλογα αντικαταστάθηκαν από αυτοκίνητα και λεωφορεία. Η πομπή με τα στολισμένα αυτοκίνητα μεταφέρει τη νύφη και τους συγγενείς, ενώ κορναρίσματα μαρτυρούν τον ερχομό της. Πολλές φορές, φεύγουν και γυρίζουν, ταλαιπωρώντας ευχάριστα το γαμπρό και τους συγγενείς, που βρίσκονται συγκεντρωμένοι εκεί. *«Τώρα κάνουνε καψόνια, φέρνουν γύρες γύρες βόλτες, σα να λέει “φεύγω” και ξαναγυρίζει.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Σήμερα ο γάμος διαθέτει πανελλαδικά γνωρίσματα και έχει χάσει πολλά από τα παλιά τελετουργικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τη λειτουργικότητά του στο πλαίσιο της μικροκοινωνίας³⁵¹.

Τη νύφη την παρέδιδε ο πατέρας της στον γαμπρό και αυτός, αφού τον ασπαζόταν, προσέφερε στη νύφη την ανθοδέσμη, τη φιλούσε και προχωρούσε μαζί της στο εσωτερικό του ναού, για να ξεκινήσει το μυστήριο.

Δώρο του κουμπάρου προς το ζευγάρι αποτελούσε ένα κομμάτι ύφασμα καλής ποιότητας, το οποίο τους έριχνε κατά τη διάρκεια της στέψης στους ώμους, ενώνοντας τους συμβολικά κάτω από το ίδιο σκέπασμα. *«Έντονο χρώμα. Το βάζανε κάποια συγκεκριμένη στιγμή, που διάβαζε ο παππός κάτι, εκείνη τη δεδομένη στιγμή το καρφισώνανε.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Το έθιμο συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και η νύφη έραβε στη συνέχεια με αυτό ένα φόρεμα ή ένα πουκάμισο.

Διαδεδομένο ήταν, επίσης, το έθιμο που ήθελε το ζευγάρι να πατά έγκαιρα ο ένας το πόδι του άλλου, προκειμένου να καταφέρει να υπερισχύει μέσα στο γάμο. Σήμερα, δεν το συνηθίζουν ιδιαίτερα οι νέοι, αφού θέλουν να έχουν ισότιμη σχέση και αμοιβαία βοήθεια των συζύγων στη δημιουργία νέας οικογένειας και, επίσης, γιατί θεωρείται κάπως “μπανάλ”.

³⁵¹ Αудиόс Ε. «Πολύκεντρο» Δήμου Τυχερού, Αλεξανδρούπολη 1998, σ. 163, *Από τη Μαρίτσα στον Έβρο* Πολιτισμικές συγκλίσεις και αποκλίσεις, σε μια παρέβρια περιοχή, Δήμος Τυχερού.

Έθιμο που έσβησε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, θέλει μετά τη λήξη της τελετής το “ύψωμα” του κουμπάρου στις πλάτες φίλων και συγγενών. Τον κατέβαζαν μόνο αφού έταζε “πέντε γιούς και μια μηλιά” και ένα καλό τραπέζι. Αν υποθέσουμε ότι ο κουμπάρος αντικαθιστά σε πολλά δρώμενα το γαμπρό, να ήταν άραγε και αυτή η ενέργεια μια ακόμα αναπαράσταση της ανάρρησης του βυζαντινού βασιλέα στο θρόνο του ή ανακήρυξή του με σήκωμα στα χέρια³⁵². «Μέσα στην εκκλησία μετά που βάζει ο παππάς τα στέφανα, τον σηκώνουν επάνω. “Τάξε κουμπάρε, τάξε”, του λένε. Τι να τάξει; Τάξει αυτός, πέντε γιους και μια μηλιά και ένα τελάρο μύρες. Αλλιώς δεν κατεβάζουνε κάτω. Ο κόσμος γελάγανε.» (Μαρίκα Καραπέτρου – Τσιράκογλου, ετών 61.)

Αστειευόμενοι όσοι έχουν την οικειότητα και το θάρρος “χτυπούσαν” τα κεφάλια των νιόπαντρων, έτσι ώστε να είναι πάντα δυνατοί οι ίδιοι και οι απόγονοί τους. Μετά τη λήξη του μυστηρίου, όλοι οι προσκεκλημένοι περνούσαν μπροστά από το ζευγάρι, για να το χαιρετήσουν και να του ευχηθούν. Οι κοντινοί συγγενείς κρεμούσαν χρυσά κοσμήματα στη νύφη και στο γαμπρό και, πολλές φορές, καρφίτσωναν χαρτονομίσματα επάνω στο γαμήλιο ένδυμα. «Στο χαιρετισμό στη νύφη και στο γαμπρό κρεμάνε χρυσά, ανάλογα από ποιον είναι καλεσμένοι. Κρεμάν και χαρτονομίσματα, αλλά πιο πολύ στους αρραβώνες. Αν γίνονται αρραβώνες σήμερα. Σπάνια.» (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60).

Ο χρυσός είχε τον πρώτο λόγο, αφού συμβολίζει το αληθινό και σε μια τέτοια στιγμή, όπως είναι ο γάμος, θα πρέπει με αληθινά πράγματα να τον στηρίζουν.³⁵³

Περισσότερο όμως είχε την έννοια της επίδειξης, καθώς προσφερόταν με τρόπο επιδεικτικό και ανέβαζε τη θέση αυτού που το προσφέρει.³⁵⁴ Τα κοσμηματοπωλεία στην οδό Αβέρωφ περίμεναν να γίνει κάποιος γάμος ή αρραβώνας, για να πουλήσουν χρυσά κοσμήματα, μιας και ο χρυσός εκείνη την εποχή δεν ήταν πάρα πολύ ακριβός. «Τον άντρα μου τον πήρα με το ζόρι. Πέταγα βέρα κι έφευγα. Τρεις βέρες έχασα, εδώ ήταν όλο βατσουνιές, ακακίες. Με ζήλευε πολύ. Δεκαεφτά μήνες έκατσα αρραβωνιασμένη. Ναι! Είχα πολύ καλά πεθερικά. Μου έβαλαν σκουλαρίκια, μου κρέμασαν το πεντόλιρο, μου έβαλαν τα χρυσά. Μου είχε πάρει πολλά χρυσά ο πεθερός μου. Ου... Με πήγαινε στα μαγαζιά στα Γιάννενα, μου έλεγε “πάρε τι θέλεις!” Το ταμείο το είχε ο πεθερός.» (Τασία Σοϊλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64).

Η εκκλησία αναλάμβανε τον δικό της τελετουργικό ρόλο: να ευλογήσει την ένωση και να εκφράσει τις δικές της ευχές. Ο «χορός του Ησαΐα», ένας κύκλιος

³⁵² Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 155. Για το θέμα, βλ. Χριστοφιλοπούλου Αι., *Εκλογή, αγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος*, Αθήνα 1956.

³⁵³ Ράπτης Δ., ό.π., σ. 141.

³⁵⁴ Ράπτης Δ., ό.π., σ. 142.

μαγικοθρησκευτικός χορός, από το ιερό τυπικό, περιλάμβανε συμβολικά ραντίσματα ευκαρπίας, «καρποβολισμούς», συμβολικά χτυπήματα του γαμπρού, κ.ά.³⁵⁵ Παλαιότερα, δεν υπήρχε το έθιμο να μοιράζουν μπομπονιέρες μετά τη λήξη του μυστηρίου. Λίγα κουφέτα πρόσθεταν στο ρύζι που ρίχνανε στο χορό του Ησαΐα. «Μπουμπουνιέρες είχαμε όμως. Πρώτη φορά βλέπαμαν. Ο νουνός μου ήτανε γιατρός. Αυτοί ξέρανε, φέρανε.» (Μερόπη Τουτουντζόγλου – Αραπισόνογλου, ετών 69). *«Στο χορό του Ησαΐα, στο ρύζι μέσα βάλανε κουφέτα. Αμάν! Αρπάζανε τα μικρά παιδάκια και κατάπιναν. Πόλεμος γινότανε. Χώματα είχε. Πού ήτανε τότε.»* (Σπύρος Αλεξίου, ετών 74). Στο τέλος ο παπάς δίνει στους νεόνυμφους να πιούν από το ίδιο ποτήρι κρασί που σήμαινε ότι απ' τη στιγμή αυτή κοινές θα είναι οι πίκρες και οι χαρές³⁵⁶.

Η μετάβαση, μετά τη στέψη, στο σπίτι του γαμπρού δεν είχε την επισημότητα της πομπής προς την εκκλησία, γιατί σημειωνόταν ήδη μια αραίωση του κοινού για διάφορους λόγους, π.χ. δέχονταν τις ευχές των καλεσμένων στην εκκλησία ή το ζευγάρι πήγαινε στο στούντιο φωτογράφισης, ενώ σήμερα η μόδα θέλει η φωτογράφιση να γίνεται από επαγγελματία φωτογράφο σε ανοιχτούς χώρους της πόλης, όπου πολλές φορές βγάζουν φωτογραφίες καλλιτεχνικής αξίας. Τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, ο πλανόδιος φωτογράφος μάθαινε και πήγαινε όπου γινόταν ένας γάμος. Με την παραδοσιακή φωτογραφική μηχανή, απαθανάτιζε τους νεόνυμφους και ξανάφερνε ο ίδιος τις φωτογραφίες στο χωριό. *«Ένας πλανόδιος φωτογράφος ήρθε εκείνα τα χρόνια εδώ. Όπου ακούγονταν γινόταν γάμος, πήγαινε. Και τα έφερνε ο ίδιος.»* (Αικατερίνη Ευθυμίου – Καραντωνίου, ετών 64). Μία ανάμνηση της στιγμής, συναισθηματικής αξίας.

Οι κοντινοί συγγενείς που γύριζαν στο σπίτι του γαμπρού μαζί με τους νεόνυμφους, δέχονταν κέρασμα και παρακολουθούσαν τη θεαματική είσοδο της νύφης στο νέο της σπίτι. Εκεί θα γινόταν η επίσημη συνάντηση της νύφης με την πεθερά της, αλλά κυρίως από εκείνη τη στιγμή και μετά θα άνοιγε η νέα περίοδος της ζωής της, σχετισμένη με τη δημιουργία οικογένειας, με όλα όσα αυτή συνεπαγόταν και τα οποία έδιναν αξία και νόημα στη ζωή της παραδοσιακής γυναίκας. Δρασκελίζοντας το κατώφλι, περνούσε από έναν κόσμο σε έναν άλλο, από μια εστία, από μία οικογένεια σε μία άλλη³⁵⁷. Εκεί τη δεχόταν η πεθερά και προσέφεραν μέλι η μία στο στόμα της άλλης, για να είναι οι σχέσεις τους γλυκές. *«Πρώτα έδωσε η πεθερά σ' εμένα και μετά εγώ με το δάχτυλο στις κουνιάδες μου. Δεν ήταν ότι δεν είχαμε κουταλάκι, καλέ! Ήταν το έθιμο. Εγώ στη νύφη μου με το κουταλάκι έδωσα.»* (Μαρίκα Καραπέτρου – Τσιράκογλου, ετών 61.) Η νύφη μέλωνε

³⁵⁵ Αθανασιάδης Ευστ., «Έθιμα Σάντας», ΑΠ 11 (1941), σ. 110.

³⁵⁶ Κονταξή Δημ. Κ., *Της προσφυγιάς η μοίρα*. Λαογραφία, Γιάννινα 1974, σ. 82.

³⁵⁷ Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 159.

το ανώφλι του σπιτιού, έμπαινε μέσα με το δεξί πόδι και πηδούσε πάνω από ένα σιδερένιο αντικείμενο. Προφυλακτικό μέτρο, ένας τρόπος αποφυγής των εδρευόντων εκεί δαιμόνων.³⁵⁸ Παλαιότερα, ο γαμπρός “τραβούσε” τη νύφη προς τα μέσα, ενώ σήμερα την παίρνει στα χέρια του και μπαίνουν μαζί στο σπίτι.

Μετά τα στέφανα, το γλέντι γινόταν στο σπίτι, γιατί δεν υπήρχαν κέντρα. *«Τραπέζια, καρέκλες δεν είχαμαν. Με το κουτάλι το δικό του στη μέση ερχόταν ο κόσμος στο γάμο. Δεν είχαμαν τίποτας. Με τη σειρά τρώγαμαν.»* (Λάμπρω Ευθυμίου – Ποτίκογλου, ετών 87). Εκεί, έφταναν οι καλεσμένοι και προσέφεραν τα γαμήλια δώρα στους νεόνυμφους, οι οποίοι τα δέχονταν μαζί με τις τελευταίες ευχές για ευτυχία, ευλογία και ευγονία. Τα προσφερόμενα δώρα αποτελούν ενίσχυση για τον εξοπλισμό της καινούριας κατοικίας, ενώ για τους καλεσμένους είναι μέσο προβολής, αφού το όνομα τους θα ακουστεί.³⁵⁹

Μπροστά στην πόρτα του σπιτιού τοποθετούσαν τραπέζι, πάνω στο οποίο οι προσερχόμενοι έβαζαν τα δώρα τους³⁶⁰. Κάποιος ή κάποια που είχε δυνατή φωνή, ανακοίνωνε ποιος προσφέρει τι, για να ακούσουν οι καλεσμένοι που είχαν μαζευτεί για το τελικό φαγοπότι. *«Μία τσιατσιά την έλεγαν, η οποία υποδέχεται τα δώρα και φωνάζει να ακούσει ο κόσμος όλος. Αυτή η οποία κάνει τους γάμους όλους, που έχει το θάρρος και φωνάζει, φωνακλού.»* (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60). Τα πιο συνηθισμένα δώρα εκείνη της εποχής ήταν τα χαλκώματα, δηλαδή σκεύη οικιακής χρήσης φτιαγμένα από χαλκό. Πάνω τους χαρασσόταν η ημερομηνία γάμου του ζεύγους και το όνομα αυτού που τα δώριζε. Μεγάλα ταψιά και σινιά, κατσαρόλες και άλλα σκεύη - σκαλισμένα πολλές φορές -, αποτελούσαν ένα καλό δώρο, ενώ συνήθως τα προσέφερε ένα κοντινό, συγγενικό πρόσωπο. *«Εκεί στην Ανεξαρτησίας που πας τώρα και φοβάσαι μην σου πέσει κανά ποντίκι στο κεφάλι, εκεί ήτανε γεμάτο χαλκωματζίδες. Τα χαλκώματα ήταν καλά και ακριβά δώρα. Αυτά είχες σε καθημερινή χρήση.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Οι γονείς του γαμπρού έκαναν και αυτοί ένα καλό δώρο στο ζευγάρι, κάποιο μεγάλο χαλί ή κιλίμια. *«Η πεθερά ένα μεγάλο χαλί προσφέρει ή ο πεθερός, λέει, προσφέρει ένα χαλί στη νύφη διπλωμένο. Αυτά γινόταν στο σπίτι.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). Οι πιο μακρινοί συγγενείς και οι φίλοι προτιμούσαν μικροαντικείμενα στολισμού, πιάτα, ποτήρια, κανάτες, φλιτζάνια, αλλά και πετσέτες, σεντόνια και κουβέρτες. *«Τότε τα δώρα ήταν χαλκώματα. Βάζαν το τραπέζι, καθόταν η νύφη κι ο γαμπρός και πέρναγαν όλοι και*

³⁵⁸ Σέρρης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 202

³⁵⁹ Ράπτης Δ., ό.π., σ.154.

³⁶⁰ Πολίτης Ν.Γ., ΛΣ 3, σ. 292 – 293. Ρωμαίος Α.Κ., *«Το υνί κατά τον γάμον»*, Λαογραφία 7 (1923), σ.356-357. Δευτεραίος Αγγ., *«Αρχέγονες αναίμακτες θυσίες και προσφορές στη λαϊκή λατρεία των Θεσσαλών»*, ΕΚΕΕΛ 26-27 (1990), σσ. 259-260.

χαιρέταγαν όλοι και φίλαγαν και έβαζαν πάνω στο τραπέζι τα χαλκώματα. Άλλοι μάζευαν τα δώρα σε μια μεριά, οι δικόι του σπιτιού και βάζανε στο σπίτι τα δώρα. Χαλκώματα και κάνα δυο βάζα μου 'χανε δώσει. Ποτήρια, υφάσματα, νυχτικιές, μαντήλια. Ό,τι είχε ο καθένας έφερνε.» (Τασία Σοΐλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64).

Στις μέρες μας, τα δώρα είναι μεγάλες οικοσκευές, κουζίνες, πλυντήρια, ψυγεία και άλλα πιο μικρά ηλεκτρικά αντικείμενα, ότi δηλαδή λείπει από το νέο ντιζαϊνάτο σπίτι ή ακόμη και ένα καλό κόσμημα. «Τώρα μάλλινα δεν στρώνουνε. Όλα άχρηστα.» (Γιωργία Προδρόμου – Αλεξίου, ετών 66). Το φρεσκοπαντρεμένο ζευγάρι συγκέντρωνε και μεγάλα χρηματικά ποσά για να τα ξοδέψει σε ό,τι χρειαζόταν. Μόλις άρχιζε να νυχτώνει, ξεκινούσε το γλέντι, που συνεχιζόταν μέχρι το πρωί, ενώ παλιά μπορούσε να καταλήξει την άλλη μέρα το μεσημέρι, ανάλογα τους μερακλήδες προσκεκλημένους. «Αν δεν ξημέρωνε Δευτέρα, δεν έφευγαν. Τα όργανα χτύπαγαν και βάραγαν, ένας το βιολί, ένας το ντέφι.» (Ναυσικά Κεΐσογλου – Καρατζά, ετών 82).

Ο παραδοσιακός τρόπος διασκέδασης και ψυχαγωγίας, με άξονα το δημοτικό τραγούδι και το χορό, έχει σημαντικά υποχωρήσει ή έχει τρομερά αλλοιωθεί³⁶¹. Ο γαμήλιος εορτασμός τώρα γίνεται σε κέντρα διασκέδασης, ενώ το γλέντι δεν είναι πια το γνήσιο και αυθεντικό λαϊκό γλέντι του παρελθόντος. Τα ουσιαστικά του γλεντιού μάλλον έχουν παραμεριστεί. Παλιά εκτονωνόταν ο κόσμος. «Τώρα φεύγουνε από τους γάμους. Αρχινάν, τρώνε και φεύγουν. Τότε ξημερώνανε στους γάμους. Με όργανα από τα Γιάννενα. Δευτέρα ξημερώματα τέλειωνε.» (Ελευθερία Λαζάρου – Ιωάννογλου, ετών 76). «Απ' τα στέφανα και ύστερα αρχίζει το φαγοπότι, το οποίο κρατάει μέχρι πρωίας και μέχρι τη Δευτέρα και μέχρι το μεσημέρι. Εγώ θυμάμαι, το '53 - '54 ήτανε ένας γάμος, εδώ του Ταχμάζογλου του Γιάννη, αλλά και του Μαυρομάτη του Θόδωρου που ήταν το '50, τι ήμουν εγώ τότε, παιδάκι οχτώ εννια χρόνων. Τη Δευτέρα είχαμε σχολείο και ήρθε ο γάμος εκεί στο σχολείο στην αυλή και χόρευαν εκεί πέρα.» (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67).

Η σχέση νύφης με την/τον πεθερά/πεθερό, τυποποιημένη σε μια τελετουργική συμπεριφορά, περιείχε σίγουρα αποδοχή της κατάστασης. Η νύφη ανέμενε καρτερικά, ώσπου να γίνει πεθερά και να περάσει στο νέο της ρόλο³⁶². Πολύ παλιά, τη δεκαετία του '40 και του '50, η νύφη κρατούσε τα προσχήματα και ρωτούσε τα καινούρια της πεθερικά αν επιτρεπόταν να σηκωθεί να χορέψει. Ήταν περισσότερο ένας σεβασμός προς τους μεγαλύτερους, ότi δηλαδή ζητούσε τη γνώμη τους. Έκανε μια ελαφριά υπόκλιση και χόρευε με τα μάτια χαμηλωμένα. «Όταν θα σηκωθεί η νύφη να χορέψει, θα φύλαγες

³⁶¹ Μπαζιάνας Ν., *Για τη λαϊκή μουσική μας παράδοση. Μικρά Μελετήματα*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1994, σ. 91, 92.

³⁶² Μερακλής Μ.Γ., *Ελληνική λαογραφία, Κοινωνική Συγκρότηση Ήθη και Έθιμα Λαϊκή Τέχνη*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2004, σ. 64.

όσος κόσμος ήταν εκεί τα χέρια. Τη νύφη που σήκωναν να χορέψει, τα χέρια του κόσμου θα φίλαγες και μετά θα χορέψεις.» (Ελευθερία Λαζάρου – Ιωάννογλου, ετών 76). Σήμερα, δεν υπάρχει κυριαρχία της πεθεράς, ενώ η γυναίκα-νύφη συμμετέχει σε όλες τις εκδηλώσεις του γάμου, χωρίς κανένα περιορισμό. Δεν χρειάζεται να είναι σοβαρή, αμίλητη και να προσκυνάει κάθε φορά που χορεύει ο πεθερός, η πεθερά, η κουνιάδα, ο κουνιάδος, ο νονός.

Οι γαμήλιες ανταλλαγές επικυρώνουν την ένωση δυο ανθρώπων και συγχρόνως δημιουργούν φιλικούς δεσμούς, που είναι αναγκαίοι για τις καλές σχέσεις των δύο οικογενειών και τη σταθερότητα του γάμου.³⁶³ Ο γάμος έκλεινε με την επιστροφή των δώρων, που ονομάζονταν «τσεχίζ» ή «πιστρόφια», μια εβδομάδα περίπου μετά το γάμο. Η οικογένεια της νύφης πήγαινε φορτωμένη στην οικογένεια του γαμπρού με τους μποχτσάδες, διπλωμένα τραπεζομάντηλα που χρησιμοποιούνταν αντί για τσάντες. Τα δίπλωναν πακέτα πακέτα και έραβαν με κλωστή τις μύτες. Πάνω σε αυτά έγραφαν το όνομα αυτού που θα το προσέφεραν ή το ανακοίνωναν προφορικά. Ήταν δώρα που είχε ετοιμάσει η νύφη για την οικογένεια του γαμπρού. Τα παραλάμβανε η μητέρα του και τα έδινε στους υπόλοιπους συγγενείς. Η παράδοση επέβαλλε από τη στιγμή που γεννιόταν το κορίτσι να αρχίσουν να πλέκουν κάλτσες, αντρικές μέχρι το κότσι, γυναικείες μέχρι το γόνατο. Η μεγάλη ταλαιπωρία που αναγκάζονταν να περάσουν οι γονείς στη ζωή τους, προκειμένου να μπορέσουν να προικίσουν τα θηλυκά μέλη της οικογένειας, κάνει τους κατοίκους της Νεοκαισάρειας να μην αγαπούν τις κόρες τους. Εκείνη τη χρονιά του γεννιέται όχι ένα παιδί, μα ένα χρέος στο σπίτι του³⁶⁴. «Οι πρόσφυγες δεν αγαπάνε τις κόρες τους. Όχι. Παλιά όχι. Ήταν βάρος το κορίτσι. Αν γεννιόταν δύο τρία κορίτσια, ήταν καταστροφή για την οικογένεια. Τώρα τα κορίτσια σου ανοίγουν την πόρτα.» (Νίνα Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη ετών 60). Οι μποχτσάδες περιείχαν δώρα για όλη την οικογένεια του γαμπρού, πατέρα, αδέρφια, θείους. Πουκάμισα για όλους, πλεχτές μάλλινες κάλτσες για όλους, ατομική πετσέτα προσώπου για όλους, ύφασμα για να ράψει φόρεμα η πεθερά, πλεχτή φαρδιά ζώνη για τη μέση του πεθερού. «Έπρεπε την άλλη Κυριακή να 'ρθει το αντίκρισμα απ' της νύφης τη μάνα. "Τσεχίζ" που λέγαμε. Έπλεκαν οι μανάδες μας μάλλινες κάλτσες, μάλλινες μπλούζες, είχαν μποχτσά. Έραβαν από κομμάτια κομμάτια, έτσι σαν καρέ. Βάζανε τα ρούχα μέσα, το σκεπάζανε, το δένανε. Και του καθενός τα δώρα με ένα τέτοιο καρέ ερχότανε, και το πήγαιναν. Στον πεθερό, στην πεθερά, στον κουνιάδο, στην κουνιάδα, στον αδερφό της πεθεράς, στην αδερφή του πεθερού, σε όλο το σόι. Η μάνα μου με δέκα άτομα ήρθανε. Η πεθερά μου μαγείρευε. Φάγανε, ήπιανε, τα δώρα

³⁶³ Αλεξάκης Ε., ό.π., σ. 108.

³⁶⁴ Λασκαράτος Α., *Άπαντα*, εκδ. ΑΤΛΑΣ, Αθήνα 1959, σ. 9.

τους δώσανε και σηκώθηκαν και φύγανε.» (Τασία Σοϊλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64). Σήμερα αυτό το έθιμο έχει εκλείψει. Τα δώρα δίνονται διαφορετικά, π.χ. σε γιορτές. Οι γονείς της νύφης κάνουν ένα δώρο με συναισθηματική αξία στο γαμπρό, όπως ένα ακριβό ρολόι ή ένα καλό κόσμημα.

Η νέα δεν μιλούσε μπροστά στον πεθερό, ούτε στους μεγαλύτερους θείους ή αδελφούς του άντρα της, όταν μάλιστα αυτός ήταν αυστηρός τηρητής των πατρίων εθίμων. Ό,τι ήθελε να πει το έλεγε με νοήματα, κάτι σαν παντομίμα, εκτός αν της δινόταν άδεια³⁶⁵. Το έθιμο, που διατηρήθηκε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και έχει τις ρίζες του στη Μικρά Ασία, ήθελε τη νύφη αμίλητη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, πολλές φορές και για τρία χρόνια. Αυτό έχει να κάνει με το σεβασμό, που έπρεπε να επιδείξει απέναντι στο πρόσωπο του πεθερού. Μιλούσε μόνο κατόπιν δικής του άδειας και αυτός την αντάμειβε με ένα μικρό δώρο π.χ. με μια χτένα ή με ένα καθρεφτάκι, ενώ τον αποκαλούσε πια πατέρα και την πεθερά μάνα. Έτσι λυνόταν το μυστήριο της μη ομιλίας. *«Αυτό οι ρίζες είναι από την Τουρκία. Ήταν έθιμο παλιό. Εγώ, δηλαδή, σαν μικρότερη που είμαι, σαν ακόμη νεόβγαλτη στη ζωή, έχω ένα σέβας προς το πρόσωπό σου και ό,τι είναι να κάνω, το κάνω κατόπιν της άδειας της δικής σου. Από δω και πέρα, “μίλα, κορίτσι μου”, της έλεγε ο πεθερός.»* (Νίκος Ευτυχιάδης, ετών 67). *«Τρία χρόνια νυφικό κράτησα. Έγγυος ήμουν, μου σπάσανε τα νερά. Άρμεγα τις γελάδες. Κοιτάω να φωνάξω, θα μ’ ακούσει ο πεθερός. Σφυράω. Του κάνω νόημα “έλα!”».* (Γιωργία Προδρόμου – Αλεξίου, ετών 66). *«Τσιμουδιά δεν είχαμαν. Λαλιά δεν βγάναμαν, δεν τ’ άνοιζα να πω κουβέντα. “Κεελνίκ” λέγανε. Τα πόδια του πεθερού μου έπλυνα.»* (Σοφία Παπάζογλου – Προδρόμου, ετών 79).

Οι πεθερές ήταν αυτές που, περισσότερο και από τους άντρες, επέβαλλαν στις νέες παντρεμένες γυναίκες τους περιορισμούς που ίσχυαν για τις κινήσεις τους³⁶⁶. Για το σεντόνι της νύφης, το οποίο αποδείκνυε την αγνότητα της, ενδιαφερόταν η μάνα και η πεθερά μαζί με την κουμπάρα που στεφάνωνε το ζευγάρι. Την επόμενη μέρα από το γάμο, το πρωί, έψαχναν για τα σημάδια πάνω του και το κρεμούσαν επιδεικτικά. *«Γάμος χωρίς σεντόνι δεν γινότανε. Άμα δεν είχε σεντόνι, στη μάνα του πίσω. Ο άντρας δεν το συγχώραγε με καμία... Η μάνα μου την άλλη μέρα έστειλε τη γιαγιά μου. Αυτή την εποχή έτσι ήταν. Μια φορά είχε γίνει. Δεν ζει. Το χωριό δεν ήθελε πάρει κανέναν. Ένα σώγαμπρο πήρε, χώθηκε.»* (Ναυσικά Κεϊσόγλου – Καρατζά, ετών 82).

Γαμήλιο ταξίδι άρχισαν οι φρεσκοπαντρεμένοι να πηγαίνουν από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και έπειτα, το οποίο αποτελούσε και μια λύση, έναν τρόπο για να

³⁶⁵ Αθανασιάδης Ευστ., «Έθιμα Σάντας», ΑΠ 11 (1941), σσ. 108-115.

³⁶⁶ Χατζηιωσήφ Χρ., *Συνασός. Ιστορία ενός τόπου χωρίς ιστορία*, εκδ. Κρήτης, Αθήνα 2005, σ. 86.

μπορέσει το ζευγάρι να αποφύγει τις ενοχλητικές ερωτήσεις περί τιμής της γυναίκας. Από την επαρχία ήταν δύσκολο να απομακρυνθούν, γιατί δεν είχαν αυτοκίνητο. Έτσι, προτιμούσαν κοντινά νησιά, όπως την Κέρκυρα και τη Λευκάδα. Σήμερα, όσοι έχουν την οικονομική δυνατότητα, επισκέπτονται προορισμούς όπως τη Νέα Υόρκη στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, τη Βραζιλία ή ευρωπαϊκές πόλεις, όπως το Παρίσι και το Λονδίνο.

Τα νυφικά τους φορέματα δεν κατάφεραν οι γυναίκες να τα διατηρήσουν, είτε γιατί ήταν απλά φορέματα που χρησιμοποιούνταν καθημερινά είτε γιατί μεταποιήθηκαν. «*Με το φόρεμά μου παντρεύτηκαν άλλες δύο στο Κολωνιάτι. Η Μαρία μου το έπαιρνε και έπαιζε με τα κορίτσια. Έτσι φθάρθηκε και το πέταξα.*» (Γιωργία Προδρόμου – Αλεξίου, ετών 66). «*Το νυφικό, ιστορία του ποια ήτανε; 25 Μαρτίου ήτανε, 28 Οκτωβρίου. Ποίημα έλεγαν τα παιδιά στο σχολείο μας. Πολλά παιδιά. Και ζήταγαν νυφικό. Οι άλλοι δεν έδιναν. Ερχόταν σ' εμένα. "Άντε, Ταμάμα, δώσε το νυφικό σου". "Μωρέ, θα παλιώσουνε. Εγώ θέλω να το κρατήσω". "Αμάν, δεν κάνουμε τίποτα". Έδινα. Κιτρίνισε. Έπλυνα, έπλυνα, δε βγήκε. Μετά το 'κοψα. Το 'κανα κουρελού...*» (Σταματία Αναστασίου – Κεϊσογλου, ετών 64).

Για προληπτικούς λόγους, οι νιόπαντροι δεν επιτρεπόταν να παρευρεθούν σε κηδείες ή άλλα λυπητερά γεγονότα.

Όλα τα έξοδα του γάμου τα αναλάμβαναν οι γονείς του ζευγαριού. Η αποκατάσταση των παιδιών αποτελούσε χρέος, αλλά και κοινωνική καταξίωση για τις δύο εμπλεκόμενες οικογένειες. Καλούσαν σχεδόν όλο το χωριό και ήταν η κατάλληλη στιγμή, ώστε τα σπιτικά να επιδείξουν τις ικανότητες και πιο πολύ την οικονομική τους επιφάνεια. «*Φτώχεια είχανε, αλλά εκείνη τη μέρα ήτανε φαΐ. Όργανα και φαγητό υπήρχε. Αυτό ήτανε, αυτό περίμεναν ο κόσμος.*» (Γιωργία Προδρόμου – Αλεξίου, ετών 66).

Υπήρχε προτίμηση στην αρρενογονία, όσο για τα ονόματα των απογόνων που θα αποκτούσαν, τον πρώτο λόγο είχε το σόι του άντρα. «*Το πρώτο κορίτσι έκανα. Ο πεθερός μου και ο άντρας μου μούτρωσαν.*» (Τασία Σοϊλεμέζογλου – Χατζηπέτρου, ετών 64). Πολύ παλιά, δεν έβγαζαν κανένα όνομα από την πλευρά της γυναίκας, όσα παιδιά και αν έκανε. Στη σύγχρονη εποχή, δίνουν ονόματα των γονιών και από τις δύο πλευρές ή και καθόλου. Προτιμούν ουδέτερα ή μοντέρνα ονόματα.

Η επιθυμητή – δια του γάμου – «συμφιλίωση» των δύο οικογενειών ολοκληρώθηκε. Πριν από λίγο καιρό, όταν οι οικογένειες των νεονύμφων ήταν δύο ξεχωριστά, κλειστά κύτταρα, τα συμφέροντά τους βρίσκονταν σε σύγκρουση και ανταγωνισμό, ως αποτέλεσμα της όλης κοινωνικής – οικονομικής ανάπτυξης της

«παραδοσιακής» κοινωνίας. Η (πραγματική ή συμβολική) σύγκρουση εκδηλώθηκε καθόλη τη γαμήλια τελετουργία. Τώρα, με την ολοκλήρωση όλων των «τυπικών εθιμικών διαδικασιών», με το ίδιο δηλαδή το γαμήλιο τελετουργικό, εξιδανικεύθηκε, μειώθηκε. (Αποφεύγουμε το ρήμα «έσβησε», γιατί όλοι οι συζευγμένοι «ξέρουν κάτι παραπάνω» για τις μεταγαμήλιες σχέσεις των οικογενειών...) ³⁶⁷

Το σόου τελειώνει και εμπλεκόμενοι και χωριό βρίσκουν πάλι την ηρεμία τους.

³⁶⁷ Σέργης Μ.Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο*, ό.π., σ. 176.

ΓΑΜΗΛΙΑ ΗΘΗ-ΕΘΙΜΑ-ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΣΤΗ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

Ο γάμος στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων αποτελεί αξιοσημείωτο γεγονός καθώς και χαρμόσυνη εκδήλωση για την κοινότητα και ασκεί ευεργετική επίδραση στην ψυχολογική και κοινωνική ζωή των κατοίκων. Τελείται σε πανηγυρική ατμόσφαιρα και τηρούνται ήθη, έθιμα και συνήθειες, που σε μεγάλο βαθμό φανερώνουν τα αισθήματα, το χαρακτήρα και τον πολιτισμό των ανθρώπων του χωριού.

Τα έθιμα συνεχίζονται σε κλειστές κοινωνίες, όμως η επιρροή του αστικού πολιτισμού έχει αλλάξει το χαρακτήρα και τη μορφή τους. Εμφανίζονται με παραλλαγές και ως φολκλορικά φαινόμενα, ενώ άλλα εγκαταλείπονται είτε γιατί προσβάλλουν κατά μια έννοια τη νύφη, όπως το έθιμο του σεντονιού, είτε γιατί έχουν επέλθει αλλαγές που δεν επιτρέπουν την τέλεσή τους, όπως το έθιμο του «νυφικού». Ωστόσο, συναντώνται έθιμα που έχουν τις ρίζες τους σε δεισιδαιμονίες, όπως τα φυλαχτά, οι κλειδαριές και οι καρφίτσες. Ο γάμος, ούτως ή άλλως, είναι μια έκφανση του βίου, η οποία βρίθει μαγικών στοιχείων, τα οποία, όμως, σήμερα δεν είναι ιδιαίτερα εμφανή λόγω της υλιστικής μορφής της ζωής μας.

Η αναγγελία του γάμου γίνεται αρχικά προφορικά από κάποια ηλικιωμένη γυναίκα ή από νεαρό αγόρι που εκτελεί χρέη ντελάλη. Νεαρός συγγενής καλεί και προσφέρει τσίπουρο ή ούζο από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Από αυτή την περίοδο και έπειτα μοιράζονται γραπτές προκλήσεις.

Σύμφωνα με παλαιότερο έθιμο, οι συγγενείς του άντρα παίρνουν την προίκα μια εβδομάδα μετά το γάμο. Από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα, η προίκα μεταφέρεται στο σπίτι του γαμπρού την ίδια μέρα που πρόκειται να τελεστεί ο γάμος. Η μεταγωγή της, ημέρα Πέμπτη πριν από το γάμο, σημειώνεται από τη δεκαετία του 1970 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Τη στιγμή που παίρνουν την προίκα, οι συγγενείς του γαμπρού «κλέβουν» κάτι κατά το έθιμο. Η συνήθεια αυτή δε συναντάται σήμερα. Παλαιότερα, έξω από το σπίτι της νύφης, οι συγγενείς της συνήθιζαν να τραβούν μια τριχιά και να επιτρέπουν την είσοδο στη συνοδεία του γαμπρού, μόνο αφού πάρουν φιλοδώρημα. Κατά το στρώσιμο της προίκας που ολοκληρώνεται και επιδεικνύεται την Πέμπτη πριν το γάμο, οι καλεσμένοι ρίχνουν επάνω στο νυφικό κρεβάτι ρύζι, ροδοπέταλα, χρήματα (χαρτονομίσματα, κέρματα, λίρες) και καθίζουν ένα μικρό αγόρι (για να αποκτήσουν οι νεόνυμφοι αρσενικά παιδιά). Αν ο γαμπρός επιθυμούσε να δει τη νύφη στα «κλεφτά» το βράδυ της παραμονής του γάμου και γινόταν αντιληπτός από τους οικείους της νύφης, τον γάνωναν.

Την Κυριακή κατά το στολισμό της νύφης, στα εσωτερικά της ενδύματα (στο στηθόδεσμο ή στο φουρό), στερεώνεται φυλαχτό ή λουκέτο. (‘Κλείδωναν’ τους πιθανούς εχθρούς). Στο εσωτερικό του νυφικού υποδήματος τοποθετούνται χρήματα, ενώ οι ανύπαντρες κοπέλες γράφουν στο κάτω μέρος του το όνομά τους. Στο πίσω μέρος του γαμπριάτικου σακακιού (στη μέση ή λίγο χαμηλότερα) στερεώνονται δυο καρφίτσες (σιδερένιο εργαλείο) στο σχήμα του σταυρού. Το έθιμο, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Ορισμένες φορές, στις εξωτερικές τσέπες του γαμπριάτικου σακακιού τοποθετείται σκόρδο ή φυλαχτό.

Τη στιγμή που η νύφη φεύγει από το πατρικό της σπίτι, οι συγγενείς της τραγουδούν για εκείνη το καθιερωμένο τραγούδι του αποχαιρετισμού. Το έθιμο συναντάται μέχρι τις αρχές του 2000. Στη νύφη, η οποία πατάει για «τελευταία» φορά το κατώφλι του πατρικού της σπιτιού, δίνεται ένα πιάτο για να το σπάσει. Το έθιμο σε ορισμένες περιπτώσεις συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Κατά την έξοδο από το πατρικό της σπίτι, στρέφεται προς αυτό και το χαιρετάει με τον εξής τρόπο: σκύβει το κεφάλι σαν να ετοιμάζεται να προσκυνήσει και φέρνει το χέρι στο μέτωπο. Επαναλαμβάνει την κίνηση τρεις φορές. Το έθιμο αυτό δεν συναντάται σήμερα.

Συνηθισμένο φαινόμενο αποτελεί η ρίψη πυροβολισμών κατά τη στιγμή της αποχώρησης – του γαμπρού ή της νύφης αντίστοιχα – από το πατρικό τους σπίτι.

Παλιό έθιμο, το οποίο συνεχίζεται μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, θέλει το γαμπρό να παίρνει τη νύφη από το πατρικό της. Το ζευγάρι δεν πηγαίνει μαζί στο ναό, αλλά ως εξής: μπροστά πηγαίνει ο γαμπρός με τους κουμπάρους ή με το σόι του, ενώ πίσω ακολουθεί η νύφη με το δικό της αντίστοιχα. Τέλος, έρχονται οι υπόλοιποι συγγενείς και οι καλεσμένοι. Σε πολλές περιπτώσεις, η συνοδεία του γαμπρού ή της νύφης κρατάει σημαία ή φλάμπουρο. Παλαιότερα, οι συγχωριανοί του ζευγαριού συνήθιζαν να ρίχνουν σιτάρι στους μελλόνυμφους, τη στιγμή που περνούσαν μπροστά από τα σπίτια τους. Από τη δεκαετία του 1950 μέχρι σήμερα, το έθιμο συνεχίζεται με τη ρίψη ρυζιού και λουλουδιών.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, πριν από το «Ησαΐα χόρευε» στερεώνεται με καρφίτσες, στο δεξί ώμο του άντρα και στον αριστερό ώμο της γυναίκας αντίστοιχα, το στεφανοσκέπασμα (κομμάτι ύφασμα), το οποίο είναι δώρο του κουμπάρου. Το έθιμο αυτό διατηρείται έως τις αρχές του 1980. Τη δεκαετία του 1930 και του 1940, κατά τη διάρκεια του μυστηρίου στο «Ησαΐα χόρευε», οι καλεσμένοι ρίχνουν στους νιόπαντρους σιτάρι. Το έθιμο συνεχίζεται μέχρι σήμερα, αλλά με διαφορετικές ύλες: ρύζι,

ροδοπέταλα, κουφέτα. Ο ιερέας δίνει στο ζευγάρι πρόσφορο, το οποίο έχει βυθίσει στο κρασί και είναι κομμένο στο σχήμα του σταυρού. Το έθιμο συναντάται μέχρι τις αρχές του 2000. Το έθιμο που θέλει το ζευγάρι να πατά έγκαιρα ο ένας το πόδι του άλλου είναι διαδεδομένο έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Η παραπάνω συνήθεια συναντάται και σήμερα σε μεμονωμένες περιπτώσεις κατόπιν συνεννόησης.

Μετά τη λήξη της γαμήλιας τελετής, οι συγγενείς του ζευγαριού υψώνουν τον κουμπάρο και τον κατεβάζουν μόνο αφού τάξει κάτι. Ο κουμπάρος τάξει κατά την παράδοση «πέντε γιους και μια μηλιά», ευχή να αποκτήσουν οι νεόνυμφοι πολλούς γιους και λίγες κόρες. Τη στιγμή του χαιρετισμού, οι καλεσμένοι συνηθίζουν να εύχονται στους νεόνυμφους «χτυπώντας» το κεφάλι του ενός με το κεφάλι του άλλου (για να είναι γνωστικοί και σιδεροκέφαλοι). Το έθιμο συνεχίζεται μέχρι σήμερα, αλλά με λιγότερο ενθουσιασμό. Πάνω στο γαμήλιο ένδυμα της νύφης στερεώνονται με καρφίτσες λίρες (μέσα σε υφασμάτινο σακουλάκι όταν είναι χωρίς στεφάνι και αλυσίδα) ή χαρτονομίσματα. Το έθιμο συναντάται μέχρι σήμερα, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις

Οι νεόνυμφοι, με τη συνοδεία της μουσικής (κλαρίνα), χορεύουν για λίγο στην αυλή του ναού. Το έθιμο συναντάται μέχρι τη δεκαετία του 1990. Οι ευχές για ευτυχία και παιδοποιία συνοδεύουν το ζευγάρι.

Η πεθερά, κατά το έθιμο, περιμένει τη νύφη στην είσοδο του νέου της σπιτιού, για να της προσφέρει μέλι. Η νύφη με τη σειρά της, ανταποδίδει, κάνοντας το ίδιο στην πεθερά και στις συγγενείς πρώτου βαθμού του συζύγου της. Η προσφορά γίνεται έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 με το δάχτυλο, ενώ συνεχίζεται μέχρι σήμερα με το κουταλάκι. Πριν την είσοδο στο νέο της σπίτι, η νύφη «μελώνει» το ανώφλι του, δηλαδή σχηματίζει σε αυτό με το μέλι το σημείο του σταυρού. Το έθιμο έχει ατονήσει στις μέρες μας. Κατά την είσοδό της στο καινούριο σπίτι, η νεόνυμφη πρέπει να περάσει πάνω από σίδερο ή ωρολόι ή ψαλίδι. Κάποιες φορές πρέπει να σπάσει ένα πιάτο πατώντας το (για να φανερώσει τη δύναμή της). Οι παραπάνω συνήθειες παρατηρούνται κατά καιρούς και σε ορισμένες περιπτώσεις. Σε όλες, όμως, τις εποχές η νύφη πρέπει να εισέλθει στο σπίτι βάζοντας πρώτα το δεξί της πόδι.

Συνήθεια που επισφράγιζε τις σχέσεις της γυναίκας με τους γονείς του άντρα της μέχρι και τη δεκαετία του 1960, ήταν αυτή της επιβεβλημένης σιωπής της νύφης και το χαμηλό βλέμμα. Μέχρι και τις αρχές του 1970, η νύφη είναι υποχρεωμένη να τηρήσει το έθιμό του «νυφικού», δηλαδή να μη μιλάει στους άρρενες συγγενείς πρώτου βαθμού του συζύγου της και κυρίως στον πεθερό της, έως ότου εκείνος της το επιτρέψει. Η συνεννόηση γίνεται μόνο με νοήματα. Όταν ο πεθερός κρίνει πως το διάστημα (το οποίο

μπορούσε να είναι και χρόνια) είναι αρκετό, καλεί την κοπέλα και αφού την ανταμείψει με χρήματα ή κάποιο δώρο, της δίνει την άδεια να μιλήσει μπροστά του.

Τις δεκαετίες του 1930 έως και του 1960, η νύφη πρέπει απαραίτητα να παρουσιάσει το σεντόνι, πάνω στο οποίο κοιμήθηκε με το σύζυγό της την πρώτη νύχτα του γάμου τους και το οποίο θα αποδείξει την αγνότητά της, πράγμα που αναιρούσε κάθε συκοφαντία κατά της συζύγου.

Η εξασφάλιση της κατάλληλης προίκας των παιδιών αποτελεί αποκλειστική φροντίδα και έργο των γονιών. Τα έξοδα του γάμου αναλαμβάνονται πάντοτε από τους γονείς του ζευγαριού.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Προπολεμικά (1924 – 1940)

Ο γάμος, αν έχει μεγάλη σημασία στον παραδοσιακό πολιτισμό των προσφύγων που ήρθαν από την Μικρά Ασία, προπολεμικά δεν αποτελεί λαμπρό γεγονός. Η πρόσφατη βίαιη απομάκρυνση από τη γενέτειρα, η ψυχική και σωματική ταλαιπωρία και η ανέχεια οδηγούν στη διεξαγωγή της γαμήλιας τελετής οπουδήποτε (λόγω έλλειψης ναού) και με οτιδήποτε (ενδυματολογικά).

Η επαγγελματική δραστηριότητα των κατοίκων συνδέεται αρχικά με την καλλιέργεια της γης και με την κτηνοτροφία,³⁶⁸ ενώ η επαφή με την πόλη δεν είναι συχνή. Η ανάγκη για εργατικά χέρια δεν επιτρέπει στα κορίτσια, τα οποία είναι επιφορτισμένα με τη φροντίδα του σπιτιού και την ανατροφή των μικρότερων παιδιών, να παρακολουθήσουν το σχολείο.

Λόγω της οικονομικής κρίσης και της προσφυγιάς, δεν υπάρχει ποικιλία στην ενδυμασία, πόσο μάλλον στο νυφικό ένδυμα. Οι νύφες απλώς μεταποιούν παλιότερα φορέματα. Ένα επίσημο ή καθημερινό ρούχο παίρνει τη θέση του γαμήλιου ενδύματος, το οποίο σύμφωνα με την ηθικολογία του ενδύματος πρέπει να είναι μακρύ, με κλειστό ντεκολτέ, λίγες λεπτομέρειες και μακρύ μανίκι.

Οι γυναίκες, ερχόμενες στην Ελλάδα, διατηρούν στοιχεία του μικρασιατικού πολιτισμού όσον αφορά τα εσώρουχα (μακρύ βρακί και κοϊνέκ), τα οποία κατασκευάζονται από χοντρά υφάσματα για να είναι ανθεκτικά. Επίσης στην κόμμωση εξακολουθούν να προτιμούνται τα μακριά μαλλιά, χωρισμένα στη μέση και χτενισμένα σε λεπτές πλεξίδες.

Τα οικονομικά κριτήρια παίζουν καθοριστικό ρόλο και στις βέρες, οι οποίες είναι κατασκευασμένες από ευτελή υλικά, όπως ο χαλκός. Η ύπαρξη κοσμημάτων είναι σπάνια, ενώ ο καλλωπισμός θεωρείται ασήμαντο, αλλά και ανήθικο στοιχείο. Η πληροφορήτρια Θεοφανία Προδρόμου αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Η νύφη ήταν η ομορφιά σου*». Οι κάλτσες είναι πλεχτές, χειροποίητες, μάλλινες, για λόγους αντοχής και ύπαρξης υλών. Τα υποδήματα είναι φτιαγμένα από λάστιχο ή περισσεύματα ξύλου με κορδόνια (τσόκαρα). Εξαρτήματα της γαμήλια ενδυμασίας όπως τα γάντια και η ανθοδέσμη, απουσιάζουν.

³⁶⁸ Βρέλλη-Ζάχου Μ., *Η ενδυμασία στη Ζάκυνθο μετά την Ένωση, 1864-1910*. Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας και της κοινωνιολογίας του ενδύματος. Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημηχάλη, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003, σ. 102.

Η παράδοση προστάζει τη σύναψη γάμου σε μικρή ηλικία (15-17 ετών) προστατεύοντας τις κοπέλες από ηθικό ολίσθημα. Άλλοστε και η γυναικεία νεότητα δεν κρατά για πάντα. Η παντρεία γίνεται με προξενιό, ενώ απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η κατοχή προίκας από τη γυναίκα. Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των οικογενειών αφορούν την υλική βάση του γάμου και αποσκοπούν στην εξακρίβωση των περιουσιακών στοιχείων που θα συνεισφέρει το κάθε μέρος. Ο κόσμος προτιμά το προξενιό, πράγμα που εκφράζει την πραγματική αντιμετώπιση του γάμου και, κυρίως, τη σοβαρότατη μέριμνα για την οικονομική βιωσιμότητα του νέου νοικοκυριού και τη δυνατότητα αρμονικής συμβίωσης των συζύγων.³⁶⁹

Δεκαετία του πολέμου (1940-1950)

Ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα στη ζωή ενός Μικρασιάτη είναι ο γάμος. Το μυστήριο αυτό θεωρείται επιτακτική ανάγκη για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας των νέων, καθώς και ο μόνος τρόπος να θεωρηθούν πλήρεις και ώριμοι.³⁷⁰ Η ευημερία της νέας γενιάς, αποτελεί εξ αρχής έντονο και πιεστικό πρόβλημα και η ανάγκη να ανασυσταθεί η οικογενειακή ζωή καθιστά το γάμο μια από τις πρώτες προτεραιότητες.³⁷¹

Κατά τη δεκαετία του πολέμου επικρατούν δυσχερείς οικονομικές συνθήκες. Ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος επαναφέρει τους κατοίκους, οι οποίοι βρίσκονται στο μεταπροφυγικό στάδιο, στις αρχικές δυσβάστακτες συνθήκες του 1924. Όμως ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τις σηματοδιακές ανακατατάξεις (μικρασιατική καταστροφή, κατοχή, εμφύλιος), όπως προκύπτει από τις ολοζώντανες αφηγήσεις τους, αποκαλύπτει την αντοχή των πεποιθήσεων και των συνηθειών τους, την εμμονή σε πολιτισμικές πρακτικές, αλλά και στην τροποποίησή τους και τις μεταλλάξεις που συμβαίνουν όταν αλλάζουν οι συνθήκες.³⁷²

Η δύσκολη πρόσβαση στο αστικό περιβάλλον και η άγνοια της ελληνικής γλώσσας αποτελούν εμπόδιο, κυρίως για τις γυναίκες, στις οποίες δε δίνεται η δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με νέα πρότυπα, ιδέες, ήθη και νοοτροπίες. Οι κινήσεις των κοριτσιών ελέγχονται αυστηρά από το περιβάλλον της κοινότητας. Η εκπαίδευση είναι υποβαθμισμένη και οι κάτοικοι δεν τη θεωρούν απαραίτητη. Ένα καλό προξενιό και ένας γάμος αποτελεί σιγουριά για ευμάρεια και ευτυχία και εξασφαλίζει κάλυψη, κυρίως στον

³⁶⁹Hirschon R., *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής*. Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 211.

³⁷⁰Hirschon R., *ό.π.*, σ. 206.

³⁷¹Hirschon R., *ό.π.*, σ. 205.

³⁷²Hirschon R., *ό.π.*, σ. 21.

οικονομικό τομέα. Οι γάμοι συχνά οργανώνονται βιαστικά. Δεν υπάρχει πολυτέλεια μπροστά στην επιβίωση.

Οι πρώτες ύλες γίνονται δυσεύρετες ενώ στη θέση του γαμήλιου ενδύματος εξακολουθεί να βρίσκεται, όπως και στην προηγούμενη φάση, το επίσημο ή καθημερινό φόρεμα, το οποίο δεν έχει ξεφύγει ακόμη από τον πρακτικό του χαρακτήρα. Η πληροφορήτρια Θεοδώρα Κεϊσογλου αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Ρούχα, ό,τι είχες στην πλάτη σου. Ό,τι φόραγες»*.

Τα εσώρουχα, τα οποία αποτελούν γνήσιο δείγμα πολιτισμού και αποκαλύπτουν ήθη και αντιλήψεις της κάθε εποχής, διατηρούν το ίδιο μήκος με αυτό της προηγούμενης περιόδου και είναι ραμμένα από αγοραστό χασέ σε άσπρο ή πορτοκαλί χρώμα. Όσον αφορά την κόμμωση, γίνεται απλή επιμέλεια των μαλλιών, όπως στην καθημερινή ζωή. Νέες και ηλικιωμένες δεν κόβουν ποτέ τα μαλλιά τους,³⁷³ μιας και αποτελούν στοιχείο κάλλους και τονίζουν τη γυναικεία πλευρά. Ο καλλωπισμός δεν είναι ανεκτός κοινωνικά.

Οι βέρες, για οικονομικούς λόγους, εξακολουθούν να είναι κατασκευασμένες από χαλκό. Οι κάλτσες είναι χοντρές, μάλλινες, πλεγμένες στο χέρι και τα υποδήματα από λάστιχο. Συνήθεια, κατά την οποία η νύφη κρατάει ανθοδέσμη, συνεχίζει να μην υπάρχει, ενώ ο θεσμός που θέλει τις παιδικές μορφές ντυμένες κατά την περίπτωση (παρανυφάκια) να παραβρίσκονται δίπλα στο ζευγάρι τη στιγμή της γαμήλιας τελετής δεν έχει κάνει ακόμη την εμφάνισή του.

Τα κορίτσια παντρεύονται σε πολύ μικρή ηλικία, ακόμη και 13 ετών (Σοφία Προδρόμου), ενώ η φοίτηση στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού θεωρείται ικανοποιητική. Επιβεβλημένη παραμένει η ανάγκη να εξασφαλιστούν τα «προικία» των θυγατέρων.³⁷⁴ Οι γονείς δεν αποποιούνται τις υποχρεώσεις απέναντι στα παιδιά τους και επιβαρύνονται τα έξοδα του γάμου.

Μεταπολεμικά (1950 – 2014)

Από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα υπάρχει οικονομική άνοδος, καθώς και επήρεια από γηγενείς (ντόπιους). Η κοινότητα συνδέεται με το αστικό περιβάλλον, υπάρχει καλύτερη οδοποιία και πυκνότερη μεταφορική σύνδεση. Επίσης υπάρχει διάδοση του τύπου (εφημερίδες, ραδιόφωνο), ανάπτυξη της τεχνολογίας, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις (κινηματογράφος) και σχολική εκπαίδευση.

³⁷³ Βρέλλη-Ζάχου Μ., ό.π., σ. 173.

³⁷⁴ Hirschon R., ό.π., σ. 15.

Το 1950 κάνουν την εμφάνισή τους τα πρώτα γαμήλια ενδύματα σε λευκό χρώμα, το οποίο είναι έμβλημα της αγνότητας και της αθωότητας της γυναικείας υπόστασης. Η εισαγωγή της ραπτομηχανής βοήθησε στο ευκολότερο και πιο ποικίλο – όσον αφορά τα σχέδια – ράψιμο.³⁷⁵ Δεν είναι, όμως, όπως τα σημερινά νυφικά ενδύματα μοιάζουν πιο πολύ με μακριά φορέματα. Οικονομικοί λόγοι δεν επιτρέπουν στη νύφη να ράψει το δικό της φόρεμα, με αποτέλεσμα ο δανεισμός νυφικών να αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο.

Από τα τέλη της δεκαετίας έχουμε σταδιακή μείωση της κάλυψης του σώματος. Τα εσώρουχα κονταίνουν, γίνονται πιο πρακτικά και αποκαλύπτεται η αισθησιακή τους πλευρά. Επίσημο χτένισμα είναι ο κότσος (σινιών), ο οποίος σηματοδοτεί το μεγάλο μήκος των μαλλιών. Ο καλλωπισμός παραμένει ανύπαρκτος για ηθικούς κυρίως λόγους.

Η καλύτερη οικονομική κατάσταση των ανθρώπων στα τέλη της δεκαετίας επιτρέπει την κατασκευή γαμήλιων δαχτυλιδιών από πολύτιμα μέταλλα, όπως ο χρυσός και εμφανίζονται τα πρώτα εξαρτήματα, όπως τα γάντια και η κουάφ. Τα υποδήματα είναι πιο επίσημα, πιο θηλυκά. Η λεπτή κάλτσα στο χρώμα του δέρματος είναι πλέον κυρίαρχο στοιχείο. Η νυφική ανθοδέσμη καθώς και τα παρανυφάκια εξακολουθούν να απουσιάζουν.

Από τη δεκαετία του 1960, η σταδιακή απελευθέρωση της γαμήλιας ενδυμασίας είναι γεγονός. Η γυναίκα κάνει μια νέα παρουσία και αρχίζει να προσβλέπει στο αυτόνομο μέλλον, ενώ η οικονομική αυτάρκεια και η επαγγελματική καταξίωση φαίνεται πως θα της παρέχουν σιγουριά. Το φεμινιστικό κίνημα ασκεί επιρροή και η τεχνολογική έκρηξη συμβάλλει στο γεγονός ότι γίνεται αισθητή και γνωστή η ευρωπαϊκή μόδα σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Οι γυναίκες μπαίνουν στην εποχή της ελεύθερης επιλογής. Οι νεαρές νύφες είναι σε θέση πλέον, κυρίως μετά τη δεκαετία του '60, να επιλέγουν τους συντρόφους τους αλλά και το σχέδιο του νυφικού τους. Θα χρειαστεί όμως πολύς χρόνος και μεγάλος αγώνας στο μέλλον, να ισχυροποιήσει τη θέση της και να αναγνωριστούν τα δικαιώματά της. Ο Dior με το New Look πρότεινε στις στερημένες από την πολυτέλεια γυναίκες μετά τον πόλεμο, ένα ύφος που τις μεταμόρφωνε πάλι σε κομψές πριγκίπισσες, με μέση δαχτυλίδι και υπερτονισμένο, υπερβολικό όγκο στη φούστα.

Παράλληλα, από τα τέλη του 1960 σημειώνεται στην κοινότητα έντονη μεταναστευτική κίνηση. Οι μετανάστες, εκτός από οικονομική βοήθεια, μετέδωσαν νέες ιδέες, ήθη και ενδυματολογικά στοιχεία που επικρατούν στην Ευρώπη, με αποτέλεσμα οι γυναίκες να προσπαθούν να προσαρμοστούν στις νέες επιταγές της μόδας που προχωράει και αλλάζει συνεχώς.

³⁷⁵ Βρέλλη-Ζάχου Μ., ό.π., σ. 107.

Στο κλασικό πλέον κοστούμι, που είναι ο συνήθης τύπος ανδρικής γαμήλιας φορεσιάς, δεν παρατηρούμε μεγάλες αλλαγές στο σχήμα και στον τρόπο κοπής, αλλά στα χρώματα, στα υλικά και στα σχέδια του υφάσματος. Περιορίζεται στο τυπικό πουκάμισο, του οποίου το επικρατέστερο χρώμα είναι το άσπρο, στο γιλέκο που χάνεται και επανεμφανίζεται κατά καιρούς, ενώ στην επάνω εξωτερική τσέπη του σακακιού, που συνηθίζονται οι σκοτεινές αποχρώσεις, μπαينوβγαίνει ένα λευκό μαντήλι. Μικροαλλαγές γίνονται στα ρεβέρ του παντελονιού, στο φάρδος και στο μάκρος. Η γραβάτα, που παραμένει το μόνο διακοσμητικό στοιχείο αλλάζει μοτίβα, χρωματισμούς, μήκος και πλάτος. Τα αντρικά στολίδια είναι λίγα, ένας άντρας πρέπει να αρκестεί στα μανικετόκουμπα και στο ωρολόι, που θα κοσμήσουν τα χέρια του. Έντονες αλλαγές δε συναντώνται εύκολα, ένα απλό κοντό χτένισμα είναι αρκετό, ενώ ο άντρας αποβλέπει στο να φαίνεται απλός, άνετος, αρρενωπός και σοβαρός.

Το γυναικείο νυφικό ένδυμα αλλάζει στιλ, διαφοροποιείται από τα καθημερινά φορέματα και είναι πλέον ξεχωριστό, μοναδικό, ενώ υπάρχει δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε πολλά σχέδια. Το μανίκι κονταίνει αποκαλύπτοντας το μπράτσο. Το ντεκολτέ κάνει δειλά την εμφάνισή του κάτω από τη διαφάνεια, ενώ το φουρό, στις αρχές της δεκαετίας, προσδίδει αριστοκρατική όψη. Νέα υλικά (τούλι, πλαστικό), νέες συνήθειες (κατοχή ανθοδέσμης), νέοι θεσμοί (συνοδεία της νύφης από παρανυφάκια) προστίθενται.

Το ερωτικό στοιχείο επηρεάζει την εμφάνιση ενώ τονίζεται και καλλιεργείται ποικιλότροπα, προπάντων στις καταναλωτικές κοινωνίες, που ευνοούν και επιβάλλουν με σοφές επινοήσεις ατελεύτητες ενδυματολογικές αλλαγές.³⁷⁶ Τα εσώρουχα στολίζονται με δαντέλες που αποπνέουν ερωτισμό. Το μήκος των μαλλιών μειώνεται, ενώ κομμώτρια επιμελείται το στολισμό σύμφωνα με το τον τρέχοντα συρμό. Το βέλο επιζεί, σε συνδυασμό με μικρά στέμματα ή κουάφ και αυξομειώσεις στο μήκος του. Επίσης σημειώνεται η διακριτική χρήση των πρώτων καλλυντικών (κραγιόν, πούδρα).

Στα τέλη της δεκαετίας, η δαντέλα, οι νάιλον κάλτσες, τα ψηλοτάκουνα μυτερά υποδήματα, οι χοντρές σε πάχος βέρες, τα εσώρουχα του εμπορίου, η ανθοδέσμη ως εξάρτημα του νυφικού και το «φόρτωμα» της νύφης με χρυσαφικά (μετά την τελετή) φανερώνουν ευνοϊκότερες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες σε σύγκριση με το παρελθόν.

Από τη δεκαετία του 1970 εισάγεται ένας νέος τρόπος ζωής, που θέλει τη γυναίκα να δίνει περισσότερη προσοχή στον εαυτό της σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Τα

³⁷⁶ Βρέλλη-Ζάχου Μ., ό.π., σ. 61.

νέα πρότυπα – η ευμάρεια, η ομορφιά της νύφης – αποτελούν τα σημαντικά σημεία τα οποία προσέχει κανείς: Απορρίπτεται το μοντέλο «γυναίκα – Πηνελόπη» και υπερισχύει η «γυναίκα – Ελένη».

Στις αρχές του 1970, τα γαμήλια ενδύματα παρουσιάζουν κοινή πορεία με αυτά της δεκαετίας του 1960. Σημαντικές διαφορές αρχίζουν να γίνονται ορατές από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όπου παρατηρείται η είσοδος νέων χρωμάτων, όπως το εκρού, νέα σχήματα μανικιών σύμφωνα με το συρμό, όπως η καμπάνα και γραμμή που επιστρέφει στο λιτό νυφικό του 1950 (εβαζέ, χωρίς φουρό). Επίσης σημειώνεται επιστροφή στην παράδοση, με προσθήκη φολκλορικών στοιχείων, όπως η ασημένια, χειροποίητη ζώνη (Ελλη Αλεξίου). Η δεκαετία του '70 είναι επηρεασμένη από τη μουσική, τα είδωλα και τα κινήματα της νεολαίας στο εξωτερικό που αφήνει χώρο στη μόδα να υιοθετήσει πολλές και διαφορετικές επιλογές. Οι νέες είναι υποχρεωμένες να ακολουθήσουν, αν δε θέλουν να θεωρηθούν ξεπερασμένες. Η Ελλάδα είναι φυσικό να είναι μέρος αυτού που γίνεται παντού, του παγκόσμιου γίγνεσθαι.

Η οικονομική ευμάρεια γίνεται φανερή σε όλες τις πτυχές της νυφικής ενδυμασίας και των αξεσουάρ. Η προσθήκη δαντέλας στα εσώρουχα τα κάνει θελκτικά και αισθησιακά. Τα γαμήλια δαχτυλίδια παρουσιάζουν αυξομειώσεις και γίνονται αυτή τη δεκαετία πιο πλατιά σύμφωνα πάντα με το συρμό. Η ανθοδέσμη από φυσικά άνθη εκφράζει και αποτυπώνει με την παρουσία της την ομορφιά, την αγάπη και τον έρωτα, σύμβολα της δεκαετίας του 1970. Νέες τάσεις επικρατούν και στην κόμμωση. Οι γυναίκες οδηγούνται σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα στη δραματική μείωση του μήκους των μαλλιών και τη διαβατήρια ημέρα προτιμούν απλά χτενίσματα, αλλά πάντοτε από επαγγελματίες.

Οικονομικοί, επίσης, λόγοι επιτρέπουν την προσθήκη νέων υλικών στο μακιγιάζ, όπως μολύβι, μάσκα, ρουζ, σκιά, Make Up και πούδρες, ενώ παράλληλα ο καλλωπισμός της νύφης γίνεται κοινωνικά αποδεκτός. Το νάιλον με την εμφάνισή του φέρνει επανάσταση στον τρόπο κάλυψης των γυναικείων ποδιών (καλσόν), αλλά και στον τρόπο ενδυμασίας γενικότερα. Στα υποδήματα επιστρέφει η στρογγυλεμένη μύτη της δεκαετίας του 1950, αλλά με υπερυψωμένο και χοντρό σε πάχος τακούνι.

Η οικονομική άνθηση που εκδηλώθηκε μεταπολεμικά συνεχίζεται. Η τακτική συγκοινωνία εξυπηρετεί την πρόσβαση στο αστικό περιβάλλον και προσφέρεται, εκτός των άλλων, η δυνατότητα εκπαίδευσης των νέων γυναικών, οι οποίες όμως διακόπτουν τη φοίτησή τους ήδη από τις πρώτες τάξεις του γυμνασίου, διότι, σύμφωνα με τα ιδεώδη αυτής της κοινωνίας, όσο λιγότερη είναι η έκθεσή τους στον έξω κόσμο, τόσο καλύτερα

είναι για τις κοπέλες, αλλά και για τους γονείς.³⁷⁷ Η ηλικία γάμου εξακολουθεί να παραμένει μικρή, ενώ η παντρεία είναι επιβεβλημένη και θεωρείται η μόνη ασφαλής και ενδεδειγμένη προϋπόθεση της ενήλικης ζωής.³⁷⁸

Τις δεκαετίες που ακολουθούν, η θέση της γυναίκας και η κοινωνική της ισχύς αλλάζουν.³⁷⁹ Με το πέρασμα του χρόνου, η αυστηρότητα χάνεται. Στις κοπέλες επιτρέπονται τώρα ασχολίες που πριν ήταν απαγορευμένες. Μπορούν, λοιπόν, να κινηθούν ανεξάρτητες στον αστικό χώρο, να διδαχθούν μια τέχνη ή να σπουδάσουν και να αποκατασταθούν επαγγελματικά. Εντούτοις ο γάμος δε θεωρείται προαιρετικός ούτε αποτελεί επιλογή, αλλά μάλλον «προορισμό».³⁸⁰

Η ανάκαμψη της οικονομίας στις αρχές της δεκαετίας του '80 έφερε μαζί της φαντασία, υπερβολή και ποπ διάθεση στη διακόσμηση των γαμήλιων ενδυμάτων. Η διακοσμητική έξαρση εκδηλώνεται σε όλες τις εκφάνσεις του νυφικού φορέματος. Φορέματα που αγγίζουν τη γη, ακριβά υφάσματα, δαντέλες και διαφάνειες, ογκώδη μανίκια, γάντια, βαρύ κέντημα από πέρλες, μεγάλοι φιόγκοι και μακριές ουρές. Οι δυνατότητες είναι απεριόριστες. Εμφανής είναι επίσης η ανάγκη των ανθρώπων για μια διαφορετική και ξεχωριστή εμφάνιση, η οποία αποτελούσε και κριτήριο για την κοινωνική τους κατάταξη.

Τα νυφικά συνεχίζουν στο ίδιο μοτίβο μέχρι τις αρχές του 1990. Μετά την υπερβολή έρχεται η απλότητα. Οι γυναίκες αφήνουν στην άκρη τα επιδεικτικά σχέδια του 1980 και στρέφονται στο μινιμαλιστικό σχεδιασμό. Από τα μέσα της δεκαετίας και έπειτα, οι δαντέλες και τα περίτεχνα σχέδια χάνονται, οι ώμοι «πέφτουν», η σιλουέτα ελευθερώνεται, τα νυφικά γίνονται όλο και πιο αποκαλυπτικά, με αποκορύφωμα τα στράπλες νυφικά της δεκαετίας που διανύουμε. Δεν υπάρχει πλέον ανάγκη οι γυναίκες να καλύπτουν τους ώμους τους. Πολυτελή υφάσματα, όπως ο ταφτάς και ολοκέντητο μπούστο από πέρλες ή κρύσταλλα Swarovski, που λαμπιρίζουν σαν αστέρια, αποδεικνύουν τον πλούτο στη σέξι εμφάνιση. Στα νυφικά ο κανόνας είναι απλό και κομψό. Ο γάμος εμπορευματοποιείται πλήρως και η πιο μικρή λεπτομέρεια έχει ρυθμιστεί με ακρίβεια.

Έμφαση δίνεται στο πολυτελές υλικό των εσωρούχων, τα οποία συνδυάζουν την άνεση, αλλά και την πρόκληση. Από το 2000 μέχρι σήμερα, τα εσώρουχα διαλέγονται με

³⁷⁷Hirschon R., ό.π., σ. 207.

³⁷⁸Hirschon R., ό.π., σ. 207.

³⁷⁹Μιχαήλ-Δέδε Μ., *Η γυναίκα στην ελληνική παράδοση*. (Σκέψεις – Τραγούδια – Ήθη και Έθιμα – Παροιμίες), εκδ. Τάσος Πιτσίλος, Αθήνα 1983, σ. 27.

³⁸⁰Hirschon R., ό.π., σ. 206.

σκοπό να διεγείρουν το σύντροφο (αισθησιακή πλευρά) και καταργείται η πρακτική ή ηθική πλευρά τους.

Τα ρομαντικά στοιχεία στις κομμώσεις του 1980, όπως οι μπούκλες και στα κεφαλοκαλύμματα, όπως κορόνες και στεφάνια αποσύρονται. Τη δεκαετία του 1990 και του 2000 έχουμε επιμελημένη κόμμωση (κότσοι) και επαναφορά του βέλου, το οποίο είχε εγκαταλειφτεί. Το 2000 εμφανίζονται τα πρόσθετα υλικά, όπως το ποστίς και η τρέσα.

Το μακιγιάζ πραγματοποιείται σύμφωνα με τις τελευταίες τάσεις της μόδας, ενώ από το 1990 έως τη δεκαετία που διανύουμε, επιβάλλεται αισθητικός στο σπίτι για το τελικό βάψιμο με πληθώρα προϊόντων. Ωστόσο, η νύφη παραμένει δροσερή με ζωηρό βλέμμα, αλλά διακριτικά μακιγιαρισμένη. Ο γαμπρός θέλει εκείνη τη μέρα να αντικρύσει την κοπέλα που γνώρισε και όχι κάποια άλλη.

Η βέρα, ως ένα αμοιβαία δοσμένο δαχτυλίδι, παραμένει το σημαντικότερο ορατό σημάδι της γαμήλιας σύνδεσης.³⁸¹ Είναι φτιαγμένη από χρυσό, με διακυμάνσεις στο πάχος ή στο πλάτος, ανάλογα με το συρμό. Σήμερα, χάριν της μόδας, προτιμάται ο λευκόχρυσος ως πολυτιμότερο μέταλλο, την οποία πολυτέλεια συμπληρώνουν πολύτιμοι λίθοι. Εξαρτήματα, όπως τα γάντια, παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις στο μήκος ή στο υλικό (μετάξι, σατέν, δαντέλα), έτσι ώστε να παρέχουν αρμονία στο ενδυματολογικό σύνολο. Η μόδα από το βέλο έρχεται και παρέρχεται. Γόβα κλειστή ή πέδιλο φορτωμένο με τεχνητά πετράδια, ότι υποβάλλει η εποχή.

Το εξεζητημένο επηρεάζει και την ανθοδέσμη, η οποία ίσως να προέκυψε από μια διαφορετική οπτική της ερωτικής και συναισθηματικής σύνδεσης. Η απελευθέρωση του 1960 φαίνεται και στις σχέσεις. Ο έρωτας κυριαρχεί και λίγοι γάμοι προκύπτουν από προξενιό. Ίσως, λοιπόν, η ανθοδέσμη είναι ένδειξη ευγενών, αγνών, ερωτικών συναισθημάτων όταν προσφέρονται από τον άντρα ή ένδειξη αγνότητας και εορταστικής διάθεσης, όταν αποτελεί εξάρτημα του φορέματος της νύφης (δεκαετία 1960 όπου τα άνθη είναι υφασμάτινα και περικλείονται από τούλι). Από το 1970 και μετά, η παράδοση προστάζει τον άντρα να τα προσφέρει πλέον είναι φυσικά, σε απλή δέσμη με κορδέλα. Η ανθοδέσμη παραμένει λιτή μέχρι τις αρχές του 1980, οπότε εμφανίζονται τα δαπανηρά μπουκέτα-σχήματα, περιτριγυρισμένα από δαντέλα και φτάνουμε στη σημερινή πολύ φροντισμένη ανθοσύνθεση με φυσικά, σπάνια, εξωτικά άνθη (ορχιδέες, κάλλα,

³⁸¹Schmidt L., *Hochzeitsbrauch, Imwandel der Gegenwart*, Mitteilungen des Instituts für Gegenwartsvolks – KundeNr. 4, Verlagden Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1976, σ. 24.

ανθούρια, σπαθίφυλλα), γαρνιρισμένα με πέρλες, δάκρυα (σταγόνες σιλικόνης) ή κομμάτια ξύλου.

Η επαγγελματική πρόοδος διακοπτόταν μέχρι τη δεκαετία του 1980, ενώ από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, παρατηρείται παράλληλη ενασχόληση με τη διακοπτόμενη εκπαίδευση (όχι μόνο για ικανοποίηση εγωισμού, αλλά επιβάλλεται από το κόστος της σημερινής ζωής). Όμως, η σπουδαιότητα του γάμου εντυπώνεται ιδιαίτερα στις κοπέλες, που, από τρυφερή ηλικία, διαπαιδαγωγούνται με την άποψη ότι δεν υπάρχει άλλο είδος αυτοεκπλήρωσης για αυτές. Ο προορισμός της γυναίκας είναι να κάνει παιδιά και να αναθρέψει την οικογένειά της ως δέσποινα του σπιτιού της· αποδεκτή εναλλακτική κατάσταση δεν υπάρχει.³⁸²

Ο γάμος αποτελεί, λοιπόν, τη σημαντικότερη στιγμή για τη σκεπτόμενη πλέον γυναίκα, που θέλει και μπορεί να την απολαύσει, ενώ στο εμπόριο υπάρχει ενδυματολογική αυτονομία, καθώς και ανεξάντλητες διακοσμητικές προτάσεις. Υπάρχει, επίσης έξαρση στη διάδοση προτύπων που δημιουργούνται στο εξωτερικό και για να είναι, πλέον, κανείς αποδεκτός, πρέπει να ακολουθεί το συρμό της εποχής του, ακόμη και σε μια τόσο ιδιαίτερη στιγμή. Υποταγή λοιπόν σε κάθε τι «μοντέρνο» σε μία κοινωνία κατανάλωσης και αφθονίας. Το εξεζητημένο γίνεται στοιχείο επίδειξης πλούτου, με απώτερο σκοπό τον εντυπωσιασμό. Ο γάμος αλλάζει χαρακτήρα και μετατρέπεται σε ένα απλό κοινωνικό φαινόμενο χωρίς διάσταση και προεκτάσεις. Επίσης, οι δύο νέοι όλο και πιο συχνά επιλέγουν να ενώσουν τις ζωές τους με πολιτικό γάμο και να αφαιρέσουν όλα εκείνα τα σημεία που δεν τους εκφράζουν από τη θρησκευτική τελετή. Υπάρχει προσαρμογή στα καινούρια ήθη και έθιμα.

Ο «λαός» χωρίς να λησμονεί το θλιβερό παρελθόν, ζει ίσως την πιο ευτυχή και ήρεμη περίοδο της ιστορίας του, παίρνοντας από τη λάμψη της ζωής ό,τι περισσότερο είναι προσιτό οικονομικά και ανεκτό κοινωνικά, φτάνοντας συχνά στην υπερβολή.³⁸³

Κλείνοντας, θα λέγαμε πως, αν έπρεπε να κάνουμε μια γενική παρατήρηση με βάση την παρούσα εργασία, που ερευνά την εξέλιξη της γαμήλιας γυναικείας ενδυμασίας στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων από το 1924 έως σήμερα, αυτό θα ήταν ότι *«με την πάροδο του χρόνου μεταβήκαμε από τα κουρέλια, τις πλεξούδες και τις λιάστρες στο μετάξι, τις τρέσες και τα Swarovski»*.

³⁸² Hirschon R., ό.π., σ. 206.

³⁸³ Βρέλλη-Ζάχου Μ., ό.π., σ. 105.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια να παρακολουθήσουμε την ιστορική εξέλιξη, τον εντοπισμό στοιχείων καθώς και τη διαπίστωση αλλαγών και την ανάπτυξή τους στο Γάμο και στα Γαμήλια Γυναικεία ενδύματα της Νεοκαισάρειας Ιωαννίνων από το 1924 έως σήμερα.

Η ένδυση του ανθρώπου ως ένα από τα ζωτικότερα ζητήματα και προβλήματά του – μαζί με τη διατροφή και τη στέγασή του - ενδιαφέρει ιδιαίτερα τη Λαογραφία³⁸⁴.

Το ένδυμα ανάλογα με την εποχή μεταβάλλεται και σημαδεύεται από τα ιστορικά της στοιχεία. Απηχεί την ηθική αντίληψη και αντανakλώνται μέσα από αυτό η ψυχική διάθεση και η στάση του ατόμου απέναντι στους ρόλους που καλείται να διεκπεραιώσει.³⁸⁵

Στον αγροτικό κόσμο το φύλο, η ηλικία, η οικονομική κατάσταση, το επάγγελμα, η καθημερινότητα και οι γιορτές, οι επίσημες κοινωνικές ώρες – γέννηση, ενηλικίωση, γάμος, θάνατος –, οι θρησκευτικές δοξασίες λειτουργούσαν ως καθοριστικοί συντελεστές μιας ενιαίας ενδυματολογικής συμπεριφοράς των μελών της κοινότητας³⁸⁶. Η ένδυση είναι, λοιπόν, βασική μορφή πολιτιστικής συμπεριφοράς³⁸⁷.

Την ελεύθερη και προσιτή για όλους – με την προϋπόθεση της οικονομικής επάρκειας – πολιτιστική επικοινωνία με τη σύγχρονη Δύση, οι κάτοικοι φανέρωσαν με την αμφίεσή τους. Η επαφή με την Ευρώπη, η μεταφορά προτύπων και η κυριαρχία των έτοιμων ενδυμάτων επηρεάζουν και καθορίζουν τα γαμήλια ενδύματα. Μουσική, μόδα, τέχνη, κινηματογράφος, όλα αναμιγνύονται. Μεταφέρονται λοιπόν πρότυπα ζωής και σκέψης. Παντρεύονται παραδόσεις με πολυεθνικές. Ο αναπτυσσόμενος καπιταλισμός που δημιουργούσε καταναλωτικές ανάγκες, εφεύρισκε και τους τρόπους για την ικανοποίησή τους και την εξυπηρέτηση των διάφορων σύνθετων κοινωνικών ρόλων, την άνεση της διαβίωσης και τη συμπεριφορά στην πολύπτυχη κοινωνική ζωή.³⁸⁸

Η εξέλιξη της ενδυμασίας και ιδιαίτερα της γαμήλιας έχει άμεση σχέση με την οικονομική και κοινωνική άνθιση της κοινότητας. Όσο οι οικονομικές συνθήκες βελτιώνονταν, τόσο ο κοινωνικός και πολιτιστικός βίος γινόταν πιο απαιτητικός με

³⁸⁴ Μερακλής Μ.Γ., *Ελληνική λαογραφία, Κοινωνική συγκρότηση. Ήθη και έθιμα, Λαϊκή τέχνη*, Αθήνα 2004, σ. 379.

³⁸⁵ Βρέλλη-Ζάχου Μ., ό.π., σ. 20.

³⁸⁶ Yoder D., «Folk Costume», στο βιβλίο του Richard M. Dorson, *Folklore and Folklife. An Introduction*, Chicago and London 1972, σ. 304.

³⁸⁷ Βρέλλη Ζάχου Μ., ό.π., σ. 68.

³⁸⁸ Βρέλλη-Ζάχου Μ., ό.π., σ. 105.

φυσικό επακόλουθο να υπάρχουν μεγαλύτερες τάσεις για παρουσία, προβολή και καθιέρωση.

Η οικονομική ευμάρεια είχε ως αποτέλεσμα την πνευματική ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης και της γυναίκας. Η εκπαίδευση είναι πλέον προσιτή σε όλους τους κατοίκους και συμβάλλει στο να απορρίψουν ταμπού και η ισότιμη σχέση άντρα και γυναίκας να γίνει μια πραγματικότητα. Βάσει αυτής της ισότητας φανερώνεται και η θηλυκή πλευρά της γυναίκας. Η γυναίκα τώρα δεν είναι μόνο για το σπίτι, αλλά και για να φαίνεται. Είναι η νέα, δυναμική, σίγουρη, ανεξάρτητη με χαρακτήρα γυναίκα, γεγονός που έχει αντίκτυπο και στην εμφάνισή της ακόμα και στο γάμο της. Το ένδυμα αφορά την προσωπικότητα της.

Για τη γυναίκα ο γάμος ήταν το κομβικό σημείο (ή μάλλον ο αυτοσκοπός) στη ζωή της. Πάνω στο γάμο (και την προίκα) αρθρώνονταν όλο το δίκαιο περί γυναικών. Από το γάμο απέρρεαν σχεδόν όλα τα δικαιώματα των γυναικών τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο βίο τους.³⁸⁹

Ο γάμος επέβαλλε την αντρική αυθεντία. Μετά το γάμο η γυναίκα ετίθετο υπό την κηδεμονία του συζύγου της ο οποίος όφειλε να την προστατεύει³⁹⁰ και αυτή όφειλε να θυμάται ότι προέρχεται από το πλευρό του Αδάμ κι επομένως αποτελούσε για τον άντρα απλά και μόνο βοηθητικό στοιχείο. Ο σύζυγος θεωρούνταν ως κύριο μέλος, η κεφαλή της γαμήλιας ένωσης.³⁹¹

Αν και, από όσους έχουν ήδη περάσει στον έγγαμο βίο, μεταξύ σοβαρού και αστείου, προκύπτει το συμπέρασμα πως «το να παντρευτείς με το να μην παντρευτείς, το ίδιο κακό είναι», παρά ταύτα, απευθύνονται στους αναποφάσιστους νέους και τους προτρέπουν να καταφύγουν έγκαιρα στο γαμήλιο λιμάνι³⁹².

Η περίοδος πριν το γάμο βρίθει τελετουργιών που σκοπό έχουν να διευκολύνουν τη μετάβαση της ανύπαντρης κοπέλας στη νέα της ιδιότητα, της συζύγου και της μητέρας. Ο καθαυτό γάμος ουσιαστικά δεν ήταν παρά η μεταφορά της νύφης από το σπίτι του πατέρα της σε αυτό του συζύγου της. Αρκετές μικρότερες τελετουργίες προετοιμασίας, αποχωρισμού και ένταξης στο νέο σπιτικό συνιστούσαν το βασικό γαμήλιο σχήμα. Για την καλύτερη κατανόηση του τελετουργικού τμήματος γίνεται μια περιγραφή αυτών που τελούνται πριν από το μυστήριο, τα οποία δεν είναι μόνο αντικείμενο της λαογραφίας

³⁸⁹ Πλουμίδης Σ., *Γυναίκες και Γάμος στην Κέρκυρα* (1600- 1864). Έμφυλες σχέσεις και οικονομικές δραστηριότητες, εκδ. Ιονίου Πανεπιστημίου, Κέρκυρα 2008, σ.43.

³⁹⁰ Πλουμίδης Σ.,ό.π., σ. 44.

³⁹¹ Βακαλούδη Α., *Καλλιστεία και Γάμος στο Βυζάντιο*, εκδ. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα 1998, σ. 46 .

³⁹² Licht H., *Sittengeschichte Griechenlands*, Hans E. Guenter Verlag, Stuttgart Ιανουάριος 1965, σσ.64-66.

αλλά βοηθούν τον αναγνώστη να κατανοήσει για τα όσα κατά το γάμο λαμβάνουν χώρα. Εξετάζουν τη ζωή των νέων από την είσοδό τους στην ώριμη ηλικία και παρακολουθούν αυτούς κατά τη μνηστεία μέχρι το γάμο, παρέχοντας μια εικόνα σαφής και ενδιαφέρουσα σχετικά με το θέμα³⁹³.

Με επίκεντρο το γάμο, τη σημαντική αυτή στιγμή στη ζωή της γυναίκας, η παρούσα εργασία παρουσιάζει ένα μεγάλο εύρος γαμήλιων γυναικείων ενδυμάτων από γάμους, οι οποίοι τελέστηκαν στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων από το 1937 ως το 2014.

Δόθηκε η ευκαιρία στους ανθρώπους να θυμηθούν και να εξιστορήσουν γεγονότα από καθημερινές στιγμές, αλλά και ειδικές περιστάσεις, τα οποία, με το πέρασμα του χρόνου, είχαν σχεδόν ξεχάσει. Δεκάδες νυφικά φορέματα από διαφορετικές εποχές συναντιούνται και δημιουργούν ένα πολυποίκιλο αφήγημα. Το γεγονός αυτό, καθώς και η ιδιαίτερη μνεία που γίνεται στις γυναίκες που φόρεσαν τα νυφικά που παρουσιάζονται, τονίζουν το βιωματικό χαρακτήρα του ενδύματος με έντονο συναισθηματικό φορτίο και φωτίζουν την προσωπικότητα της γυναίκας που το επέλεξε για τη σημαντική αυτή στιγμή της ζωής της.

Ιστορίες που εκτυλίχθηκαν στον ελλαδικό χώρο, αλλά και πέρα από τα σύνορα της χώρας, τις οποίες βλέπουμε με τη δική μας ματιά, με το δικό μας τρόπο. Όλες μοιάζουν μεταξύ τους, τίποτα δεν είναι καινούριο, όλα έχουν ξανασυμβεί, ταυτόχρονα όμως η κάθε νύφη είναι μια ξεχωριστή ιστορία, ένα διαφορετικό άτομο, με άλλη σκέψη, συναίσθημα και ανάδραση στα ίδια ερεθίσματα. Ντυμένες πριγκίπισσες, βασίλισσες, αρχόντισσες υψηλών αξιώσεων ή κοινές θνητές, ανάλογα με τις ανάγκες οι οποίες διαφοροποιούνται κάθε φορά, κάνουν την τελετουργική μετάβαση από τη μία κατάσταση στην άλλη, από τον κόσμο της ανύπαντρης στον κόσμο της παντρεμένης, βιώνοντάς το η κάθε μία διαφορετικά.

Ορμώμενοι από το παρελθόν και κοιτάζοντας προς το μέλλον, μπορούμε να προβλέψουμε πως, όπως ο θεσμός του γάμου, έτσι και το νυφικό ένδυμα θα συνεχίσει να εξελίσσεται και τον επόμενο αιώνα και να διαγράφει τη δική του πορεία στη μόδα, την παράδοση και τη λαογραφία. Στη μορφή της τελετής, καθώς και των γαμήλιων ενδυμάτων του αύριο θα παίξουν ρόλο οι μεγάλες κοινωνικές αλλαγές της σύγχρονης διεθνούς πραγματικότητας, καθώς και η παγκόσμια οικονομική κρίση. Σημαντική επιρροή θα έχει, σαφώς, η επιλογή τέλεσης πολιτικών γάμων και η υπογραφή συμφώνων συμβίωσης από ολοένα και περισσότερα ζευγάρια, ενώ παραδείγματα νέων «εν δυνάμει» παραδόσεων και προτύπων αποτελούν οι γάμοι ομόφυλων ζευγαριών και γάμοι ανάμεσα

³⁹³ Φουρικής Π., *Γάμος και Γαμήλια Σύμβολα στη Σαλαμίνα*. Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 1996, σ. 64.

σε συντρόφους διαφορετικών εθνικοτήτων, πολιτισμών και ιδεολογιών. Ο κόσμος βρίσκεται σε διαρκή κίνηση και στα πρόθυρα νέων καταστάσεων που θα φανούν αργότερα, ενώ η οδύσσεια του γαμήλιου ενδύματος συνεχίζεται ατέρμονη.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΩΝ

Παρατίθενται τα ονόματα των γυναικών και ο χρόνος που τελέστηκε ο γάμος τους:

1)	Θεοφανία Προδρόμου, το γένος Σταύρου	—	1937
2)	Λάμπρω Ποτίκογλου, το γένος Ευθυμίου	—	1939
3)	Ναυσικά Καρατζά, το γένος Κεϊσογλου	—	1941
4)	Σοφία Προδρόμου, το γένος Παπάζογλου	—	1942
5)	Θεοδώρα Κεϊσογλου, το γένος Προδρόμου	—	1944
6)	Ελένη Τουτουντζόγλου, το γένος Μόκου	—	1945
7)	Ελένη Αλεξίου, το γένος Παπάζογλου	—	1948
8)	Ελευθερία Ιωάννογλου, το γένος Λαζάρου	—	1949
9)	Μαρίνα Λαζάρου, το γένος Τσιράκογλου	—	1951
10)	Δήμητρα Παπάζογλου, το γένος Ρηνόπουλου	—	1951
11)	Μαρία Ταχμάζογλου, το γένος Βαμβακοπούλου	—	1952
12)	Σταματία Κεϊσογλου, το γένος Αναστασίου	—	1955
13)	Γεωργία Αλεξίου, το γένος Προδρόμου	—	1959
14)	Αικατερίνη Καραντωνίου, το γένος Ευθυμίου	—	1962
15)	Τασία Χατζηπέτρου, το γένος Σοϊλεμέζογλου	—	1962
16)	Μερόπη Αραπισόνογλου, το γένος Τουτουντζόγλου	—	1963
17)	Μαρίκα Τσιράκογλου, το γένος Καραπέτρου	—	1965
18)	Σεβαστή Καραντωνίου, το γένος Αλεξίου	—	1965
19)	Μάρω Βαμβακοπούλου, το γένος Παπάζογλου	—	1971
20)	Σοφία Καραντωνίου, το γένος Μαυρομάτη	—	1971
21)	Μαρίνα Αντωνίου, το γένος Τουρμούσογλου	—	1975
22)	Έλλη Αλεξίου, το γένος Αναστασίου	—	1976
23)	Άννα Αλεξίου, το γένος Παπαπέτρου	—	1979
24)	Μαρία Χατζηπέτρου, το γένος Χατζηπέτρου	—	1981
25)	Αναστασία Καλατζόγλου, το γένος Χαμίση	—	1982
26)	Γιαννούλα Τσιράκογλου, το γένος Ιορδανίδου	—	1985
27)	Φρόσω Καραπέτρου, το γένος Κολιάκη	—	1986
28)	Ελένη Παπάζογλου, το γένος Μπαλαούρα	—	1993
29)	Ευτυχία Ευτυχιάδου, το γένος Ευτυχιάδη	—	1996
30)	Μαρία Ιωάννογλου, το γένος Ιωάννογλου	—	2000
31)	Δήμητρα Αλεξίου, το γένος Αλεξίου	—	2006
32)	Κωνσταντίνα Ηλία, το γένος Ηλία	—	2008
33)	Σωτηρία Ρίζου, το γένος Ρίζου	—	2014

Πληροφορητές που επίσης με στήριξαν στην εργασία αυτή είναι: ο συνταξιούχος δάσκαλος της κοινότητας Νίκος Ευτυχιάδης, η σύζυγός του Ηλιάνα (Νίνα) Σοϊλεμέζογλου – Ευτυχιάδη, ο ενενήντα πέντε ετών Πρόδρομος Προδρόμου, ο Σπύρος Αλεξίου, ο Αντώνιος Αραπισόνογλου και ο Αντώνιος Καραντωνίου.

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

- komm: λ. γερμανική: έλα
- αντερέ: αντερί, μονοκόμματο γυναικείο παραδοσιακό ένδυμα
- αντράλα: φασαρία
- ασπροκέντι: τρόπος κεντήματος
- βλάμηδες: σερβιτόροι που βοηθούσαν στους γάμους χωρίς να πληρώνονται
- βριζάλες: είδος δημητριακού, η σίκαλη
- γιαβρού μ': λ. τουρκική: παιδί μου
- γιάϊλες: θερινά καταλύματα για τα κοπάδια που υπήρχαν σε ορεινά σημεία στην Καππαδοκία
- γιούκο: κασέλα
- έσκιαχνε: φοβέριζε
- εφέτο: φέτος
- έχους: τα υπάρχοντα, το βιός
- ζαλίκια: φορτίο από ξύλα, όσο μπορεί κανείς να βαστάξει στους ώμους ή στην πλάτη
- ζέρσεϊ: είδος υφάσματος συνήθως από μετάξι
- ζουρνάς: μικρό κλαρίνο, φουσητό
- καλαμπαλίκια: μικροπράγματα
- καταϊ: κάτω στο χώμα
- κατοστή: εκατό
- κεελνίκ: λ. τουρκική: κρατάω νυφικό, δε μιλάω μετά το γάμο
- κερμέν: όργανο με το οποίο οι γυναίκες έγνεθαν το μαλλί στη Μικρά Ασία // ρόκα
- κιλίμι: είδος χαλιού χωρίς πέλος
- κόζ: λ. τουρκική: μάτι
- κοϊνέκ: λ. τουρκική: μεσοφόρι
- κόπανος: ξύλο για το χτύπημα των ρούχων στην πλύση
- κουζού μ': λ. τουρκική: κορίτσι μου
- κουτρού: στην τύχη
- λαστέξ: τύπος ελαστικού νήματος
- λέρα: βρωμιά

- λιάστρα: χοντρό ύφασμα, με το οποίο σκέπαζαν ξύλινη κατασκευή, όπου κρεμούσαν τα καπνά να στεγνώσουν
- λούτσα: κοιλότητα του εδάφους όπου συγκεντρώνονται νερά
- μαζέματα: περίσσειμα
- μαροκέν: είδος υφάσματος
- ματαπράτης:πραματευτής, μεταπωλητής
- μιντέρ: τετράγωνο χαμηλό μαξιλάρι που το χρησιμοποιούσαν για να κάθονται κάτω στο χώμα
- μούσια: φυλαχτό
- μπαχίρ: μπακίρι, χαλκός
- μπιζκέ: γυναικείες πλεχτές κάλτσες, έφταναν μέχρι το γόνατο
- μποντρούμ: σκοτεινό υπόγειο
- μποστάνι: χωράφι όπου καλλιεργούνται λαχανικά
- μποχτσάς: τραπεζομάντηλο, χοντρό σάλι, συνήθως σκουρόχρωμο
- ναλίν: λ.τουρκική τσόκαρο
- νίλα: καταστροφή
- ντιπ μπλετσ': τελείως, εντελώς γυμνό
- νυφικό, κρατάω: η νύφη μετά το γάμο δεν επιτρεπόταν να μιλήσει μπροστά στον πεθερό και στους άρρενες συγγενείς πρώτου βαθμού του συζύγου. Η συνεννόηση γινόταν με νοήματα
- πλιγούρι: κομμένο σιτάρι
- πλισέ: πυκνή πτύχωση υφάσματος
- σάμα: μήπως
- σεντόνι, βγάζω: η νύφη έπρεπε, μετά την πρώτη νύχτα του γάμου, να παρουσιάσει το σεντόνι, το οποίο θα αποδείκνυε την παρθενιά της
- σιάλ': μαντήλι ή κασκόλ από μεταξωτό ύφασμα, συνήθως λευκού χρώματος, το οποίο έριχνε η πεθερά στους ώμους του γαμπρού, αφού πρώτα έκανε το σημείο του σταυρού
- σιαλβάρι: βράκα, φαρδύ παντελόνι
- σιάρπα: εσάρπα, σάλι
- σκαμνιές: μουριές
- σουτζούκια: αλλαντικό από μοσχαρίσιο κρέας, τοπικό είδος διατροφής που συνηθιζόταν στη Μικρά Ασία

- σούρα: πτύχωση, πιέτα υφάσματος
 - σουφρά: χαμηλό τραπέζι από ξύλο
 - στεφανοσκέπασμα: ύφασμα σε ποικιλία χρωμάτων, δώρο του κουμπάρου, το οποίο στερέωναν με καρφίτσες – στο δεξί ώμο του γαμπρού και στον αριστερό ώμο της νύφης αντίστοιχα – πριν από το «Ησαΐα χόρευε»
 - σφηκοφωλιά: σχέδιο κεντήματος που μοιάζει με φωλιά σφήκας
 - τορβάς: υφασμάτινη τσάντα
 - τουτού: λ. τουρκική· θεία
 - τσαντίρι: σκηνή, τέντα
 - τσεμπέρ: λευκό μαντήλι
 - τσιαρούχ: τσαρούχι
 - τσόκαρο: ξύλινο πέδιλο
 - τσεχίζ: πιστρόφια, δώρα που επιστρέφονται μία εβδομάδα μετά το γάμο από τους γονείς της νύφης στη οικογένεια του γαμπρού
 - χαλεύει: ζητάει
- * «έτσι», «εδώ», «εδώ πέρα»: οι πληροφορητές κάνουν χειρονομίες την ώρα που διηγούνται κάποιο γεγονός, ούτως ώστε να γίνουν πιο παραστατικοί και κατανοητοί.
- * «ναι, γεια», «όχι, γεια», «φαίνεται, γεια»: τρόπος εκφώνησης που συνηθίζουν οι πρόσφυγες από την Καπαδοκία, για να δηλώσουν οικειότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αγγελοπούλου Α. – Μπρούσκου Αί., *Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών AT 300-499*, τχ. Β', Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας / Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς / Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών (ΕΙΕ), Αθήνα 1994
- Αθανασιάδης Ευστ., «Έθιμα Σάντας», Αρχείο Πόντου 11 (1941)
- Αλεξάκης Ελ., -Βραχιονίδου Μ., -Οικονόμου Ανδρ., *Ανθρωπολογία και συμβολισμός στην Ελλάδα*, Αθήνα 2008
- Αλεξάκης Ελ., *Η εξαγορά της νύφης. Συμβολή στη μελέτη των γαμήλιων θεσμών στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1984
- Αλεξιάδης Μ. Αλ., *Οι ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα (Aarne-Thompson 300, 301Α και 301Β). Παραμυθιολογική μελέτη*, διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα, 1982
- Αλεξιάδης Μ. Αλ., «Παρατηρήσεις στα ποντιακά παραμύθια για τον δρακοντοκτόνο ήρωα», Αρχείο Πόντου 38 (1984), σ. 50.
- Αλιβάνογλου-Παπαγγέλου Κ., *Από το Τσουχούρ Καππαδοκίας στο Καππαδοκικό Καρδίτσα. Ιστορία-Λαογραφία-Πολιτισμός*, έκδ. Δήμου Σοφάδων, Ιούνιος 2000
- Αναγνωστοπούλου Σ., Μ. Ασία. 19^{ος} αι. – 1919. *Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997
- Αναστασιάδη-Μανουσάκη Σ., *Μνήμες Καππαδοκίας*. Επιμέλεια Τζεβελέκη-Κονδάκη Μίρκα, εκδ. Κέντρο Μικρασιαστικών Σπουδών, Αθήνα 2002
- Αντζουλάτου-Ρετσίλα Ε., *Τα στέφανα του γάμου στη νεότερη Ελλάδα*. Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1980
- Αυδίκος Ε. «Πολύκεντρο» Δήμου Τυχερού, Αλεξανδρούπολη 1998, σ. 163., Από τη Μαρίτσα στον Έβρο Πολιτισμικές συγκλίσεις και αποκλίσεις, σε μια παρέβρια περιοχή, Δήμος Τυχερού,
- Βακαλούδη Α., *Καλλιστεία και Γάμος στο Βυζάντιο*, εκδ. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα 1998
- Βαρβούνης Μ. Γ., *Μικρά Λαογραφικά*, εκδ. Παπαζηση, Αθήνα 2000
- Βαρβούνης Μ. Γ., *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*. Αθήνα 1994
- Βαρβούνης Μ. Γ., *Λαϊκές Θρησκευτικές Τελετουργίες στην ανατολική και βόρεια Θράκη*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 2010

- Βαρβούνης Μ. Γ., *Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και θρησκευτική λαογραφία*, εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1995
- Βαρβούνης Μ. Γ., *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος ως ορόσημο για τον ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό*, Κομοτηνή 1994
- Βαρβούνης Μ. Γ., *Λαϊκός πολιτισμός και εκκλησιαστική παράδοση*. Μια λαογραφική ανάγνωση του «Πηδαλίου» των Αγαπίου Ιερομάχου και Νικοδήμου Αγιορείτου, Αθήνα 2006
- Βαρβούνης Μ. Γ., – Σέρρης Μ. Γ., (διεύθυνση), *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ. Ιστορικά, Θεωρητικά, Μεθοδολογικά, Θεματικές*, Τόμος Β', εκδ. ΗΡΟΔΟΤΟΣ, Αθήνα 2012
- Βαρβούνης Μ. Γ., «Ζητήματα λαογραφίας και μορφές λαϊκής θρησκευτικής συμπεριφοράς των Ελλήνων της Καππαδοκίας», Γρηγόριος ο Παλαμάς, έτος 93, τεύχος 837, Νοεμ. – Δεκ. 2010, σ.680.
- Βερέμης Θ., *Κείμενα Εργασίας, Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-1998*, ΕΛΙΑΜΕΠ, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1998, 85
- Βουτυρά, Ε., «Προσφυγική Ελλάδα: Παράδειγμα προς Μίμηση», Βιβλιογραφικό Άρθρο, Ίστωρ 7 (1994)
- Βρέλλη-Ζάχου Μ., *Η ενδυμασία στη Ζάκυνθο μετά την Ένωση, 1864-1910*. Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας και της κοινωνιολογίας του ενδύματος, Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003
- Γουήλ – Μπαδιεριτάκη Α., «Συμβολικά γαμήλια ποντιακά φαγητά», ΑΠ 38, 1984, Πρακτικά Α' Συμποσίου Ποντιακής Λαογραφίας
- Δαλακούρα Β., «Η εγκατάσταση των προσφύγων της Καππαδοκίας στον ελληνικό χώρο», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 11 (1995-1996), 267-293.
- Δευτεραίος Αγγ., «Αρχέγονες αναίμακτες θυσίες και προσφορές στη λαϊκή λατρεία των Θεσσαλών», ΕΚΕΕΛ 26-27 (1990), σσ. 259-260
- Ευσταθιάδου-Τσιλιμάγκου Σ., *Η γιαγιά μου η Κλειώ και οι ρίζες μας. Οι τελευταίοι Έλληνες της Καππαδοκίας*, εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 2001
- Ιατρίδης Β., *Η θρησκευτικότητα των Καππαδοκών*, (Μεταπτυχιακή εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη 2013
- Ιωσηφίδης Κ.Α., *Η Καρβάλη της Καππαδοκίας. Η Φορεσιά.*, εκδ. Κέντρο Καππαδοκικών Μελετών «Η ΝΑΖΙΑΝΖΟΣ», Καβάλα 2006
- Καρατζά Σ. Ε., *ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ ο τελευταίος ελληνισμός της περιφέρειας Ακσεράι Γκέλβερι (Καρβάλης)*, εκδόσεις «ΓΝΩΣΗ», 1985

- Κελεκίδης Μ. Λ., *Τα Φάρασα της Καππαδοκίας. Μνήμες Φαρασιωτών γερόντων*, εκδ. «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ», Θεσσαλονίκη 2005
- Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, *Ο τελευταίος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας, Έκθεση του έργου του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (1930-1973), Κατάλογος Εκθέσεως*, Αθήνα 1974
- Κονταξή Δημ. Κ., *Της προσφυγιάς η μοίρα*. Λαογραφία, Γιάννινα 1974
- Κυριακίδου-Νέστορος Α., *Λαογραφία – Προφορική Ιστορία*, Εντευκτήριο 8, Θεσ/νίκη 1988
- Κυριακίδου-Νέστορος Α., *Λαογραφικά μελετήματα II*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1993
- Κυριακίδης Στ., «*Τα σύμβολα εν τη ελληνική λαογραφία*», Λαογραφία 12, 1938-1946
- Κωστής Κ., «*Η ιδεολογία της οικονομικής ανάπτυξης: Οι πρόσφυγες στο Μεσοπόλεμο*», Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 9 (1992)
- Κωστάκη Θ. Π., *Η Ανακού*. Πρόλογος Μέλπωσ Μερλιέ, εκδ. του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1963
- Κωστάκη Θ.Π., *Το Μιστί της Καππαδοκίας*. I. Βραβείο «ΙΔΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ», Αθήνα 1977
- Λαγάκου Ν. *Η ενδυμασία δια μέσου των αιώνων*, εκδ. «Δωδώνη», Αθήνα – Γιάννινα 1998
- Λασκαράτος Α., *Άπαντα*, εκδ. ΑΤΛΑΣ, Αθήνα 1959
- Λιανίδης Σ., *Τα παραμύθια του ποντιακού λαού. Εκλογή. Κείμενα, νεοελληνική μετάφραση, κατάταξη*, Αθήναι 1962
- Μαυροχαλυβίδη Π. Γεώργιου, *Η Αζό Καππαδοκίας*. Μονογραφία τόμος πρώτος, έκδοση – επιμέλεια – επίμετρο Ορέστης, Πρόδρομος & Ανθούλα Γ. Μαυροχαλυβίδη, Αθήνα 1990
- Μελλίδου-Κεφαλά, Ν., *Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά από το Μέγα Ζαλούφι*, Εθνογραφικά 7, εκδ. Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1989
- Μερακλής Μ. Γ., *Ελληνική Λαογραφία*, Κοινωνική Συγκρότηση Ήθη και Έθιμα Λαϊκή Τέχνη, εκδ. Οδυσσέας, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2004
- Μερακλής Μ. Γ., *Λαογραφικά Ζητήματα*, Αθήνα 1989
- Μέριμνα Ποντίων Κυριών, *Ζωντανές Μνήμες του Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1988, εισαγωγή
- Μερλιέ Μ., *Η έξοδος, Α΄, Μαρτυρίες από τις επαρχίες των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας*, Κ.Μ.Σ., Αθήνα 1980
- Μερλιέ Μ., *Το αρχείο της Μικρασιατικής Λαογραφίας*, Ίκαρος, Αθήνα 1948

- Μίχα – Λαμπράκη Ασπ., «*Η παρουσία χαρακτηριστικών ειδών διατροφής στα βοιωτικά γαμήλια έθιμα*», ΕΕΒΜ 1, 1988, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Βοιωτικών Μελετών
- Μιχαήλ-Δέδε Μ., *Η γυναίκα στην ελληνική παράδοση*. (Σκέψεις – Τραγούδια – Ήθη και Έθιμα – Παροιμίες), εκδ. Τάσος Πιτσίλος, Αθήνα 1983
- Μιχαλοπούλου-Βέικου, Χ., *Το μάτιασμα, η κοινωνική δυναμική του βλέμματος σε μια κοινότητα της Μακεδονίας*, διδ. διατρ. Αθήνα 1996
- Μπαζιάνας Ν., *Για τη λαϊκή μουσική μας παράδοση. Μικρά Μελετήματα*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1994
- Νίγδελης Κ., *Καππαδοκία, δρώμενα γάμου*, Κέντρο Ιστορίας Δήμου Συκεών, 2007
- Νιτσιάκος Β., *Λαογραφικά ετερόκλητα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993
- Νιτσιάκος Β., *Ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου Στον Απόηχο της Μακράς Διάρκειας*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1995
- Νιτσιάκος Β., *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993
- Παπαντωνίου Ι., «*Συμβολή στη μελέτη της γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς*», Εθνογραφικά 1, Ναύπλιο 1989
- Παπαδόπουλος Π. Σ., «*Συμβολή στη βιβλιογραφία των παραδόσεων και παραμυθιών των Ελλήνων του Πόντου* » (1992-1997) (συμπλήρωμα)
- Παναγιωτοπούλου Ε., *Κοινωνική ενσωμάτωση, μνήμη και ταυτότητα στις προσφυγικές κοινότητες Ανατολή, Μπάφρα και Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων*. Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 2004
- Παπαγεωργίου Ν., *Μεταμορφώσεις του ιερού. Κοινωνιολογία και θρησκεία στο έργο του Marcel Mauss*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2005
- Πετρόπουλος, Δ. – Ανδρεάδης Ερ., *Η θρησκευτική ζωή στην περιφέρεια Ακσεράι-Γκέλβερι*, εκδόσεις του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, Διεύθυνση Μέλπωσ Μερλιέ, Αθήνα 1971
- Πλουμίδης Σ., *Γυναίκες και Γάμος στην Κέρκυρα (1600- 1864). Έμφυλες σχέσεις και οικονομικές δραστηριότητες*, εκδ. Ιονίου Πανεπιστημίου, Κέρκυρα 2008
- Πολίτης Ν.Γ., «*Γαμήλια σύμβολα*», Λαογραφικά Σύμμεικτα 2, Αθήναι 1975
- Πολίτης Ν.Γ., ΛΣ 3, σ. 292 – 293. Ρωμαίος Α.Κ., «*Το υνί κατά τον γάμον*», Λαογραφία 7, 1923
- Ράπτης Δ., *Το Καναλάκι της Πρέβεζας*. Μεταβολές στην πολιτισμική συμπεριφορά των κατοίκων μιας Ηπειρωτικής Κοινότητας στην εικοσαετία 1965-1985, εκδ. ΑΡ.ΓΩ, Γιάννινα 1991

- Ρηγίνος Μ., «Ενεργός πληθυσμός και διάρθρωση των οικονομικών δομών (1909-1936)», Τα ιστορικά, 1 τχ. 2, 1984
- Σαμουηλίδης Χ., *Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού*, Αλκυών, Αθήνα 1985
- Σέργης Μ. Γ., *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο. (Μέσα 19ου αιώνα – 1922): Γέννηση – Γάμος – Θάνατος*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2007
- Σέργης Μ. Γ., *Εκκλησιαστικός λόγος και λαϊκός πολιτισμός τον 16^ο αι: Η περίπτωση του Παχωμίου Ρουσάνου*, Θεσσαλονίκη 2008
- Σκούτερη-Διδασκάλου Ν., «Για την ιδεολογική αναπαραγωγή των κατά φύλα κοινωνικών διακρίσεων...», σ. 167.
- Σκούτερη-Διδασκάλου Ν., *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1984
- Σπυριδάκης, Γ. Κ., *Ο αριθμός τεσσαράκοντα παρά τοις Βυζαντινοίς και νεωτέροις Έλλησι*, Τυποτεχνείον Ελλήνων Επιστημόνων, Αθήναι 1939
- Τατά Αρσέλ Λ., *Με το διωγμό στην ψυχή. Το τραύμα της Μικρασιατικής Καταστροφής σε τρεις γενιές*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2014
- Φουρίκης Π., *Γάμος και Γαμήλια Σύμβολα στη Σαλαμίνα. Διδακτορική Διατριβή*, Αθήνα 1996
- Χατζιωσήφ Χρ., *Συνασός. Ιστορία ενός τόπου χωρίς ιστορία*, εκδ. Κρήτης, Αθήνα 2005
- Χριστοφιλοπούλου Αι., *Εκλογή, αγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος*, Αθήνα 1956
- Ψυχογιού Ε., «Κρατεί ν' ου δέντρους τη δροσιά, κρατεί κι ου νιος την κόρη... Η συμβολική και μαγική σημασία του νερού στην τελετουργία του γάμου μέσα από τα τραγούδια», στον τόμο *Το νερό πηγή ζωής, κίνησης, καθαρού*· πρακτικά επιστημονικής συνάντησης (12-14 Δεκεμβρίου 1997, αίθουσα Παλαιάς Βουλής), Υπουργείο Πολιτισμού / Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1990, σ. 48.

B. ΞΕΝΗ

- Alexandris A., «Pontic Greekrefugesin Constantinople 1922-1923: Thehumanco-
stooftheexchangeofpopulation», *Αρχαίον Πόντου*, 37 (1980), 280-293
- Bowie F., *The Anthropology of Religion*. An Introduction, Blackwell Publishing, 2006
- Buckert W., *Ελληνική μυθολογία και τελετουργία. Δομή και ιστορία*, Μορφωτικό Ίδρυμα
Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1977
- Cohn, Cosmos, Chaos and the World to come. The Ancient Roots of Apocalyptic Faith,
New Heaven, CT-London, 1995
- De Coppet Daniel, *Understanding Rituals*, London 1992
- Douglas M., *Καθαρότητα και κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του
ταμπού*, μετάφραση Χατζούλη Αί., Πολύτροπον, Αθήνα 2006
- Hirschon R., *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η κοινωνική ζωή των
Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Kitromilides P. –AlexandrisA., «Ethnic Survival, Nationalism and Forced Migration The
historical demography of the Greek community of Asia minor at the close of
Ottoman era», *ΔελτίονΚέντρουΜικρασιατικώνΣπουδών*, 5 (1984-1985)
- Leach E.R., «Ritual», *International Encyclopedeia of the Social Sciences* XIII, Sills L.D.,
εκδ., The Macmillan Company & The Free Press, New York 1972
- Licht H., *Sittengeschichte Griechenlands*, Hans E. Guenter Verlag, Stuttgart, Januar 1965
- Lusy M., *Le mariage. Etude anthropologique*, *Petite Collection Payot*, Paris 1971
- Schmidt L., *Hochzeitsbrauch, Im wandel der Gegenwart*, Mitteilungen des Instituts für
Gegenwartsvolks – Kunde Nr. 4, Verlag den Österreichischen Akademie
derWissenschaften, Wien 1976
- Snowden J., *The Folkdress of Europe*. Mills and Boon Limited, London, Sydney, Toronto
1979
- Soellner A., *Zur Vorgeschichte und Funktion der Actio Rei Uxoriae*, Boelhlau Verlag,
Koeln-Wien, 1969
- Thompson P., *Φωνές από το παρελθόν – Προφορική ιστορία*, μτφ. Μπουσχότεν P. και
Ποταμιάνος N., εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2002

Γ. Πηγές από το διαδίκτυο

Οι φορεσιές της Καππαδοκίας / ΕΛΛΑΣ

<https://ellas2.wordpress.com>.>2013/02/12

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Ι

Ο ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

1. Πληροφορήτρια: Θεοφανία Προδρόμου

Ονοματεπώνυμο: Θεοφανία Προδρόμου
Ημ/νία γέννησης: 1921
Τόπος γέννησης: Καρατζορέν Καππαδοκίας
Γραμματικές γνώσεις: Αγράμματη
Επάγγελμα: Αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 15
Ημ/νία γάμου: 1937
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Θεοφανία Προδρόμου παντρεύτηκε το 1937, σε ηλικία 15 ετών, στην πλατεία του χωριού, τον Πρόδρομο Προδρόμου, 24 ετών, γεωργό.

Νυφικό: Πράσινο φόρεμα, σε φαρδιά γραμμή με σούρα και μαύρη πλαστική ζωή στη μέση, που φτάνει μέχρι τον αστράγαλο. Έχει γιακά, κουμπάκια και μακρύ μανίκι. Το έχει ράψει μοδίστρα, σύμφωνα με τις ενδυματολογικές συνήθειες της εποχής. Το ύφασμα το έχουν κόψει από αντίσκηνο, το οποίο ήταν ποικιλόχρωμο και το έχουν βάψει πράσινο με καρυδόφυλλα. Τα έξοδα τα αναλαμβάνει η μητέρα της νύφης.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί που φτάνει μέχρι το γόνατο, ραμμένο. Δένει στη μέση με τέσσερα κορδόνια. Αντί για στηθόδεσμο φοράει φανέλα την οποία κόβουν στο σημείο του στήθους, για να το κρατάει στητό. Λευκό κομπινεζόν με λίγη δαντέλα.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά, με χωρίστρα στη μέση, πλεγμένα σε πολλές μικρές πλεξίδες.

Κεφαλοκαλύμματα: Τα περισσεύματα από το πράσινο ύφασμα, τα κόβουν σε λωρίδες και τα στερεώνουν μαζί με λευκό βέλο από τούλι πάνω σε ξύλινη στέκα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Χωρίς κάλτσες. Μαύρα στρωτά, λαστιχένια υποδήματα

Κοσμήματα: «Ψεύτικες» βέρες από χαλκό.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο γίνεται προφορικά από νεαρό αγόρι που εκτελεί χρέη ντελάλη.

Στο σακάκι του γαμπρού στερεώνουν δύο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσει το ζευγάρι, από τη ζήλεια και το φθόνο.

Η μητέρα της νύφης «σταυρώνει» το γαμπρό και ρίχνει στους ώμους του το «σιάλ'».

Η νύφη, καθώς φεύγει από το πατρικό της, γυρίζει και το χαιρετά, σκύβει χαμηλά το κεφάλι και φέρνει το χέρι στο μέτωπο επαναλαμβάνοντας την κίνηση τρεις φορές.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», ρίχνουν στο ζευγάρι πλιγούρι (λόγω έλλειψης ρυζιού).

Το γλέντι κρατά τρεις μέρες και γίνεται με ντέφια και τραγούδια.

Την προίκα τη φέρνουν μια εβδομάδα μετά το γάμο.

Σημείωση: Ο γαμπρός κλέβει τη νύφη τη στιγμή που μέσα στο σπίτι γίνεται το προξενιό, από φόβο μην τον απορρίψουν οι γονείς της.

2. Πληροφορήτρια: Λάμπρω Ποτίκογλου

Ονοματεπώνυμο: Λάμπρω Ποτίκογλου
Ημ/νία γέννησης: 1921
Τόπος γέννησης: Κράψη Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Αγράμματα
Επάγγελμα: Σύζυγος μυλωνά, αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 17
Ημ/νία γάμου: 1939
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Λάμπρω Ποτίκογλου παντρεύτηκε το 1939, σε ηλικία 17 ετών, στο σπίτι, στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, τον Ιωάννη Ποτίκογλου, 19 ετών, μυλωνά και αγρότη.

Νυφικό: Πράσινο φόρεμα σε φαρδιά γραμμή που φτάνει μέχρι τον αστράγαλο. Έχει στρογγυλή λαιμόκοψη, ζώνη από το ίδιο ύφασμα και μακρύ μανίκι. Το έχει δανειστεί από συγγενή, η οποία μετά της το δώρισε.

Εσώρουχα: Καθημερινά. Ραμμένος στηθόδεσμος, που δένει με κορδόνια σταυρωτά στην πλάτη και έπειτα μπροστά στην κοιλιά. Λευκό κομπινεζόν.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά, πιασμένα κότσο. Τη χτένισαν γειτόνισσες.

Κεφαλοκαλύμματα: Τίποτα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες, στο χρώμα του ποδιού, που φτάνουν λίγο πάνω από το γόνατο και τις κρατάει λάστιχο. Λευκά υποδήματα με χαμηλό τακούνι, αγορασμένα από το γαμπρό ειδικά για το γάμο.

Κοσμήματα: «Ψεύτικες» βέρες από χαλκό. Δανεικό χρυσό δαχτυλίδι, το οποίο επέστρεψαν μετά το γάμο.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο γίνεται προφορικά από νεαρό αγόρι που εκτελεί χρέη ντελάλη.

Στο σακάκι του γαμπρού στερεώνουν δύο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσει το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», ρίχνουν στο ζευγάρι πλιγούρι (λόγω έλλειψης ρυζιού).

Το πρωί της επόμενης ημέρας, η νύφη πρέπει να δείξει το σεντόνι, το οποίο αποδεικνύει την αγνότητά της.

Σημείωση: Έθιμα, όπως το «σιάλ'» και το «νυφικό», δεν τα τήρησαν, διότι η νύφη δεν κατάγεται από τη Νεοκαισάρεια.

3. Πληροφορήτρια: Ναυσικά Καρατζά

Ονοματεπώνυμο: Ναυσικά Καρατζά
Ημ/νία γέννησης: 1926
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Νήπεια
Επάγγελμα: Αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 15
Ημ/νία γάμου: 1941
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Ναυσικά Καρατζά παντρεύτηκε το 1941, σε ηλικία 15 ετών, στο σπίτι, στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, το Συμεών Καρατζά, 50 ετών, γεωπόνο και γεωργό.

Νυφικό: Ένα καθημερινό φόρεμα, το οποίο φοράει και στο χωράφι, και το έχει ράψει από τη μητέρα της. Μακρύ μέχρι τον αστράγαλο, μακρυμάνικο, με γιακά και κουμπάκια.

Εσώρουχα: Μακρύ ροζ βρακί που φτάνει μέχρι το γόνατο, ραμμένο. Δένει στη μέση με τέσσερα κορδόνια. Η μητέρα της έχει προσθέσει λίγη δαντέλα. Στηθόδεσμος ραμμένος, που δένει με κορδόνια σταυρωτά στην πλάτη και έπειτα μπροστά στην κοιλιά.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά, χωρισμένα στη μέση, πλεγμένα σε δύο κοτσίδες. Την έχει λούσει και την έχει χτενίσει η μητέρα της.

Κεφαλοκαλύμματα: Τίποτα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Χωρίς κάλτσες, με παντόφλες.

Κοσμήματα: «Ψεύτικες» βέρες από χαλκό.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο γίνεται προφορικά από φτωχή ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία κρατά τσάι και όποιος θέλει, δίνει κάτι για τον κόπο της.

Ο γάμος ξεκίνησε Σάββατο βράδυ και τελείωσε Δευτέρα πρωί.

Στο σακάκι του γαμπρού στερέωσαν δύο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προστατεύουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Η μητέρα της νύφης «σταυρώνει» το γαμπρό και ρίχνει στους ώμους του το «σιάλ'».

Τα όργανα παίρνουν πρώτα τον κουμπάρο από το σπίτι του κι έπειτα τον γαμπρό και μαζί πηγαίνουν να πάρουν τη νύφη. Με την ίδια σειρά πηγαίνουν και για τη στέψη.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», οι καλεσμένοι ρίχνουν στο ζευγάρι πλιγούρι (λόγω έλλειψης ρυζιού).

Σεντόνι το ζευγάρι δε δέχεται να δείξει.

Σημείωση: Η Ναυσικά Καρατζά παντρεύτηκε το σύζυγό της, ο οποίος ήταν κατά 35 χρόνια μεγαλύτερος, εξαιτίας της μεγάλης φτώχειας που είχε η οικογένειά της.

4. Πληροφορήτρια: Σοφία Προδρόμου

Ονοματεπώνυμο: Σοφία Προδρόμου
Ημ/νία γέννησης: 1929
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Δευτέρα Δημοτικού
Επάγγελμα: Αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 13
Ημ/νία γάμου: 1942
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Σοφία Προδρόμου παντρεύτηκε το 1942, σε ηλικία 13 ετών, στο μοναστήρι των Ταξιαρχών, το Συμεών Προδρόμου, 17 ετών, γεωργό.

Νυφικό: Κόκκινο φόρεμα, με γιακά και κουμπάκια και μακρύ μανίκι που έφτανε μέχρι τη μέση της κνήμης. Το έραψε μοδίστρα και τα έξοδα καλύφθηκαν από τον πατέρα της νύφης.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί που έφτανε μέχρι το γόνατο, ραμμένο από χασέ (ύφασμα). Έδενε στη μέση με τέσσερα κορδόνια: δύο έδεναν πίσω και δύο μπροστά. Λευκό κοινέ (μεσοφόρι), ραμμένο από χοντρό ύφασμα.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά με χωρίστρα στη μέση, πλεγμένα σε δυο κοτσίδες, δεμένες στην άκρη με πανί.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό μαντήλι.

Κάλτσες – Υποδήματα: Παρδαλές πλεχτές κάλτσες. Μαύρα, στρωτά, λαστιχένια υποδήματα.

Κοσμήματα: «Ψεύτικες» βέρες από χαλκό.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Το κάλεσμα για το γάμο έγινε προφορικά από μια φτωχή ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία κρατούσε τσέρκι και όποιος ήθελε, έδινε κάτι για τον κόπο της.

Στο σακάκι του γαμπρού στερέωσαν δύο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της, όπου η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Το ζευγάρι δεν πήγε μαζί στο ναό, αλλά μπροστά ο γαμπρός και πίσω η νύφη.

Καθ' οδών (για την εκκλησία), έριχναν στο ζευγάρι πλιγούρι, καθώς και κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε».

Μετά τη στέψη, η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Το πρωί της επόμενης ημέρας, η νύφη έπρεπε να δείξει το σεντόνι, το οποίο θα αποδείκνυε την αγνότητά της.

5. Πληροφορήτρια: Θεοδώρα Κεϊσόγλου

Ονοματεπώνυμο:	Θεοδώρα Κεϊσόγλου
Ημ/νία γέννησης:	1926
Τόπος γέννησης:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Τρίτη Δημοτικού
Επάγγελμα:	Καφενείο – παντοπωλείο, αγρότισσα
Ηλικία γάμου:	18
Ημ/νία γάμου:	1944
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Θεοδώρα Κεϊσόγλου παντρεύτηκε το 1944, σε ηλικία 18 ετών, στο σπίτι, στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, τον Αντώνη Κεϊσόγλου, 18 ετών, ιδιοκτήτη καφενείου-παντοπωλείου, αγρότη.

Νυφικό: Γυαλιστερό, σιέλ φόρεμα, σε φαρδιά γραμμή, κλειστό στο λαιμό, με μακρύ μανίκι, που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο και είχε ζώνη από το ίδιο ύφασμα. Το έρανε μοδίστρα, σύμφωνα με τις ενδυματολογικές συνήθειες της εποχής. Το ύφασμα το έκοψαν από αλεξίπτωτο, με το οποίο είχε πέσει στρατιώτης.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί που έφτανε μέχρι το γόνατο, ραμμένο. Έδενε στη μέση με τέσσερα κορδόνια: δύο έδεναν πίσω και δύο μπροστά. Λευκό κοϊνέκ (μεσοφόρι), ραμμένο από χοντρό ύφασμα.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά με χωρίστρα στη μέση, πλεγμένα σε δυο κοτσίδες.

Κεφαλοκαλύμματα: Τίποτα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Χωρίς κάλτσες, με παντόφλες.

Κοσμήματα: «Ψεύτικες» βέρες από χαλκό.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από μια φτωχή ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία κρατούσε τσέρκι και όποιος ήθελε, έδινε κάτι για τον κόπο της.

Στο σακάκι του γαμπρού στερέωσαν δύο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από το «μάτι» και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της, όπου η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν στο ζευγάρι πλιγούρι (λόγω έλλειψης ρυζιού).

Μετά τη στέψη, η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Το πρωί της επόμενης ημέρας η ίδια γριά που έκανε την πρόσκληση για το γάμο, περίμενε έξω από την πόρτα, για να πάρει το σεντόνι και να το πάει πρώτα στα πεθερικά και μετά στους γονείς της νύφης, προκειμένου να διαπιστωθεί η αγνότητά της.

6. Πληροφορήτρια: Ελένη Τουτουντζόγλου

Ονοματεπώνυμο: Ελένη Τουτουντζόγλου
Ημ/νία γέννησης: 1925
Τόπος γέννησης: Μελιγγοί Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Δευτέρα Δημοτικού
Επάγγελμα: Αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 20
Ημ/νία γάμου: 1945
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Ελένη Τουτουντζόγλου παντρεύτηκε το 1945, σε ηλικία 20 ετών, στην πλατεία του χωριού, το Νικόλαο Τουτουντζόγλου, 22 ετών, γεωργό.

Νυφικό: Πήγε με μαύρο σκούτινο φόρεμα, το οποίο της έβγαλαν και της φόρεσαν λευκό φόρεμα, πολύ μακρύ, κλειστό στο λαιμό, με μακρύ μανίκι και ζώνη από το ίδιο ύφασμα.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί που έφτανε μέχρι το γόνατο, ραμμένο από χοντρό λευκό ύφασμα που έδενε στη μέση με τέσσερα κορδόνια. Λευκό νάιλον κομπινεζόν με λίγη δαντέλα.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά με χωρίστρα στη μέση, πλεγμένα σε δυο κοτσίδες, οι οποίες έφταναν κάτω από τη μέση.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι, πιασμένο με τσιμπιδάκια, που έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Χοντρές, μάλλινες κάλτσες, κεντητές, λευκές. Μαύρα τσαρούχια με παρδαλές φούντες.

Κοσμήματα: Χρυσή αλυσίδα με σταυρό που είχε από την μητέρα της. Χρυσά σκουλαρίκια από τους αρραβώνες. «Ψεύτικες» βέρες από χαλκό. Χρυσό βραχιόλι δώρο από την πεθερά της.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Στο σακάκι του γαμπρού στερέωσαν δύο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι, από το «μάτι» και το φθόνο. Το σιαλ' στους ώμους του γαμπρού το έριξε η νύφη που τη μεγάλωσε γιατί ήταν ορφανή από μάνα.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν στο ζευγάρι ρύζι με καραμέλες.

Το πρωί της επόμενης ημέρας, η νύφη έπρεπε να δείξει το σεντόνι της, το οποίο θα αποδείκνυε την αγνότητά της.

Σημείωση: Το προξενιό έγινε από έναν αγροφύλακα που την είδε στο χωριό της. Η νύφη έφτασε στην είσοδο του χωριού πάνω σε ένα άσπρο άλογο και την υποδέχτηκαν όλοι οι κάτοικοι. Πίσω ακολουθούσαν συγγενείς της και άλλα άλογα, στα οποία είχαν φορτωμένη την προίκα.

Ιταλοί στρατιώτες που είδαν την πομπή, έβγαζαν φωτογραφίες και έφτασαν μέχρι το σπίτι.

7. Πληροφορήτρια: Ελένη Αλεξίου

Ονοματεπώνυμο:	Ελένη Αλεξίου
Ημ/νία γέννησης:	1930
Τόπος γέννησης:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Τρίτη Δημοτικού
Επάγγελμα:	Αγρότισσα
Ηλικία γάμου:	17
Ημ/νία γάμου:	1948
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Ελένη Αλεξίου παντρεύτηκε το 1948, σε ηλικία 17 ετών, στο σπίτι, στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, τον Αντώνιο Αλεξίου, 20 ετών, υπάλληλο καφεκοπτείου.

Νυφικό: Ροζ φόρεμα που έφτανε μέχρι τη μέση της κνήμης, με γιακά και κουμπάκια και είχε ζώνη από το ίδιο ύφασμα. Το είχαν στείλει Αρμένιοι συγγενείς του γαμπρού από την Αμερική.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί που έφτανε μέχρι τους μηρούς, ραμμένο από χασέ (ύφασμα), με τέσσερα κορδόνια. Κοϊνέκ (μεσοφόρι) ραμμένο από χοντρό ύφασμα σε πορτοκαλί χρώμα.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά, μαζεμένα κότσο με δίχτυ.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες στο χρώμα του δέρματος. Μαύρα, στρωτά, λαστιχένια υποδήματα.

Κοσμήματα: Δανεικές βέρες, τις οποίες επέστρεψαν μετά το γάμο.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από μια φτωχή ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία κρατούσε τσέρκι και όποιος ήθελε, έδινε κάτι για τον κόπο της.

Στο σακάκι του γαμπρού στερέωσαν δύο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της, όπου η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Την προίκα την έφεραν μια εβδομάδα μετά το γάμο.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν στο ζευγάρι πλιγούρι.

Ο γάμος ξεκίνησε Σάββατο βράδυ και τελείωσε Δευτέρα πρωί με την παρουσίαση του σεντονιού, το οποίο αποδείκνυε την αγνότητα της νύφης.

8. Πληροφορήτρια: Ελευθερία Ιωάννογλου

Ονοματεπώνυμο: Ελευθερία Ιωάννογλου
Ημ/νία γέννησης: 1932
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Δευτέρα Δημοτικού
Επάγγελμα: Αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 17
Ημ/νία γάμου: 1949
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Ελευθερία Ιωάννογλου παντρεύτηκε το 1949, σε ηλικία 17 ετών, στο σπίτι, στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, τον Ιωάννη Ιωάννογλου, 30ετών, ιδιοκτήτη καφενείου, αγρότη.

Νυφικό: Ραμμένο ροζ φόρεμα με σούρα, που έφτανε μέχρι τη μέση της κνήμης και είχε γιακά με κουμπάκια, μακρύ μανίκι και ζώνη από το ίδιο ύφασμα.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί που έφτανε μέχρι τους μηρούς, ραμμένο από πορτοκαλί ύφασμα, που έδενε στη μέση με τέσσερα κορδόνια. Λευκό κομπινεζόν.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά, χτενισμένα κότσο μέσα σε δίχτυ, στη βάση του αυχένα. Την χτένισαν φίλες.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι, ραμμένο με σούρα, μακρύ μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες στο χρώμα του δέρματος που έφταναν μέχρι το γόνατο. Τις συγκρατούσαν με καλτσοδέτες. Κλειστά καφέ παπούτσια, με δύο δάχτυλα τακούνι, δώρο από το σύζυγο.

Κοσμήματα: «Ψεύτικες» βέρες από χαλκό.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από φτωχή ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία κρατούσε τορβά και όποιος ήθελε, έδινε κάτι για τον κόπο της.

Την προίκα την έφεραν μια βδομάδα μετά το γάμο.

Ο γαμπρός, μαζί με τα όργανα, πήρε τη νύφη από το πατρικό της σπίτι. Εκεί, η μητέρα της νύφης τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Για να πάρει τη νύφη, ο γαμπρός έπρεπε να περάσει από ένα εμπόδιο. Μικρά παιδιά και συγγενείς της νύφης είχαν «κλείσει» το δρόμο με μια τριχιά και μόνο με φιλοδώρημα επέτρεπαν στο γαμπρό την είσοδο.

Η νύφη, για να χορέψει μετά το γάμο, έπρεπε πρώτα να φιλήσει τα χέρια όλων των συγγενών.

Μετά τη στέψη, η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Το πρωί της επόμενης ημέρας, δε ζήτησαν από τη νύφη το σεντόνι, γιατί πριν από το γάμο ήταν αρραβωνιασμένη για τρία χρόνια με άλλο άντρα, που τη χώρισε διότι δεν ικανοποιήθηκαν αιτήματα προικοδοσίας.

Η νύφη πήρε σύζυγο χήρο που είχε τέσσερα παιδιά από προηγούμενο γάμο και τα μεγάλωσε η ίδια.

9. Πληροφορήτρια: Μαρίνα Λαζάρου

Ο γάμος της Μαρίνας Λαζάρου με τον Σταύρο Λαζάρου (1951)

Ονοματεπώνυμο: Μαρίνα Λαζάρου
Ημ/νία γέννησης: 1932
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Αγράμματα
Επάγγελμα: Αγρότισσα, μοδίστρα
Ηλικία γάμου: 20
Ημ/νία γάμου: 1951
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μαρίνα Λαζάρου παντρεύτηκε το 1951, σε ηλικία 20 ετών, στην πλατεία του χωριού, το Σταύρο Λαζάρου, 22 ετών, γεωργό.

Νυφικό: Πλισέ ροζ φόρεμα, που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο, κλειστό στο λαιμό με γιακά και κουμπάκια και μακρύ μανίκι. Είχε ζώνη από το ίδιο ύφασμα, φάρδους τεσσάρων πόντων, δεμένη στο πλάι. Το ύφασμα το δώρισε ο γαμπρός και το έραψε η ίδια, σύμφωνα με τη μόδα της εποχής.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί που έφτανε μέχρι το γόνατο και έδενε στη μέση με τέσσερα κορδόνια. Το έραψε η ίδια, κόβοντας ένα κομμάτι πανί από τις λιάστρες, με τις οποίες σκέπαζαν τα καπνά. Κοϊνέκ (μεσοφόρι) από χοντρό ύφασμα σε πορτοκαλί χρώμα.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά, χτενισμένα μπούκλες. Τη βοήθησε γειτόνισσα.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο, δώρο της κουμπάρας.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες στο χρώμα του δέρματος. Καφέ υποδήματα που έδεναν ψηλά με κορδόνια.

Κοσμήματα: Δανεικές βέρες. Χρυσά σκουλαρίκια.

Άλλα εξαρτήματα: Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από νεαρό αγόρι, που εκτελούσε χρέη ντελάλη.

Στο σακάκι του γαμπρού, το οποίο ήταν δανεικό, στερέωσαν δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Το ζευγάρι δε βάδιζε δίπλα δίπλα για τη στέψη, αλλά μπροστά πήγαινε ο γαμπρός και πίσω ακολουθούσε η νύφη.

Μετά τη στέψη, η πεθερά περίμενε τη νύφη στο σπίτι για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Το ίδιο έκανε η νύφη στην πεθερά, κουνιάδες κ.λπ. Έτσι θα ήταν «γλυκές» οι σχέσεις τους.

Το πρωί της επόμενης ημέρας, η νύφη έπρεπε να δείξει το σεντόνι, το οποίο θα αποδείκνυε την αγνότητά της.

Σημείωση: Ο γαμπρός ήρθε ορφανός από την Τουρκία και τον μεγάλωσαν συγγενείς. Για το λόγο αυτό, δεν είχε καμία οικονομική δυνατότητα και όλα τα έξοδα του γάμου καλύφθηκαν από την πλευρά της νύφης.

10.Πληροφορήτρια: Δήμητρα Παπάζογλου

Ονοματεπώνυμο:	Δήμητρα Παπάζογλου
Ημ/νία γέννησης:	1927
Τόπος γέννησης:	Αχλαδέα, Λάκα Σούλι
Γραμματικές γνώσεις:	Τετάρτη Δημοτικού
Επάγγελμα:	Υφάντρα, αγρότισσα
Ηλικία γάμου:	24
Ημ/νία γάμου:	1951
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Δήμητρα Παπάζογλου παντρεύτηκε το 1951, σε ηλικία 24 ετών, στο μοναστήρι των Ταξιαρχών, το Σπύρο Παπάζογλου, 26 ετών, γεωργό.

Νυφικό: Πλισέ, μεταξωτό, ροζ φόρεμα, που έφτανε μέχρι τη μέση της κνήμης. Είχε κλειστή λαιμόκοψη με βολάν και ζώνη από το ίδιο ύφασμα. Το πλήρωσε και το έραψε η ίδια.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί, ραμμένο, με λάστιχο στη μέση. Στις άκρες είχε προσθέσει έτοιμη δαντέλα. Αγοραστός στηθόδεσμος. Λευκό κομπινεζόν.

Κόμμωση: Καρέ μαλλιά, ίσια χτενισμένα με χωρίστρα στη μέση και κρατημένα με φιλέ. Τα χτένισε η ίδια.

Κεφαλοκαλύμματα: Κουάφ και λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες στο χρώμα του ποδιού. Έφταναν μέχρι το γόνατο και συγκρατούνταν με καλτσοδέτα. Λευκά υποδήματα με κορδόνια, στρογγυλεμένη μύτη και λίγο τακούνι.

Κοσμήματα: Οι ίδιες βέρες που είχε ο γαμπρός από προηγούμενο αρραβώνα.

Άλλα εξαρτήματα: Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από φτωχή ηλικιωμένη γυναίκα,, που κρατούσε τσινάρι και όποιος ήθελε, έδινε κάτι για τον κόπο της.

Στο σακάκι του γαμπρού στερέωσαν δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Πριν τη στέψη, θυμιάτισαν τη νύφη στο σπίτι και έβαλαν μέσα στο παπούτσι της 30 δραχμές.

Η νύφη, εσωτερικά στα ρούχα της, είχε στερεωμένο με μια παραμάννα φυλαχτό, που περιείχε σκόρδο, θυμίαμα και μια καρδούλα.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι με κουφέτα.

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι συγγενείς του ζευγαριού ύψωσαν τον κουμπάρο και τον κατέβασαν μόνο αφού έταξε «πέντε γιους και μια μηλιά», ευχή να αποκτήσουν οι νεόνυμφοι πολλούς γιους και λίγες κόρες.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο νέο της σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο.

Το πρωί της επόμενης ημέρας, η νύφη έπρεπε να δείξει το σεντόνι, το οποίο θα αποδείκνυε την αγνότητά της.

11.Πληροφορήτρια: Μαρία Ταχμάζογλου

Ονοματεπώνυμο: Μαρία Ταχμάζογλου
Ημ/νία γέννησης: 1933
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Αγράμματη
Επάγγελμα: Αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 19
Ημ/νία γάμου: 1952
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μαρία Ταχμάζογλου παντρεύτηκε το 1952, σε ηλικία 19 ετών, στο σπίτι, στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, τον Ιωάννη Ταχμάζογλου, 23 ετών, αγρότη.

Νυφικό: Μακρύ, πλισέ, λευκό, όλο πιέτες φόρεμα, με μακρύ μανίκι. Είχε γιακά με κουμπάκια. Το δανείστηκε από άλλη νύφη, γιατί δεν είχε την οικονομική ευχέρεια να αγοράσει ή να ράψει δικό της.

Εσώρουχα: Μακρύ βρακί, ραμμένο, από ύφασμα χασέ με λάστιχο στη μέση. Λευκό ζέρσεϊ κομπινεζόν.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά πιασμένα κότσο με δίχτυ.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι στερεωμένο με σύρμα και έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες στο χρώμα του δέρματος, που έφταναν μέχρι τα γόνατα και συγκρατούνταν με καλτσοδέτες. Λευκά υποδήματα με στρογγυλεμένη μύτη.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες, χρυσό σταυρό που έταξε και έδωσε στο μοναστήρι της Τσούκας.

Άλλα εξαρτήματα: Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από φτωχή ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία κρατούσε τσορβά και όποιος ήθελε, έδινε κάτι για τον κόπο της.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της νύφης τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Για να πάρει ο γαμπρός τη νύφη, έπρεπε να περάσει από ένα εμπόδιο. Συγγενείς της νύφης είχαν «κλείσει» το δρόμο με ένα σχοινί και μόνο με φιλοδώρημα επέτρεπαν στο γαμπρό την πρόσβαση.

Πριν «σηκώσουν» την προίκα, μικρά παιδιά κάθονταν επάνω στο μπαούλο και σηκώνονταν μόνο αφού έπαιρναν φιλοδώρημα. Την προίκα την πήραν με τα χέρια.

Η νύφη, εσωτερικά στα ρούχα της, είχε στερεωμένο με μια παραμάνα ένα ματάκι για προστασία από τη ζήλεια και το φθόνο. Για τον ίδιο λόγο στερεώθηκαν στο σακάκι του γαμπρού δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι στο ζευγάρι για να «ριζώσει».

Μετά τη στέψη κέρασαν λουκούμια.

Έγινε μεγάλο γλέντι (με ντέφι και ζουρνά) όπου παραβρέθηκαν όλοι οι κάτοικοι του χωριού.

Το πρωί της επόμενης ημέρας η νύφη έπρεπε να δείξει το σεντόνι, το οποίο θα αποδείκνυε την αγνότητά της. Ερχόταν στην πόρτα η ηλικιωμένη που είχε καλέσει για το γάμο, το ζήταγε και το πήγαινε να το δείξει στους συγγενείς. Αυτοί της έδιναν κάποιο δώρο.

12.Πληροφορήτρια: Σταματία Κεϊσογλου

Ο γάμος της Σταματίας Κεϊσογλου με τον Αναστάσιο Κεϊσογλου (1955)

Ονοματεπώνυμο: Σταματία Κεϊσογλου
Ημ/νία γέννησης: 1934
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τετάρτη Δημοτικού
Επάγγελμα: Μοδίστρα, αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 20
Ημ/νία γάμου: 1955
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Σταματία Κεϊσογλου παντρεύτηκε το 1955, σε ηλικία 20 ετών, στο μοναστήρι των Ταξιαρχών Νεοκαισάρειας, τον Αναστάσιο Κεϊσογλου, 25 ετών, γεωργό.

Νυφικό: Μακρύ, μεταξωτό, λευκό, κλος, ραμμένο. Είχε λίγο ανοιχτή, μυτερή λαιμόκοψη, ζώνη από το ίδιο ύφασμα και μακρύ μανίκι που τελείωνε με σούρα. Δεξιά και αριστερά ήταν διακοσμημένο με φιογκάκια.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο. Πάνινος στηθόδεσμος, ραμμένος, που έδενε μπροστά στην κοιλιά με κορδόνια. Λευκό ζέρσεϊ κομπινεζόν.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά, μπροστά μπούκλες με ρολά και πίσω μαζεμένα κότσο. Τη χτένισε η μοδίστρα.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λευκές λεπτές κάλτσες μέχρι το γόνατο που έδεναν με λαστέξ. Πέδιλο, μπροστά μαύρο και πίσω λευκό.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες. Κολιέ από ψεύτικα μαργαριτάρια.

Άλλα εξαρτήματα: Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από συγγενή νεαρής ηλικίας, ο οποίος κερνούσε τσίπουρο ή ούζο.

Στο σακάκι του γαμπρού, το οποίο ήταν δανεικό, στερέωσαν δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι, από τη ζήλεια και το φθόνο.

Για να πάρει ο γαμπρός τη νύφη, πρέπει να περάσει από ένα εμπόδιο. Συγγενείς της νύφης έχουν «κλείσει» το δρόμο με ένα σχοινί και μόνο με φιλοδώρημα επιτρέπουν στο γαμπρό την πρόσβαση.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της, όπου η μητέρα της νύφης, τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Μπροστά προχωράει η προίκα και τα όργανα. Νέα κορίτσια χορεύουν κρατώντας το ρουχισμό της νύφης στα χέρια. Πίσω πηγαίνει ο γαμπρός και έπειτα ακολουθεί η νύφη. Από όπου περνούν, ρίχνουν ρύζι.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι και καραμέλες.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο νέο της σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Η νύφη ανταπέδωσε κάνοντας το ίδιο.

Μετά το γάμο η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Το πρωί της επόμενης ημέρας, η νύφη έπρεπε να δείξει το σεντόνι, το οποίο θα αποδείκνυε την αγνότητά της.

13.Πληροφορήτρια: Γεωργία Αλεξίου

Ο γάμος της Γεωργίας Αλεξίου με τον Σπύρο Αλεξίου (1959)

Ονοματεπώνυμο: Γεωργία Αλεξίου
Ημ/νία γέννησης: 1942
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Πέμπτη Δημοτικού
Επάγγελμα: Κτηνοτρόφος, αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 16
Ημ/νία γάμου: 1959
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Γεωργία Αλεξίου παντρεύτηκε το 1959, σε ηλικία 16 ετών, στο σπίτι, στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, το Σπύρο Αλεξίου, 24 ετών, κτηνοτρόφο, αγρότη.

Νυφικό: Μακρύ, γυαλιστερό, λευκό, κλος, ημιμέταξο, ραμμένο. Είχε στρογγυλή λαιμόκοψη και μακρύ μανίκι. Έπειτα, το φόρεσαν άλλες τρεις νύφες.

Εσώρουχα: Λευκά, ραμμένα από ύφασμα χασέ με λάστιχο στη μέση. Αγοραστός πάνινος, στηθόδεσμος,. Λευκό ζέρσεϊ κομπινεζόν.

Κόμμοση: Μακριά μαλλιά, πιασμένα κότσο. Τη χτένισαν κορίτσια από τα Γιάννενα, που ήρθαν για το γάμο.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τους μηρούς.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες που έφταναν επάνω από το γόνατο δεμένες με καλτσοδέτες. Λευκές μυτερές γόβες, με τακούνι ύψους έξι πόντων, δώρο του γαμπρού.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες. Χρυσά σκουλαρίκια.

Άλλα εξαρτήματα: Λευκά γάντια που έφταναν μέχρι τον καρπό. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από συγγενή νεαρής ηλικίας, που κερνούσε τσίπουρο ή ούζο σε ένα ποτήρι. Από αυτό ήπια όλο το χωριό.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί, η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Μπροστά προχωρούσε η προίκα, πίσω ο γαμπρός και τελευταία η νύφη. Από όπου περνούσε το ζευγάρι, οι συγχωριανοί έριχναν ρύζι για να «ριζώσει» ο γάμος.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι και κουφέτα, τα οποία καταβρόχθισαν αμέσως τα μικρά παιδιά.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Το ίδιο έκανε με τη σειρά της η νύφη. «Μέλωσε» το ανώφλι του σπιτιού, την πεθερά, τις κουνιάδες, τις συννυφάδες κ.λπ.

Μετά τη στέψη, η νύφη δεν επιτρέπεται να μιλήσει μπροστά στον πεθερό της, έως ότου της το επιτρέψει. Η Γεωργία Αλεξίου τήρησε το έθιμο του «νυφικού» για τρία χρόνια.

Το γλέντι για το γάμο διήρκεσε τρεις μέρες.

Το ζευγάρι δεν τήρησε το έθιμο του σεντονιού.

Σημείωση: Η Γεωργία Αλεξίου είχε άλλα επτά αδέρφια. Για το λόγο αυτό, οι γονείς της την έδωσαν ψυχοπαίδι στην Αθήνα, όπου έμεινε τέσσερα χρόνια. Με δική της πρωτοβουλία επέστρεψε στο χωριό.

14.Πληροφορήτρια: Αικατερίνη Καραντωνίου

Ο γάμος της Αικατερίνης και του Ευστρατίου Καραντωνίου (1962)

Ονοματεπώνυμο: Αικατερίνη Καραντωνίου
Ημ/νία γέννησης: 1944
Τόπος γέννησης: Ανατολή Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 17
Ημ/νία γάμου: 1962
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Αικατερίνη Καραντωνίου παντρεύτηκε το 1962, σε ηλικία 17 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Ευστράτιο Καραντωνίου, 25 ετών, αγρότη.

Νυφικό: Λευκό από δαντέλα, με φουρό που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο. Είχε λίγο ανοιχτή λαιμόκοψη και μακρύ μανίκι. Κόστισε 200 δραχμές και τα έξοδα καλύφθηκαν από τον πεθερό της.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο. Λευκό νάιλον κομπινεζόν.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά, χτενισμένα κότσο. Τη χτένισε κομμώτρια.

Κεφαλοκαλύμματα: Κορώνα και λευκό βέλο που έφτανε μέχρι τους γοφούς.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες στο χρώμα του δέρματος. λευκές μυτερές γόβες με μέτριο τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Λευκά γάντια που έφταναν μέχρι τον καρπό. Ανθοδέσμη από λευκά και ροζ άνθη, πιθανόν φυσικά, τα οποία περικλείονταν από τούλι. Σκεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από ηλικιωμένη γυναίκα, η οποία κέρασε τσίπουρο όλο το χωριό.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί, η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Η νύφη, εσωτερικά στα ρούχα της, είχε στερεωμένη κλειδαριά.

Ο γαμπρός είχε στερεωμένες στο σακάκι του δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Το ζευγάρι δεν πήγε μαζί στο ναό, αλλά μπροστά ο γαμπρός και πίσω η νύφη.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι και κουφέτα.

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι συγγενείς του ζευγαριού ύψωσαν τον κουμπάρο και τον κατέβασαν μόνο αφού έταξε «πέντε γιους και μια μηλιά», ευχή να αποκτήσουν οι νεόνυμφοι πολλούς γιους και λίγες κόρες.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Η νύφη ανταπέδωσε κάνοντας το ίδιο.

Μετά το γάμο η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Το πρωί της επομένης ημέρας, η νύφη έπρεπε να παραδώσει το σεντόνι στην ίδια την πεθερά της.

15.Πληροφορήτρια: Τασία Χατζηπέτρου

Η Τασία Χατζηπέτρου την ημέρα του γάμου της (1962)

Ονοματεπώνυμο: Τασία Χατζηπέτρου
Ημ/νία γέννησης: 1944
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Κτηνοτρόφος, αγρότισσα
Ηλικία γάμου: 18
Ημ/νία γάμου: 1962
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Τασία Χατζηπέτρου παντρεύτηκε το 1962, σε ηλικία 18 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Βύρωνα Χατζηπέτρου, 30 ετών, μεγαλοκτηματία. **Νυφικό:** Λευκό, μακρύ, με φουρό, ολοκέντητο με δαντέλα και τούλι δεξιά και αριστερά και μανίκι μέχρι τον αγκώνα. Το νοίκιασαν από τον οίκο νυφικών «Χολέβα». Ήταν η πρώτη που το φόρεσε και κόστισε 12.000 δραχμές. Τα έξοδα του γάμου καλύφθηκαν από τον πεθερό της.

Εσώρουχα: Λευκά, όλο δαντέλα, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο. Λευκό κομπινεζόν.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά, δεμένα αλογοουρά. Τη χτένισαν φίλες.

Κεφαλοκαλύμματα: Στεφάνι με υφασμάτινα άνθη και πέρλες. Λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές λευκές, κάλτσες. Λευκές γόβες, μυτερές, με ψηλό λεπτό τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες. Χρυσά σκουλαρίκια. Πεντόλιρο από τους αρραβώνες.

Άλλα εξαρτήματα: Λευκά γάντια που έφταναν μέχρι τον αγκώνα. Ανθοδέσμη από υφασμάτινα άνθη, την οποία δεν προσέφερε ο γαμπρός. Στεφανοσκεπάσμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από συγγενή που κερνούσε τσίπουρο τους άντρες και λουκούμια τις γυναίκες.

Για να περάσει ο γαμπρός και να πάρει τη νύφη έπρεπε να δώσει φιλοδώρημα στους συγγενείς της, που είχαν φράξει την είσοδο με τριχιά.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της με τη συνοδεία των οργάνων και των συγγενών, που κρατούσαν την ελληνική σημαία.

Η μητέρα της νύφης «σταύρωσε» το γαμπρό και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Το ζευγάρι δεν πήγε μαζί στην εκκλησία, αλλά μπροστά τα όργανα, πίσω ο γαμπρός και, τέλος, η νύφη.

Από όπου περνούσε το ζευγάρι, οι συγχωριανοί έριχναν ρύζι για να «ριζώσει» ο γάμος, καθώς και στο «Ησαΐα χόρευε».

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι συγγενείς του ζευγαριού ύψωσαν τον κουμπάρο και τον κατέβασαν μόνο αφού έταξε «πέντε γιους και μια μηλιά», ευχή να αποκτήσουν οι νεόνυμφοι πολλούς γιους και λίγες κόρες.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Η νύφη ανταπέδωσε. Επίσης, με το μέλι έκανε το σχήμα του σταυρού στο ανώφλι του σπιτιού.

Η πεθερά τοποθέτησε στο κατώφλι του σπιτιού ένα κομμάτι σίδηρο και ένα ωρολόι, πάνω από τα οποία έπρεπε να περάσει η νύφη για να είναι «σιδερένια» και να δουλεύει σαν ρολόι.

Το ζευγάρι δεν τήρησε το έθιμο του σεντονιού.

16.Πληροφορήτρια: Μερόπη Αραπισόνογλου

Η Μερόπη Αραπισόνογλου την ημέρα του γάμου της (1963)

Ονοματεπώνυμο:	Μερόπη Αραπισόνογλου
Ημ/νία γέννησης:	1939
Τόπος γέννησης:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Τετάρτη Δημοτικού
Επάγγελμα:	Αγρότισσα, εργάτρια
Ηλικία γάμου:	24
Ημ/νία γάμου:	1963
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μερόπη Αραπισόνογλου παντρεύτηκε το 1963, σε ηλικία 24 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Αντώνη Αραπισόνογλου, 22 ετών, αγρότη.

Νυφικό: Μακρύ, λευκό σε φαρδιά γραμμή, με φουρό, από τούλι, κλειστό στο λαιμό με γιακά. Το δανείστηκε από άλλη νύφη, γιατί δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει ή να ράψει δικό της.

Εσώρουχα: Λευκά ζέρσεϊ καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο. Λευκό κομπινεζόν.

Κόμωση: Μακριά μαλλιά πιασμένα κότσο. Τη χτένισε η μοδίστρα.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές, λευκές κάλτσες, μέχρι το γόνατο. Λευκές μυτερές γόβες αγορασμένες από το γαμπρό.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Λευκά γάντια, κοντά, που έφταναν μέχρι τον καρπό. Λευκό σακάκι για προστασία από τη δυνατή βροχόπτωση. Ανθοδέσμη από λευκά άνθη, τα οποία περικλείονταν από τούλι. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Πούδρα και κραγιόν. Τη βοήθησε η μοδίστρα να στολιστεί.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από νεαρό συγγενή που κρατούσε μπουκάλι με τσίπουρο και ποτήρι, από το οποίο ήπια όλο το χωριό.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Η νύφη ανταπέδωσε. Επίσης, με το μέλι έκανε το σχήμα του σταυρού στο ανώφλι του σπιτιού.

Μετά τη στέψη, η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Το ζευγάρι απέφυγε το έθιμο του σεντονιού, φεύγοντας αμέσως μετά το γάμο σε γαμήλιο ταξίδι στην Κέρκυρα.

Σημείωση: Μετά τη στέψη, μοιράστηκαν στους καλεσμένους μπομπονιέρες, πρωτοφανές για τους κατοίκους του χωριού. Ο κουμπάρος, που ήταν γιατρός, είχε φροντίσει γι' αυτό.

17.Πληροφορήτρια: Μαρίκα Τσιράκογλου

Ο γάμος της Μαρίκας Τσιράκογλου με τον Θεόδωρο Τσιράκογλου (1965)

Ονοματεπώνυμο:	Μαρίκα Τσιράκογλου
Ημ/νία γέννησης:	1947
Τόπος γέννησης:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα:	Αγρότισσα, εργάτρια
Ηλικία γάμου:	18
Ημ/νία γάμου:	1965
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μαρίκα Τσιράκογλου παντρεύτηκε το 1965, σε ηλικία 18 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Θεόδωρο Τσιράκογλου, 26 ετών, αγρότη.

Νυφικό: Μακρύ, λευκό με φουρό από τούλι. Είχε στρογγυλή διάφανη λαιμόκοψη και διάφανο κοντό μανίκι. Μπροστά ήταν μονοκόμματο και δεξιά και αριστερά στα άφθονα οριζόντια κοψίματα υπήρχε τούλι. Το νοίκιασε από κατάστημα νυφικών και τα έξοδα καλύφθηκαν από το γαμπρό.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο. Λευκό, ζέρσεϊ κομπινεζόν.

Κόμμωση: Κοντά μαλλιά, πρόχειρα χτενισμένα με τη βοήθεια γειτόνισσας.

Κεφαλοκαλύμματα: Κουάφ από υφασμάτινα λουλούδια. Λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τη γάμπα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Νάilon κάλτσες. Λευκές γόβες, μυτερές, με λεπτό τακούνι ύψους πέντε πόντων.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Λευκά, διάφανα γάντια, που έφταναν μέχρι τον καρπό. Ανθοδέσμη από υφασμάτινα άνθη, τα οποία περικλείονταν από τούλι. Δεν την προσέφερε ο γαμπρός. Η νύφη κατέφθασε στο ναό κρατώντας την. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Πούδρα και κραγιόν.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από συγγενή νεαρής ηλικίας που κερνούσε τσίπουρο όλο το χωριό.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι, από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της τον «σταύρωσε» και έριξε στους ώμους το «σιάλ'».

Η νύφη φεύγοντας από το πατρικό της, γύρισε και το χαιρέτησε, σκύβοντας χαμηλά το κεφάλι και φέρνοντας το χέρι στο μέτωπο, επαναλαμβάνοντας την κίνηση τρεις φορές.

Το ζευγάρι πήγε μαζί στο ναό. Από όπου περνούσε, οι συγχωριανοί έριχναν ρύζι, για να «ριζώσει» ο γάμος και να έχουν «βίων ανθόσπαρτων».

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι συγγενείς του ζευγαριού ύψωσαν τον κουμπάρο και τον κατέβασαν μόνο αφού έταξε «πέντε γιους και μια μηλιά», ευχή να αποκτήσουν οι νεόνυμφοι πολλούς γιους και λίγες κόρες.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο νέο της σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να προσφέρει μέλι με το δάχτυλο, για να είναι «γλυκές» οι σχέσεις τους.

Μετά τη στέψη η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Το ζευγάρι δεν τήρησε το έθιμο του σεντονιού.

18.Πληροφορήτρια: Σεβαστή Καραντωνίου

Ο γάμος της Σεβαστής Καραντωνίου με τον Αντώνη Καραντωνίου (1965)

Ονοματεπώνυμο: Σεβαστή Καραντωνίου
Ημ/νία γέννησης: 1948
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Αγρότισσα, εργάτρια
Ηλικία γάμου: 17
Ημ/νία γάμου: 1965
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Σεβαστή Καραντωνίου παντρεύτηκε το 1965, σε ηλικία 17 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Αντώνη Καραντωνίου, 20 ετών, επιλοποιοό.

Νυφικό: Λευκό, μεταξωτό, με δαντέλα, σε στενή ίσια γραμμή, που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο, κεντημένο σε όλο το στήθος με «σφηκοφωλιές». Είχε στρογγυλή, κλειστή λαιμόκοψη, και διάφανο μανίκι που έφτανε λίγο κάτω από τον αγκώνα και τελείωνε με δαντέλα. Το νοίκιασε από τον οίκο νυφικών «Χολέβα». Ήταν η πρώτη που το φόρεσε και κόστισε 7.000 δραχμές. Τα έξοδα καλύφθηκαν από το γαμπρό.

Εσώρουχα: Λευκά, ζέρσεϊ, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο. Λευκό, ζέρσεϊ κομπινεζόν.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά καρέ με λίγες μπούκλες και φουσκωμένα ψηλά στο κεφάλι. Τη χτένισε κομμώτρια στο σπίτι.

Κεφαλοκαλύμματα: Κορώνα από υφασμάτινα άνθη. Λευκό βέλο από τούλι.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες στο χρώμα του δέρματος. Λευκές, κλειστές, μυτερές γόβες με ψηλό, λεπτό τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Λευκά, μεταξωτά γάντια, που έφταναν μέχρι τον καρπό. Λευκή ανθοδέσμη από υφασμάτινα άνθη, τα οποία περικλείονταν από τούλι. Δεν την προσέφερε ο γαμπρός. Η νύφη κατέφθασε στο ναό κρατώντας την. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Η πρόσκληση για το γάμο έγινε προφορικά από νεαρό συγγενή, ο οποίος κέρασε τσίπουρο όλο το χωριό.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της τον «σταύρωσε» κι έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Στο παπούτσι της νύφης έβαλε χρήματα ο μικρός της αδερφός.

Τη στιγμή που η νύφη έφευγε, γύρισε και χαιρέτησε το πατρικό της σκύβοντας χαμηλά το κεφάλι τρεις φορές, φέρνοντας το χέρι στο μέτωπο κι έσπασε ένα πιάτο.

Το ζευγάρι δεν πήγε μαζί στο ναό, αλλά μπροστά ο γαμπρός και πίσω η νύφη.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε» έριξαν ρύζι, για να «ριζώσει» ο γάμος και να έχουν «βίον ανθόσπαρτον».

Αφού ευχήθηκαν οι καλεσμένοι στο ναό, γύρισαν στο σπίτι και ευχήθηκαν ξανά αφήνοντας τα δώρα επάνω στο τραπέζι που τοποθετήθηκε γι' αυτό το σκοπό.

Μετά τη στέψη, η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

Σημείωση: Για να αποφύγει το ζευγάρι το έθιμο του σεντονιού, έφυγε αμέσως μετά το γάμο σε γαμήλιο ταξίδι στην Κέρκυρα.

19. Πληροφορήτρια: Μάρω Βαμβακοπούλου

Ο γάμος της Μάρως Βαμβακοπούλου με τον Ευριπίδη Βαμβακόπουλο (1971)

Ονοματεπώνυμο: Μάρω Βαμβακοπούλου
Ημ/νία γέννησης: 1947
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Αγρότισσα, τσοπάνισσα, εργάτρια
Ηλικία γάμου: 23
Ημ/νία γάμου: 1971
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μάρω Βαμβακοπούλου παντρεύτηκε το 1971, σε ηλικία 23 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Ευριπίδη Βαμβακόπουλο, 27 ετών, μηχανικό αυτοκινήτων.

Νυφικό: Λευκό, μεταξωτό, με δαντέλα, σε στενή ίσια γραμμή, που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο. Είχε στρογγυλή κλειστή λαιμόκοψη και μανίκι που έφτανε λίγο κάτω από τον αγκώνα. Η ουρά ξεκινούσε ψηλά από τους ώμους. Το νοίκιασε από κατάστημα νυφικών και κόστισε 3.000 δραχμές. Τα έξοδα καλύφθηκαν από το γαμπρό.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο. Λευκό κομπινεζόν.

Κόμμωση: Πολύ μακριά μαλλιά, μπούκλες, χτενισμένα από κομμώτρια στο σπίτι.

Κεφαλοκαλύμματα: Κορόνα με άνθη και πέρλες. Λευκό βέλο από τούλι, φουσκωμένο, που έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές λευκές, κάλτσες πιασμένες με ζαρτιέρες. Λευκές γυαλιστερές γόβες με χρυσή αγκράφα, τετράγωνη μύτη και μέτριο τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Λευκά γάντια που έφταναν μέχρι τον αγκώνα. Ανθοδέσμη από φυσικά, λευκά γαρύφαλα, δεμένη με μακριές λευκές κορδέλες, την οποία προσέφερε ο γαμπρός στη νύφη. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Ανύπαρκτος.

Έθιμα – Προλήψεις: Το κάλεσμα για το γάμο έγινε προφορικά από νεαρό συγγενή, ο οποίος κέρασε τσίπουρο όλο το χωριό.

Η νύφη, εσωτερικά στα ρούχα της, είχε φυλαχτό, ενώ ο γαμπρός είχε στο σακάκι στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από ζήλεια και φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της νύφης τον «σταύρωσε» κι έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα.

Τη στιγμή που η νύφη έφευγε από το πατρικό της, έριξαν τρεις πυροβολισμούς.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, ο ιερέας έδωσε στο ζευγάρι πρόσφορο, το οποίο είχε βυθίσει στο κρασί και ήταν κομμένο στο σχήμα του σταυρού.

Στο «Ησαΐα χόρευε» έριξαν ρύζι και κουφέτα.

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι συγγενείς του ζευγαριού ύψωσαν τον κουμπάρο και τον κατέβασαν μόνο αφού έταξε «πέντε γιους και μια μηλιά», ευχή να αποκτήσουν οι νεόνυμφοι πολλούς γιους και λίγες κόρες.

Στο σπίτι περίμενε η πεθερά τη νύφη, για να της προσφέρει μέλι.

Σημείωση: Το ζευγάρι απέφυγε το έθιμο του σεντονιού, φεύγοντας αμέσως μετά το γάμο σε γαμήλιο ταξίδι στην Κέρκυρα. Παρ' όλα αυτά, μετά την επιστροφή του, δεν κατάφερε να αποφύγει τις αδιάκριτες ερωτήσεις.

20.Πληροφορήτρια: Σοφία Καραντωνίου

Ο γάμος της Σοφίας Καραντωνίου με τον Γεώργιο Καραντωνίου (1971)

Ονοματεπώνυμο:	Σοφία Καραντωνίου
Ημ/νία γέννησης:	1953
Τόπος γέννησης:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα:	Κομμώτρια, εργάτρια
Ηλικία γάμου:	18
Ημ/νία γάμου:	1971
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Σοφία Καραντωνίου παντρεύτηκε το 1971, σε ηλικία 18 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Γεώργιο Καραντωνίου, 24 ετών, ελαιοχρωματιστή.

Νυφικό: Λευκό, μεταξωτό, με δαντέλα, σε εβαζέ γραμμή, που έφτανε μέχρι τον αστράγαλο, κεντημένο εξ ολοκλήρου με «σφηκοφωλιές» και χάντρες. Είχε στρογγυλή, κλειστή λαιμόκοψη και στενό μακρύ μανίκι, το οποίο «άνοιγε» στην άκρη του καρπού.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά, χτενισμένα κότσο, πολύ φουσκωτά, με μερικές μπούκλες στο πλάι. Τη χτένισε κομμώτρια.

Κεφαλοκαλύμματα: Μεγάλη κουάφ, με υφασμάτινα άνθη, φύλλα και πέρλες. Λευκό βέλο από τούλι με δαντέλα στο τελείωμα, που άρχιζε χαμηλά, πίσω από το κεφάλι.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λεπτές κάλτσες που έφταναν μέχρι το γόνατο. Λευκά υποδήματα, με στρογγυλεμένη μύτη και μέτριο τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές πλατιές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από υφασμάτινα άνθη. Λευκά γάντια που έφταναν μέχρι τον καρπό. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιά, ρουζ. Την έβαψε η κομμώτρια.

Έθιμα – Προλήψεις: Το κάλεσμα για το γάμο έγινε προφορικά από νεαρό συγγενή, ο οποίος κέρασε τσίπουρο όλο το χωριό.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο. Επίσης, είχε στις τσέπες του σκόρδο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της, αφού έδωσε φιλοδώρημα στους συγγενείς της που είχαν φράξει την πόρτα με τριχιά. Εκεί η μητέρα της νύφης τον «σταύρωσε» κι έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Τη στιγμή που παίρνουν την προίκα, οι συγγενείς του γαμπρού «κλέβουν» κάτι κατά το έθιμο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση «έκλεψαν» μια γλάστρα.

Η νύφη αποχαιρέτησε το πατρικό της τρεις φορές, έσπασε ένα πιάτο και έφυγε με τη συνοδεία της που κρατούσε φλάμπουρο.

Κατά την έξοδό της έριξαν πυροβολισμούς.

Το ζευγάρι δεν πήγε μαζί στην εκκλησία, αλλά μπροστά ο γαμπρός με τους κουμπάρους, πίσω η νύφη με τους στενούς συγγενείς, πιο πίσω τα όργανα και τέλος οι καλεσμένοι.

Καθ' οδόν (για το ναό) οι συγχωριανοί έριχναν στο ζευγάρι ρύζι για να «ριζώσει» ο γάμος, καθώς επίσης και στο «Ησαΐα χόρευε».

Ο ιερέας έδωσε στους νεόνυμφους πρόσφορο, το οποίο είχε βυθίσει στο κρασί και ήταν κομμένο στο σχήμα του σταυρού.

Η πεθερά «μέλωσε» τη νύφη με το δάχτυλο.

Μετά το γάμο, η νύφη τήρησε το έθιμο του «νυφικού».

21.Πληροφορήτρια: Μαρίνα Αντωνίου

Ο γάμος της Μαρίνας Αντωνίου με τον Γεώργιο Αντωνίου (1975)

Ονοματεπώνυμο: Μαρίνα Αντωνίου
Ημ/νία γέννησης: 1956
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Δευτέρα Γυμνασίου
Επάγγελμα: Οικιακά
Ηλικία γάμου: 19
Ημ/νία γάμου: 1975
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μαρίνα Αντωνίου παντρεύτηκε το 1975, σε ηλικία 19 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Γεώργιο Αντωνίου, 25 ετών, εισπράκτορα.

Νυφικό: Λευκό, σε στενή ίσια γραμμή, από σατέν ύφασμα με δαντέλα από πάνω και έφτανε μέχρι τον αστράγαλο. Είχε στρογγυλή κλειστή λαιμόκοψη και μακρύ μανίκι από δαντέλα. Το δανείστηκε από άλλη νύφη, γιατί δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να αγοράσει ή να ράψει δικό της.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά μπούκλες . Τη χτένισε κομμώτρια.

Κεφαλοκαλύμματα: Κουάφ από υφασμάτινα άνθη, χωρίς βέλο.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λευκές γόβες με ανάγλυφα σχέδια, στρογγυλεμένη μύτη και υπερυψωμένο τακούνι.

Κοσμήματα: Χοντρές χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά γαρύφαλα. Λευκά γάντια από τούλι, που έφταναν μέχρι τον καρπό. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Μοβ σκιά, κραγιόν. Την έβαψε η κομμώτρια.

Έθιμα – Προλήψεις: Για το γάμο μοιράστηκαν γραπτές προσκλήσεις.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός με συνοδεία που κρατούσε σημαία πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της νύφης τον «σταύρωσε» κι έριξε στους ώμους του γαμπρού το «σιάλ'».

Για να περάσει ο γαμπρός και να πάρει τη νύφη έπρεπε πρώτα να δώσει φιλοδώρημα στον αδερφό της νύφης, ο οποίος είχε φράξει την είσοδο.

Έριξαν πυροβολισμούς ισάριθμους με τα χρόνια της νύφης.

Καθ' οδών (για το ναό), οι συγχωριανοί έριχναν στο ζευγάρι ρύζι, για να «ριζώσει» ο γάμος και να έχουν «βίον ανθόσπαρτον», καθώς επίσης και στο «Ησαΐα χόρευε».

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι συγγενείς του ζευγαριού ύψωσαν τον κουμπάρο και τον κατέβασαν μόνο αφού έταξε «πέντε γιους και μια μηλιά», ευχή να αποκτήσουν πολλούς γιους και λίγες κόρες.

Μετά το γάμο η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου η πεθερά της, την έβαλε να πατήσει και να σπάσει ένα πιάτο (για να φανεί η δύναμή της).

Η πεθερά «μέλωσε» τη νύφη με το δάχτυλο και η νύφη την πεθερά.

Ακολούθησε γλέντι σε κλειστό οικογενειακό κύκλο (λόγω πένθους), όπου η νύφη έβαλε το «δευτεριάτικο» φόρεμα.

22.Πληροφορήτρια: Έλλη Αλεξίου

Η Έλλη Αλεξίου την ημέρα του γάμου της (1976)

Ονοματεπώνυμο: Έλλη Αλεξίου
Ημ/νία γέννησης: 1961
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Οικιακά
Ηλικία γάμου: 15
Ημ/νία γάμου: 1976
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Έλλη Αλεξίου παντρεύτηκε το 1976, σε ηλικία 15 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Νικόλαο Αλεξίου, 19 ετών, βαφέα αυτοκινήτων.

Νυφικό: Μακρύ, εκρού, σε απλή γραμμή, με βολάν στον ποδόγυρο. Είχε γιακά με κουμπάκια, μακρύ μανίκι σε σχήμα καμπάνας, με τελείωμα από δαντέλα. Στο στήθος είχε πιέτες από λεπτή δαντέλα με κύριο σχέδιο μαργαρίτες. Θεώρησαν ότι ήταν πολύ απλό και αποφάσισαν να προσθέσουν μια παραδοσιακή χειροποίητη ασημένια ζώνη. Το νοίκιασαν από το κατάστημα νυφικών «Ρεγγίνα» και κόστισε 3.000 δραχμές. Τα έξοδα καλύφθηκαν από το γαμπρό.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Κοντά μαλλιά, σε στρογγυλό καρέ, χτενισμένα προς τα μέσα. Τη χτένισε κομμωτής στο σπίτι.

Κεφαλοκαλύμματα: Κουάφ με κίτρινες υφασμάτινες μαργαρίτες. Εκρού βέλο, το οποίο έφτανε μέχρι τους γοφούς.

Κάλτσες – Υποδήματα: Εκρού καλσόν. Εκρού γόβες με στρογγυλεμένη μύτη και υπερυψωμένο τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά γαρύφαλα. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν.

Έθιμα – Προλήψεις: Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Εκεί ο παππούς της νύφης τον «σταύρωσε» κι έριξε στους ώμους του το «σιάλ'».

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα.

Η νύφη, φεύγοντας, έσπασε ένα πιάτο και γύρισε να χαιρετήσει το πατρικό της σκύβοντας χαμηλά το κεφάλι και φέρνοντας το χέρι στο μέτωπο, επαναλαμβάνοντας την κίνηση τρεις φορές.

Μπροστά προχωρούσε η προίκα, πίσω τα όργανα, ακολουθούσε ο γαμπρός και τέλος η νύφη.

Από όπου περνούσε το ζευγάρι, οι συγχωριανοί έριχναν ρύζι, για να «φιζώσει» ο γάμος. Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι με ροδοπέταλα.

Ο ιερέας έδωσε στο ζευγάρι πρόσφορο, το οποίο είχε βυθίσει στο κρασί και ήταν κομμένο στο σχήμα του σταυρού.

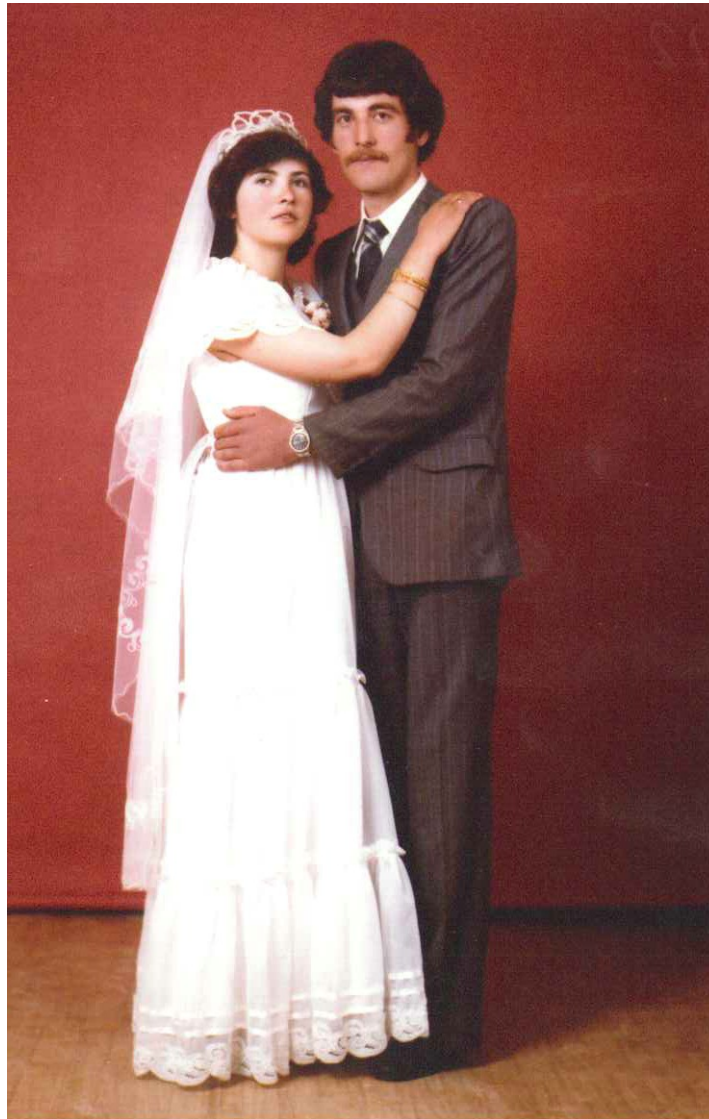
Οι καλεσμένοι ευχήθηκαν στους νεόνυμφους στο ναό, «χτύπησαν» τα κεφάλια τους, για να είναι γνωστικοί και σιδεροκέφαλοι και ευχήθηκαν ξανά στο σπίτι, αφήνοντας το δώρο τους επάνω στο τραπέζι που τοποθετήθηκε γι' αυτό το σκοπό.

Στη νύφη κρέμασαν χρυσά κοσμήματα και καρφίτσωσαν χαρτονομίσματα επάνω στο νυφικό.

Η πεθερά «μέλωσε» τη νύφη με το δάχτυλο.

Στο κέντρο όπου έγινε η γαμήλια δεξίωση, η νύφη έβαλε το «δευτεριάτικο» φόρεμα.

23.Πληροφορήτρια: Άννα Αλεξίου

Ο γάμος της Άννας Αλεξίου με τον Γεώργιο Αλεξίου (1979)

Ονοματεπώνυμο: Άννα Αλεξίου
Ημ/νία γέννησης: 1961
Τόπος γέννησης: Λογγάδες Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Οικιακά
Ηλικία γάμου: 18
Ημ/νία γάμου: 1979
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Άννα Αλεξίου παντρεύτηκε το 1979, σε ηλικία 18 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Γεώργιο Αλεξίου, 23 ετών, μηχανικό αυτοκινήτων.

Νυφικό: Μακρύ, αμάνικο, λευκό, σε φαρδιά γραμμή. Είχε λαιμόκοψη σε ανοιχτό «χαμόγελο» και τρία κοψίματα με βολάν και ποδόγυρο που είχε στο τελείωμα δαντέλα με σχήματα «λαχούρι».

Εσώρουχα: Καινούρια λευκά, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Κοντά μαλλιά, χτενισμένα προς τα έξω. Τη χτένισε κομμώτρια.

Κεφαλοκαλύμματα: Κορώνα από πέρλες. Λευκό βέλο από τούλι, κεντημένο, που έφτανε μέχρι τη γάμπα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λευκό καλσόν. Εκρού δερμάτινα πέδιλα.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά γαρίφαλα. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν.

Έθιμα – Προλήψεις: Για το γάμο μοιράστηκαν γραπτές προσκλήσεις.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη με στολισμένο αυτοκίνητο από το πατρικό της. Εκεί η μητέρα της νύφης «σταύρωσε» κι έριξε στους ώμους του γαμπρού, αλλά και του κουμπάρου, το «σιάλ'».

Ο γαμπρός προσέφερε στη νύφη ανθοδέσμη και κουλούρα, την οποία έκοψαν και μοίρασαν.

Η νύφη, στα εσωτερικά της ρούχα, είχε στερεωμένη κλειδαριά για να την προστατεύει από το «μάτι» και το φθόνο.

Φεύγοντας από το πατρικό της η νύφη, γύρισε και έκανε το σταυρό της τρεις φορές.

Το ζευγάρι κατέφτασε στο ναό με αυτοκίνητο, από το οποίο κατέβηκε πρώτος ο γαμπρός, για να υποδεχτεί τη νύφη στην πόρτα του ναού.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι με ροδοπέταλα.

Αφού ευχήθηκαν στο ναό οι καλεσμένοι, γύρισαν στο σπίτι και ευχήθηκαν ξανά αφήνοντας τα δώρα επάνω στο τραπέζι που τοποθετήθηκε γι' αυτό το σκοπό..

Επάνω στο νυφικό καρφίτσωσαν χαρτονομίσματα.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Το ίδιο έκανε με τη σειρά της η νύφη. «Μέλωσε» το ανώφλι του σπιτιού, την πεθερά, τις κουνιάδες, τις συννυφάδες κ.λπ.

Στο κέντρο όπου έγινε η γαμήλια δεξίωση, η νύφη έβαλε το «δευτεριάτικο» φόρεμα.

24.Πληροφορήτρια: Μαρία Χατζηπέτρου

Ο γάμος της Μαρίας Χατζηπέτρου με τον Παναγιώτη Πέτσαλη (1981)

Ονοματεπώνυμο: Μαρία Χατζηπέτρου
Ημ/νία γέννησης: 1963
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Οικιακά
Ηλικία γάμου: 17
Ημ/νία γάμου: 1981
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μαρία Χατζηπέτρου παντρεύτηκε το 1981, σε ηλικία 17 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Παναγιώτη Πέτσαλη, 26 ετών, δημόσιο υπάλληλο.

Νυφικό: Μακρύ, σε φαρδιά γραμμή, λευκό, από μουσελίνα. Στρογγυλή λαιμόκοψη και ολοκέντητο μπούστο με δαντέλα «κιπούρ» και λευκές πέρλες. Μακρύ, διάφανο μανίκι, με δαντέλα «κιπούρ» στο τελείωμα. Ο ποδόγυρος ήταν κεντημένος με την ίδια δαντέλα. Τα έξοδα καλύφθηκαν από την πεθερά της.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Μαλλιά μέχρι τους ώμους, σγουρά, φιλαριστά. Τη χτένισε κομμώτρια στο κομμωτήριο.

Κεφαλοκαλύμματα: Κορώνα από πέρλες και άνθη. Λευκό βέλο από τούλι, κεντημένο στις άκρες με δαντέλα «κιπούρ», το οποίο έφτανε μέχρι τους γοφούς.

Κάλτσες – Υποδήματα: Εκρού καλσόν. Λευκά πέδιλα με μέτριο τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά τριαντάφυλλα. Υφασμάτινα άνθη, τα οποία στερέωσε ο κουμπάρος στο μπούστο των νεόνυμφων, αφού άλλαξε τις βέρες. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιά, μάσκαρα. Βάφτηκε μόνη της.

Έθιμα – Προλήψεις: Για το γάμο μοιράστηκαν γραπτές προσκλήσεις.

Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στο ναό, όπου της προσέφερε ανθοδέσμη.

Η νύφη, εσωτερικά στα ρούχα της, είχε στερεωμένο ένα φυλαχτό, που περιείχε μύρο, άγιασμα και σταυρό.

Ο γαμπρός είχε φυλαχτό στην τσέπη του σακακιού του.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα και οι ανύπαντρες κοπέλες έγραψαν το όνομά τους. Όποιας σβηνόταν, θα παντρευόταν πρώτη.

Κατά το στρώσιμο του νυφικού κρεβατιού, έριξαν χρήματα, άνθη και λίρες και κάθισαν επάνω ένα μικρό αγόρι.

Η νύφη, φεύγοντας, έσπασε ένα πιάτο και γύρισε να χαιρετήσει το πατρικό της, τρεις φορές. Συγγενείς τραγούδησαν κλαίγοντας το καθιερωμένο τραγούδι του αποχαιρετισμού.

Η νύφη πήγε στο ναό με τη συνοδεία κλαρίνων και φλάμπουρου. Στη διαδρομή, από όπου περνούσε, οι συγχωριανοί έριχναν ρύζι, για να «ριζώσει» ο γάμος.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι με ροδοπέταλα και κουφέτα.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου ο ιερέας έδωσε στο ζευγάρι πρόσφορο, το οποίο είχε βυθίσει στο κρασί, και ήταν κομμένο στο σχήμα του σταυρού.

Μετά τη στέψη, οι καλεσμένοι ευχήθηκαν «χτυπώντας» το κεφάλι του γαμπρού με το κεφάλι της νύφης (για να είναι γνωστικοί και σιδεροκέφαλοι).

Επάνω στο νυφικό καρφίτσωσαν χαρτονομίσματα, καθώς και λίρες μέσα σε σακουλάκι (όσοι δεν είχαν τη δυνατότητα να τις φτιάξουν με αλυσίδα και στεφάνι).

Στο σπίτι, η πεθερά έδωσε στη νύφη μέλι και την «έβαλε» να πατήσει ένα πιάτο.

Σημείωση: Η νύφη φόρεσε το «δευτεριάτικο» επίσημο ένδυμα την παραμονή του γάμου, γιατί ο πατέρας του γαμπρού είχε πεθάνει πρόσφατα κι έτσι δεν ακολούθησε γαμήλια δεξίωση μετά το γάμο. Η πεθερά της, που ήταν χήρα και φόραγε μαύρα ρούχα, έριξε στους ώμους της ένα λευκό μαντήλι.

25.Πληροφορήτρια: Αναστασία Καλατζόγλου

Ο γάμος της Αναστασίας Καλατζόγλου με τον Σπύρο Καλατζόγλου (1982)

Ονοματεπώνυμο: Αναστασία Καλατζόγλου
Ημ/νία γέννησης: 1964
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Δευτέρα Γυμνασίου
Επάγγελμα: Οικιακά
Ηλικία γάμου: 17
Ημ/νία γάμου: 1982
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Αναστασία Καλατζόγλου παντρεύτηκε το 1982, σε ηλικία 17 ετών, στον ιερό ναό Αγίας Παρασκευής Ασφάκας, το Σπύρο Καλατζόγλου, 22 ετών, ελαιοχρωματιστή.

Νυφικό: Μακρύ, σε φαρδιά γραμμή, λευκό. Είχε κεντημένο μπολερό ενσωματωμένο στο νυφικό. Ήταν σε τσιγγάνικο στιλ, με τρία κοψίματα που τελείωναν με κοφτό κέντημα με κύριο σχέδιο μαργαρίτες. Είχε επίσης μακρύ, διάφανο, μανίκι, που φούσκωνε στον αγκώνα και κουμπάκια στη μανσέτα. Τα έξοδα καλύφθηκαν από το γαμπρό.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Μακριά μαλλιά, μπούκλες. Τη χτένισε κομμώτρια στο σπίτι.

Κεφαλοκαλύμματα: Στέμμα από χάντρες. Λευκό βέλο από τούλι, που έφτανε μέχρι τη μέση. Λευκά υφασμάτινα άνη στερεωμένα στα μαλλιά.

Κάλτσες – Υποδήματα: Μπεζ καλσόν. Λευκές γόβες με πολύ λεπτό τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά γαρίφαλα. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Σκιά, κραγιόν. Την έβαψε η κομμώτρια.

Έθιμα – Προλήψεις: Για το γάμο μοιράστηκαν γραπτές προσκλήσεις.

Στο σακάκι του γαμπρού ήταν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προστατεύουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός πήρε τη νύφη από το πατρικό της. Το ζευγάρι πήγε μαζί στο ναό.

Η νύφη, φεύγοντας από το πατρικό της, γύρισε και το χαιρέτησε σκύβοντας χαμηλά το κεφάλι και φέρνοντας το χέρι στο μέτωπο, επαναλαμβάνοντας την κίνηση τρεις φορές. Λίγο πριν φύγει έσπασε ένα πιάτο (για να μην ξαναγυρίσει πίσω).

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε» έριξαν ρύζι και κουφέτα.

Μετά τη στέψη, οι καλεσμένοι ευχήθηκαν «χτυπώντας» το κεφάλι του γαμπρού με το κεφάλι της νύφης (για να είναι γνωστικοί και σιδεροκέφαλοι).

Επάνω στο νυφικό καρφίτσωσαν χαρτονομίσματα.

Μετά το γάμο, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι. Η νύφη ανταπέδωσε, για να είναι οι σχέσεις τους «γλυκές».

26.Πληροφορήτρια: Γιαννούλα Τσιράκογλου

Ο γάμος της Γιαννούλας Τσιράκογλου με τον Γεώργιο Τσιράκογλου (1985)

Ονοματεπώνυμο:	Γιαννούλα Τσιράκογλου
Ημ/νία γέννησης:	1970
Τόπος γέννησης:	Καπαδοκικό Καρδίτσας
Γραμματικές γνώσεις:	Πρώτη Γυμνασίου
Επάγγελμα:	Ιδιοκτήτρια Εστιατορίου
Ηλικία γάμου:	14
Ημ/νία γάμου:	1985
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Γιαννούλα Τσιράκογλου παντρεύτηκε το 1985, σε ηλικία 14 ετών, στον ιερό ναό Ζωοδόχου Πηγής Καππαδοκικού Καρδίτσας, το Γεώργιο Τσιράκογλου, 20 ετών, μηχανικό αυτοκινήτων.

Νυφικό: Μακρύ, αμάνικο, λευκό, με φουρό, με ντεκολτέ σε σχήμα «χαμόγελο V», από τούλι. Είχε βολάν από τούλι στους ώμους, στο στήθος και σε όλο το κάτω τμήμα του νυφικού. Δεν ήταν αυτό που η νύφη ήθελε, αλλά δεν το είπε λόγω ντροπής. Τα έξοδα καλύφθηκαν από τον πεθερό της.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Κοντά «φλου», μαλλιά, γυρισμένα από όλες τις πλευρές. Τη χτένισε κομμώτρια.

Κεφαλοκαλύμματα: Κορώνα με πέρλες. Λευκά υφασμάτινα άνθη στερεωμένα στα μαλλιά.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λευκό καλσόν. Λευκές γόβες ανοιχτές μπροστά, λεπτό ψηλό τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά άνθη. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σιέλ σκιά, μολύβι.

Έθιμα – Προλήψεις: Για το γάμο μοιράστηκαν γραπτές προσκλήσεις.

Στο σακάκι του γαμπρού ήταν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στην πόρτα του ναού.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι, κουφέτα και ροδοπέταλα.

Μετά τη στέψη, οι καλεσμένοι ευχήθηκαν «χτυπώντας» το κεφάλι του γαμπρού με το κεφάλι της νύφης (για να είναι γνωστικοί και σιδεροκέφαλοι).

Επάνω στο νυφικό καρφίτσωσαν χαρτονομίσματα.

Μετά τη στέψη, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το κουταλάκι, για να είναι οι σχέσεις τους «γλυκές».

Σημείωση: Λόγω του ότι η νύφη ήταν ορφανή και από τους δυο γονείς, δεν τηρήθηκαν όλα τα έθιμα.

Άλλωστε ο γάμος ακολούθησε μετά από γνωριμία μιας εβδομάδας.

27.Πληροφορήτρια: Φρόσω Καραπέτρου

Ο γάμος της Φρόσως Καραπέτρου με τον Πρόδρομο Καραπέτρου (1985)

Ονοματεπώνυμο:	Φρόσω Καραπέτρου
Ημ/νία γέννησης:	1967
Τόπος γέννησης:	Πέραμα Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Πρώτη Λυκείου
Επάγγελμα:	Οικιακά
Ηλικία γάμου:	19
Ημ/νία γάμου:	1986
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Φρόσω Καραπέτρου παντρεύτηκε το 1985, σε ηλικία 19 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Πρόδρομο Καραπέτρου, 21 ετών, χειριστή μηχανημάτων.

Νυφικό: Μακρύ, λευκό, με φουρό και με ποδόγυρο από βολάν. Από πάνω «έπεφτε» σατέν ύφασμα με δαντέλα στο τελείωμα, που σούρωνε σε ορισμένα σημεία, δίνοντας αέρα στο νυφικό. Πάνω από το σατέν ύφασμα «έπεφτε» τούλι κεντημένο με διάφορα διακοσμητικά σχέδια. Διάφανο, φουσκωτό μανίκι, που σούρωνε στον αγκώνα και τέλειωνε με κέντημα.

Εσώρουχα: Λευκά με δαντέλα, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Κοντά μαλλιά, με αφέλειες, χτενισμένα προς τα έξω. Τη χτένισε κομμώτρια.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκά υφασμάτινα άνθη και πέρλες.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λευκό καλσόν. Λευκές γόβες με λεπτό, πολύ ψηλό τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά άνθη, δεμένα με κορδέλες. Λευκά γάντια από τούλι, που έφταναν μέχρι τον καρπό. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, μολύβι, μάσκαρα, μπλε σκιά. Βάφτηκε μόνη της.

Έθιμα – Προλήψεις: Για το γάμο μοιράστηκαν γραπτές προσκλήσεις.

Στο σακάκι του γαμπρού ήταν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα.

Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στην πόρτα του ναού. Εκεί της προσέφερε την ανθοδέσμη.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι για να «ριζώσει» ο γάμος και να έχουν «βίον ανθόσπαρτον».

Μετά τη στέψη, οι καλεσμένοι ευχήθηκαν «χτυπώντας» το κεφάλι του γαμπρού με το κεφάλι της νύφης (για να είναι γνωστικοί και σιδεροκέφαλοι).

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι νεόνυμφοι χόρεψαν για λίγο έξω από το ναό.

Μετά το γάμο, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το δάχτυλο. Η νύφη με τη σειρά της μέλωσε το ανώφλι του σπιτιού και την πεθερά, για να είναι «γλυκές» οι σχέσεις τους.

Επιθυμία του ζευγαριού ήταν ένας απλός γάμος. Για το λόγο αυτό δεν ακολούθησε γαμήλια δεξίωση.

28.Πληροφορήτρια: Ελένη Παπάζογλου

Ο γάμος της Ελένης Παπάζογλου με τον Ιωάννη Παπάζογλου (1993)

Ονοματεπώνυμο:	Ελένη Παπάζογλου
Ημ/νία γέννησης:	1960
Τόπος γέννησης:	Τρίστενο Ζαγορίου
Γραμματικές γνώσεις:	Νοσηλευτική Σχολή
Επάγγελμα:	Νοσηλεύτρια
Ηλικία γάμου:	32
Ημ/νία γάμου:	1993
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Ελένη Παπάζογλου παντρεύτηκε το 1993, στον ιερό ναό Αγίας Μαρίνας Ιωαννίνων, σε ηλικία 32 ετών, τον Ιωάννη Παπάζογλου, 47 ετών, οικοδόμο.

Νυφικό: Μακρύ, λευκό, με φουρό από σατέν και τούλι. Είχε ολοκέντητο μπούστο και πλάτη καλυμμένη μόνο με τούλι. Το μανίκι ήταν φουσκωτό, κεντημένο με πέρλες και κατέληγε σε μύτη. Στο πίσω μέρος υπήρχε μεγάλος φιόγκος. Το νοίκιασε από κατάστημα νυφικών και κόστισε 50.000 δραχμές. Τα έξοδα καλύφθηκαν από το γαμπρό.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Μπούκλες προς τα έξω. Είχε φράντζα και αφέλειες. Τη χτένισε κομμώτρια στο σπίτι.

Κεφαλοκαλύμματα: Στεφάνι από φυσικά, λευκά άνθη.

Κάλτσες – Υποδήματα: Μπεζ καλσόν. Λευκές μυτερές γόβες με πολύ λεπτό τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες. Μαργαριταρένια σκουλαρίκια.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά τριαντάφυλλα και ορχιδέες. Λευκά γάντια.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιές, eyeliner, μάσκαρα, makeur, πούδρα. Την έβαψε αισθητικός στο σπίτι.

Έθιμα – Προλήψεις: Για το γάμο μοιράστηκαν γραπτές προσκλήσεις.

Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στο ναό. Εκεί της προσέφερε την ανθοδέσμη.

Κατά την έξοδο του γαμπρού από το σπίτι, έριξαν πυροβολισμούς.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα. Αν το παπούτσι δεν «έμπαινε», αύξαναν το ποσό.

Η νύφη τη στιγμή που έβγαινε από το πατρικό της, έσπασε ένα ποτήρι γεμάτο κρασί.

Κατά το στρώσιμο του νυφικού κρεβατιού,, έριξαν ρύζι, χρήματα και κάθισαν επάνω ένα μικρό αγόρι.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι, κουφέτα και ροδοπέταλα, για να «ριζώσει» ο γάμος και να έχουν «βίον ανθόσπαρτον».

Μετά το γάμο, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά της, για να της προσφέρει μέλι με το κουταλάκι.

Ακολούθησε γλέντι στο σπίτι, αλλά και γαμήλια δεξίωση σε κέντρο δεξιώσεων, όπου το ζευγάρι άνοιξε σαμπάνια και έκοψε πολυώροφη τούρτα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

29.Πληροφορήτρια: Ευτυχία Ευτυχιάδου

Ο γάμος της Ευτυχίας Ευτυχιάδου με τον Πολύκαρπο Μαλαγάρη (1996)

Ονοματεπώνυμο:	Ευτυχία Ευτυχιάδου
Ημ/νία γέννησης:	1968
Τόπος γέννησης:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Γεωπονική Σχολή
Επάγγελμα:	Δημοτική υπάλληλος
Ηλικία γάμου:	28
Ημ/νία γάμου:	1996
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Ευτυχία Ευτυχιάδου παντρεύτηκε το 1996, σε ηλικία 28 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, τον Πολύκαρπο Μαλαγάρη, 28 ετών, γεωπόνο.

Νυφικό: Το νυφικό αποτελούνταν από δύο μέρη: μπούστο και φούστα. Το μπούστο ήταν ολοκέντητο και η φούστα ήταν μακριά, σε φαρδιά γραμμή, από ταφτά σε χρώμα ιβουάρ.

Εσώρουχα: Ιβουάρ, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμοση: Μαλλιά πιασμένα κότσο, τον οποίο συγκρατούσε δίχτυ με μαργαριτάρια. Τη χτένισε κομμώτρια στο κομμωτήριο.

Κεφαλοκαλύμματα: Κουάφ, με βέλο από τούλι, που έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Κάλτσες σε χρώμα ιβουάρ. Ιβουάρ γόβες, μυτερές, με μέτριο τακούνι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες. Μαργαριταρένια σκουλαρίκια.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά άνθη. Στεφανοσκέπασμα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιές, eyeliner, μάσκα, makeur, πούδρα. Την έβαψε αισθητικός στο σπίτι.

Έθιμα – Προλήψεις: Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στην πόρτα της εκκλησίας, όπου της προσέφερε την ανθοδέσμη.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Η νύφη είχε εσωτερικά στα ρούχα της στερεωμένο φυλαχτό και κλειδαριά.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα και οι ανύπαντρες κοπέλες έγραψαν το όνομά τους. Όποιας σβηνόταν θα παντρευόταν πρώτη.

Η νύφη φεύγοντας από το πατρικό της, γύρισε και το χαιρέτησε σκύβοντας χαμηλά το κεφάλι και φέρνοντας το χέρι στο μέτωπο, επαναλαμβάνοντας την κίνηση τρεις φορές. Την τελευταία στιγμή έσπασε ένα πιάτο. Συγγενείς τραγούδησαν το καθιερωμένο τραγούδι του αποχαιρετισμού.

Κατά την έξοδο της νύφης από το πατρικό της έριξαν πυροβολισμούς.

Ο ιερέας έδωσε στο ζευγάρι πρόσφορο, το οποίο είχε βυθίσει στο κρασί και ήταν κομμένο στο σχήμα του σταυρού.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι, κουφέτα και ροδοπέταλα.

Μετά τη λήξη του μυστηρίου, οι νιόπαντροι χόρεψαν για λίγο έξω από το ναό.

Στο σπίτι, η πεθερά έδωσε στη νύφη μέλι με το δάχτυλο.

Στη γαμήλια δεξίωση που ακολούθησε, η νύφη φόρεσε το «δευτεριάτικο» επίσημο ένδυμα.

30.Πληροφορήτρια: Μαρία Ιωάννογλου

Η Μαρία Ιωάννογλου την ημέρα του γάμου της (2000)

Ονοματεπώνυμο: Μαρία Ιωάννογλου
Ημ/νία γέννησης: 1977
Τόπος γέννησης: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις: Τελειόφοιτος Δημοτικού
Επάγγελμα: Κομμώτρια
Ηλικία γάμου: 23
Ημ/νία γάμου: 2000
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Μαρία Ιωάννογλου παντρεύτηκε το 2000, σε ηλικία 23 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Λάμπρο Μπαγκάνη, 26 ετών, πυροσβέστη.

Νυφικό: Μακρύ, λευκό, με φουρό, από σατέν ύφασμα, εξώπλατο με δυο τιράντες που έδεναν στο λαιμό. Το μπούστο ήταν κεντημένο εξ ολοκλήρου με στρας και πέρλες.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Μαλλιά σε κοντό καρέ, χτενισμένα ίσια. Χτενίστηκε μόνη της.

Κεφαλοκαλύμματα: Κουάφ, με κλαδάκια από πέρλες. Λευκό βέλο από τούλι που έφτανε μέχρι τη μέση.

Κάλτσες – Υποδήματα: Λευκές κάλτσες που συγκρατούνταν με ζαρτιέρες. Ζαχαρί γόβες, ανοιχτές στο πλάι.

Κοσμήματα: Χρυσές βέρες. Κολιέ από πέρλες. Μαργαριταρένια σκουλαρίκια.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά άνθη. Λευκά γάντια, που έφταναν ως λίγο κάτω από τον αγκώνα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιές, eyeliner, μάσκαρα, makeur, πούδρα. Βάφτηκε μόνη της.

Έθιμα – Προλήψεις: Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στην πόρτα της εκκλησίας, όπου της προσέφερε ανθοδέσμη.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Η νύφη είχε εσωτερικά στα ρούχα της στερεωμένο φυλαχτό και κλειδαριά.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλε χρήματα ο γαμπρός.

Κατά το στρώσιμο του νυφικού κρεβατιού, έριξαν ρύζι, χρήματα και κάθισαν επάνω ένα μικρό αγόρι.

Η νύφη, την τελευταία στιγμή που έφευγε από το πατρικό της, έσπασε ένα πιάτο (για να μην ξαναγυρίσει πίσω).

Κατά την έξοδο της νύφης από το πατρικό της έριξαν πυροβολισμούς.

Η νύφη πήγε στο ναό με κλαρίνα και φλάμπουρο. Στη διαδρομή από όπου περνούσε, οι συγχωριανοί της έριχναν ρύζι, για να «φριζώσει» ο γάμος.

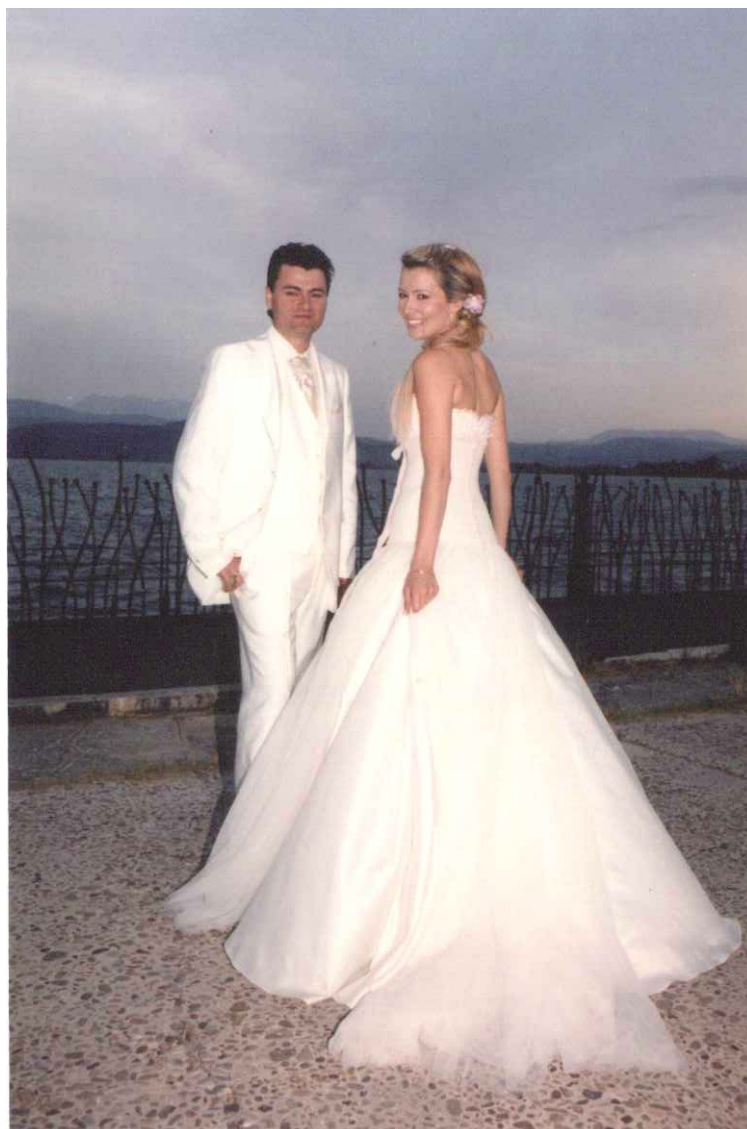
Ο ιερέας έδωσε στο ζευγάρι πρόσφορο, το οποίο είχε βυθίσει στο κρασί και ήταν κομμένο στο σχήμα του σταυρού.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε» έριξαν ρύζι, κουφέτα και ροδοπέταλα.

Επάνω στο νυφικό καρφίτσωσαν χαρτονομίσματα.

Μετά το γάμο, η νύφη πήγε στο σπίτι, όπου την περίμενε η πεθερά, για να της προσφέρει μέλι, για να είναι «γλυκές» οι σχέσεις τους.

31.Πληροφορήτρια: Δήμητρα Αλεξίου

Ο γάμος της Δήμητρας Αλεξίου με τον Θεόδωρο Καραντωνίου (2006)

Ονοματεπώνυμο:	Δήμητρα Αλεξίου
Ημ/νία γέννησης:	1980
Τόπος γέννησης:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων
Γραμματικές γνώσεις:	Νοσηλευτική Σχολή
Επάγγελμα:	Νοσηλεύτρια
Ηλικία γάμου:	26
Ημ/νία γάμου:	2006
Τόπος κατοικίας:	Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Δήμητρα Αλεξίου παντρεύτηκε το 2006, σε ηλικία 26 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Θεόδωρο Καραντωνίου, 32 ετών, οδοντίατρο.

Νυφικό: Λευκό, στράπλες με φουρό. Μεσάτο, από ταφτά και τούλι. Το μπούστο ήταν κεντημένο εξ ολοκλήρου με κρύσταλλα Swarovski. Το ίδιο το νυφικό μάκραινε στο πίσω μέρος και δημιουργούσε ουρά. Είχε ροζ κορδέλα ακριβώς κάτω από το στήθος. Το νοίκιασε από οίκο νυφικών και κόστισε 3.000 €.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Περίπλοκο χτένισμα με πρόσθετο υλικό (ποστίς ή τρέσα). Τη χτένισε κομμωτής.

Κεφαλοκαλύμματα: Φυσικές ορχιδέες σε ροζ χρώμα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Χρυσό πέδιλο, μυτερό, ψηλοτάκουνο, με λουράκι μπροστά.

Κοσμήματα: Βέρες από λευκόχρυσο .

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά, λευκά τριαντάφυλλα με πέρλες.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιές, eyeliner, μάσκα, makeur, πούδρα. Την έβαψε αισθητικός στο σπίτι.

Έθιμα – Προλήψεις: Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στην πόρτα του ναού, όπου της προσέφερε την ανθοδέσμη.

Στο σακάκι του γαμπρού υπήρχαν στερεωμένες δυο καρφίτσες στο σχήμα του σταυρού, για να προφυλάσσουν το ζευγάρι από τη ζήλεια και το φθόνο.

Η νύφη είχε εσωτερικά στα ρούχα της στερεωμένο φυλαχτό και κλειδαριά.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα.

Φεύγοντας από το πατρικό της, η νύφη γύρισε, το χαιρέτησε τρεις φορές κι έσπασε ένα πιάτο.

Κατά την έξοδο της νύφης από το πατρικό της, έριχναν ασταμάτητους πυροβολισμούς.

Στη διαδρομή από το σπίτι ως το ναό, από όπου περνούσε η νύφη, οι συγχωριανοί της έριχναν ρύζι, για να «ριζώσει» ο γάμος.

Το κομμένο πρόσφορο στο σχήμα του σταυρού υπήρχε, αλλά ο ιερέας δεν το προσέφερε στους νεόνυμφους. Προσέφερε μόνο το κρασί.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι και ροδοπέταλα.

Κατά το χαιρετισμό, οι καλεσμένοι «χτύπησαν» το κεφάλι του γαμπρού με το κεφάλι της νύφης, για να είναι γνωστικοί και σιδεροκέφαλοι.

Στη γαμήλια δεξίωση που ακολούθησε, το ζευγάρι έκοψε πολυώροφη τούρτα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

32.Πληροφορήτρια: Κωνσταντίνα Ηλία

Ο γάμος της Κωνσταντίνας Ηλία με τον Συμεών Αντωνίου (2008)

Ονοματεπώνυμο: Κωνσταντίνα Ηλία
Ημ/νία γέννησης: 1982
Τόπος γέννησης: Ιωάννινα
Γραμματικές γνώσεις: ΤΕΙ Τηλεπληροφορικής
Επάγγελμα: Οικιακά
Ηλικία γάμου: 26
Ημ/νία γάμου: 2008
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Κωνσταντίνα Ηλία παντρεύτηκε το 2008, σε ηλικία 26 ετών, στον ιερό ναό Αγίου Βασιλείου Νεοκαισάρειας, το Συμεών Αντωνίου, 29 ετών, μουσικό.

Νυφικό: Λευκό, στράπλες, με φουρό. Μεσάτο, από ταφτά. Το μπούστο ήταν εξ ολοκλήρου κεντημένο με πέτρες και πέρλες. Το νοίκιασε από κατάστημα νυφικών και κόστισε 1.400 €.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Κότσοι από μπούκλες στο πίσω μέρος, στολισμένος με μαργαριτάρια. Τη χτένισε κομμώτρια.

Κεφαλοκαλύμματα: Λευκό βέλο από τούλι, στερεωμένο κάτω από τον κότσο, το οποίο μάκραινε πάρα πολύ και σχημάτιζε ουρά.

Κάλτσες – Υποδήματα: Γόβες σε χρώμα σαμπανιζέ, μπροστά ανοιχτές, ψηλοτάκουνες.

Κοσμήματα: Βέρες από λευκόχρυσο. Μαργαριταρένια σκουλαρίκια.

Άλλα εξαρτήματα: Ανθοδέσμη από φυσικά τριαντάφυλλα με πέρλες.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιές, eyeliner, μάσκα, makeur, πούδρα. Την έβαψε αισθητικός στο σπίτι.

Έθιμα – Προλήψεις: Ο γαμπρός περίμενε τη νύφη στην πόρτα της εκκλησίας, όπου της προσέφερε την ανθοδέσμη.

Στο παπούτσι της νύφης έβαλαν χρήματα.

Κατά τη διάρκεια του μυστηρίου, στο «Ησαΐα χόρευε», έριξαν ρύζι και ροδοπέταλα.

Στη γαμήλια δεξίωση που ακολούθησε, το ζευγάρι έκοψε πολυώροφη τούρτα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά έθιμα.

Σημείωση: Επιθυμία του ζευγαριού ήταν ένας μοντέρνος γάμος. Έτσι, δεν ακολούθησαν τα ιδιαίτερα έθιμα της καταγωγής τους.

33.Πληροφορήτρια: Σωτηρία Ρίζου

Ο γάμος της Σωτηρίας Ρίζου με τον Βασίλειο Καραντωνίου (2014)

Ονοματεπώνυμο: Σωτηρία Ρίζου
Ημ/νία γέννησης: 1984
Τόπος γέννησης: Ιωάννινα
Γραμματικές γνώσεις: ΤΕΙ Λογιστικής
Επάγγελμα: Λογίστρια
Ηλικία γάμου: 30
Ημ/νία γάμου: 2014
Τόπος κατοικίας: Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων

Η Σωτηρία Ρίζου παντρεύτηκε το 2014, σε ηλικία 30 ετών, στο Δημαρχείο Πεδινής, το Βασίλειο Καραντωνίου, 45 ετών, οδηγό λεωφορείου.

Νυφικό: Λευκό με μικρά κίτρινα λουλούδια, στράπλες. Ασύμμετρα κομμένο, με το φουρό να είναι εμφανές μπροστά. Μεσάτο, από ταφτά. Το αγόρασε από το κατάστημα «Pretaporter» στη Χαριλάου Τρικούπη και κόστισε 150 €.

Εσώρουχα: Λευκά, καινούρια, αγορασμένα ειδικά για το γάμο.

Κόμμωση: Μαλλιά σε κοντό καρέ, τα χτένισε μόνη της.

Κεφαλοκαλύμματα: Τίποτα.

Κάλτσες – Υποδήματα: Πέδιλα σε χρώμα μπεζ, δερμάτινα, ψηλοτάκουνα.

Κοσμήματα: Το ζευγάρι δεν ήθελε βέρες. Η νύφη φόραγε το μονόπετρο από τον αρραβώνα, χρυσή αλυσίδα στο χέρι, χρυσό σταυρό στο λαιμό.

Άλλα εξαρτήματα: Τίποτα.

Καλλωπισμός: Κραγιόν, σκιές, μάσκαρα, makeup. Βάφτηκε μόνη της.

Έθιμα – Προλήψεις: Ο γαμπρός πήγε και πήρε τη νύφη από το σπίτι της και ήρθαν μαζί στο Δημαρχείο. Καλεσμένοι στο γάμο ήταν μόνο οι γονείς και τα αδέρφια του ζευγαριού. Μάρτυρες ήταν τα αδέρφια του ζευγαριού.

Στο γαμήλιο τραπέζι που ακολούθησε, οι νεόνυμφοι είχαν τούρτα σε κομμάτια που είχε επάνω τα αρχικά των ονομάτων τους. Οι γονείς του γαμπρού κρέμασαν από μία λίρα στο ζευγάρι που ήταν μέσα σε σακουλάκι από τούλι και προσέφεραν στη νύφη μία απλή ανθοδέσμη.

Σημείωση: Η νύφη δυσκολεύτηκε να φορέσει το γαμήλιο φόρεμα που είχε αγοράσει πριν λίγες μέρες, εξαιτίας των σωματικών αλλαγών της λόγω εγκυμοσύνης. Επιθυμία του ζευγαριού ήταν ένας απλός γάμος. Έτσι, δεν τηρήθηκαν πατροπαράδοτα έθιμα.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΑΝΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ

Η σειρά με την οποία παρατίθενται οι παρατηρήσεις είναι ίδια με αυτή των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν για τον γάμο και την ενδυμασία του μέσα από μαρτυρίες.

A. Κατά τη δεκαετία 1930-1940³⁹⁴ παρατηρούμε ότι:

- Οι κοπέλες παντρεύονται σε μικρή ηλικία, 15-17 ετών.
- Στη θέση των νυφικών οι κοπέλες φορούν χρωματιστά φορέματα, που φτάνουν μέχρι τον αστράγαλο, με μακριά μανίκια, κλειστή λαιμόκοψη. Έχουν, επίσης, γιακά με τρία κουμπάκια. Τα ράβουν μόνες τους ή σε μοδίστρες. Πολλές φορές είναι δανεικά.
- Τα εσώρουχα είναι πολύ μακριά, ραμμένα στο χέρι, από χοντρά υφάσματα για να αντέξουν στο χρόνο. Το βρακί φτάνει έως κάτω από το γόνατο καλύπτοντας σχεδόν πλήρως τα πόδια και συγκρατείται με τέσσερα κορδόνια, από τα οποία τα δύο δένονται πίσω στην πλάτη και τα άλλα δύο μπροστά στην κοιλιά. Ακόμη, φορούν κοϊνέκ (μεσοφόρι) το οποίο είναι εσωτερικό ένδυμα από χοντρό χρωματιστό ύφασμα.
- Τα μακριά μαλλιά, τα οποία αποτελούν στοιχείο κάλλους, χτενίζονται σε δυο πλεξούδες. Πολλές φορές πλέκουν όλο το κεφάλι σε πολλές ψιλές πλεξίδες, τρόπος που συνηθιζόταν στη Μικρά Ασία.
- Από τη δεκαετία αυτή, έχουμε πληροφόρηση για δυο μόνο περιπτώσεις. Η Θεοφανία προδρόμου (1937) φόρεσε βέλο, το οποίο έφτανε μέχρι τους γοφούς, ενώ η Λάμπρω Ποτίκογλου (1939) δε φόρεσε κανένα κεφαλοκάλυμμα.
- Οι κάλτσες είναι στο χρώμα του ποδιού κι φτάνουν λίγο πάνω από το γόνατο. Είναι φτιαγμένες από μαλλί πλεγμένες στο χέρι.
- Τη δεκαετία αυτή, οι νύφες παντρεύονται με τα καθημερινά τους παπούτσια, τα οποία είναι στρωτά, λαστιχένια.
- Δε φορούν κοσμήματα, ενώ οι βέρες για το γάμο είναι χάλκινες.
- Δεν υπάρχει το έθιμο, κατά το οποίο η νύφη κρατάει ανθοδέσμη.
- Ο καλλωπισμός είναι ανύπαρκτος.
- Τηρείται το έθιμο της σιωπής της νύφης.
- Τα έξοδα του γάμου αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

³⁹⁴ Από την παραπάνω δεκαετία δεν υπάρχει φωτογραφικό υλικό που να αφορά τη γαμήλια ενδυμασία.

B. Κατά τη δεκαετία 1940-1950 παρατηρούμε ότι:

- Οι κοπέλες εξακολουθούν να παντρεύονται σε μικρή ηλικία, δηλαδή 13-20 ετών.
- Στη θέση του νυφικού φορούν ακόμη χρωματιστό φόρεμα. Το μάκρος του φτάνει μέχρι τη μέση της κνήμης ή μέχρι τον αστράγαλο. Το μανίκι είναι απαραίτητα μακρύ. Για ντεκολτέ δε γίνεται λόγος.
- Τα εσώρουχα εξακολουθούν να είναι μακριά και φτάνουν ως το γόνατο. Είναι ραμμένα από χασέ σε άσπρο ή πορτοκαλί χρώμα και συγκρατούνται στη μέση με τέσσερα κορδόνια.
- Οι κομμώσεις είναι παραδοσιακές: χωρίστρα στη μέση, πλεγμένα σε δύο κοτσίδες. Οι γυναίκες δεν κόβουν τα μαλλιά τους.
- Στις αρχές της δεκαετίας δε φορούν κανένα κεφαλοκάλυμμα. Προς τα τέλη της δεκαετίας αρχίζουν να φορούν λευκό βέλο από τούλι, που φτάνει μέχρι τη μέση. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η Σοφία Προδρόμου (1942) που φόρεσε λευκό μαντήλι.
- Πολλές κοπέλες παντρεύονται χωρίς κάλτσες, με παντόφλες (τσόκαρα). Ορισμένες φορούν χοντρές πλεχτές κάλτσες και μόνο στα τέλη της δεκαετίας φορούν λεπτές κάλτσες, που φτάνουν μέχρι το γόνατο και συγκρατούνται με καλτσοδέτες.
- Οι βέρες εξακολουθούν να είναι χάλκινες.
- Άλλα εξαρτήματα που να συνοδεύουν το νυφικό στολισμό, όπως η ανθοδέσμη, δεν υπάρχουν.
- Ο καλλωπισμός είναι ανύπαρκτος.
- Τηρείται το έθιμο της σιωπής της νύφης.
- Τα έξοδα του γάμου αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

Γ. Κατά τη δεκαετία 1950-1960 παρατηρούμε ότι:

- Οι κοπέλες αρχίζουν να παντρεύονται λίγο μεγαλύτερες, δηλαδή 16-22 ετών.
- Στις αρχές της δεκαετίας εξακολουθούν να φορούν χρωματιστά φορέματα. Από τα μέσα, όμως, αρχίζουν να φορούν τα πρώτα νυφικά, τα οποία είναι λευκά. Οι γραμμές ακολουθούν το κορμί, έχουν μακρύ μανίκι, κλειστή λαιμόκοψη και ζώνη από το ίδιο ύφασμα. Είναι δανεικά ή ραμμένα.
- Αρχικά, τα εσώρουχα είναι μακριά κι φτάνουν μέχρι το γόνατο. Είναι ραμμένα και συγκρατούνται στη μέση με λάστιχο. Στα τέλη της δεκαετίας κάνουν την εμφάνισή τους τα πρώτα κοντά εσώρουχα, καθώς επίσης και τα ζέρσεϊ κομπινεζόν.
- Σχετικά νωρίς καθιερώνεται η διακόσμηση της κεφαλής. Φορούν λευκό βέλο, που φτάνει μέχρι τη μέση, ενώ εμφανίζονται με πιο επίσημο χτένισμα (κότσο).
- Την εμφάνισή τους από τις αρχές της δεκαετίας κάνουν τα γάντια σε λευκό χρώμα, από δαντέλα ή μεταξωτά, ενώ το μήκος τους είναι άλλοτε κοντό μέχρι τον καρπό ή μακρύ μέχρι τον αγκώνα.
- Οι κάλτσες είναι λεπτές, στο χρώμα του ποδιού κι φτάνουν ως το γόνατο όπου συγκρατούνται με καλτσοδέτα ή λάστιχο.
- Τα υποδήματα αναφέρονται λευκά με μέτριο τακούνι και στρογγυλεμένη μύτη. Στα τέλη της δεκαετίας γίνονται πιο ψηλά και η μύτη τους πιο μυτερή.
- Από τις αρχές της δεκαετίας οι βέρες είναι χρυσές.
- Η παράδοση κατά την οποία ο γαμπρός προσφέρει ανθοδέσμη στη νύφη εξακολουθεί να μην υπάρχει.
- Ο καλλωπισμός είναι ακόμη ανύπαρκτος.
- Τηρείται το έθιμο της σιωπής της νύφης.
- Τα έξοδα αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

Δ. Κατά τη δεκαετία 1960-1970 παρατηρούμε ότι:

- Οι κοπέλες αρχίζουν να παντρεύονται λίγο μεγαλύτερες, δηλαδή 17-23 ετών.
- Στα νυφικά της εποχής αυτής αρχίζει να εμφανίζεται η δαντέλα. Είναι μακριά, σε φαρδιά γραμμή, με φουρό στο εσωτερικό. Τα μανίκια δεν είναι απαραίτητα μακριά. Κονταίνουν αποκαλύπτοντας το μπράτσο της νύφης. Ορισμένα είναι ακριβά κομμάτια από οίκους νυφικών. Το ντεκολτέ «ανοίγει» λίγο κι κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτες διαφάνειες.
- Τα εσώρουχα είναι κοντά, πρακτικά, με δαντέλα, από ζέρσεϊ.
- Το μήκος των μαλλιών μειώνεται και στο χτένισμα βοηθούν συγγενείς και φίλες.
- Κουάφ, κορόνες ή στεφάνια στολίζουν το κεφάλι. Το βέλο φτάνει συνήθως ως τη μέση.
- Εμφανίζονται οι πρώτες λευκές νάιλον κάλτσες που φτάνουν ως το γόνατο.
- Τα υποδήματα γίνονται ψηλοτάκουνα και μυτερά, πάντα λευκά.
- Δε φορούν κοσμήματα ειδικά για τη μέρα του γάμου, εκτός από ορισμένες που φορούν χρυσά σκουλαρίκια.
- Τα γάντια, διάφανα ή μεταξωτά, γίνονται απαραίτητο αξεσουάρ της νυφικής ενδυμασίας.
- Η νύφη κρατάει ανθοδέσμη από υφασμάτινα άνθη, την οποία δεν προσφέρει ο γαμπρός, αλλά αποτελεί εξάρτημα της γαμήλιας ενδυμασίας.
- Αρχίζουν να χρησιμοποιούνται τα πρώτα καλλυντικά, τα οποία είναι κραγιόν και πούδρα.
- Δεν τηρείται με απόλυτη αυστηρότητα το έθιμο της σιωπής της νύφης.
- Τα έξοδα αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

Ε. Κατά τη δεκαετία 1970-1980 παρατηρούμε ότι:

- Τα κορίτσια τελειώνουν το δημοτικό, αλλά, γενικά, παντρεύονται σε μικρή ηλικία, δηλαδή 15-23 ετών.
- Στις αρχές της δεκαετίας τα νυφικά είναι λευκά, μακριά, σε στενή, ίσια γραμμή, από σατέν και δαντέλα. Η ουρά ξεκινάει ψηλά από τον ώμο και τα μανίκια φτάνουν μέχρι τον αγκώνα. Στα τέλη της δεκαετίας, η μόδα αλλάζει και εμφανίζονται τα πρώτα νυφικά σε σπαστό λευκό τα οποία έχουν κέντημα με κύριο σχέδιο τα λουλούδια και μανίκια σε σχήμα καμπάνας.
- Τα εσώρουχα παραμένουν ίδια με αυτά της προηγούμενης δεκαετίας.
- Τα μαλλιά χτενίζονται από κομμώτρια. Κομμώσεις που επικρατούν στις αρχές της δεκαετίας είναι οι μπούκλες, ενώ στα τέλη τα μαλλιά κονταίνουν πολύ και χτενίζονται προς τα έξω.
- Τα πρώτα νάιλον καλσόν κάνουν την εμφάνισή τους.
- Οι νύφες φορούν υπερυψωμένα παπούτσια με στρογγυλεμένη μύτη και χοντρό τακούνι.
- Στη μόδα είναι οι πλατιές χρυσές βέρες, ενώ η νύφη δε φοράει κοσμήματα, γιατί μετά τη στέψη θα τη «φορτώσουν» με άλλα χρυσαφικά.
- Η ανθοδέσμη είναι απαραίτητο εξάρτημα. Ο γαμπρός την προσφέρει στη νύφη, ενώ τα άνθη είναι φυσικά, σε απλή δέσμη με κορδέλα.
- Ο καλλωπισμός εξακολουθεί να είναι συντηρητικός και περιορίζεται μόνο στο κραγιόν.
- Τα έξοδα αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

ΣΤ. Κατά τη δεκαετία 1980-1990 παρατηρούμε ότι:

- Η θέση της γυναίκας μεταβάλλεται και το κλειδί είναι η μόρφωση. Τα κορίτσια τελειώνουν το δημοτικό, ενώ πολλά συνεχίζουν το γυμνάσιο και το λύκειο.
- Επικρατούν θηλυκές γραμμές, τα νυφικά είναι λευκά, μακριά, από σατέν και τούλι σε φαρδιά γραμμή, με φουρό, φουσκωτά μανίκια, ενώ στα τέλη της δεκαετίας προστίθεται η ουρά. Αρχικά η λαιμόκοψη είναι τελείως κλειστή, ενώ αργότερα αποκαλύπτεται κάτω από διάφανη δαντέλα ή τούλι, το οποίο επικρατεί σε ολόκληρο το νυφικό. Είναι ως επί το πλείστον, κεντημένο, με κύριο σχέδιο τα άνθη.
- Τα εσώρουχα είναι μεταξωτά με δαντέλα, αποπνέοντας πλέον ερωτισμό.
- Τα μαλλιά αρχικά είναι μακριά, αλλά αργότερα κόβονται κοντά και χτενίζονται «φλου». Συνήθεια της εποχής είναι να στολίζουν το κεφάλι με μικρά υφασμάτινα άνθη. Χτενίζονται από κομμώτριες.
- Το βέλο εγκαταλείπεται και αντικαθίσταται από στεφάνι ή κορόνα.
- Φορούν λευκό ή εκρού καλσόν και τα υποδήματα είναι ψηλοτάκουνα με στρογγυλεμένη μύτη.
- Στη μόδα είναι οι λεπτές, απλές βέρες.
- Η ανθοδέσμη εξακολουθεί να είναι απαραίτητο εξάρτημα και τα πρώτα μπουκέτα, αρχικά, σε απλή μορφή κάνουν την εμφάνισή τους.
- Οι νύφες βάφονται μόνες τους χρησιμοποιώντας επιπλέον σκιά, μολύβι και μάσκαρα.
- Τα έξοδα του γάμου αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

Z. Κατά τη δεκαετία 1990-2000 παρατηρούμε ότι:

- Ο μέσος όρος ηλικιών γάμου αυξάνεται. Οι γονείς αποβλέπουν στο να μορφωθούν τα παιδιά τους. Έτσι τα κορίτσια παντρεύονται μετά τα 25 τους χρόνια.
- Τα νυφικά είναι μακριά, σε φαρδιά γραμμή, χωρίς ουρά, με κοντά μανίκια ή και αποκαλυπτόμενους ώμους. Το χρώμα δεν είναι απαραίτητα λευκό, αλλά συνηθίζονται και χρώματα, όπως το ζαχαρί και το ιβουάρ. Η δαντέλα απουσιάζει, ενώ προτιμάται το κεντημένο με πέρλες μπούστο, το οποίο πλέον αποκαλύπτεται τολμηρά.
- Τα εσώρουχα ξεπερνούν τον πρακτικό τους χαρακτήρα και γίνονται αισθησιακά.
- Δημοφιλές χτένισμα είναι ο κότσος σινιών με λίγες μπούκλες στο πλάι.
- Το κεφάλι στολίζεται με στεφάνι από φυσικά άνθη, ενώ, όπου υπάρχει το βέλο, φτάνει ως τη μέση.
- Το καλσόν είναι στο χρώμα του δέρματος. Τα υποδήματα αρχίζουν να γίνονται μυτερά σε ήπιους χρωματισμούς.
- Οι νύφες αυτή τη δεκαετία συνηθίζουν να φορούν μαργαριταρένια σκουλαρίκια.
- Τα γάντια, αν υπάρχουν, είναι λευκά κι φτάνουν μέχρι τον καρπό.
- Η ανθοδέσμη αποτελείται από φυσικά άνθη σε πολύ φροντισμένα μπουκέτα.
- Το μακιγιάζ γίνεται από επαγγελματίες αισθητικούς.
- Τα έξοδα του γάμου αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

H. Κατά την περίοδο 2000-2014 παρατηρούμε ότι:

- Οι περισσότερες κοπέλες συνεχίζουν να σπουδάζουν ή μαθαίνουν κάποια τέχνη και έτσι παντρεύονται μετά τα 23 τους χρόνια. Ωστόσο όριο ηλικίας, για να περάσουν από τις χαρές της εργένικης ζωής στις χαρές της οικογένειας, θεωρούνται τα 30 χρόνια.
- Τα νυφικά είναι μακριά, πολύ φουσκωτά, στράπλες. Πέρλες κοσμούν το στήθος, ενώ κάποια είναι κομμάτια μεγάλων νυφικών οίκων, κεντημένα με κρύσταλλα Swarovski.
- Τα εσώρουχα είναι πιο αποκαλυπτικά, από υφάσματα πολυτελείας και οι κάλτσες συγκρατούνται με ζαρτιέρες.
- Οι κομμώσεις είναι εξεζητημένες και υπάρχουν πρόσθετα υλικά (τρέσα), για να αυξηθεί το μήκος των μαλλιών, τα οποία διακομούνται με φυσικά άνθη.
- Στις αρχές της δεκαετίας φορούν στο κεφάλι βέλο, όμως στα μέσα προτιμούνται τα φυσικά άνθη, όπως οι ορχιδέες.
- Αρχικά τα υποδήματα είναι στο μπροστινό μέρος πολύ μυτερά, συχνά πέδιλα, με λεπτό τακούνι σε λευκό, μπεζ ή χρυσό χρώμα. Από το 2008 και έπειτα γίνονται ξανά στρογγυλά.
- Το δαχτυλίδι του αρραβώνα είναι μονόπετρο, οι βέρες από λευκόχρυσο με πολύτιμα πετράδια.
- Η ανθοδέσμη αποτελείται από φυσικά, σπάνια, εξωτικά άνθη, με άπειρα πρόσθετα υλικά (δέρμα, ξύλα, πέρλες, κρύσταλλα) σε πολύ φροντισμένα μπουκέτα.
- Το μακιγιάζ γίνεται από επαγγελματίες αισθητικούς, αλλά παραμένει διακριτικό.
- Τα έξοδα του γάμου αναλαμβάνονται από τους γονείς του ζευγαριού.

Παράρτημα II

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ ΖΩΗΣ

ΘΕΟΦΑΝΙΑ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

Η Θεοφανία Προδρόμου γεννήθηκε το 1921 στο χωριό Καρατζορέν της περιφέρειας της Καισάρειας. Μαζί με το σύζυγό της αποτελούν το μεγαλύτερο σε ηλικία ζευγάρι του χωριού.

Μωρό ήρθα, δεν θυμάμαι τίποτα. Εγώ Καρατζορέν γεννήθηκα. Ζιλέ καλό άνθρωποι ήταν, ταιριάζαμε. Εκεί, πατέρας μου, γεωργός ήτανε, έσπερνε σιτάρια, καλαμπόκια, μπιστάνια... περιουσία πολλή. Εγώ δεν θυμάμαι, ακόμα βύζαινα τη μάνα μου. Όταν ήρθαμε στην Κέρκυρα, εκεί μ' έκοψε, έμεινε έγκυο, έκανε τον αδερφό μου, εννιά μηνών ήρθε εδώ, στα τσαντίρια γεννήθηκε, στα αντίσκηνα. Τίποτα δεν θυμάμαι, με το είπε η μάνα μου πως ήρθανε. Εκεί βγήκε ένα νόμο, λέει, οι πρόσφυγες τα μάζεψαν, έβαλαν σ' ένα καράβι μεγάλο και τα 'στειλαν στην Ελλάδα. Και εδώ ήταν Τούρκοι τότε, σηκωθήκανε και πήγαν εκεί. Πήγαμαν στην Κέρκυρα, εκάτσαμε εννιά μήνες εκεί. Από 'κει, σηκωθήκαμαν, ήρθαμαν εδώ, στο πατρίδα.

Δεν ήταν χωριό. Φίδια, αγκάθια, χελώνες, όλα... Ταλαιπωρία πολλή, είχαν πολύ ψείρες, πείνα, παιδιά. Ρούχα δεν είχαμαν καθόλου. Εγώ, τότε που ήμουν μικρή, έπαιρνες εσύ, ο άλλος. Τα ρούχα που ήταν μικρά, έπαιρναν και μ' έδιναν εμένα. Δεν είχα ρούχα. Έτσ', ντιπ μπλέτσ' ήμαν. Τελείως γυμνό, ξυπόλυτη. Πού παπούτσια; Παπούτσια δεν εβλέπαμαν. Δίνανε εκεί στην Κέρκυρα (ρούχα). Εκεί πολύ δώσανε.

Η μάνα μου, ο πατέρας μου, ίσα ίσα τα ρούχα τους μάζεψαν και ήφεραν εδώ. Αν είχαν πέντε φράγκα, δεν ξέρω. Ύστερα, όταν ήρθαν εδώ, η μάνα μου, ο πατέρας μου πήγαιναν και δούλευαν στα χωριά για δέκα δραχμές, στα καπνά. Το δέκα δραχμές είχε αξία. Υποφέραμαν κανά δυο τρία χρόνια. Μετά ο πατέρας μου πήρε καμιά 'κατοστή πρόβατα εδώ στο χωριό, είχαμαν χωράφια τότε. Τα παιδιά πήγαιναν και δούλευαν και έπαιρναν πέντε δραχμές.

Μετά έγινα μεγάλη κοπέλα, πολύ όμορφη ήμουνα, ωραία κοπέλα. Κλεφτήκαμε μ' αυτόν. Τα σπίτια δίπλα δίπλα ήτανε, μ' άρεσε. Κάποιος είχε έρθει για προξενιά στο σπίτι μέσα και αυτός με την παρέα του περίμεναν έξω να με κλέψουν εμένα. Με ήθελε. Εγώ δεν ήξερα τίποτα. Μετά με φώναζαν έξω. Πήγα έξω, μου λέει: «Πάρ' τα και τα ρούχα σου, πάρ' τα και τα ρούχα σου ...». Σάμα τι ρούχα έχω να πάρω; «Γιατί να πάρω τα ρούχα μου; Δεν πάω πουθενά...». Κλαίω...

Μ' άρπαξαν και μ' έβαλαν στο κάρο και φστ... Μ' έκλεψαν. Στο σπίτι μέσα γίνονταν προξενιά. Πάει ο αδερφός μου, συγχωρεμένος. «Μάνα, έλα έξω να σου πω κάτι. Μην κάνεις τίποτα, η κόρη σου έφυγε». «Πού πάει μωρέ;» «Πάει με τον Πρόδρομο...»

Μετά από ένα χρόνο παντρευτήκαμε. Η μάνα μου δεν ήθελε να με δώσει σ' αυτόν, γιατί φτωχός ήτανε, δεν είχε τίποτα. Ήθελε να δώσει σε πλούσιο, πού ήτανε πλούσιος;

Στο γάμο να μην το πω καλύτερα... Το Χατζή Λευτέρη ξέρεις; Η γυναίκα του ήταν μοδίστρα, αυτή μ' έκανε νύφη. Τότε ήταν κάτι αντίσκηνα. Έκοψαν τα αντίσκηνα, έβαλαν πράσινο χρώμα, έραψε ρούχα αυτή η γυναίκα και ένα ζευγάρι λουστρίνια παπούτσια. Η μάνα μου τα πλήρωσε και την μοδίστρα. Μ' έκαναν μια ωραία νύφη, καλή ήμouna.

Τα παπούτσια μου λερώνονταν. «Ου, λερώθηκαν τα παπούτσια μου», έλεγα. Μαύρα λουστρίνια. Τι κάλτσες να φοράγα; Ούτε βρακί δεν είχαμαν.

Το κεφάλι μ' έκανε ένα τούλι αυτή η γυναίκα, τα μαζέματα και ένα τούλι άσπρο. Και το φόρεμα μ' ήταν πράσινο, αντίσκηνο. «Έτσι» καθόταν...

Είχε γιακά το φόρεμα και μακρύ μανίκι και μέχρι κάτω-κάτω, «τόσο» κάτω. Και στη μέση είχε μια μαύρη ζώνη. Τότε φοράγα λίγο φαρδύ, μ' έβαλαν μια μαύρη ζώνα, αγοραστή, πλαστικό. Τα παπούτσια λαστιχένια ήταν, ίσια.

Τα μαλλιά αυτή η γυναίκα τα χτένισε και έβαλε κάτι κορνίζες στο κεφάλι από ξύλο, μαύρο σαν στέκα που μαζεύουν και βάζουνε. Και εμένα τέτοιο είχαν βάλει. Δεν ηξέραμαν τι θα πει κομμώτρια, καλέ! Πού να ξέραμαν;

Αυτή η γυναίκα με χτένισε, με έφτιαξε, με έντυσε, με πήγε στην εκκλησία. Κατίνα την έλεγαν. Όλοι μαζί. Είχα κουμπάρο ντόπιο, από Πεδινή. Καλός άνθρωπος.

Κάναμαν πολύ γλέντι εδώ, μην τα ρωτάς. Τότε, φαγητά μαγειρεύαν στο σπίτι, μάγειρας είχε έρθει. Το γλέντι έγιναν στην πλατεία. Εκεί έγιναν τα στεφάνια, έξω στο δρόμο. Καλοκαίρι. Κυριακή, η ώρα δέκα.

Δευτέρα-Τρίτη τελειώσαμε. Στο καζάνι έκανα μπάνιο, με το κύπελλο. Με σαπουνι πράσινο, τίποτα δεν έβαλα. Ήμouna πολύ ωραία. Τίποτα δεν έβαψα. Ούτε τα χείλη, ούτε το πρόσωπό μου. Είχα κόκκινα μάγουλα, καλή ήμoun, αλλά τώρα, τι το θες;

Το αντίσκηνο παρδαλό ήτανε, αεροπορία, και το έβαψε αυτό η κοπέλα, έκανε βαφή. Βαμβακερό ήτανε. Αυτή πήρε το ύφασμα, το έκανε πρόβα επάνω μου, το έβαψε, το έραψε, το έφερε και το φόρεσα. Μια χαρά ήτανε. Όλα πλήρωσε η μαμά μου.

Φύλλα φύλλα ήτανε, κομμάτια κομμάτια. Κομμάτι «έτσι». Φαρδύ κάτω, στενό πάνω. Εσώρουχα μου είχε φέρει αυτή η γυναίκα, η Κατίνα, ένα κομπινεζόν μεταξωτό, αγοραστό, αυτή αγόρασε και το έκανε δώρο. Κομπινεζόν, βρακί μακρύ μέχρι το γόνατο. Τίποτα, σκέτο, αγοραστό. Σουτιέν δεν είχαμαν. Φανελίτσα ήταν τότε. Κομπινεζόν και

φανελίτσα. Κάτι σχέδιο είχε. Άσπρο ήτανε και από κάτω είχε λίγο δαντέλα, με τιράντες. Ένα φόρεμα δεν είχαμε να αγοράσουμε να φορέσουμε. Άσ'τα. Αχ...

Ένα δαχτυλίδι με δώσανε, μπαχίρ, χάλκωμα, ούτε δαχτυλίδι δεν είχα. Πού να βρουν ο κόσμος; Τίποτα άλλο. Βέρες, αυτό ήτανε, το πέταξα...

Απ' το γάμο μου δεν έχω τίποτα. Το φόρεμα το είχα κρεμασμένο εκεί, καμαρωτό καμαρωτό, ου... να μην πειράζουνε κανέναν. Όταν πήγαινα σε γάμο, όταν πήγαινα εκκλησία, το φόραγα, ώσπου να παλιώσει. Μετά το πέταξα. Μετά, καπνά όταν παντρευτήκαμαν. Πιαστήκαμαν καλά, είχαμαν λεφτά. Έπαιρνα ρούχα κι εγώ.

Έραβα. Μοδίστρα είναι μία στα Γιάννενα, Ελένη την έλεγαν. Πολύ καλή κοπέλα, πήγαινα εκεί και μ' έραβε. Και στη φωτογραφία αυτή με έραψε. Το ύφασμα το πήρα από τα μαγαζιά. Ερχόμασταν μαζί. Αυτή διάλεγε κι έπαιρνε και εγώ το πλήρωνα. Εγώ δεν ήξερα τι ύφασμα να πάρω.

Οχτώ παιδιά έκανα και οχτώ πέταξα. Φτώχεια πολλή ήτανε, σπίτι δεν είχα. Ένα δωμάτιο, κάτω χώμα, παπλώματα, τέτοια πράγματα δεν είχα. Έκανα πάπλωμα απ' το άχυρο στα παιδιά μου, για να κοιμηθούνε. Μάζευα το άχυρο, έραβα ένα πανί, έβαζα μέσα το άχυρο σαν πάπλωμα, έστρωνα έτσι εκεί. Όλα με την σειρά κοιμόνταν τα παιδιά. Υποφέραμαν πολύ.

Πάει εκείνο το σπίτι, το χαλάσαμεν. Πάν εκείνα, όλα πάνε, τίποτα δεν έμεινε. Αρραβωνιάστηκα δεκατεσσάρων χρονών, δεκαπέντε παντρεύτηκα, δεκαέξι έκανα παιδί, ύστερα συνέχεια...

Όταν ετοιμαζόμασταν για γάμο, η μάνα μου πέθανε... Αυτή που έκανα μητριά, την προίκα μου δεν το έδωσε. Αυτό το πάπλωμα που είχε φτιάσει η μάνα μου, ωραίο, άσπρο, τα έβγαλε η μητριά μου και έβαλε άπλυτα μαλλί. Όταν κοιμόσωνα, έβγαλε το άπλυτο μαλλί, εκείνο τη λέρα, μύριζε. Ένα πάπλωμα και ένα στρώμα πήρα προίκα. Και ένα κιλίμι είχαν φέρει από πατρίδα, το κλέψανε. Πολύ ωραίο κιλίμι ήτανε, σκέτο μαλλί. Τα μαλλιά φτιάχναμαν στρώματα, παπλώματα, κιλίμια. Αργαλειό εγώ δεν ξέρω.

Ύστερα, όταν παντρεύτηκα -τόρα δίνουν δώρα δώρα δώρα, δεν ξέρεις πού να τα βάλλεις-, τότε μαντήλια έφεραν, είχα οχτώ μαντήλια δώρο, σκέτα μαύρο μαντήλι, αυτά έδιναν οι συγγενείς. Κι εγώ χαιρόμουν: «Έχω οχτώ μαντήλια»...

Αρραβώνα δεν κάναμε, μόνο κουβέντα αλλάξαμε. Τα ρούχα είχα αυτά που φόραγα, ένα ύφασμα «έτσι». Είχε μέσα και κάτι λουλουδάκια, μπλε φόρεμα και αυτό πώς κοίταγα σαν τα μάτια μου, μακρύ μανίκι. Δεν φοράγαμαν κοντό, ντρεπόμασταν τότε. Και καλοκαίρι και το χειμώνα.

Στο λαιμό ήταν λίγο ανοιχτό, όχι πολύ ανοιχτό. Ζώνη φόραγα, φύλλα φύλλα ήταν κι αυτό. Η μάνα μου το έραψε μόνη της. Είχε πάρει ύφασμα βαμβακερό και έραψε. Η μάνα μου πήρε το ύφασμα και το έραψε η πεθερά μου, μοδίστρα ήτανε. Με το χέρι. Πού είχαμε ραφτομηχανή τότε;

Η πεθερά μου με ήθελε. Ζωηρή κοπέλα ήμουν. «Α, εγώ δεν έρχομαι μ' εσάς, δεν έρχομαι νύφη». «Θα σε κάνω εγώ, να δεις πώς θα 'ρθεις...» Σαν τα ζώα ήμασταν. Δεν ξέραμαν τίποτα, πώς ζουν ο κόσμος.

Κάτι μαλλιά είχα... Μέχρι «εδώ» είχα μαλλιά. Πλέκαμαν μικρά μικρά κοτσίδες τότε. Όλα γιομάτο, από «'δώ» μέχρι «εκεί» κοτσίδες είχα. Στη μέση χωρίστρα, πολύ μακριά, μέχρι κάτω και κοτσίδες όλα. Ξέρεις πότε τα έκοψα; Παντρεύτηκα, έκανα παιδιά, αγγόνια και πήγα στη Γερμανία. Μια Γερμανίδα με πήρε και με πήγε σε κομμώτρια. Δεν ξέρω και να μιλήσω, «Komm, komm...». Ένα καζάνι έβαλαν στο κεφάλι μου. «Τσατρ τσατρ», μ' έκοψαν τα μαλλιά. Εγώ δεν ήθελα. Χωρίς να με ρωτήσει, με πήγε στο κομμώτρια. «Θα σε χτενίσω», με λέει, «θα σε κάνω καλό». Μετά το μάκρυνα πάλι, αλλά όχι τόσο. Μαντήλι φόραγα. Το πήρε και το έσκισε και πέταξε. Τώρα τα μαλλιά κόπηκαν, «Πώς θα πάω στα Γιάννενα;», λέω στο παιδί μ'. «Τώρα που έκοψε, μάνα», λέει, «άστο όπως είναι». «Πάρτε κανά μαντήλι», λέω. Πήρα ένα μαντήλι μπλε, έτσι γυαλιστερό, μ' αυτό ήρθα εδώ. «Δε ντρέπεσαι, καλέ; Γυναίκα είσαι και έκοψες τα μαλλιά σου; Βρε, άι στο διάολο», λέω, «με κόψανε οι Γερμανοί». «Τον άφησες και σε κόψανε τόσο ωραία μαλλιά;» «Σάμα κατάλαβα τίποτα; Και μ' έβαλαν μέσα σ' ένα καζάνι», λέω, «θα μ' έψηναν το κεφάλι».

Σκούρα, όλο σκούρα φοράγαμ, τα έραβα στην Ελένη, στα Γιάννενα. Στην αρχή, μοδίστρα στο χωριό δεν ήτανε, μετά βγήκανε. Πιο πολύ αγόραζα έτοιμα. Πηγαίναμ με τον άντρα μου, έκανα πρόβα επάνω μου, κούπα μου ερχότανε, πατάγαμ τα λεφτά και ερχόμουν. Μ' αγόραζε. Τα καλύτερα ρούχα.

Αχ... τριάντα στρέμματα καπνό βάζαμ, νύχτα δεν ξέραμ, ύπνο δεν είχαμ. Ο άντρας μου με βοήθαγε, τριών τεσσάρων λογίων φαγητά κάναμε τη νύχτα. Για τους εργάτες...

Παιδιά είχαμ, ψείρες είχαμ, όλη νύχτα ρούχα έπλενα. Την ημέρα ζύμωνα, έψηνα τριάντα σαράντα καρβέλια ψωμί κάθε εβδομάδα, έτρωγαν τα παιδιά, τίποτα άλλο δεν είχαν. Ψωμί έτρωγαν. Κάθε μέρα ποδιά φόραγα, χωρίς ποδιά δεν κάθομ. Κάθε μέρα δουλειά, γελάδια έχω, γουρούνι έχω. Το μεγαλώναμ και Χριστούγεννα το σφάζαμ για κρέας στο σπίτι. Κότες είχα, είχα δουλειά. Τι περιμένεις...; Τις ποδιές τις έραβα εγώ, τα παλιά φορέματα τα 'скиζα και έκανα ποδιά. Σκούρα, όλα σκούρα. Όταν

ήρθαν τα παιδιά μου από την Γερμανία, τα πέταξαν όλα και μου έφεραν κάτι παρδαλά πράματα.

Μετά που έκανα τρία παιδιά, φόρεσα πρώτη φορά παπούτσια, το πιο περισσότερο ξυπόλυτη. Ζέστα πολλή ήτανε στα χωράφια, τα χώματα έκαιγαν τα πόδια μας. Φόραγα και παλιά λαστιχένια.

Κάλτσες φοράγαμε το χειμώνα. Έπλεκα και φόραγα μάλλινα, έγνεθα το μαλλί, έπλεκα και στον άντρα μου και στα παιδιά μου. Και μπλούζες και ζακέτες, όλα πλεχτά. Το μαλλί πήγαινα, δούλευα μια δυο μέρες, έπαιρνα τέσσερα πέντε κιλά μαλλί με το τσουβάλι, το έπλενα, το έγνεθα. Το έπλενα στο πηγάδι. Βγάζαμαν νερό, ένα καζάνι είχα εκεί, το ζέσταινα το νερό, βούταγα μέσα το μαλλί, έβγαινε το λέρα όλα. Το κόπανο παπ παπ. Το πλέναμαν, μισά πλυμένα, μισά άπλυτα, το φέρναμαν, το ξεπλέναμαν με κρύο νερό. Μετά απλώναμαν εκεί στη βρύση, ύστερα που στέγωνε, ένα ένα τα καθαρίζαμε με τα χέρια, έτσι-έτσι το ανοίγαμαν, σαν μεταξωτό ήταν τα μαλλιά, γινόταν ωραία. Μετά έκαμνα κουβάρι έτσι, το μαλλί το 'βαζα εδώ και το κερμέν τραβάω, τραβάω, μια μέρα γιόμιζα ένα καρούλι. Ύστερα πήγα και έμαθα. Χωριάτες το έκαναν από την κοιλιά και κάτω, το πέταξα κι αυτό. Το προσφυγίτικο ήταν πιο βολικό.

Σ' αυτόν έπλεξα τριάντα φανέλες, στα παιδιά μου έπλεκα, έπλεκα μπλούζες, φανέλες ωραία. Με είχε μάθει μια δασκάλα εδώ. Τριών τεσσάρων λογίων βαφή έπαιρνα απ' το Γιάννενα και καρυδόφυλλα, όλα μαζί. Πρώτα έβαφα το μαλλί και μετά έπλεκα ό,τι σχέδιο ήθελες. Η δασκάλα από το σχολείο με έμαθε, εγώ ούτε να βελονιάσω δεν ήξερα.

Τα παιδιά μου όλα μικρά ήτανε, ρούχα ήθελαν, εγώ έπλεκα. Τι να κάμνω...; Και κάλτσες και μπλούζες και κασκόλ και καπέλο, ζακέτες για το χειμώνα. Παλτά δεν είχαμαν.

Εγώ μαντήλι φοράω μια ζωή, πάντα. Εμείς είχαμαν τότε μαντήλι με λουλούδια πολλά. Βάζαμε στο κεφάλι, σηκώναμε πίσω και περνάγαμε από κάτω και το δέναμαν πάνω.

Τα στέφανα τα πέταξα, από σύρμα ήταν, είχε κάτι μικρά λουλουδάκια. Ούτε λαμπάδες, ούτε λουλούδια, δεν είχαμαν τίποτα. Τι νύφη γίνοσαν, μωρέ, τότε; Η νύφη ήταν η ομορφιά σου. Τα ρούχα μας ήταν άχρηστα. Νάχα να φόραγα κι εγώ, πού να 'βρισκα;

Έθιμα, τι έθιμα...; Ετοιμασίες για φαγητά κάναμε, για προίκα... Τότε πλέκαμαν μάλλινες κάλτσες από ένα ζευγάρι, πόσα άτομα είναι εδώ, τόσα ζευγάρια πλέκαμαν. Δώρο τα δέναμαν στου γαμπρού το σόι. Στο γαμπρό την πλάτη δυο καρφίτσες βάζαμαν σα σταυρό για το μάτι. Ρύζι που ήταν, πλουγούρι ρίχναμαν.

Καλέσματα δεν ήταν τότε. Ένα παιδί κάλαγε πόρτα-πόρτα. Αλλά και να μην κάλαγε, όλοι έρχονταν τότε, είχαμαν αγάπη.

Κουράστηκα πολύ στη ζωή μου.....

ΘΕΟΔΩΡΑ ΚΕΪΣΟΓΛΟΥ

Η Θεοδώρα Κεϊσόγλου γεννήθηκε το 1926 στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, όπου κατοικεί μόνιμα. Με το σύζυγό της διατηρούσαν καφενείο – παντοπωλείο στο χωριό.

Εδώ γεννήθηκα εγώ. Το '26. Πατέρας μου αλλού ήταν, μάνα μου αλλού ήταν. Μάνα μου ήταν αδερφή της Θεοφανίας εκεί, Προδρόμου. Εμένα, τώρα με τον άντρα μου Κεϊσόγλου, το πατρικό μου Προδρόμου. Το κανονικό ήταν Καρατζά, ο πατέρας μου. Αλλά, ε, με την αντράλα που ήρθανε ο πρόεδρος, όπως κι όπως τα 'γραψε. Καρατζά ήτανε. Δεν άλλαξαν. Έτσι κουτρού έγραψαν. Τότε ποιος ήξερε τι ήτανε; Ο κόσμος ήταν...

Εφτά αδέρφια είμαστε εμείς. Αλλά από μια μάνα είμαστε δυο. Εγώ κι έναν αδερφό έχω στην Αθήνα. Μάνα δικιά μου πέθανε. Πατέρας μου παντρεύτηκε. Μικρά ήμασταν. Τι θα κάνει; Να μην πάρει; Τρία χρονών εγώ ήμαν, οχτώ-εννιά μηνών ήταν ο αδερφός μου. Υποχρεωτικά θα παντρεύονταν. Τι θα 'κανε;

Εγώ δεκαοχτώ παντρεύτηκα. Εδώ παντρεύτηκα. Εκκλησία δεν είχαμε κανονικό. Ο άντρας μου από 'δω ήταν. Γνώρισμα δεν ήταν τότε, κορίτσι μου, προξενιό ήταν. Ο παππούς σου ξέρει. Ο παππούς σου ίσια με μένα είναι. Μαζί είμαστε. Όσο είναι αυτός, είμαι κι εγώ. «Εμείς οι δυο μείναμε», λέει όταν περνάει από 'δω.

Νύφη; Σάμα ήταν νυφικά τότε...; Ένα σχελ φόρεμα ήταν. Ξέρω 'γώ τι ήταν; Μας είχε ράψει εδώ μια γυναίκα. Μοδίστρα, του Μαυρομάτη η μάνα. Το ύφασμα από τους φαντάρους. Έριχναν από το αεροπλάνο με αλεξιπτώτο. Έπεφταν φαντάροι. Είχε πάρει ο πεθερός μου. Μ' αυτό παντρεύτηκα. Αλεξιπτώτο ήταν, αλλά σαν μετάξι ήταν. Δεν θυμάμαι τόσα χρόνια... Τότε με την κατοχή έριχναν, οι χωριάτες μάζευαν, έφερναν και τα πούλαγαν. Πείνα είχε ο κόσμος, τι θα 'καναν; Α... παπούτσια; Ναι..., πού παπούτσια; Ξυπόλυτη δεν παντρεύτηκα, αλλά παντόφλα είχα. Κόσμος ήταν τότε φτώχεια. Στο χωράφι ξυπόλυτη. Αμάν τι θα πήγαινες, γεια; Τσόκαρα έφτιανε ο Ιωάνν' Τσαούς. Ένα λουρί εδώ έβαζε. Τι να κάναμε; Μ' αυτά. Ρούχα, ό,τι ήταν στην πλάτη σου. Ό,τι φόραγες. Μαλλιά; Τι μαλλιά; Ξέρω 'γώ τι είχανα στα μαλλιά; Τίποτα.

Αρραβωνιασμένη δυο τρεις μήνες έκατσα. Όχι, τι αρραβώνες; Ένα δαχτυλίδι έβαλαν. Αυτό, πώς το λεν', χαλκό. Δεν ξέρω από πού ήταν. Βέρες ποιος ήξερε; Μ' αυτό το χάλκωμα. Εδώ ένας ματαπράτης ήταν, γύρναγε. Από αυτόν πήραν και έβαλαν.

Άντρας μου μαζί ήμασταν. Ίδια ηλικία. Το '85 πέθανε. 57 χρονών ήταν. Δυο παιδιά έχω.

Σχολείο πήγα, αλλά δεν το τελείωσα. Πήρε ο πόλεμος μέσα, έμεινε. Μέχρι τρίτη πήγα. Μια δασκάλα ήταν απ' τα Γιάννενα.

Αγροτιά. Καπνά είχαμε. Τι είχαμε, γεια; Καπνό, θέρος, χωράφια. Πρόβατα πατέρα μου είχε. Εδώ δεν είχα. Μια αγελάδα ύστερα, αργότερα. Άντρας μου καφενείο είχε.

Έραβα, έραβα. Ξένα δεν έραβα, αλλά στο σπίτι έραβα. Αμάν... τι φόραγαν τα παιδιά! Ό,τι έβρισκαν φόραγαν. Ό,τι έβρισκαν! Φόρεμα έβρισκαν, πανταλόνι έβρισκαν, κυλόττα έβρισκαν; Ό,τι ήταν. Έκλεινες τον κώλο. Έραβα και εσώρουχα. Ε, έκοβε η μητριά μου και τα 'ραβα εγώ. Κομμάτια, κομμάτια, τα μπόλιαζες και φόρεμα. Ύφασμα πού θα βρίσκεις; Ποιος δίνει τσάμπα; Απ' τα Γιάννενα παίρναμαν τα φτηνά.

Δυο αγόρια έχω. Φόρεμα φόραγαν μέχρι τέσσερα-πέντε χρονών, τι έκαναν; Αμ, τι έκαναν; Ό,τι έβρισκες εκεί. Εγώ τα 'ραβα, ποιος θα 'ραβε. Αμάν ποιος ήξερε; Πότε φόρεμα, πότε πανταλόνια άμα έβρισκαν. Έβρισκα από κάνα παλιό έραβα. Σαν βρακί και ένα λάστιχο και φόραγαν τα παιδιά. Μια χαρά! Κοντά παντελόνια. Μακρύ ποιος ήξερε; Τα παιδιά σχολείο πήγαν και φόρεσαν... Στο σχολείο, αμάν, δεν έλεγαν τίποτα. Ό,τι ρούχα έβρισκαν, φόραγαν. Μόνο άμα ήταν καμιά γιορτή. Τότε έλεγαν: «Να αλλάξετε». Πού θα 'βρισκαν; Τι λες; Εμείς το κεφάλι λεφτά βρήκαμαν, για αυτουνούς έμεινε. Πέρναγε, ψώναγε ο συγχωρεμένος, έφερνε έτοιμα από 'κει και φόραγαν. Απ' τα παλιατζίδικα. Φτηνά πούλαγαν. Κάποτε μεταχειρισμένα, κάποτε καινούρια. Όπως έτυχε. Ο άντρας μου έτοιμα έπαιρνε.

Μαντήλι συνέχεια. Να, ακόμα το 'χω. Μαύρο περισσότερο και παρδαλά, κίτρινα. Οι νιόνυμφες κίτρινα φορούσανε. Οι ελεύθερες, ανοιχτά ήταν τα κεφάλια. Στα χωράφια ένα άσπρο μαντήλι, «τσεμπέρ» που έλεγαν. Οι παντρεμένες μαύρο. Συνέχεια φοράγαμαν.

Μαλλιά έκαμναν προίκα οι γυναίκες. Έγνεθαν. Αμάν, τι προίκα; Πάπλωμα, στρώση υφαντό, μηχανή χεριού. Αυτά είχα. Βελέντζα δεν ξέραμε εμείς. Στα χέρια έφερναν (την προίκα). Μητριά. Αυτή έκανε, ποιος θα έκανε; Η μηχανή ήταν δικιά της και έδωσε εμένα. Αυτή έραβε. Καλή ήταν.

Κοσμήματα; Τι κοσμήματα; Πού να 'βρω; Λίρα πού να 'βρω; Τίποτα τίποτα. Τι δώρα; Ε, κάνα μαντήλι στο κεφάλι έριχναν. Φωτογραφία, όχι. Κανένα δεν έχω. Φωτογράφος πού ήταν; Ήξερε κανένας; Άμα ήξεραν, θα 'χα απ' τη μάνα μου κανένα...

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΖΑΡΟΥ

Η Μαρίνα Λαζάρου γεννήθηκε το 1932 στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, όπου κατοικεί μόνιμα. Ήταν η μοδίστρα του χωριού.

Ο πατέρας μου, ο παππούς μου, ο Νησιάνης, ο Αρσιεβίλης, ήταν Αρμένιος. Ήταν και η θεία Μελινέ Αρμένισσα. Κάθε χρόνο σ' αυτή την τρεις οικογένειες έστελναν δέμα, ρούχα. Απ' την Αμερική. Αρμένιοι. Κάθε χρόνο δύο φορές δέμα έστελναν. Πέθανε ο πεθερός και η κυρία Μελινέ έγραψε ότι πέθανε, κόπηκε τα δέματα. Πέθανε ο Νησιάνης, κόπηκε τα δέματα απ' την Αμερική. Πέθανε ο πατέρας μου, τα πάντα κοπήκανε. Η συγχωρεμένη τα έγραψε. Όλα αυτά τα ονόματα πέθαναν. Και έτσι, όταν πέθανε κυρία Μελινέ, τα πάντα σταματήσανε. Από εκεί είχαν βγάλει φωτογραφία. Ολόκληρο πίνακα. Δηλαδή, ο Αρσιεβήλ', ο Νησιάν', ο πατέρας μου. Το πέταξα. Το πέταξα. Προτού να πεθάνει η κυρία Μελινέ, ο πατέρας μου ήθελε να στείλει αδερφό μου, Στέφο στην Αμερική. Τότες κράτος δεν έστελνε, όπως είναι τώρα που πάνε ο καθένας, γιατί έλεγε: «Άμα γίνει πόλεμος, φαντάρο δικό μας είναι», έλεγε και δεν έστελνε. Ύστερα, δεν μπόρεσε να στείλει ο πατέρας μου και είπανε από 'κει, άμα έχει κοπέλες να στείλει. Την Άννα και εμένα θα έστελνε ο πατέρας μου.

Και έστειλαν είκοσι πέντε λίρες από 'κει, για να πάμε. Κι' ο πατέρας μου αρρώστησε, πέθανε. Δεν μπορέσαμε να πάμε. Και μ' αυτά τα λεφτά πήρα μηχανή. Είκοσι δύο χρονών ήμουν και ακόμα αυτή η μηχανή δεν ξέρει μάστορα! Πόσες κοπέλες περάσανε! Μ' αυτά τις λίρες μηχανή πήραμαν. Όταν έπαιρνες μηχανή, σου μάθαιναν και δεκαπέντε μέρες ασπροκέντι. Καινούρια ήτανε.

Έλα να δεις. «Singer» είναι. Μ' αυτό και καθημερινά έραβα και ταγέρια έραβα. Απ' όλα. Νυφικό δικό μου έραψα. Τότες νυφικά πού ήτανε; Εσύ φόραγες ένα καλό φόρεμα. «Έλα, μωρέ Μαρίνα, δώσε το φόρεμά σου». Έτσι δανεικό ήτανε. Εγώ πήρα ύφασμα και έραψα μόνη μου. Τα εργαλεία τα δικά μου. Λογιών λογιών εργαλεία έχω για το κέντημα. Τα εργόχειρα τα δικά μου βλέπεις; Όταν ήμουν στη Σουηδία, στο τρένο έπλεκα, έπλεκα. Τώρα όχι, δεν πλέκω.

Τον πατέρα μου, επειδή ήταν Αρμένιος, οι Τούρκοι έσφαξαν τα τρία παιδιά του. Τη γυναίκα του έσφαξαν. Και της μάνας μου, το άντρα το πήραν, το κρέμασαν. Ένα χρονών ήταν ο αδερφός μου ο Αναστάσης. Δεν ξέρει καθόλου τον πατέρα του. Και όταν είπαν ότι εξορία για το Ελλάδα, πιάνει η μάνα μου το αδερφό μου το χέρι. Όλοι ανέβαιναν στο τρένο και η μάνα μου έπιανε τον Αναστάση και έκλαιγε. Πηγαίνει ο πατέρας μου και λέει: «Γιατί εσύ δεν ανεβαίνεις; Γιατί κλαις;». «Εμένα ποιος θα με καταδεχτεί; Δεν έχω

άνθρωπο να με υποστηρίξει», λέει, «τον άντρα μου τον κρεμάσανε». «Και εμένα τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου σφάζανε. Θα σε πάρω εγώ». «Με δουλεύεις; Μ' αυτό το παιδί ποιος θα με πάρει;» Και όμως την πήρε και τον αδερφό μου πώς τον αγαπούσε....! Η μάνα μου καθότανε και έλεγε, τραγούδαγε, έκλαιγε. «Αμάν, έλεγα, τραγουδάς, τραγουδάς, κλαις». Δεν ήξερα. «Αχ, γιαβρού μ'», έλεγε, «όταν σφάζουνε κοντά σου...» Δεν με έκοβε.

Ο πατέρας μου τραγούδαγε τα παλιά τραγούδια. Είχε ένα βιβλίο από Τούρκους.

Πάρα πολλά τράβηξαν. Η μάνα μου δεν ήταν Αρμένισσα. Οι Τούρκοι δεν χώνευαν τους Αρμένους και τώρα το ίδιο είναι. Αυτοί που πήγαν και είδαν τα σπίτια, όλα όπως τα αφήσανε είναι. Από την Τουρκία μόνο ένα μπαούλο είχανε, πολύ ωραίο, όλα με τόσα άσπρες πρόκες. Με το καράβι το είχαν φέρει. Είχε πράγματα μέσα. Ένα μπαούλο , «τόσο» ήτανε.

Νυφικό; Αχ, να σε πω. Μια φορά κι ένα καιρό... Ήταν ο μπαρμπα-Θανάσης και πούλαγε κάτι βραχιόλια. Λέει ο συγχωρεμένος ο άντρας μου: «Θα πεις στη Μαρίνα, να μην ξέρει κανένας, θα το πάρω εγώ». «Α, μωρέ, φύγε από 'δω» λέω εγώ. Έτσι έφυγε.

Μετά πήγαινα μοδίστρα, πήρα τη μηχανή, κέντημα κένταγα. Αυτός ερχότανε και κοιτάγε απ' το παράθυρο. Κοίταγε απ' την πόρτα. Η δασκάλα μου έρχεται. Τότε σέβαση και ντροπή ήτανε. «Δεν μου λες, ποιος είναι αυτός που σε κοιτάει;» «Και πού να ξέρω 'γώ; Να βγεις έξω και να ρωτήσεις».

Θεός Γιορδάνης ήρθε, θεός Λευτέρης, όλοι μαζί. Τότε θες, δε θες, δεν ήτανε. Αρραβωνιαστήκαμαν. Τότες τι ωραίο, τι αρραβώνα γινότανε! Κοίταξε, στην αρραβώνα μαζεύονταν απ' τη κοπέλα μεριά. Απ' τη παιδί μεριά, δώδεκα το βράδυ έρχονται και αρραβώνα κάνουμε. Με ντέφι, με χορό να ιδείς, τα φαγητά όλα ωραία. Στα σπίτια τότες ο καθένας μαγείρευε . Φτώχεια ήτανε.

Στην αρραβώνα είχα ράψει ταγιέρ. Μόνη μου έραβα. Φούστα, σακάκι, πουκάμισο, όλα μόνη μου τα 'ραβα. Μπεζ ήταν. Τα μαλλιά δυο κοτσίδες είχα. Τότες νυφικό, ο Ιωάννογλου λέει: «Αμάν, Σταύρο, να πας να νοικιάσεις ένα φόρεμα. Πόσο θα σε κοστίσει;» «Με τι να πάρω;» λέει ο μακαρίτης. «Βρε τρελό, πάρε ένα ύφασμα και ράβει η γυναίκα σου». «Αλήθεια; Λες, αν πάρω ύφασμα, ράβεις;» Και τι ωραίο νυφικό ήτανε! Ροζ ύφασμα. Και το έραψα εγώ. Το σχέδιο ερχότανε «έτσι» και από 'δω μικρά μικρά πλισέδες είχα κάνει. Από 'κει και κάτω, όλο γύρω γύρω πλισέδες. Μακρύ μέχρι κάτω-κάτω. Πάνω ήτανε κλειστό. Μανίκι μακρύ είχε. Τότες δεν ήτανε κοντό. Ζώνη απ' το ίδιο ύφασμα, τέσσερις πόντους ήτανε, έδενε στο πλάι. Είχε γιακά με κουμπάκια. Μεταξωτό ήτανε. Η Μαρίτσα με χτένισε. Με ρολό γύρναγε και έκανε μπούκλες.

Μπάνιο; Με τον κουβά βάλαμε νερό και με το σαπούνι πλενόμασταν. Ούτε λεκάνη. Τέτοια φτώχεια. Τότες δεν ήτανε ούτε βάνιμο, τίποτα.

Τώρα θα γίνει γαμπρός ο φουκαράς! Που να 'βρει; Ρούχα δεν είχε. Πήγαινε στο Ιωάννογλου. «Καλά», λέει, «δώσε τα ρούχα τα δικά σου, για να γίνω γαμπρός και μετά θα σου δώσω». Με δανεικό κοστούμι, γραβάτα έγινε γαμπρός και ξαναέδωσε .

Να ξυριστεί; Καθρέφτη πού να βρεις και να δεις και να ξυριστείς; Μόνος του. Κανέναν δεν είχε. Ήταν ορφανός από πατέρα από ένα χρονών. Στο χρόνο επάνω η μάνα του έφυγε και τον άφησε εδώ. Την πάντρεψαν τα κουνιάδια της τα ίδια, είκοσι δύο χρονών ήτανε. Τον μεγάλωσε η γιαγιά και ο θεός του. Εμένα παπούτσια καινούρια μου πήρε. Καφέ ήτανε, με κορδόνι. Το πέπλο το πήρε η κουμπάρα έτοιμο. Σούρα ήταν. Το έβαζαν στο κεφάλι σου και το έδεναν με κλωστή από πίσω. Ο άντρας μου δεν είχε βέρα ο φουκαράς . Με τι θα έπαιρνε; Του Ιωάννογλου πήρε βέρα. Και ένα απλό δαχτυλίδι πήρε σ' εμένα, ψεύτικο. Τι να κάνει; Άμα δεν έχεις κανένα να σε βοηθήσει. Η συγχωρεμένη η γιαγιά είχε βάλει μια λίρα. Και 'κείνο με τη φτώχεια ο Σταύρος το πήρε, «χάλασε». Και εγώ έκλαιγα. «Γιατί χάλασες;» Δεν σκεφτόμουνα, με τι θα ζήσουμε;

Σκουλαρίκια φόραγα. Γάντια όχι. Κάλτσες βέβαια, αγοραστές λεπτές, όχι πλεχτές. Μπεζ. Τα Χριστούγεννα παντρεύτηκα. Το Σάββατο βράδυ μαζεύονταν απ' τη παιδί μεριά. Με όργανα, με νταούλια, ως το πρωί χόρευαν. Και την Κυριακή το μεσημέρι, πάλι μαζεύονταν απ' τη παιδί μεριά με τα νταούλια και τα ντέφια, για να 'ρθουν να πάρουν τη νύφη. Όμως στην αυλή τράβαγαν ένα σκοινί. Δεν άφηναν να περάσουνε. Όταν έδιναν το ποσόν, ωπ άνοιγαν, έπαιρναν τη νύφη. Μετά απ' το στεφάνι , απ' τη παιδί μεριά ερχότανε, ως τη Δευτέρα το πρωί, χορό να δεις! Φαγητά, το ένα, το άλλο... Απ' τη παιδί μεριά, καζάνια έβαζαν. Ω...! Κρέας μαγείρευαν, πατάτες γιαχί. Μεζέδια. Τότες ήταν σουζτούκια, παστοურμάδες. Μακαρόνια, κριθαράκι, ρύζι. Αυτά δεν ξέρανε.

Όταν ήμανε νύφη, ξέρεις τι βρακί είχα; Το βρακί να το έβαζες, «έτσι» καθότανε. Όρθιο καθότανε. Από τις λιάστρες ήτανε. Όταν περίσσεψε, έκοψα, έκοψα, έραψα. Εγώ νύφη έγινα και σουτιέν δεν ήξερα. Κοϊνέκ φόραγα. Χοντρό ύφασμα για να μην παλιώσει. Αυτό φόραγα νύφη από κάτω.

Την προίκα μετά από μια βδομάδα έφερναν τότες. Μαζεύονταν απ' τη παιδί μεριά, απ' τη κοπέλα μεριά. Και μετά πάλι ένα χορό, ένα τραγούδι, τι αγάπη ήταν τότες! Την προίκα κουβάλαγαν με τα άλογα. Έβαζαν στο κάρο, τα φόρτωναν και έφερναν. Είχαν ένα κρεβάτι με τα στρώματά τους, με τα όλα. Εγώ τα είχα φτιάξει όλα. Μόνο ένα τραπεζομάντηλο έχω τώρα, ασπροκέντι. Με την μηχανή δεν με έφτανε κανέναν. Αλλά με

το χέρι να κεντήσω δεν ξέρω να χώσω βελόνι. Επειδής ήτανε ορφανός, εγώ τα έφτιασα όλα. Παπλώματα, απ' όλα είχα. Κρεβάτι εγώ πήρα. Ήταν ορφανός. Σ' ένα πανί καθότανε. Στις λιάστρες από κάτω. Όταν έβρεχε κρυβόταν σε μια γωνία. Την προίκα αδερφός μου έκανε. Τότες έτσι ήταν.

Δώρα στο γάμο, μπακιρένια έδιναν. Όλοι ταψιά. Πάνω έγραφαν και τα ονόματα. Εφτά ταψιά έχω. Λεφτά δεν δίνουν. Πού να έβρισκαν λεφτά; Ύφασμα στον αρραβώνα έδιναν. Δυο χρόνια αρραβωνιασμένη έκατσα. Ούτε με φίλησε. Τίποτα. Ο αδερφός μου ο Στέφος έλεγε: «Αν δεν θα πας παρθένα, θα σε σκοτώσω.» Το σεντόνι το στρώσανε σ' εμένα. Και μετά έπαιρναν πόρτα πόρτα και γύριζαν. Απ' την κοπέλα μεριά, απ' τη παιδί μεριά, στο σόι πήγαιναν. Τότες έθιμα έτσι ήτανε.

Όταν πήγαινες να πάρεις τη νύφη, η πεθερά, η μάνα της κοπέλας θα έβαζε ένα κασκόλ. Άμα ήθελες άσπρο, άμα ήθελες δύο χρώματα. Έτσι έθιμα είχαναν. Έτοιμα ήταν αυτά. Μεταξωτά. «Σιάλ'» έλεγαν. Όταν γίνεται γαμπρός, μόνο τότε βάζουνε. Εκκλησία δεν είχαμαν. Εκεί σχολείο παλιό ακόμη ήτανε. Εκκλησία δεν ήταν. Εκεί στο ανοιχτό παντρευτήκαμαν. Εδώ μείναμαν. Κουζίνα δεν ήταν, τουαλέτα δεν ήταν, η κράτος το έφτιασε. Και στη γωνία τζάκι είχαμε. Είχε και υπόγειο. Τρεις-τέσσερις τενεκέδες τυρί έκανα και μετά έβαζα κάτω. Δροσερό ήταν. «Μπροντρούμ» έλεγαν.

Εγώ ήμαν η μοδίστρα του χωριού. Εγώ και η Δέσποινα του Παναγιώτη. Η μάνα της ήταν μοδίστρα. Εγώ έμαθα στα Γιάννενα. Αγγελική Κώστα έλεγαν. Το δίπλωμα απ' τη μοδιστρική εδώ πέρα είναι. Εφτά μήνες πήγα. Στο σουφρά πάνω τρώγαμε, εκεί έκοβα, εκεί έραβα.

Ερχότανε κοπέλες απ' την Μπάφρα, ερχότανε απ' το Κολονιάτι, απ' το Μπιζάνι. Απ' τα Γιάννενα όχι. Ένα φόρεμα, είκοσι πέντε δραχμές έπαιρνα. Τότες καλά λεφτά. Αξία είχανε. Έραβα στις γυναίκες στο χωριό. Ότι έφερναν, εγώ τους έραβα. Εσύ φόρεμα, ο άλλος ζακέτα, ένα ταγιέρ. Δυό πρόβες έκανα. Το έραβα, το σιδέρωνα και το έδινα. Παλτό να ράψεις, ταγιέρ να ράψεις με εκατό δραχμές. Παλιά, σουτιένια δεν ήτανε, δεν ξέραμε. Μετά έραβα. Κορδόνι απ' το ίδιο ύφασμα έκανα. Στους άντρες κοστούμια έραβα.

Στα δικά μου τα παιδιά ξέρεις τι έραβα; Όταν έρχονταν εδώ πέρα οι τσιγγάνες πέταγαν κάτι ρούχα στα χαντάκια. Μια μέρα πετάζανε μια κουβέρτα. Κομμάτια. Πήγα να ποτίσω τα βόδια. Το βρήκα. Αμ το πήρα, το ξήλωσα, έραψα ένα φόρεμα στη Μαρία μου, πλισέ. Στον Αιμίλιο μια ζακέτα, κομμάτια κομμάτια. Τι ωραία! Τα κομμάτια τα ταίριαζα, αμέσως ένα φόρεμα, μια φούστα, μια ζακέτα. Θα 'βρισκα ένα κομμάτι πανί, θα έραβα κάτι. Σχέδια σχέδια. Φούστα, γιλέκο θα συνδύαζα. Με το ύφασμα έκανα

φιογκάκια, σφηκοφωλιές. Τα παιδιά μου καλοντυμένα ήτανε.

Τότες ένα φόρεμα να ράψεις, έξι μέτρα ύφασμα ήθελες. Μονόφαρδο ήτανε. Τώρα δύο μέτρα λες. Εξήντα πόντους, ένα μέτρο έλεγαν τότες. Όταν περίσσευε το ύφασμα, έκανα σιάρπα. Δίπλωσα, έκανα τη μύτη και έκοψα. Δεν τα φόρεσα ποτές, αλλά μ' άρεσε, τα έφτιαχνα.

Και στο χωράφι πήγαινα. Πώς δεν πήγαινα; Τι να έκαμνα; Ο κόσμος είχαν μια φούστα. Έφερναν «Αυτό το φούστα θα το χαλάσεις, θα κάνεις πλυσέ». Μετά από λίγο έφερναν «θα κόψεις φύλλα». Το ίδιο ρούχο. Μέχρι να λιώσει το ύφασμα. Τον Οκτώβριο άνοιγα. Τέλη Μάρτη έκλεινα, για να πάω στα χωράφια. Εργάτης πήγαινα.

Άντρας μου αγρότης ήτανε, όργωνε χωράφια, για να πάρει πέντε δεκάρες. Τότες δεν ήτανε τρακτέρια. Με τα γελάδια. Πήγε φαντάρος, παντρεμένος. Είχα και τα παιδιά. Πενήντα δραχμές κάτω στο μαξιλάρι μου έβαλε. Δεν είπε εμένα. Σηκώθηκα εγώ. Μμ! Πενήντα δραχμές! Πήγα, πήρα ένα πουκάμισο, έραψα σ' αυτόνα, πήρα φόδρα, μια ζακέτα έραψα σ' εμένα. Πήρα και σύρμα στον κήπο. Έρχεται ο φουκαράς, χαλεύει το πενηντάρικο. Τι είναι το πενηντάρικο; Αυτό κι αυτό πήρα. Δεν πιστεύω! Δεν είχε τίποτα να ψωνίσει και να φέρει. Δεκάρα δεν έχουμε. Τι να κάνω; Σηκώθηκα. Στη γιαγιά σου ζακέτες, ωραία είχα ράψει. Δέσποινα τουτού, αυτό κι αυτό. «Αι, γιαβρού μ'»! Με έδωσε. Είχα και κάνα δυο αλλού. Τριακόσιες δραχμές μάζεψα. Τριακόσιες δραχμές ξέρεις τι πάει να πει; Έδωσα στο Σταύρο. Αυτός πώς χαίρονταν...! Απ' τα ραφτικά έπαιρνα. Το χειμώνα, μερόνυχτα έραβα.

Ο κόσμος στην εκκλησία χόρευαν. Εγώ τι να κάνω, Παναγιά μου, παπούτσια δεν έχω. Πήγα στο πηγάδι ξυπόλυτος. Βγάζαμαν καπνά, τα έκαιαν. Έρχονταν ο έμπορος. Άχρηστο! Φτώχεια. Πήγα στο πηγάδι με τον τενεκέ. «Αμάν», λέω, «τα ποδάρια μου δεν πλένω;» Αννός τουτού ήτανε. Ήλεγα: «Αννός τουτού, βλέπεις τα ποδάρια μου πώς έπλυνα;» «Αμάν, ο κόσμος εκεί χορεύει κι εσύ τα ποδάρια;» Πού να βρεις παπούτσια να πάρεις; Στο δρόμο ένα κομμάτι ψωμί και ραδίκια θα μάσουμε να φάμε. Άμα δίψασες; Τα χαντάκια, να τα. Σκύψε, πιε νερό. Τινάζαμαν τις σκαμνιές και τρώγαμε με το ψωμί. Ω, ρε μάνα μου. Φαΐ...!

Δυο παιδιά έχω. Ένα και ένα. Και αυτά πώς τα μεγάλωσα; Τρία χρόνια δεν απόχτησα. Μέση μου ανοίχτηκε. Απ' το πηγάδι πέρα, από 'κει να φορτώσω βαρέλι και έναν τενεκέ και ένα ποτιστικό, να φέρω εδώ πέρα. Η πεθερά μου έλεγε στον άντρα μου: «Ένα δέντρο άμα δεν κάνει καρπό, πέταξέ το». Έλεγε ο συγχωρεμένος ο άντρας μου: «Επειδή δεν κάνει παιδιά να το χωρίσω;». Έτσι έλεγε η μητριά του άντρα μου. Όταν γέννησα κανέναν δεν πάτησε.

Απόχτησα τη Μαρία και ήρθε να το βαφτίσω. Τώρα τόσο ύφασμα δεν έχω να σκίσω και να χώσει μέσα το κεφάλι. «Γιαβρού μ'», λέει η Μαρία τουτού, «Δεν έχει ένα κοϊνέκ αυτό το παιδί;». «Με τι να πάρω, Μαρία τουτού;» Η καημένη πήγε, βρήκε τόσο ένα κομμάτι, τρύπησε εδώ το κεφάλι, στο μωρό έβαζε. Ήτανε μαμή. Αυτή βοήθησε στη γέννα.

Βαφτίσια, όποιος ήθελε στην εκκλησία, όποιος ήθελε, στο σπίτι έκαμνε. Ο πατέρας του Βασίλ' Τρύφωνα, αυτός ήταν κουμπάρος. Φόρεμα πήρε, κάτι κουβέρτες, το λαδόπανο. Αγοραστά παπουτσάκια τότε δεν ήτανε.

Τακτικά πηγαίναμαν στην εκκλησία, αλλά χωρίς παπούτσια. Λιάστρα έκαμνε ο συγχωρεμένος. Ένα καδρόνι θα περισσέψει; Από 'κει θα πάρω, θα μετρήσω. Α...! Αυτό ένα τσόκαρο βγαίνει σ' εμένα. Πήγαινα στον Ιωάνν' Τσαούς, τον περιπτερά. Ένα κορδόνι έβαζε εδώ πέρα, το κάρφωνε. Ένα τόσο σανίδι. Α...! Ωραία! Έχωνα τα ποδάρια μου μέσα. «Ναλίν» τα λέγανε τούρκικα. Ελληνικά «τσόκαρο» λένε. Οι άντρες οι καημένοι τι να φόραγαν; Όταν έσφαζαν κανένα βόδι, καμιά γελάδα, το τομάρι. Μύτη μπροστά είχενε. «Τσιαρούχ'» έλεγαν. Μόνος του ο καθένας έκανε. Μ' αυτά πήγαιναν στο χωράφι, μ' αυτά πήγαιναν στην εκκλησία. Λαστιχένια παπούτσια εγώ δεν έβαλα. Ο πατέρας μου είχε πάρει. Αχ, τι όμορφο είναι, ρε! Αμάν, πώς γυαλίζουν, τρελαινόμασταν!

Σχολείο δεν πήγα. Της κατοχής τον πόλεμο, νηπιαγωγείο τότες δεν ήτανε. Μια δασκάλα ήτανε, όλες τις τάξεις. Πηγαίναμαν. «Τι είναι αυτό;» «Κοζ». «Όχι κοζ, μάτι». Γονείς μας τούρκικα ήξεραν, τούρκικα κι εμείς μαθαίναμαν. Μετά έγινε πόλεμος. Τα σχολεία κλείσανε. Μετά ήρθε τα αντάρτικα, εντελώς κλείσανε. Αυτά που ξέρω, απ' την τηλεόραση έμαθα.

Στα κρεβάτια; Όπως ήταν το πάπλωμα. Κοιμόμασταν. Σεντόνια πού ξέραμε; Πάπλωμα ραμμένο, μέσα μαλλί. Μαλλί δεν αγοράζαμαν, είχαμαν λιβάδια τότες. Τα νοικιάζαμαν και παίρναμαν μαλλί. Τα πλέναμαν, τα καθαρίζαμαν. Στο Τελικόν, εκεί πέρα κάτω. Εδώ νερό δεν είχαμαν. Φορτώναμαν στο κάρο, καζάνι, λεκάνη, μαλλιά. Φωτιά ανάβαμαν με κοπριά. Γελάδια μέτραγα. Αποθήκη μέτραγα. Από 'κει και γύρω γύρω, αν κολλήσω, ολόκληρο χειμώνα με φτάνει. Την κοπριά μαζεύαμαν, κολλάγαμαν στον τοίχο, «έτσι», ξέρεις. Όταν ξεραίνεται, παίρνουμε. Μ' αυτό ανάβαμαν φωτιά. Βγάζαμαν απ' το καζάνι στο λεκάνη ζεστό νερό, πλέναμαν και ύστερα απ' τη λούτσα, καθαρό νερό. Ακόμα έχω τα λεκάνια εκείνο. Τα τρίβαμε καλά. Σαπούνι πού να βρεις; Με νερά. Εκεί, στο χωράφια όλα είχαν σύρματα και απλώναμε. Ούτε μια μέρα δεν πήγαινε να στεγνώσουν. Τα βάζαμε στα τσουβάλια και το φέρναμαν στο σπίτι. Καθόμασταν και το καθαρίζαμαν. Με τα χέρια ανοίγαμε. Ύστερα εργοστάσιο ανοίχτηκε, με το τσουβάλι

πήγαινες. Αλλά μετά μετά «ρόκα» οι Βλάχοι το λένε, εμείς «κερμέν» λέγαμε, Έκανα πολύ. Στρίβαμε και το κάναμε κουβάρι. Έπλεκα κουβέρτες. Φανέλες δεν φοράγαμν, αλλά πουλόβερ έπλεκα.

Απ' τα καρύδια φύλλα όταν μαζεύεις και το βάφεις, ανάθεμα, δεν ξεβάφει ποτέ. Πού να έβρισκα λεφτά και να έπαιρνα μπογιά; Το άφηνα και άσπρο. Στο καζάνι βάφαμε. Ζεσταίναμε το νερό, ρίχναμν τα φύλλα μέσα και βράζαμε. Έβγαζες τα φύλλα, βούταγες μέσα και άφηνες. Κανόνιζες αυτό το νερό την κουβέρτα θα σκεπάσει. Έβραζε νερό μαζί με κουβέρτα. Το έβλεπες. Έπιασε; Το έβγαζες. Και μετά στο κρύο νερό βούταγες. Από καρύδια δεν ξεβάφει, αλλά από μπογιά ξεβάφει. Και όταν βγάζαμν τσίπουρο, τα γνεμμένα μαλλιά πάνω στο καζάνι έβαζα. Και με τις φλούδες ξέρεις τι ωραίο έβαφε; Ανοιχτό καφέ ήτανε. Δεν ξέβαφε. Και με τα κρεμμυδόφυλλα βάφαμε.

Τα ρούχα με αλισίβα πλέναμν. Βάζαμε ένα καζάνι και στάχτη μέσα και μ' εκείνο πλέναμε. Μετά βάζαμν καθαρό νερό και βράζαμν, για να μην έχει ψείρες. Ψείρες πολλές. Πω πω! Πού να βρεις φάρμακο;

Στα χωράφια τι φοράγαμν; Αχ, κακομοίρα μου, τι φοράγαμν... Πήγαινα εκεί πέρα. Ξυπόλητος να θερίσεις. Ούτε κάλτσες, ούτε τίποτα. Μια ποδιά είχα εγώ, το έδενα στο πόδι «έτσι». Οι βριζάλες έσκιζαν το πόδι. Η κυρά -Μελινέ έλεγε: «Μαρίνα, γιαβρού μ', γιατί τρύπες είναι τα ποδάρια σου;» Παπούτσια πού να βρεις; Παπούτσια όταν πήγα στη Σουηδία έβαλα. Τόσο αργά. Ρούχα πού να βρεις; Πλέναμν και βάζαμν. Αφού καπνά έκαιαν, άχρηστα έβγαζαν. Πού να βρεις λεφτά; Πασχαλιά να 'ρθει, Πρωτοχρονιά να 'ρθει ή δυο αυγά θα βράσεις ή μια κότα θα σφάξεις. Άλλο ήτανε; Πήγαινε ο φουκαράς στο δημόσιο, έφτιαναν τους δρόμους τότες, εργάτης με το φτυάρι. Και έφερνε πέντε δεκάρες.

Εσώρουχα; Μ' εσένα δεν θα τα πάμε καλά! Κακομοίρα μου, το βρακί άμα δε φαινότανε κάτω από το γόνατο, ο πατέρας μου χτύπαγε. Έπρεπε να φαίνεται. Όταν σκύβεις φαίνεται, γεια! Τέσσερα κορδόνια είχενε. «Εδώ πέρα» έδενες και «εδώ» έδενες. Δυο μπροστά, δυο πίσω. Εγώ τα έραβα. Ποιος θα τα έραβε; Όλες μακριά φοράγαμε τότε. Όταν ήταν κοντά τα βρακιά, έβαζαν δαντέλες. Του Ηλία η γυναίκα έβαζε δαντέλες. Οι άντρες: «Τι ωραίο βρακί είναι! Έχει και δαντέλα», έλεγαν. Όταν σκύβεις και σκαλίζεις, από πίσω φαίνεται. Τότες οι άντρες πιο χειρότερα ήτανε, τώρα είναι ελεύθερα.

Τα μαλλιά μου δεν τα έκοψα ποτέ. Ούτε στη Σουηδία τα 'κοψα. Να κόψω τώρα λες; Το χρόνο πέντε φορές δεν χτενιζόμουνν. Δεν άδειαζα. Μια κοτσίδα και άφηνα. Δεν άδειαζα να χτενιστώ. Τα παιδιά έκλαιγαν, φαί να φαν' να δώσω δεν έχω...

Στο τηλεόραση με είδες; Προσφυγίτικα φαγητά κάναμαν. Προσφυγίτικα τραγουδήσαμεν και χορέψαμαν.

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΚΕΪΣΟΓΛΟΥ

Η Σταματία Κεϊσογλου γεννήθηκε το 1934 στη Νεοκαισάρεια Ιωαννίνων, όπου κατοικεί μόνιμα.

Εδώ γεννήθηκα το '34. Παντρεύτηκα είκοσι χρονών. Το '55 αρχές. Καταγωγή η μάνα μου απ' το Ζιλέ και ο πατέρας μου Καρατζορέν. Το γάμο το δικό μου; Πώς δεν θυμάμαι; Πουλάκι μ', τότες με προξενιά. Δεν ήταν να γνωρίσεις. Δε μας άφηναν οι γονείς μας. Ούτε να ερωτευτείς ούτε να μιλήσεις ούτε τίποτα. Ήθελε ο πατέρας μου κι η μάνα μου και μ' έδωσαν. Κι εγώ πήρα.

Αρραβωνιασμένη τρεις μήνες. Αρραβώνες κάναμε. Ένα καλό φόρεμα φορούσα. Γυναίκες ήρθανε. Αγορασμένο το ύφασμα και ραμμένο. Εγώ έραψα. Μοδίστρα πήγα. Πήγα ένα χρόνο στη Δέσποινα μοδίστρα και ήξερα. Το ύφασμα πήρε η μάνα μου. Πορτοκαλί σκούρο. Σχέδιο κλος ήτανε. Έφτανε μέχρι κάτω κάτω. Τότε ντροπή ήτανε. Κόσμημα δεν είχα. Φτωχοί ήμασταν, κουζού μ'! Τίποτα. Παπούτσια πήρε η μάνα μου. Κόκκινα. Ταίριαζε με το ύφασμα. Πέδιλα ήταν. Κανά δυο δάχτυλα τακούνι.

Δεύτερη μέρα Χριστουγέννων παντρεύτηκα. Αγόρασε η πεθερά μου το ύφασμα. Μαροκέν ήταν, μεταξωτό. Άσπρο. Με ζωνούλα, με φιογκάκι «εδώ». Με σούρα. Λίγο ανοιχτό σχέδιο είχε «εδώ». Σαν μυτερό ερχόταν «έτσι» λίγο. Μακρύ μανίκι. Ναι, ναι. Και πέπλο είχα. Μέχρι κάτω, τα πόδια έφτανε. Εμείς, βλέπεις, πιο καλά ήμασταν. Το πέπλο η Δέσποινα έβαλε, η μοδίστρα μου. Σκέτο πέπλο με σούρα έκαμαν. Με κλωστή έδεσαν πίσω. Τα μαλλιά όμορφα χτενισμένα είχα. Μεγάλα ήτανε. Ρολό, μπούκλες κάναμε και από πίσω πάλι μαζέψαμε. Μπροστά μπούκλες και πίσω κότσο. Ούτε στο γάμο είχα κοσμήματα. Βέρα είχαμε! Χρυσή! Άντρας μου είχε αγοράσει. Παπούτσια ασπρόμαυρο. Μπροστά μαύρο ήτανε, πίσω άσπρο, πέδιλο κι αυτό. Αλλά με τακούνι. Χριστούγεννα ήτανε, αλλά αυτό ήθελαν, αυτό πήρανε. Ο άντρας μου αγόρασε. Βάψιμο, όχι, τίποτα. Κάτι άσπρο ζακέτα έριξαν πάνω μου. Πλεχτό, αγοραστό. Για να μην κρυώσω. Τα στέφανα εκκλησία επάνω έγιναν. Αϊ -Ταξιάρχης. Έξω από την εκκλησία. Τόσο κόσμο που είχαμε! Πού να χώραγε εκκλησία; Και όλο το χωριό και Πάφρα. Γνωριμίες είχε πάρα πολύ ο πατέρας μου. Και πρώτη εγώ παντρεύτηκα και είχα τόσο πολύ κόσμο! Γλέντι; Πώς! Πώς! Τρεις μέρες γλέντι κάναμε. Παρασκευή βράδυ ήρθανε σ' εμάς. Του γαμπρού μεριά. Δώσαμε φαγητά. Κάναμε τραπέζι. Την άλλη μέρα που στεφανωθήκαμε, εδώ φάγαμε. Στους γονείς, στο σόι τραπέζι κάναμε. Φαγητό σούπα κοτόπουλο.

Δώρα, κουζού μ', όλο φορέματα μ' έφερναν εμένα. Υφάσματα. Εγώ έραβα και φόραγα. Είχα ραφτομηχανή προίκα. Άλλο προίκα, κουζού μ', στρώματα, παπλώματα,

κουβέρτες, σεντόνια, πετσέτες. Πήρε η μάνα μ', έκανε. Δούλευε ο πατέρας μου. Παράγκες έκανε, καλύβια έκαμναν τότε. Ασφάκα πήγαινε, Πάφρα πήγαινε. Είχα κάμποσα. Με το κάρο κουβαλήσαμε. Μετά από μια 'βδομάδα. Είχα και ντολάπα, μπαούλο, στρώματα, παπλώματα. Βελέντζες, όχι, δεν είχα.

«Σιάλ'» ο άντρας μου φόρεσε, πώς! Όταν ήρθε στην πόρτα, η μάνα μου του το φόρεσε. Λουλούδια όχι, κουζού μ'. Αλλά όταν βγήκαμε απ' τη μάνα μου, να κλάματα εγώ, να κλάματα. Η μάνα μου, ο πατέρας έκλαιγαν. Τραγουδι με το στόμα έλεγαν:

*«Αφήνω, γεια, μανούλα μου
αφήνω γεια, πατέρα μου
αφήνω, γεια, αδέρφια μου
αφήνω, γεια, καλή μου γειτονιά
και πάω στο καλό μου ...»*

Τα κλαρίνα όταν χτύπαγαν... έτρεμα!

Κάλτσες φόραγα! Άσπρο, αγοραστό. Μέχρι το γόνατο. Λαστέξ βάζαμαν, για να μην πέσει. Άσπρο κομπινεζόν από κάτω. Ζέρσεϊ. Η μάνα μου αγόρασε. Δαντελίτσα είχε κάτω κάτω και τιράντες. Το έχω ακόμα. Εσώρουχα αγορασμένα. Σουτιένια έραβα εγώ. Έμαθε η μοδίστρα μου, έραβα εγώ. Μ' έδειξε. Πάνω το δέναμε με σκοινί. Πίσω φέρναμε και μετά δέναμε μπροστά «εδώ». Στο λαιμό καθόλου. Το βρακί κοντό ήτανε, αγοραστό. Τότε λίγο καλύτερα ήταν.

Κοστούμι είχε ο άντρας μου. Δεν ήταν δικό του. Δανεικό. Μόνο το νυφικό αγόρασαν και έραβα εγώ. Φόραγε γραβάτα και το «σιάλ'» η μάνα μου έριξε, όταν πήγε στην πόρτα για να πάρει εμένα. Παπούτσια δικά του. Μαύρα.

Σεντόνι είχα. Άσ' τα! Μεγάλη ντροπή είναι, κουζού μ'. Να 'ρθουν στην πόρτα σου και να ζητάν' σεντόνι; Αυτή που μοίρασε τα καλέσματα, ήρθε και ζηταγε. Το δώσαμε. Τι να κάνουμε, να μη δώσουμε; Η Φροσλού ήτανε. Έπαιρνε και δώρα. Γι' αυτό ερχότανε. Το έθιμο ήτανε... Η μάνα μάς έσκιαχνε. «Να μην πάτε με κανέναν, ασπροπρόσωπο να παντρευτείτε, να είστε τίμιες». Τότε έτσι ήτανε, ντροπή ήταν. «Αμάν, προσέξτε! Αμάν, προσέξτε!» Αλλά άκουσα, αν δε βρίσκανε τίμια μούτρωνε άντρας. Θύμωνε. Δεν το έστελνε πίσω, όχι. Εγώ εβδομήντα τέσσερα χρονών είμαι, δεν άκουσα τέτοιο πράμα. Όμως είχε γκρίνια μετά.

Έθιμο με σκοινί είχαμε κι εμείς. Έλεγαν: «δώσε λεφτά και να ανοίξουμε. Αλλιώς όχι». Παιδιά κράταγαν, απ' της νύφης μεριά. Λεφτά πατέρας μου έδινε. Γαμπρός έδινε. Άνοιγαν την τριχιά και έμπαιναν μέσα. Ο γαμπρός ερχόταν με το σόι, με όργανα. Με τον κουμπάρο και με τον κόσμο. Να πάρουν τη νύφη.

Τα παιδιά μου ωραία έντυνα, κουζού μ' . Ήμουν και μοδίστρα. Δούλευα, αγόραζα υφάσματα και έραβα. Και ξένα έραβα. Το καλοκαίρι στα χωράφια, στα καπνά. Και το χειμώνα μοδίστρα. Στα παιδιά μου έραβα.... Από έξω έφερναν... Αμάν, πόσο έδιναν, κουζού μ'; Δεν έλεγα τίποτα. Όσο έδιναν. Και μ' εκείνα τροφή έπαιρνα στα παιδιά μου, ρούχα έπαιρνα. Υφάσματα στα Γιάννενα αγόραζα. Πηγαίναμε με τον άντρα μου, τι χρειαζόταν, στα παιδιά παίρναμε. Τότε φτηνά ήτανε. Στην κόρη μου κοριτσιίστικα, ροζ έπαιρνα. Στα αγόρια, αντρικά. Τα αγόρια μου καθόλου δεν άφησα να φορέσουν φορέματα. Αφού ήξερα! Έραβα! Παντελονάκια έραβα, κοντά, άσπρα. Πουκάμισο έραβα. Σακάκι όχι. Αγόραζα. Στα παιδιά, πώς δεν είχα παπούτσια; Είχα. Ήμουν μερακλής στα παιδιά μου. Αρχές αρχές λαστιχένια έπαιρνα, μετά τα άλλα, τα καλύτερα. Από δέρμα ήτανε. Τότε τα παιδιά στο σχολείο φόραγαν μπλε στις γιορτές. Κάθε μέρα αυτό που φορούσαν, που έραβα εγώ. Στις γιορτές κοστούμια αγόραζα. Καφέ παντελόνι, καφέ σακάκι, άσπρο πουκάμισο. Εφέτο καφέ. Του χρόνου μπλε. Μ' άρεγε πολύ να τα ντύσω και να καμαρώσω. Εμείς δεν είδαμαν πολύ και ήθελα να ντύνω τα παιδιά μου και να χαίρομαι. Αφού δούλευα! Άντρας δούλευε αγροτικές δουλειές. Αλλά όταν έβρισκε μεροκάματο, με το κάρο πήγαινε. Όπου ήθελαν...

Όλα τα 'καμνα. Και στα χωράφια και στα ζώα και μοδίστρα. Και έπλεκα. Το μαλλί το αγοράζαμε. Λερωμένο και πλέναμε. Εδώ στο σπίτι το έπλενα. Κουβάλαγα νερό, γεια! Καζάνι είχα απ' την πεθερά μου. Με καπνόξυλα άναβα. Πουρνάρια φέρναμαν απ' το βουνό! Ζαλίκια, «έτσι». Ζέσταينا το νερό. Έριχνα μέσα. Μετά έβγαζα. Πολύ νερό θέλεις να ξεπλύνεις. Ου...! Πολλές φορές. Για να ασπρίσει. Μετά ξέραινε (στέγνωνε). Το άνοιγα, το καθάριζα. Μετά έγνεθα στο χέρι μου. Έχω κερμέν. Όλα τα κρύβω. «Ενθύμιο είναι», λέω. Το γύριζα «έτσι» γύρω γύρω. Το μαλλί στο χέρι μου έβαζα «έτσι». Αλλά κάθε χρονιά δεν έκαμνα αυτό. Τότε που παντρεύτηκα. Μετά τα παράτησα. Μετά μετά στα Γιάννενα πηγαίναμε, εκεί το δίναμε. Πιο ωραίο ήτανε. Μετά το έπλεκα κάλτσες στα παιδιά μου. Καζάκα, ζακέτα στην πεθερά μου. Δεν το έβαφα, γιατί όταν βάφεις, ξεβάφει. Δεν είναι ωραίο. Αλλά βάφαμε κιόλας. Με καρυδόφυλλα στρώση. Έκανα δυο στην κόρη μου. Αμάν, όλα χαμένα πήγανε, κουζού μ'. Και με σκέτο καρύδια έκανα. Το καρύδι ολόκληρο το βράζαμαν, το βάζαμαν στο καζάνι και έβγαινε μπογιά. Μετά το πέταγα. Βέβαια! Δεν γίνεται αλλιώς! Έριχνα μέσα τα μαλλιά. Καμιά μισή ώρα έβραζε έτσι, έπαιρνε χρώμα. Στα σύρματα άπλωνα στον κήπο. Μαλλί εύκολα στεγνώνει. Δίναμε έξω στα Γιάννενα, στις μηχανές και κάναμε κουβέρτες. Έκανα πολλά στην κόρη μου. Μετά κι αυτό παράτησα. Με το ράψιμο πιο πολύ.

Μαντήλι φόρεσα, πώς! Άσπρα μαντήλια φοράγαμε. Και κοπέλα και όταν παντρεύτηκα. Τα μαλλιά μου κοτσίδες έκαμνα. Δυο κοτσίδες. Με πανάκι δέναμε. Μετά το 'κοψα. Αμάν δυσκολευόμουν, βαρέθηκα.

Για την εκκλησία είχαμε και καλά ρούχα. Στα καπνά παλιά ρούχα είχαμε. Στα χωράφια μεταχειρισμένα, αλλά στις γιορτές καθαρά. Το χειμώνα είχα παλτό. Έπλεξα κανά δυο ζακέτες. Μετά βαρέθηκα. Παράτησα.

Παιδί έχασα. Σκοτώθηκε με τ' αυτοκίνητο. Εικοσιπέντε χρονών. Πάρα πολλά βάσανα... Πάλι είμαι στο πόδι, κουζού μ'. Κοιτάω και τον άντρα μου.

Το νυφικό, ιστορία του ποια ήτανε; 25 Μαρτίου ήτανε, 28 Οκτωβρίου. Ποίημα έλεγαν τα παιδιά στο σχολείο μας. Πολλά παιδιά. Και ζήταγαν νυφικό. Οι άλλοι δεν έδιναν. Ερχόταν σ' εμένα. «Άντε, Ταμάμα, δώσε το νυφικό σου». «Μωρέ, θα παλιώσουνε. Εγώ θέλω να το κρατήσω». «Αμάν, δεν κάνουμε τίποτα». Έδινα. Κιτρίνισε. Έπλυνα, έπλυνα, δε βγήκε. Μετά το 'κοψα. Το 'κανα κουρελού...

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

Ο Πρόδρομος Προδρόμου γεννήθηκε το 1913 στο Καρατζορέν της περιφέρειας της Καισάρειας. Ήρθε στην Ελλάδα το 1924 με την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Καρατζορέν είχε Αρμένους. Τους έμασαν, τους σκότωσαν όλους. Ήρθα με την γιαγιά, εγώ και ο αδερφός μου.

Εκκλησία δεν είχαμαν τότες. Γάμος στην πλατεία έξω, ήταν ένα άδειο σπίτι και έκαναν προσωρινά εκκλησία, έβαλαν φωτογραφίες, αυτό εικόνες. Τρεις μέρες γάμο, μουσική. Ντέφια, ζουρνά, τραγούδαγαν με το στόμα, μαζεύτηκαν χόρευαν κόσμος.

Καινούρια ρούχα, με τα δικά μου παντρεύτηκαν κι άλλοι. Τα αγοράσαμε από τα Γιάννενα. Παντελόνι, σακάκι, καινούριο πουκάμισο. Συστηματικό γάμο, όχι παλιά ρούχα, καινούρια. Καινούρια παπούτσια, ρούχα καινούριο. Κοστούμι χρώμα μαύρο με ρίγες. Τότε ήτανε στα Γιάννενα Εβραίοι, πούλαγαν φτηνά. Ο αδερφός μου αγόρασε. Μαζί στα Γιάννενα. Είχε γιλέκο, είχε και καπέλο μαύρο, μαύρα παπούτσια. Γραβάτα όχι.

Καπνά, βρίζα, βρώμη, κριθάρι, σιτάρι, γεωργό πράματα. Κολωνιάτι, Πεδινή. Ύπνο δεν ξέραμε τι θα πει. Ώρα δύο σηκωνόμασταν να πάμε να μάσουμε καπνό. Γελάδια είχαμαν και άλογα. Είχαν κάμποσοι άνθρωποι πρόβατα. Τέσσερις μήνες καπνό, τον άλλο χρόνο αλωνίζαμαν. Περνάγαμαν κακήν κακώς, είχαμαν φτώχεια τότε. Το μισό χωριό έφυγαν από δω.

Με τι ήρθαμαν εδώ; Περάσαμε τουρκική πόλη. Ήτανε κανά δυο ώρες τα χωριά το ένα από το άλλο. Μας έκανε ανταλλαγή ο Βενιζέλος. Ήμασταν δυο τρία εκατομμύρια Έλληνες. Πήραμαν βελέντζες, κάτι ρούχα. Όταν φεύγαμαν από το χωριό, άλλος έκλαιγε, άλλος έλεγε «τα μάτια μου», άλλος έλεγε πονάει η καρδιά... Δεν θυμάμαι καλά. Ήρθαμε όλοι μαζί. Μας ήφεραν σε ένα χωριό, μας έριξαν εκεί. Νερό δεν είχαμαν, πείνα είχαμαν, άστα μην τα ρωτάς! Με κάρο με δύο άλογο, μας έβαλαν τα ρούχα εκεί, μας έβαλαν κι εμάς εκεί. Η πόλη που μας έφεραν δεν θυμάμαι. Μας φόρτωναν, μας πήγαιναν άλλο πόλη. Άι Γιώργη, θυμάμαι, μας πήγαν εκεί. Ήτανε κάμποσοι παπάδες εκεί. Νερό δεν είχαμαν, δεν είχαμαν φαί. Πέντε ώρες να πάρεις νερό. Μας έβαλαν στο βαπόρι. Τούρκοι δεν ήταν στον Άι Γιώργη. Το καράβι ήταν τουρκικό. Μετά Κέρκυρα, εκεί κάτσαμε καλά. Κάτσαμε εννιά μήνες. Μας έβαλαν στο καράβι, μας πήγαιναν στην Πρέβεζα και από κει μας έφεραν εδώ. Μας έβαλαν στο λιβάδι, στην Καλλιόπη. Εκεί είχαν τσαντίρια. Νερό που είναι, φαί πού είναι; Ήταν μια λούτσα εκεί, ώρες περίμεναν ο κόσμος να

πιούνε. Άλλος τρώει ψωμί, άλλος πεινάει, άλλος φωνάζει... Στα τσαντίρια κοιμόμασταν. Μας έδινε το κράτος τσαντίρια. Κάτι κιλίμια, αν είχαν κανένas, στρώναν και κοιμόταν. Παλιά ρούχα φόραγε στο καράβι, παλιά παπούτσια, όλοι φόραγαν παλιά παπούτσια. Μόνο στην Κέρκυρα περάσαμε καλά. Δούλευαν ο κόσμος. Βρήκαν εκεί και δούλευαν, όπως Αλβανό εδώ. Κέρκυρα ο κόσμος είχε τουρκικά λεφτά. Ένα παγκανότ ήτανε δραχμές τριάντα τρεις. Το κατοστάρι που λέμε εδώ. Από Τουρκία φέραμαν λεφτά και τρώγαμαν τότε. Λίρες όχι. Δεν μας πειράζανε οι Τούρκοι. Στην Κέρκυρα μας έδιναν κάμποσες μέρες φακές, φασολάκια. Αλλά το ψωμί το αγοράζαμαν με τα λεφτά μας. Είχε η γιαγιά κάμποσα παγκανότ. Εγώ έκλεψα ένα παγκανότ. Εμείς ήρθαμαν με τη γιαγιά. Η μαμά ξαναπαντρεύτηκε στην Τουρκία. Έκανε άλλα δύο παιδιά. Ο αδερφός μου πέθανε δεκαπέντε δεκαέξι χρονών. Έπιασε γρίπη, δεν κοίταξε κανένas, πάει πέθανε.

Δεν είχαν λεφτά ν' αγοράσουν καινούρια ρούχα. Έξι άτομα παντρεύτηκαν με τα ρούχα μου. Πήγαμαν στον Εβραίο, αγοράσαμε καινούρια ρούχα. Εγώ είχα λεφτά τσομπάνος ήμουνα. Άντε άντε, άντε άντε εεε... πιαστήκαμαν.

Εγώ έβαλα καπνό. Μια χρονιά επήρα οχτώ στρέμματα χωράφι κοπρισμένο. Ένα καπνό να, τόσο! Αλλά ήθελε δουλειά τότε τα καπνά, ήθελε εργάτες. Είχε δουλειά πολύ, σκάψιμο, σκάλισμα, μάζωμα. Πιαστήκαμαν καλά, αλλά τι το θέλεις, άχρηστα όλα...

Το κράτος έφτιασε σπίτι. Έφτιασα στέρνα. Όταν παντρευτήκαμαν, τι είχαμαν, τίποτα. Ξεκινήσαμε από μηδέν, ούτε ένα κουτάλι δεν είχαμαν σπίτι. Παλιά ρούχα φοράγαμαν στα καπνά, πούλαγαν οι Εβραίοι φτηνά. Αγοράζαμαν και παλιά ρούχα. Παλιά παπούτσια φοράγαμαν. Στο χωράφι παλιά ρούχα, παλιό σακάκι, καπέλα παίρναμαν, ήταν φτηνά τότε. Ό,τι φοράγαμαν όλη μέρα, μ' αυτά τα ρούχα γυρίζαμαν. Τέσσερις μήνες στα καπνά παλιά ρούχα. Δεν μπορούμε να το αλλάξουμε, να βάλουμε καινούριο ρούχα. Δεν έλεγε κανένas «γιατί το φοράς αυτό;», όλοι τέτοια φοράγαμαν. Το βράδυ τα βγάζαμε. Σάμα κοιμόμασταν; Όταν τελείωναν τα καπνά, όσο να 'ναι, καθαρά ρούχα βάζαμαν. Εγώ δεν πήγαινα ξένο δουλειά ποτές, αλλά εδώ στο χωριό πήγαιναν. Άλλος έβγαζε πηγάδι, άλλος πήγαινε έκοβε χορτάρι. Γιατί έβαζα δυο στρέμματα καπνό παραπάνω και δούλευα στα καπνά.

Όταν πιαστήκαμαν, είχα τρία ζευγάρια μπότες, καινούριο, δερμάτινο βέβαια. Χίλιες διακόσιες δραχμές για να το φτιάσεις. Και για να το φτιάσει τον πάτο, μια λίρα ζήτησε. Το έδωσα. Ο καλύτερος νοικοκύρης στο χωριό εγώ ήμουνα. Τα καλύτερα ρούχα φόραγα εγώ, έχω παλτά μάλλινα. Μ' αρέσει τα ρούχα εμένα, έχω τρία τέσσερα ρούχα ντιπ ντιπ καινούριο! Το χειμώνα φόραγα μπότες και παλτά, καλά ρούχα δηλαδή. Όταν

πιαστήκαμαν από δέκα χρόνια και ύστερα. Ούτε ένα κουτάλι δεν είχαμαν, ούτε ένα κουτάλι.

Τότε στο γάμο δώρα δεν έδιναν. Ένα μαντήλι έδιναν. Ο πεθερός μου μια κατσαρόλα μικρή πήρε, στο καπάκι τρώγαμαν. Προίκα απ' τη γυναίκα, ου...! Τίποτα.

Τότε φοράγαμε κιλότες στο στρατό. Ύστερα αλλάξαμαν, βάλαμε παντελόνια. Στο χωριό εγώ φόραγα καπαρντίνες κιλότες, όχι στρατιωτικές δηλαδή φτιαγμένες στο μάστορα. Είχα ένα μάστορα, ήτανε καλό, το Κοσμά. Ράφτης ήτανε, έμενε στα Γιάννενα. Εμείς πηγαίναμαν στα Γιάννενα. Ραφτικά δεν θυμάμαι, όσο ήθελε το πληρώναμαν. Εγώ πήγαινα αγοράζα δυο πήχες ύφασμα μαζί με το ράφτη. Από μαγαζιά, όχι Εβραίοι. Εβραίοι παίρναμαν παλιά ρούχα, είχαν γεμάτο. Μετά ο Κοσμάς ήρθε εδώ στο χωριό, με την Μαρίτσα, το ξέρεις; Κάνανε μια καλύβα και καθόντανε μέσα και έραβε, είχε μηχανή του ποδαριού. Έφτιασα το παλτό με χίλιες εφτακόσιες δραχμές από ύφασμα καλό, ε βέβαια μάλλινο. Είχα λεφτά τότε. Ό,τι φοράω εγώ, στο χωριό κανέναν δε φοράει.

Το κοστούμι που φόραγα στο γάμο εφτακόσιες πενήντα δραχμές έκανε. Το πουκάμισο ήτανε άσπρο, καλό πράμα. Το κοστούμι είχε γιλέκι, κάλτσες όλα καινούριο, δεν έχω παράπονο απ' τον αδερφό μου. Το πήρε καινούριο πράμα. Είχε τσέπη, έβαζες άσπρο μαντήλι. Λουλούδι όχι, δεν θυμάμαι. Τότε δεν ήξεραν το λουλούδι τι είναι. Παπά είχαμαν από την Κοσμηρά, έρχονταν εδώ. Δεν είχε αυτοκίνητο, δεν είχε τίποτα. Εδώ θα ερχόταν με ένα μπαστούνάκι κι έφευγε με ένα μπαστούνάκι, ήταν μεγάλος. Άμα γινότανε γάμος, βαφτίσια, κάθε Κυριακή ερχότανε. Γαμπρός ξουριζόμανε με μηχανή. Είχα μηχανή, ανοίγει, βάζεις το ξυράφι μέσα, το κλείνεις, κλείνεις τα μάτια και ξούρισε. Μοναχός μου ξυρίστηκα. Μπάνιο είχαμαν ένα καζάνι νερό, μες στο αχούρι, με το κύπελλο. Έριχνα ζεστό νερό και έκανα μπάνιο. Στέρνα είχα, έπαιρνε εβδομήντα κυβικά νερό. Τότε μαγκάλι είχαμαν από τενεκέ. Ζεσταίνονταν και κάμναμε μπάνιο, τότε όλοι έτσι έκαναν. Τα μαλλιά μέσα στα Γιάννενα τα κούρεψα στον κουρέα. Τότε δίναμαν ένα τάλιρο και κουρευόματαν και ξυριζόμασταν μια χαρά. Την μέρα έγινα γαμπρός φόραγα φανέλα και βρακί μακρύ. Τα παπούτσια όταν παντρεύτηκα ήτανε δέρμα. Λουστρίνια. Αλλά όταν ήρθαμαν εδώ, δεν είχαμαν να φάμε τίποτα. Από μηδέν ξεκίνησα, από μηδέν!

Παππούς σου Thodor βοήθησε πολύ τότε, με έδωσε είκοσι λίρες για να πάω να φέρω πρόβατα. Καλός άνθρωπος για μένα. Δυο νομάτοι πήραν τρακτέρι, εγώ μόνος μου πήρα. Πλήρωσα εκατόν πενήντα χιλιάδες δραχμές. Ήμουν ο καλύτερος νοικοκύρης.

Παράρτημα III

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ο γάμος της Σταματίας και του Αναστάσιου Κεϊσογλου (1955)

Ο γάμος της Σοφίας και του Ιωάννη Προδρόμου (1954)

Ο γάμος της Ελένης και του Θεόδωρου Μαυρομάτη (1950)

Ο γάμος της ΑρτεμΗΣίας και του Συμεών Λαζάρου (1958)

Ο γάμος της Σοφίας και του Μιχαήλ Βαμβακόπουλου (1962)

Ο γάμος της Αικατερίνης και του Ευστράτιου Καραντωνίου (1962)

Το νυφέπαρμα (1962)

Ο γαμπρός προπορεύεται, η νύφη ακολουθεί

(1965)

(1971)

(1965)

(1971)

(1971)

Ο γάμος της Ηλιάνας (Νίνας) και του Νίκου Ευτυχιάδη (1968)

Ο γάμος της Μαρίνας και του Γεωργίου Αντωνίου (1975)

Η μεταφορά της προίικας με το Datsun

Η νύφη και η προίκα της

(1965)

(1976)

Η συνοδεία της νύφης με κλαρίνα και φλάμπουρο

(1981)

Γλέντι πριν και μετά το γάμο

(1981)

(1976)

Οι καλεσμένοι ανεβάζουν ψηλά τον κουμπάρο για να τάξει ...

(1965)

Η νύφη με τους βλάμηδες

(1965)

Η νύφη προσφέρει μέλι στους συγγενείς πρώτου βαθμού του συζύγου της

(1965)

Ο ιερέας δίνει στο γαμπρό πρόσφορο κομμένο στο σχήμα του σταυρού

(1971)

(1971)

Το τελετουργικό ενός γάμου.

Αντώνιος Καραντωνίου και Σεβαστή Αλεξίου στη Νεοκαισάρεια (1965)

Τα παρανυφάκια Ευτυχία και Δέσποινα Ευτυχιάδου

(1973)

Παράρτημα IV

**ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΥ
ΤΗΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΙΟΥ
(1961)**

ΠΡΙΚΙΟ

Αριθμός 10843

Ποσότητες προί-δς μετρητῶν δραχμῶν 32.500
 Ἐν Ἰωαννίνοις σήμερον τὴν δωδεκάτην (12ην) -----
 Δεκεμβρίου ----- τοῦ χιλιοστοῦ ἑννεακιστοῦ ἐξη-καστοῦ πρώτου -----
 (1951) ἔτους ἡμέραν Τρίτην ----- Ἐν τῇ Συμβολαιογραφίᾳ μου κειμένη ἐ-
 κφ̄ κατὰ τὴν ὁδὸν Κάνιγγος ἀριθ. 52 ἰδιοκτήτη μαγαζιῶν Ἀγγελικῆς Τζαλμανλὶ,
 ἰνὸπιον ἐμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Ἰωαννί-ων ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΟΥ κατέ-
 σκευαι καὶ ἐδρεύοντος ἐνταῦθα καὶ τῶν προσπιπογενομένων μαθητῶν, γυναικῶν
 καὶ ἄλλων πολιτῶν Ἑλλήνων καὶ μὴ γένος ἑσσηνίων Δημητρίου Ῥάφα Μακρή,
 ἀμετροῦ, καὶ Κωνσταντίνου Σωτηρίου Ραδάνα, ἱεροσολίτου, κατὰ τῶν ἀν-
 τει-
 τ ἑ ρ ὠ ν Ἰ ὠ α ν ν ῖ ν ω ν ----- ἐνφαντὶ φησιν οἱ γνωστοί
 μοι καὶ μὴ γένος ἑσσηνίοι ἀφ' ἑνὸς ὁ Γεωργίος Παναγιώτου Πάθυ-
 ρου, γεωργός, κατὰ τὸν τοῦ χωρίου Νεο-αἰσσεῖας, γεννηθεὶς ἐν
 Ἀνατολί-
 καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Πάτριος Ἀναστασίου Καραντωνίου,
 γεωργός, κατὰ τὸν τοῦ πρώτου χωρίου Νεο-αἰσσεῖας, γεννηθεὶς ἐν
 Νεο-αἰσσεῖα καὶ ἐξήτησαν τὴν σύνταξιν τοῦ πατρὸς δι' αὐ-
 τοῦ ἀπολύτῳ καὶ συναπεδέχθησαν τ' ἀπολύτῳ. Ὁ πατὴρ τῶν
 συμβαλλομένων Γεωργίος Παναγιώτου Πάθυρου ἐδίδωσεν ὅτι προ-
 κειμένου ἡ θυγατὴρ αὐτοῦ Αἰ-κατερίνη Γεωργίου Πάθυρου νῦν ἐλ-
 θῇ εἰς πρῶτον νόμιμον γάμον καὶ κληθῇ κατὰ τοὺς θεσμούς καὶ
 ἱεροὺς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλη-
 σίας μετὰ τοῦ δευτέρου τῶν συμβαλλομένων Πάτριος Ἀναστα-
 σίου Καραντωνίου συνιστῇ τὴν προίκα αὐτῆς ἐκ μετρητῶν δραχ-
 μῶν τριῶντα ἑξὶ χιλιάδων πεντακοσίων (32.500), ἐκ τῶν ὁσίων
 δραχμῶν ἐκτὶς χιλιάδας ὀκτακοσίας (8.800) κατέβαλε σήμερον ὁ
 προκοσθεὶς τῷ προκλήστῃ τοῖς μετρητοῖς ἐνὸπιόν μου καὶ τῶν
 μαρτύρων λέγω προί-δς, τὰς δὲ ἀπολοιπὰς δραχμὰς εἴ-σοι τρεῖς
 χιλιάδας ἑπτακοσίας (23.700) ἀποσχεταὶ καὶ ἀποχρεοῦται ὁ προί-

νοδότης να καταβάλει το προιολήπτη απόπας, λόγω άσυντως προιό-
μέχρι και της είκοστής (20ης) Σεπτεμβρίου προσεχούς έτους 1962.
Είς περίπτωσιν μη καταβολής τοῦ άπολοίπου ως άνω ποσού των
δραχμῶν είκοσι τριῶν χιλιάδων έκτοσίων (23.700) έντός της ως
άνω αναγραφόμενης προθεσμίας έ- μέρους τοῦ προινοδότη, το πο-
σόν τοῦτο είσπραχθήσεται από τοῦ προιολήπτη δύναμει τοῦ πα-
ρηρυσσόμενου από τοῦδε τίτλου ένταλματός -αί έ-αποκρισμέ-
νου, τοῦ προινοδότη καί τουρμένου παντός δι-αιώματος του προσ-
βολής της ένταλματός. Ο δεύτερος τῶν συμβαλλομένων τῶν τῶν
Αναστασίου Καραντωνίου έδηλώσεν ότι ήεδέξατο τήν προεπμένην
σύμβασιν, έλαβεν καὶ τοῦ προινοδότη μέρος εἰς τῶν ως άνω προι-
ῶν μετρητῶν, έδέχθη να λάβη τῶν άπολοίπων ως άνω προιῶν ποσόν
μέχρι και της είκοστής (20ης) Σεπτεμβρίου προσεχούς έτους 1962
απόπας, άποδεχθείς καί πάντα τ' άνωτέρω. Ο γάμος τελεσθήσεται
μέχρι και της τριακοστής (30ης) Σεπτεμβρίου τοῦ έτους 1962. Γί-
νεται μνεία ότι ο προινοδότης καί τῆ έρωτήσε μου ἀπάντησεν ότι

οὐδαμῶς ἑλπί διαφέρει ή προίξ άγένετο, ότι άπερνήσας τοίς συμβαλ-
λομένοις τῶς διατάξεις τοῦ Ν. 1641, ότι η προεπμένη προίξ εἶναι
άπορολόγητος λόγω ποσού καί βαθμοῦ συγγενείας καί ότι οί ως
άνω συμβαλλόμενοι διορίζουσιν αντί-ληπτόν των ένταῦθα τῶν Βασι-
λειῶν Μαχαίραν, έφορία-δόν ἑλπίρα, ἄντοι-ον' Ιωαννίνων (δδός κα
Φεβρουαρίου άριθ. 132). Κατεβλήθησαν τέλη καί δι-αιώματα δραχ-
μαί έκατόσιαι άπό και 50% (708,50) ----- Ταῦτα συνόμολο-
γησάντων καί συναποδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων συνετάγη τῆ

καρὸν ἑκαστῶν ἀναγνώσων Ο Συμβολαιογράφος γαλοφώνως εἰς ἑκεί-
των συμβαλλομένων καί τῶν κατωτέρων καί βεβαιωθέν ύπογράφεται

καρὸν καὶ τῶν κατωτέρων καί τῶν κατωτέρων καί τῶν κατωτέρων 19-1 Συμβαλλόμενοι
Οι Μέρτυρες Ο Συμβολαιογράφος Ιωαννίνων

Δημήτριος Μάρης Γεώργιος Τάθουριου
Φώτιος Ροδόπουλος Τάσος Καραντωνίου

10874

Προσδρωνον συστάσεως προειδός
(12) Ιωαννίνους σήμερα της δωδεκάτης (12ης) -----
Δεκεμβρίου ----- του μελετωτή έντακτου έξη-οστού πρώτου -----
(1251) έτους ήμεραν Τρίτην ----- εν τῇ Συμβολαιογραφείῳ του -----
κατά την οδόν Κάνιγγο; αρ. 52 ιδιοκτήτη μαγαζιῶν Ἀγγελάς Γ. -----
ένδοκτον έμοῦ τοῦ Συμβολαιογράφου Ιωαννίνων ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΕΥΡΗΜΙΑΔΟΥ -----
και έδραόντος ένταυθα και τῶν περὶ τὴν -----
ἐπιένηλκων πολιτῶν Ἑλλήνων και μὴ νόμῳ ἐξαιρέτων Δημητρίου Ἡλία Παρῆ,
ἐμπόρου, αὐτοβωτίου Σωτηρίου Ροδάνο, Ιεροσολάτου, αὐτῶν α μ -
τέρων Ἰωαννίνων ----- ἐνεφανίσθησαν οἱ γνωστοί
μοι αὐτῷ μὴ νόμῳ ἐξαιρέτοι ἀφ' ἐνός ἡ Γεώργιος Ἐδαγγέλου Ἐθυ-
μίου, γεωργός, αὐτῶν τοῦ χωρίου Νεο-αἰσυρείας αὐτῶν ἑτέρου
ἡ Ἐδοτράτιος Ἀναστασίου καραντωνίου, γεωργός, αὐτῶν τοῦ χω-
ρίου Νεο-αἰσυρείας αὐτῶν ἐλήτησαν τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος δι-
οῦ συνωρολόγησαν αὐτῶν συνακεδέχθησαν τ' ἀνδλουθα. Ὁ πρώτος τῶν
συμβολομένων Γεώργιος Ἐδαγγέλου Ἐθυμίου ἐδῆλωσαν ὅτι ἡρῶναι-
μένου ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Αἰ-ατερνίη Γεωργίου Ἐθυμίου νῦν ἐλθῇ
εἰς πρώτου νομίμου γάμου αὐτῶν τῶν θεῶν αὐτῶν ἱεροδ-
κανίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ
δευτέρου τῶν συμβολομένων Ἐδοτράτιου Ἀναστασίου καραντωνίου,
ἐδῶσεται αὐτῶν ἀποχρεῖται νῦν συστάσῃ προτῶν αὐτῶν τῆς θυγατρὸς
αὐτοῦ Αἰ-ατερνίης Γεωργίου Ἐθυμίου αὐτῶν νῦν δῶσῃ αὐτῶν μεταβιβ-
σῇ λόγῳ προειδός κατὰ τὴν έννοιαν τῶν άρθρων 1-12 παρ. 2 αὐτῶν
1-14 τοῦ Ἀπριλοῦ νόμου καὶ κατὰ μὲν τὴν διατάξιν αὐτῶν ἐπι-αρ-
εῖαν εἰς τὸν προειρημένην Ἐδοτράτιον Ἀναστασίου καραντωνίου, κα-
τὰ δὲ τὴν ψιλὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἑκέρῃς ἡ προτῶν θυγατέρα του
Αἰ-ατερνίην Γεωργίου Ἐθυμίου εἰς ἀγρὸν αὐτῶν εἰς τὴν αὐτῶν

κατινήν περιφέρειαν τοῦ χωρίου Νεοναισαρείας καὶ εἰς θάλασσαν
Φράσσαρι, ἐντάσεως κέντε(5) στρεμματίων, ὀριζόμενον γύρωθεν καὶ
ἐν ὅλῳ μὲν δημόσιον ἔσθρον, μὲν ἔδικοι τῆς Γεωργίου Ἐδουάρδου,
κωνσταντίνου Ἐδουάρδου καὶ μὲν οἰνοτινὸν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦς ἐξῆς
ἔρους καὶ συμφωνίας ἦτοι 1) τὸ ὀρισινὸν συμβολαίον συστάσεως
προϊνός συνταγῆς ἐνὸς μου ἢ τοῦ νόμιμου ἀνακληρωτοῦ μου
ἐδούδε ὡς ἤθελε ἡθελε ὁ προϊνοδότης ἀπὸ τοῦ προϊνολήτου κρῆς
οὐνταξιν καὶ ἀπογραφῆν τοῦ ὀρισινοῦ συμβολαίου, 2) ἅπαντα τὰ
ἐξοδα τοῦ ὀρισινοῦ συμβολαίου βαρύνουσι τὸν προϊνοδότην, 3)
τὸ ὡς ἔνω ἀνέκτον μεταβιβασθῆσεται ἐλευθέρῳ παντός βάρους,
ὁποδήτης, προσημειώσεως, ἀποσχέσεως ἐν γένει, προϊνοῦ καὶ ἡ-
ρονινοῦ διὰ τοῦ, φέρων οἰωνδῆκατε, καὶ τρίτου ἐνι-ῆσεως ἢ
διε-δι-ῆσεως καὶ καρατεῖται ἀπὸ τοῦδε ὁ προϊνοδότης καὶ τὸς
δι-αιδματὸς τοῦ προσβολῆς τῆς συμβάσεως συστάσεως προϊνός δι-
εἰλονδῆκατε λόγον καὶ αἰτίαν, 4) κατὰ τὴν τέλει τοῦ γάμου με-
ταξὺ τοῦ προϊνολήτου καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ προϊνοδότης Αἰ-α-
τερίνης παραδοθῆσεται τὸ ὡς ἔνω ἀνέκτον κατὰ ἡλικίαν
καὶ χρῆσιν εἰς τὸν προϊνολήτην. 5) ἂν ἄθετῇ τὴν παραδοσαν
σῶμασιν ἢ ἔρρον τινὰ τοῦ παρόντος ὁ προϊνοδότης ἢ ἂν τυχόν
ἤθελε παρεκποιδιστῇ ὁ προϊνολήτης εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ
ὡς ἔνω ἄγροῦ ἀπὸ τοῦ προϊνοδότης ἢ κατὰ τρίτου τινός, εἰς τὰς
περιπτώσεις ταύτας διὰ τοῦ παρόντος ἀναλαμβάνει ὁ προϊνοδότης
τὴν ἀποχρέωσιν καὶ ἀταβῆλη τῷ προϊνολήτῃ λόγω συμφωνουμένης
ἀπὸ τοῦδε ποσιν ἢ ρήτρας καὶ ἀποζημιώσεως δραχμὰς δέκα ἐπὶ
χιλιδράς (17.000), εἰς πραττομένης δυνάμει τοῦ παρόντος ἐγ-ῆρου
καὶ ἐντελῶτος ἡρωσομένου τοῦ προϊνοδότης καρατιομένου παν-
τός δι-αιδματὸς τοῦ προσβολῆς τῆς ἐντελέσεως. Ὁ δεύτερος τῶν
συμβαλλομένων Ἐδουάρδου ἀναστασίου καραντωνίου ἐδήλωσεν ὅτι
ἀπεδέξατο τὴν προκειμένην σῶμασιν καὶ πάντα τ' ἀνωτέρω ἐντελέσει

τα. Ἐν τέλει συμφωνεῖται μεταξύ τῶν συμβαλλομένων ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ὁριστικοῦ συμβολαίου ὁ προινεσθὴς ὑποχρεοῦται νὰ προσκορίσῃ τοὺς τίτλους κυριότητος τοῦ ὡς ἂνω εἰρη- νήτου. Κατεβλήθησαν τέλη καὶ δικαιώματα δραχμαὶ εβδομή-οντα (70). Ταῦτα συνομολογησάντων καὶ συναποδεξαμένων τῶν συμβαλλομένων συνετάγη τὸ παρὲν ὑπερ ἡσυχασθὲν εὐ-ρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐκτίσιν τῶν συμβαλλομένων καὶ τῶν μαρτύρων καὶ βεβαιωθὲν ἐπὶ γράφεται παρὰ πάντων καὶ ἐπὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου καὶ παρόντος φύλλου ὡς ἔκκεται. -

Οἱ Μάρτυρες

Διφ. Μαερν
Φωδω Ροδαίνω

Οἱ Συμβαλλόμενοι

Γεωργ. Κοδυμίου
Εὐαγγ. Γεωργαδωνία

Ὁ Συμβολαιογράφος
(Τ. Σ.) ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ
Ἀκριβὲς ἀντίγραφον
Ἰωάννης τῆ 2-12-1972
Ὁ Συμβολαιογράφος Ἰωάννης

